Toplumsal Tarih

TARİH VAKFI

AYLIK TARİH VE KÜLTÜR DERGİSİ • SAYI 137 • MAYIS 2005 • FİYATI : 5.00 YTL • 5.000.000 TL

Tarihin karanlık Bir Sayfası 1 Mayıs 1977

Ayların Gelini Hıdrellez

Osmanlı'da Okçuluk

Ölüm ve Yaşam Arasında Arkeoloji Neolitik'te Zaman, Mekân ve Kimlik

Değirmenci Faik Tekeler'in Anılarında İmalât-ı Harbiye ve 31 Mart Olayı

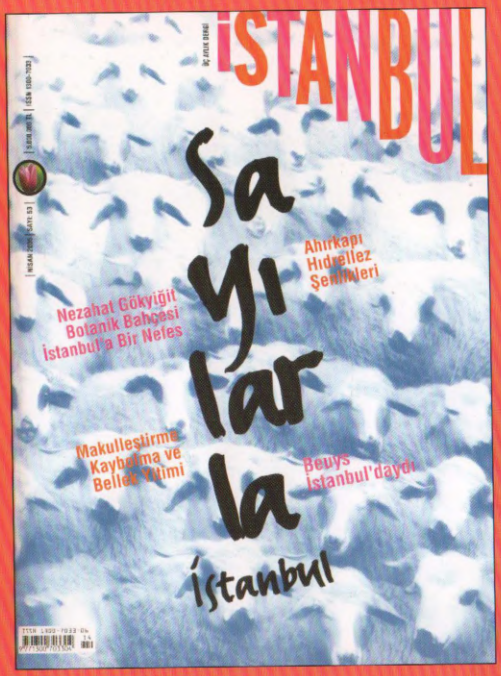

Anadolu'da Antik Dönem İnanç İstismarı İtiraf Yazıtları

ISSN 1300-7025-9-2

9 771300 702598 29

İstanbul Dergisi
53. Sayı

Sayılarla İstanbul

İstanbul'un Adları
Coğrafi Konum
İklim
Bitki Örtüsü
Yaban Hayat
Kentin Gelişim

Nüfus
İstanbullu Olma Bilinci
Suç Sayısı
Uyuşturucu
İnsan Hakları
Araç Sayısı

Et Üretimi
Yakalanan Balık Sayısı
Bitkisel Üretim
Turizm
Fiyatlar
Deprem

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr/yayin@tarihvakfi.org.tr

Toplumsal Tarih

AYLIK TARİH VE KÜLTÜR DERGİSİ
SAYI 137 MAYIS 2005

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI Adına Sahibi
Orhan Silier

Yayın Danışmanı
Zafer Karaca

Yayın Koordinatörü
Murat Dirican

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Müsemma Sabancıoğlu

Yayın Hazırlık Grubu
Hülya Hatipoğlu
Hüseyin Köker
Sedat Şenoğlu
Özgür Tek
Özgür Bircan
Melih Kahraman
Yasin Özdemir

Teknik Hazırlık-Grafik Uygulama
Nergis İşbilen

Bilimsel Danışma Kurulu
Tufan Buzpınar
Gökhan Çetinsaya
Pınar Emiralioğlu
Cengiz Kırlı
Mustafa H. Sayar
Selçuk Akşin Somel

Kapak Tasarım
3TASARIM
www.3tasarim.com

Renk Ayrımı
7 RENK
0 212 217 98 89

Baskı
PROMAT Basım Yayın
0 212 690 63 63
www.promat.com

Dağıtım
YAYSAT
0 212 622 22 22
www.yaysat.com.tr

Reklam ve Abonelik
TARİH VAKFI
0 212 227 37 33 Dahili: 31
0 212 227 37 32 (faks)

Bir Yıllık Abone Bedeli
50,00 YTL (50.000.000 TL)

İletişim

TARİH VAKFI
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş - İSTANBUL
0 212 227 37 33
0 212 227 37 34
0 212 227 37 32 (faks)
Ankara Temsilciliği
0 312 426 16 54

toptar@tarihvakfi.org.tr
www.tarihvakfi.org.tr

Adı ve amacı farklı olsa da sosyal işlevleri açısından bayramlar, kutlamalar; bir yönüyle hatırlamaya; insanları bir araya getirmeye, paylaşmaya yönelik toplumsal uygulamalardır. Baharın bu son sayısında, bunlardan biri olan Hıdrelleze ve onun Anadolu kültüründeki yerine yer verdik. Gürbüz Erginer, "Ayların Gelini: Hıdrellez" adlı makalesinde; ilkel ya da modern her toplumun, bu işlevleri yerine getiren benzer düzenlemelere sahip olduğunu ve bunların da kolektif düşüncede toplum olmanın ön koşullarını sağladığını dile getirirken, "...birliktelik, dayanışma, paylaşma, bireylerde ortaya çıkan umutsuzluk, unutulmuşluk hislerinin giderilmesi gibi toplumsal gereksinimleri yanıtlar. Bayramlar, kutlamalar, şenlikler toplumsal varoluşu sürdürmede kolektif bilincin beslenme kaynaklarıdır ve tüm toplumlar bu tür düzenlemeleri yaratma ve sürdürme gereksinimi içindedirler." diyor.

Bugüne etkisini ve bu etkinin boyutlarını bir yana bırakırsak, 1 Mayıs 1977'de yaşananların kuşkusuz, bu anlamda, yakın tarihimiz içinde çok önemli yeri var. O günü; dönemin İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan'la anımsamanın ve anımsatmanın yerinde olacağını düşündük. Aydınlık başlayıp karanlık biten o mayıs gününde yaşamını yitirenlerin bir biçimde unutulmaması gerekiyor... Çünkü Ölüm, yaşamı ve belki de onun anlamını belirleyen bir deneyim. Her bireyin ya da toplumun bu deneyim karşısındaki tepkileriyse kuşkusuz pek çok ortak yan barındırır. Yaşamını yitirenin arkasından başlayan ritüeller çoğunlukla geride kalanları bir araya getirir, sosyal bağları ve statüleri yeniden düzenler ve belirler; okunan dualar, yakılan mumlar ya da tütsüler, tutulan yas... Günümüze oranla geçmişin, ölülere ve ölüme daha çok odaklanmış yaşama sahip olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Öyle ki bugün bakıldığında ritüellerin o günkü yaşamla yadırganabilecek ölçüde karıştığı, harmanlandığı, araştırmacıların üzerinde birleştiği bir görüş. Yine bu sayımızda yer alan Çiğdem Atakuman'ın "Neolitikte Zaman, Mekân ve Kimlik" başlıklı makalesi de; ölümün uzak geçmişteki algılanışını farklı zamanların ve farklı coğrafyaların örneklerini karşılaştırarak aktarıyor.

Kapak konusu olarak seçtiğimiz "Anadolu'da Antik Dönem İnanç İstismarı: İtiraf Yazıtları"ysa, bir bakıma ölümün ve var oluşun anlamlandırılmasını sağlayan inanç sistemlerinin, bugün olduğu gibi geçmişte de farklı amaçlar için kullanıldığını göstermesi nedeniyle son derece ilginç. Hasan Malay, yazıtlardan yola çıkarak dönem hakkında değerlendirmelerini yaparken, çok sayıda ilginç yazıt örneği de sunuyor.

Murat Dirican

26

Tarihin Karanlık Bir Sayfası

1 Mayıs 1977

"Biz uzaktan kalabalığın rüzgâr gibi savrulduğunu gördük. Bu istenmeyen grup, Sular İdaresi duvarının batısında kalan Abdülhak Hamid Caddesi'nden Taksim Meydanı'na girmeye teşebbüs etmiş; DİSK'liler engelleyince ateş başlamış... Kemal Türkler kapanış konuşmasını yapıyordu, güneş batmak üzereydi. Meydanda müthiş bir kaçışma başladı, iki büyük polis panzeri meydanın etrafında dönüyordu."

32

Ayların Gelini Hıdrellez

Anadolu'da 6 Mayıs'ta kutlanan Hıdrellez, kelimenin tam anlamıyla bir bayramdır. Geleneksel bayramlar içinde -kutlama zamanını genel bir takvim geleneğinin belirlediği- bahar bayramı olarak bilinmektedir. Anadolu'nun kimi yörelerinde bilinen yaygın adının dışında Tepreş, Haftamal, Eğrice gibi değişik isimlerle de adlandırılmaktadır.

Meşrutiyet Üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Karşı Hak Arama Mücadelesi

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti

40

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin kendilerine benzer politik argümanlar kullanması İttihatçıları rahatsız etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilanı konusundaki "başarıyı", sürgün ve kaçakların temsil edilmesi "onurunu" ve millete fedakarlık etme "şerefini" muhalif bir cemiyetle paylaşmak istememiştir.

İçindekiler...

Toplumsal Tarih Sayı 137 Mayıs 2005 Cilt: 23

Haberler 4

Tarih Vakfı'ndan Haberler 18

Geçmişi ve Kimliğiyle Hesaplaşan Bir Film
Çöküş 22
Cemil Koçak

Tarihin Karanlık Bir Sayfası
1 Mayıs 1977 26
Müsemma Sabancıoğlu

Ayların Gelini Hıdrellez 32
Gürbüz Erginer

Meşrutiyet Üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Karşı Hak Arama Mücadelesi
Fedakâran-ı Millet Cemiyeti 40
Hasan Taner Kerimoğlu

Suyla Gelen Kültür...
Suya Gömülen Allianoi 46
Danış Baykan

Anadolu'da Antik Dönem İnanç İstismarı
İtiraf Yazıtları 52
Hasan Malay

Ölüm ve Yaşam Arasında Arkeoloji
Neolitik'te Zaman, Mekân ve Kimlik 60
Çiğdem Atakuman

Osmanlı'da Okçuluk 68
Murat Özveri

Mübadeleyle Gelen Yeni Bir Yaşam
"Biz Şimdi Fakir mi Olduk!" 76
Tuba Çameli

Belgelerle Kanuni'nin Akdeniz Politikası
Simancas Arşivi'ndeki Osmanlı... 84
İdris Bostan

Değirmenci Faik Tekeler'in Anılarında
İmalât-ı Harbiye ve 31 Mart Olayı 92
Mete Tunçay

Bir Madalyanın Anlattıkları
Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası 100
Betül Özden

Kitabiyat/Bir Başka Osmanlı Kimliği: Rûmilik 106
Zeki Arıkan

Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay 108
Hazırlayanlar: Emel Seyhan, Rober Koptaş

Anadolu'da Antik Dönem İnanç İstismarı

İtiraf Yazıtları

Yalnızca Batı Anadolu'da görülen ve sonraları Hıristiyanlar tarafından da benimsenen itiraf (*confessio*) geleneği, antik devirde kırsal kesimde yaşayan nüfusun yerel pagan tapınaklar tarafından nasıl acımasızca istismar edildiğini gösteren yazıtlar olarak da değerlendirilebilir. Bu örneklerde ayrıca, Roma imparatorluk devrinde Anadolu'nun sosyo ekonomik durumu hakkında ilginç ayrıntılar öğrenmek mümkün olabiliyor.

52

Ölüm ve Yaşam Arasında Arkeoloji

Neolitik'te Zaman, Mekân ve Kimlik

Neolitik süreçe ait yerleşim alanlarında yapılan kazılarda bulunan iskelet ve kafatasları, o dönemin toplumsal yapısına ışık tutacak önemli bilgiler içeriyor. Ölülere ait simgelerle, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağlar, yaşanan mekânda görsel olarak kurgulanıp aktarılıyordu. Bu görsellik büyük bir olasılıkla sözel kültürün hikâye ve mitolojileriyle destekleniyordu.

60

Osmanlı'da Okçuluk

68

Okçuluk bir spor dalı olarak günümüzde çok az ülkede popülerdir. Seyretmesi zevkli bir spor sayılmaz ve bazı popüler sporlardan farklı olarak, büyük halk kitlelerini bir araya getirip şiddetin "kontrol"lü patlamasına olanak tanıyan bir sosyal araç işlevi görmez; bu sebeple olsa gerek, iktidar sahiplerinden üvey evlat muamelesi görür. Siyasi söylemlerin klişeleri arasında "ata sporumuz" başlığı altında sıklıkla yer alsa da, okçuluğun arka planını oluşturan tarihî, felsefi ve teknik zenginlik görmezden gelinir.

Belgelerle Kanuni'nin Akdeniz Politikası

Simancas Arşivi'ndeki Osmanlı...

84

Simancas Arşivi, 15-19. yüzyıllar arasına ait 33 milyon belgesiyle İstanbul'daki Osmanlı Arşivi ve Vatikan'daki arşivden sonra Avrupa'nın üçüncü büyük arşividir. Bu tarihî arşiv, Akdeniz dünyası tarihi için olduğu kadar İspanya ve diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı ile olan ilişkileri ve özellikle İspanya yönetimi altındaki Endülüs Müslümanlarının tarihi konusunda da çok sayıda belgeyi içerir.

Değirmenci Faik Tekeler'in Anılarında

İmalât-ı Harbiye ve 31 Mart Olayı

Geçen Kasım ayı sonlarında, önceden tanımadığım bir zat okuldaki odama geldi. Adı, Cemal Tekeler. Bizim sol tarihimizde "Değirmenci" lâkabıyla tanınan merhum Faik Usta'nın oğluymuş. Beni ziyaretinin nedeni, TÜSTAV Yayınları arasında çıkan *1926 Viyana Konferansı* adlı kitapta, Faik Usta hakkında yabancı dil bilmediğinin söylenmesine itiraz etmekti.

92

Bir Madalyanın Anlattıkları

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası

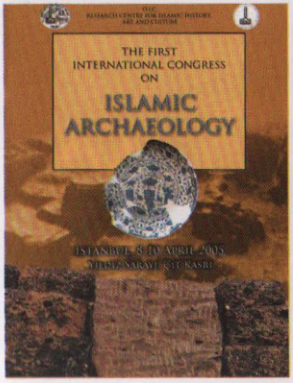
100

İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikke Kabinesi envanterine M.176 numarayla kayıtlı Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası'yla ilgili incelemelerimde, daha önceki araştırmalarda bazı önemli noktaların gözden kaçtığını ve dolayısıyla madalya hakkında belirtilen bazı hususlarda yanlış anlamaların mevcut olduğunu görünce; söz konusu Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası'yla ilgili yeni bir yayın yapmayı düşündüm.

Haberler...

I. Uluslararası İslam Arkeolojisi Konferansı Düzenlendi

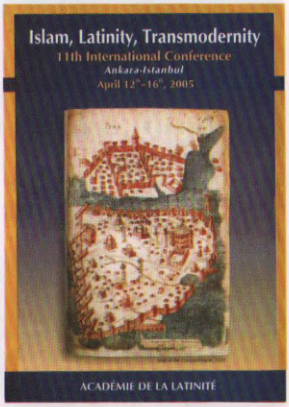
İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin (IRCICA) ev sahipliği yaptığı I. Uluslararası İslam Arkeolojisi Konferansı, 8-10 nisan 2005 tarihleri arasında Beşiktaş Yıldız Sarayı Çit Kasrı'nda gerçekleştirildi. Konferans, IRCICA başkanı Dr. Halit Eren'in yaptığı açılış konuşmasıyla açıldı. Yerli, yabancı birçok arkeolog ve tarihçinin katılımıyla gerçekleşen konferansın ağırlıklı konusu Ortadoğu ve Arap Yarımada'sında yapılan kazı ve iyileştirme çalışmaları oldu. Ayrıca, bölge bölge savaş ve doğal etkenler yoluyla tahrip olmuş, yok olmaya yüz tutmuş tarihi eserler gösterildi ve bu doğrultuda yapılan kurtarma çalışmaları detaylarıyla anlatıldı. Konuyla ilgili bir sergi de konferans sırasında izleyicilerin ziyaretine açıldı.

İslam, Latin Dünyası, Çağdaşlık ve Hegemonya

Elli dokuz milyon insan Bush'a oy veriyor; ABD, BM ile çekişiyor; Irak'ta katliam var... Sizce dünya hâlâ dönmesi gereken yönde mi dönüyor, yoksa tarifi yenilenmiş hegemonik düzende çırpınıyor muyuz?

Latin Dünyası Akademisi önderliğinde XI. uluslararası konferans, "İslam, Latin Dünyası, Çağdaşlık" başlığı altında 12-16 Nisan tarihleri arasında Ankara'da Bilkent, İstanbul'da Bilgi Üniversitesi'nde, iki oturum halinde, geniş bir katılım ile gerçekleştirildi. Dünyaca ünlü bir çok felsefeci ve sosyologun katıldığı konferansta ağırlığı Fransız düşünürler oluşturdu. İlk oturumun düzenlendiği

Bilkent Üniversitesi'nde, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün yanı sıra İran Dışişleri Bakanı Hamid Reza Asefi de katılımcılar arasındaydı. Bilkent Üniversitesi'ndeki oturumda; uygarlaşma, postmodernizm, yeni değerler ve İran'da demokrasi konularında yoğunlaşıldı. Ünlü sosyolog ve felsefeci Jean Baudrillard'ın katılımıyla ilgiyi çeken İstanbul Bilgi Üniversitesi oturumundaysa daha çok; İslam, Avrupa Birliği, Osmanlı'dan günümüze Türkiye, Avrupa yolundaki diğer Türkiye, dünü ve bugünüyle Sovyetler konuları tartışıldı. Baudrillard "Kötülüğün paralaksı" başlıklı konuşmasında, yeni dünya düzeniyle oluşan yeni hegemonya tanımı ve bu tanımın kendini tanıt-

tığı coğrafyalar, savaşlar gibi konular üzerinde durdu. Merkezi Rio De Janeiro'da olan Latin Dünyası Akademisi hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyenler için adres: cmendes@candidomendes. edu. br

Avrupa Birliği: Bir Değerler Topluluğu mu?

Goethe Enstitüsü, 27 Mayıs 2005, saat 19:00'da tarihçi Heinrich August Winkler'in konuşmacı olarak katılacağı "Avrupa Birliği Bir Değerler Topluluğu mu?" başlıklı oturuma ev sahipliği yapacak. Winkler, "Avrupa bir dev olmamalı" vb hükümlerle Avrupa Birliği'nin sınırsız genişlemesine karşı uyarıyor. "Avrupa, Avrupa'ya ait 'biz duygusu' koşullarının olmadığı, yani ortak bir tarih bilincinin bulunmadığı yerde biter" diye de ekliyor. Prof. Dr. Heinrich August Winkler, Berlin'deki Humboldt Üniversitesi'nde Yakınçağ Tarihi dersleri vermekte. 19. ve 20. yüzyıl Alman tarihini anlatan ve iki ciltten oluşan eseri *Der lange Weg nach Westen* (Batıya Giden Uzun Yol) (2000) birçok dile çevrilmiştir. Oturum başkanlığını İlber Ortaylı'nın yapacağı etkinlikte Almancadan eşzamanlı çeviri yapılacaktır.

Goethe Enstitüsü-Teutonia, Galip Dede Cad. no:85, Tünel
Tel: 212 249 45 82

Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması 2004-2005

Türkiye bankacılık, finans ve iktisat tarihinin Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan dönemine ilişkin bilimsel araştırmaları özendirmeyi ve bu konuda bir gelenek oluşturmayı amaçlayan Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması'nın üçüncüsü Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Avrupa Bankacılık ve Finans Tarihi Birliği (EABH) ve Tarih Vakfı işbirliğiyle düzenleniyor. Yarışma bilimsel makale, yüksek lisans tezi, doktora tezi ve kitap olmak üzere dört ayrı kategoride açılıyor. Bilimsel makale için 4000 YTL, yüksek lisans tezi için 6000 YTL, doktora tezi için 10000 YTL ve kitap için 15000 YTL ödül verilecek olan yarışmanın son başvuru tarihi 31 Mayıs 2005. Eserler ise 30 Eylül 2005 tarihine kadar Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'ne teslim edilebilir. Ayrıntılı bilgi için:

Voyvoda Cad. (Bankalar Cad.), No:35-37, Karaköy, İstanbul
Tel: 212 292 76 05
www. obarsiv. com/e-yarisma-2004-05. html
archive@ottomanbank. com

ISAM Misafir Araştırmacı Programı

İSAM, 2005 yaz döneminden itibaren misafir araştırmacı programı açıyor. Program, İslami ve sosyal bilimler alanlarında çalışmak isteyen araştırmacılara İSAM'ın kütüphane ve diğer araştırma imkânlarından faydalanmak ve gerekli bilimsel ortamı sağlamak için tasarlanmış. Misafir araş-

Dünden Bugüne Galata Sergisi

Osmanlı Bankası Müzesi, 26 Nisan-26 Ağustos 2005 tarihleri arasında, kendi projelendirdiği bir sergiye ev sahipliği yapıyor. Antik Çağın "İncir Ağaçları"ndan (Sykai) Cenevizlilerin Pera kolonisine, yeni Osmanlı payitahtının dış ticaret merkezinden on dokuzuncu yüzyılın modernlik simgesine, can çekişen bir imparatorluğun kozmopolit kentinden günümüzün marjinalleşmiş semtine dönüşen Galata, "Dünden Bugüne Galata" başlıklı sergiyle ticaret, finans, çok kültürlülük ve modernlikle bezenmiş mirasının yeniden keşfedilmesini bekliyor. Sergi, Galata'nın geçirdiği altı asırlık değişimi mekan-insan-zaman ekseni üzerinde ele alıyor. 19. yüzyılın başından günümüze bölgede yaşanan değişimi anlatmak amacıyla değişik dönemlerde Galata Kulesi'nden çizilmiş veya fotoğraflanmış 360m2'lik panoramalar bir arada gösterilerek değişimin en belirgin noktaları sunulmakta, Galata'nın başlıca özellik ve değişimlerini orijinal belge, plan ve görüntüler aracılığıyla gözler önüne serilmekte.

Voyvoda Cad. (Bankalar Cad.), No: 35-37, Karaköy Tel: 212 292 76 05

tırmacılar yılda iki defa ilan edilecek olan söz konusu programa kısa ve uzun dönemler için -bir aydan üç aya kadar- başvurabilecekler. Başvuru için, CV ve iki ayrı referans mektubu ile projenin iki-üç sayfalık özeti, proje için istenilen süre, proje başlığı ve ulaşım bilgilerini içeren bir mektup gerekiyor. Başvuru tarihleri, yaz programı için 1 Mayıs, 2005-2006 akademik yılı için 1 Eylül olarak belirlenmiş. İletişim için:

Gümüşyolu cad. No: 40 Üsküdar-34662 İstanbul. misafir. arastirmaci@isam. org. tr

1906 İran Anayasası Üzerine Konferans

Oxford ve Pennsylvania üniversitelerinin birlikte düzenlediği "Anayasayı Anmak, 1906-2006: Devleti Kurmak ve İran Anayasalcılığına Küresel Yanıtlar" (Commemorating the Constitution, 1906-2006: State Building & Global Responses to Iranian Constitutionalism) başlıklı uluslararası konferans, 20-21 Ocak 2006 tarihleri arasında Pennsylvania Üniversitesi'nde gerçekleşecek. 1906 İran Anayasa Devrimi, Ortadoğu tarihinde sonuçları itibariyle en çok ses getiren olay olarak kabul edilmektedir. İdeolojik tartışmalara ilham kaynağı olmasının yanı sıra, İran'daki politik manzara, vatandaşlık hakları ve liberalizm üzerinde yarattığı değişimlerle de önemli bir yere sahiptir.

Konferansın muhtemel tartışma başlıklarından bazılarıysa şöyle: Toprak ve sınırlar ilgili tar-

1821'den 1964'e Anadolu ve İstanbul Rumları

Atina Fransız Okulu (EFA) ve Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin (CAMS) İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün (IFEA) desteğiyle düzenleyeceği uluslararası konferans, "1821'den 1964'e Anadolu ve İstanbul Rumları: Halihazırdaki Çalışmalar ve Açılımlar" (Greeks of Anatolia and İstanbul from 1821 to 1964: current research and perspectives) başlıklı uluslararası konferans 24-25 Şubat 2006 tarihleri arasında Yunanistan'da gerçekleştirilecek. Konferansta, "yersiz-yurtsuz" Rumların sosyal ve kültürel tarihlerinin, imparatorluklar ve Yunanistan-Türkiye dönemleri olarak iki dönemde ele alınması ve yapılan incelemelerin tartışılması amaçlanıyor. 1821 sonrası, bir çok Rum hâlâ Yunanistan sınırları dışında yaşıyordu. 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar, din, dil ve kültür anlamında kendilerinden çok farklı olan insanlarla aynı topraklarda huzurlu bir şekilde yaşamaktaydılar; ancak bu durum daha sonraları Yunanistan'ın artan baskıları ve Türk milliyetçiliğiyle değişmeye başladı. Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi, 1955 ve 1964 yıllarındaki göçler sonrasında İstanbul'da az sayıda Rum kaldı. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi ayrıntılarıyla araştırılması gereken Rum tarihini milliyetçilikten arındırarak yeniden yazdı ve geçtiğimiz on yıl içerisinde bu konudaki çalışmalarını yayımladı. Buradan yola çıkarak konferansta da, Yunanistan ve Türkiye tarihini, hatta komşularını da ilgilendiren tarihsel süreci yeniden inceleme ve yapılandırma ana tema olacaktır.

Tebliğler, Yunanca, Fransızca ve İngilizce olarak sunulabilecek. 350 kelimeyi aşmayacak tebliğ özetlerinin 15 Haziran 2005 tarihine kadar romioi.rumlar@efa.gr adresine yollanması gerekmektedir. Konuşmacılar konferans süresince Atina Fransız Okulu (EFA) tarafından ağırlanacak; ayrıca yol giderleri için yardım talebinde bulunulabileceklerdir.

Muhtemel konu başlıklarından bazıları ise: Rumlarda dinin önemi; Osmanlı ve bölge ekonomisinde Rumların yeri; Rumlarda seküler kültür; Rumlarda kadın,erkek ve değişen cinsiyet ilişkileri.

Daha ayrıntılı bilgi için:
Herve. Georgelin@efa. gr

İstanbul Pera'da Hacıhristo Fransız-Rum okulu. Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu.

tışmaların anlamlandırılması; kadının toplumsal yaşama katılımı; İran anayasalcılığının uluslararası arenadaki sonuçları ve yankıları; anayasallaşma hareketine etnik ve bölgesel katılımlar; dinsel kurumlar ve kendi kaderini belirleme hakları. Konferansa, özellikle İran tarihi ile karşılaştırmalı çalışmalarda bulunan Osmanlı tarihçilerinin katılımı bekleniyor. Tebliğ özetlerinin 30 Mayıs 2005 tarihine kadar <conference-1906@history. upenn. edu> adresine gönderilmesi gerekmekte.

Voyvoda Caddesi'nde Toplantılar

Osmanlı Bankası Müzesi'nce çarşambaları, saat 18:30-20:30 arası düzenlenen Voyvoda Caddesi Toplantıları'nda bu ay; 4 Mayıs'ta, Prof. Dr. Nurhan Yentürk "Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi: Neler Yapılabilir?"; 11 Mayıs'ta, Dr. Deniz Esemenli "Boğaziçi Medeniyeti" ve Mimarisi"; 18 Mayıs'ta, Hasan Uçarsu "Stalin ve Müzik: Shostakovich Olayı" ve 25 Mayıs'ta Ersu Pekin "Düğün Varsa, Çalgı da Vardır" başlıklı sunumları gerçekleştirecekler. 28 Mayıs Cumartesi, saat 14:30-17:00 arası Boğaziçi Üniversitesi'nin işbirliğiyle düzenlenen Çağdaş Türkiye Tarihi Semineri'nde ise, Prof. Dr. Zafer Toprak "Tek Parti'den Çok Parti'ye Geçiş Sorunsalı" başlıklı bir sunum gerçekleştirecek.

Voyvoda Cad. (Bankalar Cad.), No:35-37, Karaköy
Tel: 212 292 76 05
<www. obmuze. com>

Şenlik

1995 yılından bu yana dans-müzik formunda gösteriler sergileyen Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü, bu yıl da "Şenlik" adlı yeni gösterisiyle seyirci karşısına çıkıyor. Anadolu ve çevresindeki farklı etnik kültürlerin dans ve müziklerini halkların kardeşliği çerçevesinde sahneye aktaran BÜFK, "Şenlik" ile dans-müzik birlikteliğine dair yeni ve farklı açılımlar sağlamaya devam ediyor. BÜFK, önceki senelerden farklı olarak, 2003 yılından itibaren yerel kültürlerle daha derinlikli ilişki kurmak amacıyla başlattığı eğitim-araştırma çalışmalarının bir ürünü olarak, 2004 yılında 'Yedi Diyar' isimli gösteriyi sahneledi. Genellikle bahar ve yaz aylarında yapılan şenliklerin tema olarak kullanıldığı "Şenlik" gösterisi; Panaia Şenliği, Kına-Düğün, Newroz, Hıdrellez ve Yayla Şenliği olmak üzere beş bölümden oluşuyor. Bu bölümler için sırasıyla İmroz, Eğin, Bitlis, Malkara ve Trabzon-Akçaabat dans ve müzikleri çıkış noktası olmuş. Gösteri, Boğaziçi Üniversitesi Kuzey Kampusu Murat Dikmen Salonu'nda sahnelenecek.
Gösteri Tarihleri: 4 Mayıs 18:00, 5 Mayıs 19:30, 7 Mayıs 13:00, 8 Mayıs 13:00, 10 Mayıs 19:30, 15 Mayıs 17:00, 17 Mayıs 17:00
0535 524 02 18
<http://bufk. boun. ed. tr>

Perge Sponsorunu Bekliyor

Yapı Kredi Kültür ve Sanat Etkinlikleri arasında yer alan ve her salı tekrarlanan "Salı Toplantıları"nın 5 Nisan 2005 tarihinde dü-

zenlenen toplantısının konuğu İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu idi. Prof. Dr. Abbasoğlu "Perge: Bir Arkeolojik Park Hayali" adlı bir konferans verdi. Konferansta, Perge'nin başlangıcından günümüze kadar yapılan kazılar hakkında, görsel malzeme eşliğinde çok kısa bilgiler verdikten sonra, 2000 yılından sonraki çalışmalara değindi. Yapılan son kazılar ışığında, kentteki yerleşimin bilinenden daha eski bir tarihe, Kalkolitik Çağ'a kadar indiğinin görüldüğünü vurguladı. Özellikle, Nekropolis alanında yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan ve günümüze çok iyi bir durumda kalabilmiş mezar yapıları, lahitler ve zengin mezar buluntularına dikkat çekti. Ayrıca, korumaya ve restorasyona yönelik kentte yürütülen çalışmaların da yoğun bir şekilde yapıldığını belirten Prof. Dr. Abbasoğlu, bu konuda projeler hazırladıklarını ve bu projelerin gerçekleştirilebilmesi için önemli miktarlarda maddi desteğe ihtiyaç duyduklarını da dile getirdi. Perge'nin Pamphylia bölgesinin ve aynı zamanda Anadolu'nun en önemli kentlerinden bir olduğunu aktaran Prof. Dr. Abbasoğlu, kentin arkeolojik bir park haline getirilmesinin de projelerin uygulanabilmesi açısından büyük önem taşıdığını söyledi.

Uluburun II İstanbul'da

Uluburun II, 27 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında gerçekleşecek Uluslararası Marmaris Denizcilik Festivali'ne katılmadan önce İstanbul'a geldi. Uluburun II'nin 26 Mart'ta Urla-İskele Limanı'nda 18 kişilik mürettebat ile başlayan yolculuğu, Bozcaada ve Çanakkale limanlarına uğranmasının ardından 7 Nisan günü Ataköy Marina Yat Kulübü'nde sona erdi.

Deneysel arkeoloji disiplini içinde ve Uluburun kazısı başkanı Prof. Cemal Pulak danışmanlığında dönemin yöntemleri ile inşa edilen Uluburun II'nin bu seferi, Uluslararası Marmaris Denizcilik Festivali'ne katıldıktan sonra tamamlayacağı Doğu Akdeniz'deki

antik rotadan önce bir deneme seferi niteliğindeydi.

Seyir sırasında Bozcaada-Çanakkale arasında rüzgarın şiddeti nedeniyle 3 kat camadan vurarak (küçülterek) açılan yelkeniyle 5.8 nat'lık hıza ulaşan Uluburun II, ulaşılan hıza uzun süre dayanamayan dümenlerinin yataklarından kurtularak kaymaya başlaması nedeniyle Çanakkale Limanı'nda onarım için birkaç gün bağlı kadı. Esen şiddetli poyraz nedeniyle 10 gün daha aynı limanda beklemek zorunda kalan Uluburun II, rüzgarın şiddetini kaybetmesiyle demir alarak 7 Nisan'da İstanbul Ataköy Marina'da yolculuğunu tamamladı. Çanakkale-İstanbul seyri esnasında, Şarköy önlerinde tam armayla yelken açma fırsatı-

En Eski Pornografik Eser

Almanya'da, dünyanın en eski pornografik eseri olduğu düşünülen tarih öncesine ait bir buluntu ortaya çıkarıldı. Araştırmayı yürüten arkeologlara göre 7200 yaşındaki heykelcik, bir erkek ve bir kadını cinsel birleşme esnasında gösteriyor.

Saksonya'da bir kazı sırasında günyüzüne çıkarılan bu sıra dışı buluntu, ilgili dönemde cinselliğin tabu olduğuna dair görüşleri altüst etti. Çünkü bugüne kadar cinsel sahnelerle ilgili bilinen en eski tasvir 2000 yıl öncesine ait bazı freskolardı. Dresden'deki Saksonya Arkeoloji Müzesi'nden Harald Sträuble'in keşfettiği 8 cm. boyundaki yarım adam heykelciğine Adonis von Zchernitz adı verilmiş. Heykelcik bulunduğunda, Der Spiegel tarafından en eski kil erkek heykelciği olarak sunulmuş ve eşsiz olarak nitelendirilmişti. Fakat asıl şaşırtıcı gelişme bu heykelcikle ilgisi olduğu anlaşılan bir başka kadın heykelciğinin Dr. Sträuble tarafından bir ay sonra Leipzig'de bulunması oldu. Bir bildiri yayımlayan Dr. Sträuble, buluntu hakkında şu açıklamayı yaptı: "Adonis'i bulduktan sonra bir ay boyunca toprağın her zerresini süzgeçten geçirdik. Ödülümüz büyük oldu, çünkü aynı boyda ve ilk heykelle bitişik olduğu anlaşılan bir kadın figürü bulduk." Dr. Sträuble sözlerine şöyle devam etti: "Adonis öne doğru biraz eğilmişti, kadın biraz daha fazla. Bunu iki biçimde yorumlayabiliriz. Birincisi törensel bir dans halinde olabilirler. Diğer olasılık; erkek ve kadın çiftleşiyorlar ve erkek bu yüzden kadının arkasında bulunuyor. Bunun bir çiftleşme olması daha büyük bir olasılık ve bu da buluntuyu dünyanın en eski pornografik tasviri yapıyor..."

nı bulan Uluburun II, ulaştığı hızla Tunç Çağı teknikleriyle inşa edilen ve dönemin arma sistemiyle açılan yelkenin, genel kanının aksine günümüz tekneleri ile yarışabilecek düzeyde olduğunu gösterdi. Tunç Çağı gemicilerinin günümüz için karmaşık ve zahmetli sayılabilecek bu zor seyir tekniklerinde ustalaşmış ve gelişmiş navigasyon bilgileri ile donanmış olduklarını düşünen Uluburun II mürettebatı, Uluburun II'nin nasıl açık deniz seyri yaptığına dair soruların cevaplarının, Doğu Akdeniz rotasında gerçekleştirecekleri araştırmaların sonuçları ile netlik kazanacağını bildirdi.

2004 Yılı Çatalhöyük Kazıları

Günümüzden 9000 bin yıl geriye giden tarihiyle Prehistorik dönem yerleşimleri arasında önemli bir yere sahip olan Çatalhöyük'teki kazı çalışmaları 1996 yılından beri Cambridge Üniversitesin öğretim üyesi olan Prof. Dr. Ian Hodder başkanlığında, çeşitli ülkelerin üniversitelerinden uzmanların ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. 2004 yılında da devam eden çalışmalar oldukça zengin ve ilgi çekici birçok buluntu verdi. Höyüğün güney ve doğu kesimlerindeki alanlarda yapılan çalışmalarda mimari parçalar, küçük buluntular, figürinler, insan ve hayvan kemikleri ele geçen buluntular arasında.

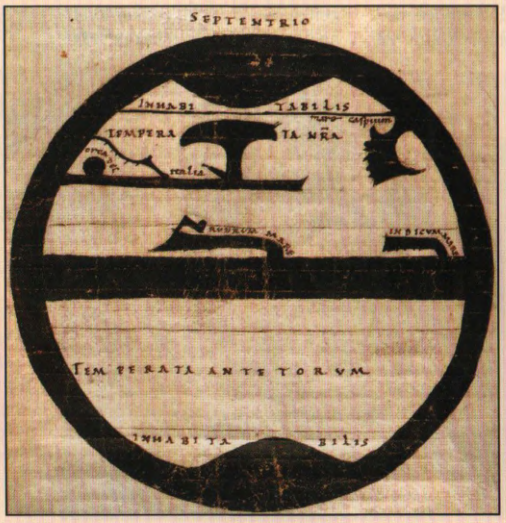
Kazı ve Araştırma Toplantısı

Bu yıl 5. si düzenlenen İstanbul Üniversitesi, Kazı ve Araştırma Toplantısı 18-20 Nisan 2005 tarihleri arasında Kuyucu Murat Paşa Medresesi'nde yapıldı. Ede-

Sekiz Yüz Tarihi Harita Artık İnternette

15. yüzyıl dönemine ait 800 civarında tarihi haritaya artık internetten ulaşılabilecek. British Library'ye ait olan özel koleksiyon 1973 yılında kütüphaneden yönetim olarak ayrılan ve ayrı çalışan haritalar koleksiyonları kısmında, internet sitesi vasıtasıyla yayınlanmaktadır. British Library 1973 yılında yenilenerek, elindeki koleksiyonlarını ayrı olarak toplayıp sergilenmesi için geliştirdi. Bu koleksiyonlarda İngiliz tarihi yanı sıra, dünyanın dört bir yanından gelmiş, Afrika ve Asya kıtalarına ait, özel, görülmeye değer dünya haritaları da bulunmaktadır. 4,25 milyon harita, kitap ve atlasıyla dünyanın ikinci büyük koleksiyonuna sahip olan kütüphane artık koleksiyonlarının İngiltere tarihine ait kısmını ve ilginç bazı dünya haritalarını internette sunuluyor.

En eski dünya haritaları denilebilecek olan bu haritaların bir çoğu MÖ dönemlere aittir. İlginç şekillerle bir anlamda yapıldıkları dönemin motiflerini, sosyal yapısını ve gelişmişliğini göstermektedirler. İlginç ve görülmeye değer olanlardan biri de aşağıda görülen haritadır. 9. yüzyılda çizilmiş olan harita, MÖ 6. yüzyılda Yunan kültürünün dünya anlayışını yansıtmaktadır. Dönemin ünlü düşünürü Parmenides'e göre dünya beş parçadan oluşmaktaydı. Bu parçalardan ikisi çok soğuk hatta donmakta, diğer ikisi normal ısıda ve diğer parçada Ekvator çevresinde ve çok sıcaktı. Büyük Okyanus Ekvator alanından aşağıya doğru bir akış içerisinde diğer denizlerle birleşiyordu. Dünyanın sadece kuzey bölgesindeki normal ısılı parçasında hayat vardı ve burada yaşanabiliyordu. Harita Ekvatoral bölgenin üst kısmını ve kuzey normal ısılı bölgenin bir kısmını ayrıntılarıyla gösteriyor. Haritaya biraz göz atacak olursak; sağdan sola aşağıya doğru, yaşanamayan çok soğuk bölgeyi, Caspian denizini, onun altında Hindistan denizi görmekteyiz. Ayrıca Karadeniz, Yunanistan, İtalya ve İspanya da haritada gösterilmektedir. Haritada L şeklindeki bölge, Kızıl Deniz'i simgelemekte. Düz kalın alan ise Akdeniz'i göstermekte ancak haritada İngiliz adalarının birçoğu gösterilmemektedir.

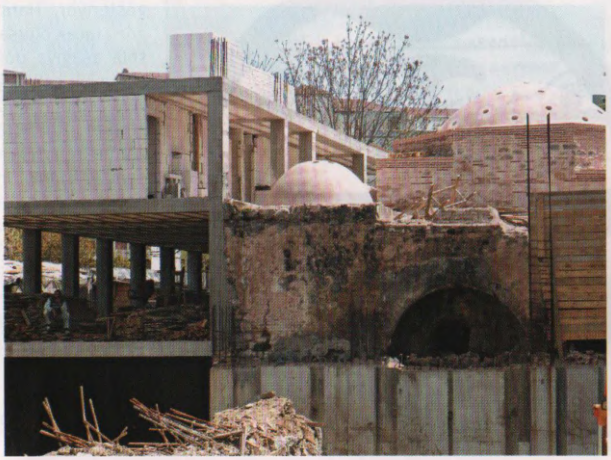
<ww.collectbritain.couk>

biyat Fakültesi, Arkeoloji ve Tarih bölümleri öğretim üyelerinin 2004 yılında yaptıkları kazı ve araştırmaların bir değerlendirmesinin yapıldığı toplantıda 32 bildiri sunuldu. Bildirilerin yanı sıra hazırlanan posterler de ziyaretçilerin ilgisine sunuldu. Tarih ve Arkeoloji bölümleri yüksek lisans öğrencileri tez konuları hakkında hazırladıkları posterlerle çalışmalarını tanıtma fırsatı buldu.

Tarihi Hamamı Tehdit Eden Alışveriş Merkezi

Klasik Türk Müziği'nin 19. yüzyıldaki en önemli bestecilerinden olan Dede Efendi'ye 'Hamamizade' lakabını kazandıran, Fatih Şehzadebaşı'ndaki tarihi Acemoğlu Hamamı, yanı başındaki alışveriş merkezi inşaatı nedeniyle tehlike altında! 12. 08. 2004 tarihli yapı ruhsat onayı ile Alper Yüksel ve ortakları tarafından restorasyon amaçlı inşaat alanına dönüşen tarihi hamam, Foy Yapı Denetim Limited Şirketi'nce denetleniyor. 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları'nı Koruma Kurulu'nun onayıyla başlayan inşaat, tarihi yapıyı çepeçevre saracak ve hamamın ancak kubbesi görülebilecek. Yerel basında daha önce yer alan haberlerde, Eminönü Belediyesi yetkilileri "yapının tamamen restorasyon amaçlı olduğu ve tarihi dokuya zarar verilmeyeceği" yönünde açıklamada bulunmuşlardı. Şu anda ise hamam, önünde yükselen binanın ardında kalmış durumdadır.

Acemioğlanlar Hamamı olarak da bilinen Acemoğlu Hamamı, Acemioğlanlar Kışlası'nın hamamıdır ve Türk kışla hamamları arasında önemli bir yere sahiptir. Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında onarım gören yapı, küçük ölçekli bir plana sahiptir. Hamam beş bölümden oluşmaktadır: En başta camekan bölümü, sonra, buradan geçilerek ulaşılan ve bir tarafında tuvaletler ile temizlik kısmının diğer tarafında nişli ve kurnalı bir kısmının olduğu soğukluk bölümü yer almaktadır. Sıcaklık bölümünde, kare biçimli bir göbektaşı ve bunun etrafında yedi tane kurna bulunmaktadır. Buradan, dikdörtgen planlı küçük bir yıkanma yerine ulaşılır. Ayrıca sıcaklık bölümünün önünde biri dikdörtgen diğeri kare ve birbirine geçit veren iki mekâna ulaşılır. Yapıyı iki küçük ve bir de büyük kubbe örtmektedir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'yla birlikte Acemioğlanlar Ocağı'nın da ortadan kalkmasıyla hamam çevre esnafına hizmet vermeye başlamıştır. (Kaynak: İstanbul Ansiklopedisi)

"Hızlandırılmış" Kazı!..

Marmaray Projesi kapsamında aç-kapa ve istasyon alanlarındaki kurtarma kazıları, 4 merkeze ayrılıyor; Üsküdar, Yenikapı, Sirkeci ve Cağaloğlu. Ancak kurtarma kazılarıyla ortaya çıkan manzara, Türkiye'nin kültürel miras korumacılığı ve konu özelinde arkeoloji alanındaki yaralarını apaçık gösteriyor. Gerek kurtarma gerekse araştırma kazıları kapsamında -Türkiye'de- uygulanan "kentsel arkeoloji"; hem kentsel doku içerisinde hareket etmek hem de yönetim mekanizmalarıyla mücadele etmek durumunda; ve rahatlıkla ayrı bir yazıya konu olabilecek sorunlar ağına sahip.

Marmaray Projesi örneğinde; yüklenici firmaların kazıların bir an önce bitirilmesi ve alanların kendilerine verilmesi konusunda yarattığı bir baskı var. Bu bağlamda bir protokol de yapılmış. Büyük olasılıkla bu nedenle, üniversiteler devreden çıkarılarak kazı yürütücülüğü tamamen İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bırakılmış.

Ayrıca, az zamana çok iş sığdırabilme telaşıyla kazı ve beraberinde yürümesi gereken diğer süreçler neredeyse oldu-bittiye getiriliyor. Metreküp bazında fiyatlandırılan kazı çalışmaları dışında, analiz, koruma/onarım, değerlendirme, yayın vb konulara kaynak ayrılmamış. Çıkan buluntuların belgeleme yöntemleri, detay çalışmaları, nasıl ve hangi bakış açılarıyla değerlendirilmesi gerektiği, analiz örneklerinin

hangi yöntemlerle hangi yoğunlukta ve nerelerden alınması gerektiği, koruma/onarım, sergileme konsepti, alan yönetimi vb hakkında hiçbir ön çalışma yapılmamış.

Üsküdar'daki kurtarma kazıları; iskelenin karşısındaki Mihrimah Sultan ve Yeni Valide camileri arasındaki anacaddenin orta refüjünde Kadıköy ve Şemsipaşa istikametinde olmak üzere iki ayrı bölgede ve zor koşullar altında gerçekleştiriliyor.

Orta refüjün sahile yakın bölümü, camilerin yapımı sırasında molozla doldurulan eski liman üzerinde yükseliyor. Kazı çalışmalarında Osmanlı dönemi "arasta"sının bir bölümü açığa çıkarılmış. Arasta yapıları, büyük olasılıkla Bülbül Deresi'nin içinden geçen bir kanalın iki yanına sıralanmış ve zeminin bataklık olması nedeniyle yapıların büyük bölümü kazıklar üzerine oturtulmuş.

Alan, son dönem kanal sistemiyle bir ölçüde tahribata uğramışsa da yerinde kalmış ahşap fıçıları, kireç tekneleri, kuyular, atık su kanalları gibi donanımlarıyla iki tabakhane yapısı da belirlenebilmiş. Bir planlama yapılmadığı için, ahşap buluntular aylardır açıkta bekliyor! Limanı dolduran moloz altında ise, yoğun oranda Geç Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen buluntular elde edilmiş. Özellikle, ticarete işaret eden çok sayıda kurşun mühür ve sikke ile birlikte kandil parçaları saptanmış. Denizsel kalıntı örneklerinin bazıları ise, önemsiz bulunduğu için sorumlu kişinin yokluğunda çöpe atılmış!

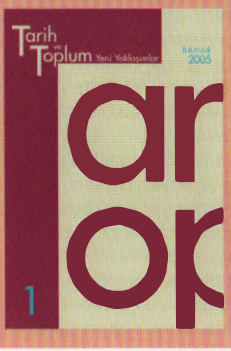
Tabakhane yapılarından biri büyük olasılıkla erken Cumhuriyet dönemine ait; Pervititch haritasında da görülüyor. Diğer tabakhane yapısının üzerinden 1720 yangın dolgusu geçiyor. Osmanlı arşivlerinde; Mihrimah Sultan, Atik Valide Sultan ve Safiye Sultan'ın tabakhane niteliğindeki vakfiye şerhleri bulunuyorsa da, bu tabakhanelerin şimdiye dek nerede olduğuna dair bir bilgi mevcut değilmiş.

Yenikapı'da eski liman dolgusu içinde süren kurtarma kazılarında; çanak-çömlek gibi buluntuların yanı sıra yoğun ahşap malzeme ve halat artıkları ortaya çıkmış. Limanı dolduran kum tabakalarının altına inildiğinde, olası bir batığın kalıntılarına rastlanmış. Sirkeci tren garında devam eden kazılarla ilgili dışarıya bilgi verilmiyor. Tek bilinen, buluntuların fazla mimari kalıntı içermediği ve 11.-12. yüzyıllara tarihlendiği. Cağaloğlu kurtarma kazılarının da yakın zamanda başlaması bekleniyor.

Marmaray Projesi kapsamındaki kurtarma kazıları; Osmanlı arkeolojisi, İstanbul kent arkeolojisi, endüstriyel ve kentsel arkeoloji boyutlarıyla çok yönlü ve daha özenli bir incelemeyi hakediyor. Kazıların daha sağlıklı yürütülebilmesi için bir üst kuruma gereksinim olduğuysa ortada.

Tarih ve Toplum Dergisi Yeniden...

Bir süre önce yayımına ara veren *Tarih ve Toplum*, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* adıyla yeniden çıkmaya başladı. Yirmi yıl boyunca eleştirel, sorgulayıcı tarih anlayışı ile gerek akademik dünyada, gerekse toplumun değişik kesimlerinde tarih alanında yeni bir yaklaşımın güçlenmesine önemli katkıda bulunan derginin ismi ve içeriği değişmiş ama aynı anlayış yeni dönemde de korunuyor. Önceki derginin mirasına sahip çıkan *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* altı aylık periyotlarda yayımlanacak akademik bir tarih dergisi. Türkiye'de tarih bilimine daha kalıcı katkılarda bulunma iddiasında olan dergi, daha disiplinli teorik bir arkaplana ve bunun pratikle kurulan ilişkisine dikkat ediyor.

Yayın kurulunda Cemil Koçak, Christoph K. Neumann, Cengiz Kırlı gibi isimlerin bulunduğu derginin yeni döneminin bu ilk sayısı Fikret Yılmaz'ın 16. yüzyıl Osmanlı eğlence kültürünü tartıştığı "Boş vaktiniz var mı? veya 16. yüzyılda Anadolu'da şarap, eğlence ve suç" başlıklı yazısı ile başlıyor. Christoph K. Neumann, Işık Tamdoğan, Bülent Bilmez, Mete Tunçay gibi isimlerin katkıda bulunduğu dergi, makalelerin yanı sıra Belge/Bağlam, Tartışma/Eleştiri, Haber/Değini gibi bölümler içeriyor.

Lise Öğrencileri İçin Tarih Yazma Yarışması

İstanbul Bilgi Üniversitesi gelenekselleşmeye başlayan liselere yönelik tarih yazma yarışmasının bu yıl üçüncüsünü gerçekleştiriyor. İlk ikisi "aile tarihi" ve "işyeri tarihi" üzerine olan yarışmanın bu yılki konusu "göç". Lise - Üniversite bağlantısını kurmak adına önemli bir adım olan yarışma, Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayıyla yapılıyor. Yarışmanın duyurusu Türkiye'nin her yerindeki beş bin lisede yapılmış. Yarışmaya katılacak öğrenciler için kılavuz kitap olarak önerilen Esra Danacıoğlu'nun *Geçmişin İzleri. Yanıbaşımızdaki Tarih için Bir Kılavuz* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001) adlı çalışması da kitaba ulaşamayanlara ücretsiz olarak gönderiliyor. 31 Mayıs'ın son katılım tarihi olarak belirlendiği yarışmanın sonuçları, 31 Haziran tarihinde açıklanacak. Konuyla ilgili olarak, Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Aslı Odman ve Thomas Berchtold ile söyleştik.

Anadolu ve Trakya'da Göç Öyküleri

Son katılım tarihi: 31 Mayıs 2005
Sonuçların açıklanma tarihi:
30 Haziran 2005
Ödül töreni: 11 Temmuz 2005

Ödüller:
Birinci: 1.000 YTL*, İkinci: 750 YTL Üçüncü: 500 YTL
İki mansiyon: Tarih Vakfı/ İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları kitap hediye paketi

* Yarışma birincisi, 2005 ÖSS sonucunda, İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'ne kayıt hakkı kazanırsa, kendisine öğrenimi boyunca burs verilecektir.

Başvuru ve ayrıntılı bilgi için: İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü Liselerarası Tarih Yazma Yarışması
İnönü Cad. No. 28 Kuştepe 34387 Şişli / İstanbul
Tel: (212) 311 6272, 311 6280, 311 6501

Konu olarak göç öykülerini seçmenizin nedeni nedir?

Aslı Odman: Amaçlarımızdan biri bu konunun sözlü tarih çalışmalarını destekleyecek olduğunu düşünmemiz. Aile ve işyeri tarihlerinde de böyle bir sözlü tarih açılımı olmuştu; fakat insanlar yakınlarındaki tarihlerle sınırlı kaldı. Göç'te umudumuz biraz daha, gelinmiş olunan yere dair merak, bilinmeyen bir yere dair sorular sorulacağı, o aile tarihi ekseninden biraz çıkılacağı yönünde. Bu konunun seçilmesinin bir başka nedeniyse çok göç edilen bir dönemde olmak. Yurt dışına göç artıyor, Türkiye'de Türkiyeli olmayan bir milyon civarı insanın yaşadığını biliyoruz, kırsaldan kentlere göç, kentlerdeki varoşların oluşumu, gündelik hayatımızın birer parçası. Pek de tarih olarak görmediğimiz halbuki adım adım tarih yazdığımız ve yaşadığımız bir olgu. Bu yüzden göç konusunu seçtik.

Sözlü kaynakların ve görsel malzemelerin dahil olduğu, arşiv kullanmayı da içeren, ülkemiz lise öğrencilerinin pek alışık olmadığı türden bir çalışmayı teşvik ederek ne amaçlıyorsunuz?

Thomas Berchtold: Tarihten bahsederken acaba ne kadar sağlam bir ortak zemin üzerinde duruyoruz? Bu seneki yarışma için bundan kendimize ders çıkardık, hedefleri daha ayrıntılı olarak açıkladık, afişlerin yanına broşürler de ekledik ve bir rehber kitabı tavsiye edip ihtiyaç sahiplerine sınırlı sayıda gönderebildik...

A O: Etraflarındaki, yani başlarındaki, algılanmayan, mesela bir kurumun tozlanmış üç beş belgesinin kaynak olabileceğini ya da yanı başlarında 40-50 senelik bir sürekliliği olan kurumsallaşmış bir fotoğraf stüdyosunun kıyıda köşede tuttuğu şeylerin arşiv olabileceğini düşünmelerini istedik... Broşürlerde bununla ilgili birkaç ipucu vermeye çalıştık. Tarihi her an olan, kendimizin yazdığı, yakınımızda bir şey diye tanımladığımız zaman her şey bir belgeye, arşive dönüşebiliyor. Belki günümüzdeki belge fetişizmine ait pek çok meseleye de serinkanlı bakmayı teşvik edebilir. Tabii bunlar umutlarımız... Geçen senelerdeki yarışmalar beklediğimizin üstünde sonuçlar verdi. Geçen sene yüz ellinin üstünde çalışma gelmişti. Ne yazık ki var olamayan o Üniversite-Lise bağlantısını kurmak adına bir adım atabiliriz diye düşünüyoruz. Bölümün varlığından, az önce söylediğimiz anlamda bir tarihin varlığından haberdar olup belki buna yönlenebilirler...

T B: Hocaların tümünün iyi niyeti bir yana, öğrencilerini çok özgün çalışmalara yönelten hocalar olduğu gibi, tarih anlayışları çok problemli olan, öğrencileri internetten ya da kitaplardan konu ile alakalı alakasız, hiç bir eleştirel süzgeçten geçmemiş olan bilgileri kopyalamaya teşvik eden bazı hocalar bulunduğunu da tahmin ederim... Bu olgu bence lise tarih hocaları ile üniversite hocaları arasındaki bir iletişim eksikliğini gösteriyor.

... Katkıların ezici çoğunluğu, katılımcının kendi ailesi ile alakalı idi. Anlaşılan tarih çok yakından kimlikler ile alakalı bir bilgi türü olarak görülür. Böyle bir teşebbüsün meşru olmadığını söylemiyorum, meşrudur elbette, ve kendi ailesinin eczanesinin tarihini bize sakin bir üslupla, abartıdan, böbürlenmeden uzak fakat gururla tanıtan arkadaş, çok haklı olarak birinciliği kazanmıştır. Fakat bize yabancı olan bir gerçekliği tanımak, onu anlamak, belki de daha önce var olmayan bir empati kurmak ya da mevcut peşin hükümleri değiştirmeye yönelik bir teşebbüste bulunmak aynı derecede değerli bir gaye olarak algılanmıyor mu diye kendime sormadan da edemeyeceğim.

Mehmet Ali Ağa Konağı

Tarihçi ve coğrafyacı Strabon'un "Tanrının uzun ve sağlıklı yaşamasını istediği kullarını gönderdiği yer" diye tanımladığı Datça'da, iki yüz yıllık bir kültür mirası yeniden canlanıyor. Yarımadaya ikinci ismini veren Reşadiye Mahallesi'nin tepesine kurulmuş Mehmet Ali Ağa Konağı aslına uygun restore edilerek konaklama olanağı da sunan bir turizm ve kültür merkezine dönüştürüldü.

Reşadiye Yarımadası'nın ucunda yer alan Knidos, Antikçağın en önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biriydi. Matematikçi Eudoksos'un, eski dünyanın yedi harikasından biri olan İskenderiye Feneri'nin mimarı Sostratos'un doğdukları kent olan Knidos, seramikleri, şarabı ve sirkesiyle ünlüydü. Heykeltıraş Praksiteles'in eseri olan Afrodit yontusunun bulunduğu tapınak antik dünyanın bir hac merkeziydi. Yöre halkının "Kocaev" diye andığı ve ülkemizin Akdeniz bölgesindeki en eski mimarisine sahip eşraf malikanesi olan Mehmet Ali Ağa Konağı'nın öyküsüyse Datça Yarımadası'nı, Osmanlı donanmasındaki yararlılıklarından ötürü dirlik olarak alan Giritli Ali Ağa'nın ardından gelen Tuhfezade ailesiyle başlamakta. Konağı 1800'lü yılların başında, Mehmet Ali Ağa'nın babası Mehmet Halil Ağa yaptırmıştır.

Mehmet Ali Ağa Konağı, bir "müze otel" olarak, tarihle doğanın buluştuğu bir yörede, konuklarını ağırlamayı amaçlıyor. Konak, korunan kültür yapısıyla iki yüzyıllık bir tarihi günümüze taşıyor.

Konağın ahşap kapısından girer girmez özenli bir peyzaj mimarisinin ürünü olan beş buçuk dönümlük bahçenin güney ucunda "Başoda"yı da içeren bir süit ve dört odalı tarihi taş konak sizi karşılıyor. "Başoda"nın 1831 yılına tarihlenmiş olan kalemişleri, Batı'dan gelen Barok süslemeciliğiyle minyatür sanatını buluşturmasını bilmiş sanatkarların, hayal güçlerinin örneklerini sunuyor. Yelkenli kayıklar, surlarla çevrili evler, doğa.. her biri farklı öyküler anlatıyor. Başoda, yer sedirleri, antik şamdanları ve sergilenen

özel koleksiyon parçaları ile bir müzeyi andırıyor.

Zarif bir ahşap işçiliğinin örneği olan yüklük kapılarının gerisinde modern banyo ve tuvaletler bulunmakta. Başoda ile diğer odaların açıldığı geniş sofadan ilerleyince karşılaşılan küçük aile hamamı konağın mimarisindeki hoş bir ayrıntı. Eski hizmet binalarının bulunduğu yer-

Mısır Uygarlığında Mumya Hayvanlar

İngiltere Doğal Yaşam Tarihi Müzesi'nde, Mısır Uygarlığı'na ait bir çok hayvan mumyası sergileniyor. Müzede sergilenen mumya koleksiyonunda Afrika'ya ait Felis Silvestris türündeki kedinin yanı sıra çok sayıda timsah, Habeş maymunu, yırtıcı kuş ve sığır mumyası bulunmakta. Nadir bulunan mumyaların sergilendiği müzede aynı zamanda ziyaretçiler X ışınları kullanarak mumyaların içini ve yapısını inceleme fırsatı da buluyorlar. Mumya koleksiyonu üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, hayvanların atalarına dair bulgular yeni türlerle kıyaslanıyor; dönemin kültür ve inanış yapısıyla ilgili ipuçlar da elde ediliyor. X ışınları yardımıyla mumyaların nasıl yapıldığına, nasıl kurutulduğuna dair veriler elde eden bilim adamları, bazı kedi mumyalarının boynunun kasıtlı olarak kırılmış olmasının bir çeşit dini ritüel olduğunu dile getirmekte. Mumyalar kurutulduktan sonra, özel yapım hava geçirmez tuğladan yapılmış mezarlara konuluyor, özel yapısı gereği hava almayan mezar, mumyanın çürümesini engelliyordu.Daha fazla bilgi için <www.nhm.ac.uk> sitesine göz atabilirsiniz.

de yapılan 3 ayrı taş binadaysa biri süit toplam 12 oda var. Bu odalara hakim olan Osmanlı tarzının çizgileri ise konakla uyum içinde. Farklı renkler taşıyan bu odalar, kavuklu komodinleri, mekik yatak başları, lambaları ile geçmişten geleni günümüzle birleştirecek şekilde döşenmiş. Mehmet Ali Ağa Konağı, Osmanlı, Akdeniz ve Ege kültürünün lezzetlerinin buluştuğu 150 kişiye hizmet verecek kapasitede bir mutfağa sahip.

Konak, bir butik otel olmanın dışında, sanatsal ve kültürel etkinliklerin de merkezi olmayı planlıyor. Zengin içerikli bir kütüphane, çalışmak, araştırma yapmak isteyen konuklara her türlü teknik donanımla destek verebilmekte.

Reşadiye Mah., Kavak Meydanı Datça
Tel: 252 712 92 57
<www.kocaev.com>

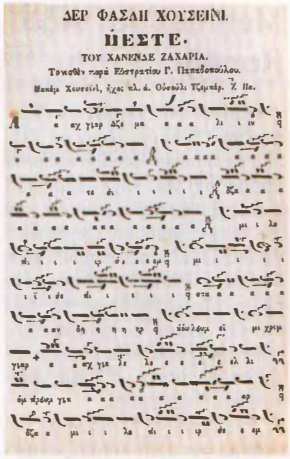
Musıki Tarihine İki Önemli Katkı

Musevi dünyasında yakın geçmişte adı ön sırada anılan, bu coğrafyanın büyük seslerinden birisi ve 20. yüzyılın ilk yarısının belki de en büyük Safarad musıkicisi olan İzak Algazi'nin taşplaklarda kalmış kayıtları, "İzak Algazi Efendi Osmanlı-Türk ve Osmanlı-Yahudi Musıkisinin Büyük Sesi" başlıklı bir albümle Kalan Müzik tarafından bir araya getirildi. Bülent Aksoy tarafından hazırlanan albüm, sadece Yahudilerin değil, Türklerin de hayranlığını kazanmış, zamanında bütün musiki çevrelerinde tanınan büyük bir sesin Türkçe, İbranice ve Ladino dilinde seslendirdiği eserlerden oluşuyor.

1920'li yıllarla 1930'ların başlangıcında doldurduğu taşplaklarda, hem klasik Türk musıkisi, hem de Ladino ve İbrani geleneksel müziğinden seçilmiş, eserleri seslendiren Algazi, kendisinden sonra gelen musıki tutkunlarını derinden etkilemiş bir sanatçıydı. Bu albüm, aynı zamanda Algazi'nin müzikal geçmişinin önemli bir özeti.

Kalan Müzik tarafından yayımlanan bir diğer albümse "Hanende Zaharya 18. Yüzyıl İstanbul'undan Klasik Yakındoğu Müziği" adını taşıyor. İlk kez Yunanistan'da yayımlanan ve büyük ilgi gören En Chordais Müzik Topluluğu'nun Atina Konser Salonu'ndaki canlı kaydını içeren "Zaharya Hanende" adlı çalışması, 18. yüzyıl Osmanlı'sının önemli Rum besteci ve ses sanatçısı Hanende Zaharya'nın eserlerini ve yaşadığı dönemin müzikal renkliliğini yansıtan bir müzikal repertuarı içermekte.

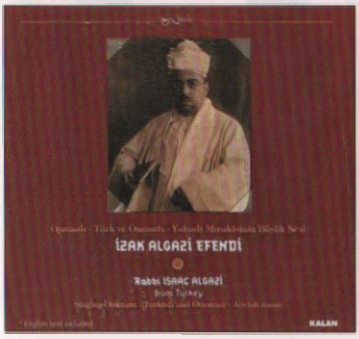
Hanende Zaharya, İstanbul'da doğdu ve kaynaklara göre Boğaz'da Bebek ve Tarabya

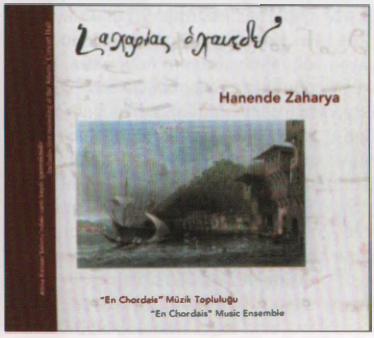

Zographos Kieveles'in "Mousikon Apanthisma" koleksiyonundaki Hüseyni beste. İstanbul, 1872.

arasında bir yalıda kalabalıktan uzakta, müzik yaparak barışçıl ve yalnız bir yaşam sürdü. Türkçe kaynaklarda doğum ve ölüm tarihleri 1680 ve 1740 veya 1750 olarak belirtilmektedir, ancak bu tarihler kesin değildir. Zaharya müzik ile Bizans müziği kapsamında ilgilense de, başarısı iki müzik geleneğini birden kapsamakta; repertuarı, dini müziğe ve özellikle Türk sanat müziği camiasında revaçta olan dünyevi müziğe ait besteler içermektedir. Hanende Zaharya, öncü bir melodist, klasik Yakındoğu müziğinin en önemli figürlerindendir ve araştırmacılar tarafından şan çalışmalarının en önemli bestecisi olarak kabul edilir.

Rum müzisyenlerin yanı sıra Türk ve İranlı müzisyenlerin de katıldığı kayıtlar, 18. yüzyılın Yakındoğu müziğinin çok renkli havasını yansıtmakta. Türkiye'de de konserler veren En Chordais Müzik Topluluğu'nun bu çalışması, Kyriakos Kalaitzides ve Athanasios Angelou tarafından hazırlanmış; Osmanlı döneminin müzikal geçmişini inceleyen bir kitapçıkla birlikte yayımlanmış.

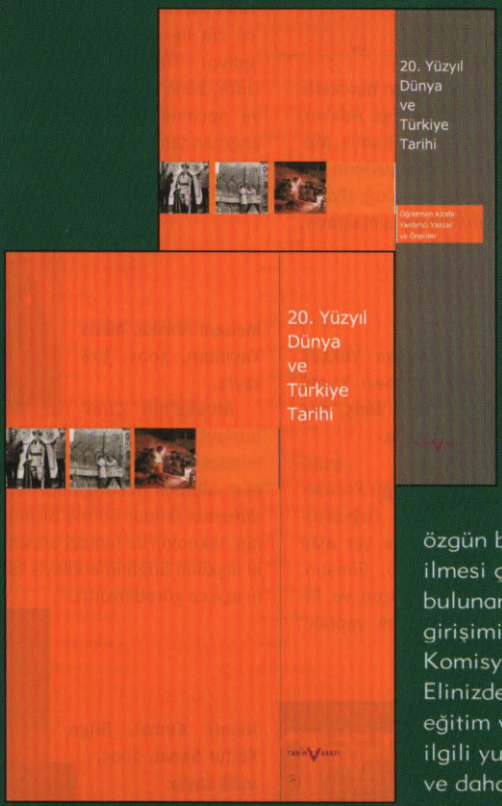

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

20. YÜZYIL DÜNYA VE TÜRKİYE TARİHİ

GÖKÇEN ALPKAYA - FARUK ALPKAYA

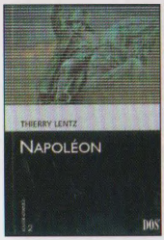
20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi öğrenci ve öğretmen kitapları uzun yıllar boyunca Tarih Vakfı'nın gündeminde beklemiş bir projenin ilk ürünleridir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın tarih eğitiminin 1930'larda bitirilmeyip 20. yüzyılın tümünü kapsaması ve liselerin dört yıla çıkartılması yönündeki kararını dikkate alarak hazırlanan bu kitabı yenileri izleyecektir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders programlarını ve kitaplarını köklü bir biçimde yenileme çabaları Tarih Vakfı tarafından en aktif bir biçimde desteklenecektir. Binlerce seçimi ve tartışmayı içeren bir süreçle, görsel malzemelerin, haritaların, bölgelerin, yan ve ana metinlerin hazırlanıp tek ve özgün bir eğitim malzemesi bütünü haline getirilmesi çetin görevinin tamamlanması, tüm katkıda bulunanların ortak başarısıdır. Bu çok önemli girişimi maddi katkılarıyla olanaklı kılan Avrupa Komisyonu'na çok şey borçluyuz.

Elinizdeki kitabın, öğrencilerden, öğretmenlerden, eğitim ve tarih çevrelerinden, velilerden ve tüm ilgili yurttaşlarımızdan alacağı eleştirilerin, yeni ve daha da başarılı çalışmaların en temel güvencesi olacağına inanıyoruz.

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Yeni Çıkan Kitaplar

Napoleon

Thierry Lentz, Dost Kitabevi Yayınları, 2005,126 sayfa.

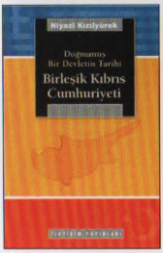
Napoleon üzerine kaleme alınan bu kitapta, T. Lentz, basit bir biyografik çalışmanın ötesine geçen, yalın ve gerçekçi bir Napoleon imgesi yaratıyor

Türk ve Yunan Romanlarında
"Öteki" ve Kimlik

Herkül Milas, İletişim Yayınları, 2005, 467 sayfa.

Herkül Millas, Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik adlı yeni çalışmasında ise, Türk edebiyatının çeşitli safhalarında Yunan/Rum kimliğine biçilen kaftanı etüd ediyor. 450'ye yakın edebi eseri inceleyerek hazırlanan bu tez çeşitli siyasi/sosyal huzursuzluklara atmosfer yaratan edebi iletişim ağını gözler önüne seriyor.

Doğmamış Bir Devletin Tarihi
Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti

Niyazi Kızılyürek, İletişim Yayınları, 2005, 424 Sayfa.

Niyazi Kızılyürek, bu önemli çalışmasında, kuramsal yaklaşımları siyasi aktörlerin izini sürerek zenginleştirip, somutlaştırarak Kıbrıs'ta devlet, toplum ve siyaset sorunsalını canlı bir üslupla bilgimize sunuyor.

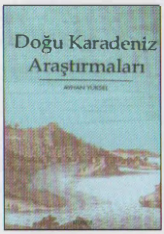
Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap

Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, 2005, 498 sayfa.

Bu cildin içinde Evliya Çelebi'nin İstanbul'dan hareketle aralarında Kütahya, Ege Adaları, Antep, Halep, Beyrut, Kudüs, Medine, Mekke ve civar yerlerin bulunduğu geniş bir coğrafyada yaptığı seyahatler yer almaktadır.

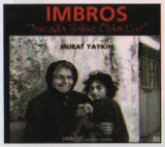
Doğu Karadeniz Araştırmaları

Ayhan Yüksel, Kitabevi Yayınları, 2005, 255 sayfa.

Bu eser, Doğu Karadeniz coğrafyasında yer alan Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize illeri "tarihinden bir yaprak" sunmaktadır.

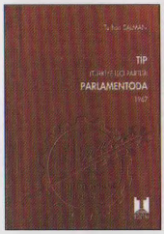
Imbros
"Burada Yalnız Ölüm Var"

Murat Yaykın, Bileşim Yayıncılık, 2005,120 sayfa.

Yaş ortalamaları 70 civarı olan az sayıda Rum'un yaşadığı İmroz'dan (Gökçeada) enstantaneler...Günlük yaşamdan, cenazelerden ve nadiren yapılan düğün törenlerinden enstantaneler...

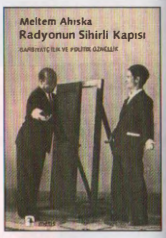
TİP Parlamentoda
3. Cilt

Hazırlayan Turhan Şişman, TÜSTAV, 2005, 426 sayfa.

TİP (Türkiye İşçi Partisi) parlamento çalışmalarının yayımı üçüncü cilt ile devam ediyor. *TİP Parlamentoda* beş ciltte, 2005'te TİP'in parlamentoya seçimle girişinin 40. yılını anarken tamamlanacak.

Radyonun Sihirli Kapısı
Garbiyatçılık ve Politik Öznellik

Meltem Ahıska, Metis Yayınları, 2005, 376 sayfa.

Ahıska'nın Cumhuriyetin ilk dönemindeki radyo yayıncılığını konu alan kitabını okuduğumuzda, bir dönemin iktidar kurma biçimlerinin, teknoloji ile fantazi arasındaki ilişkinin bugünü etkileyiş tarzını açıkca görebiliyoruz.

Osmanlı Tarihi 1-2

Namık Kemal, Bilge Kültür Sanat, 2005, 1088 sayfa.

Namık Kemal'in eseri günümüz Türkçesiyle okurların karşısına çıkıyor. Birinci cilt, Çelebi Mehmet dönemi ile bitiyor. İkinci cilt ise II. Bayezit'ın son yıllarına kadar olan dönemi kapsıyor.

19.YÜZYIL İSTANBUL'UNDA GAYRİMÜSLÜMLER (2. Baskı)	Pinelopi Stathis (ed.)	7,50 YTL
20 YÜZYILDA TARİH YAZIMI (2 Baskı)	G.Iggers	10,00 YTL
AHMET MİTHAT EFENDİ AVRUPA'DA	Carter V.Findley	5,00 YTL
AHMET RESMİ EFENDİ (1700-1783)	Virginia Aksan	13,00 YTL
ALEVİ KİMLİĞİ (2. Baskı)	T. Olsson, E.Ozdalga, C. Reudvere (ed.)	15,00 YTL
ANADOLU 1913 (2. Baskı)	Bela Hovarth	8,00 YTL
ANADOLU'DA BRONZ ÇAĞI KENTLERİ (3. Baskı)	Sevgi Aktüre	12,00 YTL
ANADOLU'DA BÜYÜK İSYAN (2. Baskı)	William J. Griswold	14,00 YTL
ANADOLU'DA DEMİR ÇAĞI KENTLERİ	Sevgi Aktüre	18,00 YTL
ANILAR 2 SERGÜZEŞT-İ HAYATIM CİLD-İ SANİ	Gazi Ahmed Muhtar Paşa	17,00 YTL
ARAÇ TARİH AMAÇ TANZİMAT	Christoph K.Neumann	14,00 YTL
BATININ CİNSEL KİYİSİ	Irvin Cemil Schick	14,00 YTL
BİLGİNİN TOPLUMSAL TARİHİ (2. Baskı)	Peter Burke	16,00 YTL
BİR ULUSUN DOĞUŞU GEÇMİŞTEN GÜN. BOŞNAKLAR	Aydın Babuna	14,00 YTL
BİZANS İMPARATORLUK KADINLARI	Barbara Hill	15,00 YTL
BİZANS'IN SON YÜZYILLARI (2. Baskı)	Donald M. Nicol	23,00 YTL
BİZANS'IN SOYLU KADINLARI	Donald M. Nicol	10,00 YTL
BİZANS'TAN OSMANLIYA İSTANBUL LİMANI (2. Baskı)	W.Müller-Wiener	23,00 YTL
BÜYÜK MÜBADELE (3. Baskı)	Kemal Arı	12,50 YTL
CUMHURİYET DÖNEMİ İKTİSADİ TARİHİ (5. Baskı)	Yahya Tezel	25,00 YTL
ÇATIŞAN KÜLTÜRLER (4. Baskı)	Bernard Lewis	5,00 YTL
DEĞİŞEN İSTANBUL	Zeynep Çelik	15,00 YTL
DEMİRYOLUNDAN PETROLE CHESTER PROJESİ	Bilmez/Bülent Can	19,00 YTL
DENGE OYUNU (3. Baskı)	Selim Deringil	18,00 YTL
DEVRİM VE MAFYA	James Fentress	18,00 YTL
DOĞU İLE BATI ARASINDA OSMANLI KENTİ	E. Eldem, D. Goffman, B. Masters (ed.)	16,00 YTL
DÜRR-İ MEKNUN, SAKLI İNCİLER	Yazıcıoğlu Ahmed Bican	10,00 YTL
EGE'DE FIŞKİYALAR (3. Baskı)	Sabri Yetkin	14,00 YTL
EYÜP DÜN BUGUN	Tülay Artan (ed.)	8,50 YTL
EYÜP'TE SOSYAL YAŞAM	Tülay Artan (ed.)	6,50 YTL
FATİHLER, KORSANLAR, TÜCCARLAR	Carlo M.Cipolla	5,00 YTL
GEÇ ANTİK ÇAĞDA ROMA VE BİZANS DÜNYASI	Peter Brown	20,00 YTL
GEÇMİŞİN SESİ (SÖZLÜ TARİH)	Paul Thompson	13,50 YTL
HACILAR VE SULTANLAR	Suraiya Faroqhi	15,00 YTL
HAÇLILAR ÇAĞI (2. Baskı)	P.M.Holt	14,00 YTL
HAREM-İ HÜMAYUN (6. Baskı)	Leslie P. Peirce	24,00 YTL
HATİCE SULTAN VE MELLİNG KALFA	Ela Güntekin (ed.)	11,00 YTL
HİCAZ DEMİRYOLU	Murat Özyüksel	18,00 YTL
İHAN TEKELİ İÇİN ARMAĞAN YAZILAR	S. İlkin, O. Silier, M. Gürsoy (ed)	25,00 YTL
İSMET İNÖNÜ YENİ BİR YORUM DENEMESİ	Metin Heper	13,00 YTL
İSTANBUL ANILARI (4. Baskı)	Hagop Mintzuri	11,00 YTL
İSTANBUL BİR KENT TARİHİ (3. Baskı) (Karton Kapak)	Doğan Kuban	80,00 YTL
İSTANBUL BİR KENT TARİHİ (3. Baskı) (Sert Kapak)	Doğan Kuban	100,00 YTL
İSTANBUL DEĞİRMENLERİ VE FIRINLARI	Salih Aynural	11,00 YTL
İSTANBUL GEZİ REHBERİ (10. Baskı)	Murat Belge	23,00 YTL
İSTANBUL LEZZETİ (2. Baskı)	Sula Bozis	15,00 YTL
İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ	Pierre DeTchihatchef	15,00 YTL
İSTANBUL'DA HATIRLAMAK VE UNUTMAK	Leyla Neyzi	20,00 YTL
İZMİR YENİ ONBİNLERİN GÖLGESİNDE BİR SANCAK	Engin Berber	10,00 YTL
JÖN TÜRKLER VE ARAPLAR (2. Baskı)	Hasan Kayalı	15,50 YTL
KADILAR KULLAR VE KUDÜSLÜ KÖYLÜLER	Amy Singer	12,00 YTL
KADROCULARI VE KADROYU ANLAMAK	İlhan Tekeli - Selim İlkin	25,00 YTL
KAHVE VE KAHVEHANELER (2. Baskı)	Ralph S.Hattox	9,00 YTL
KANUNİ VE ÇAĞI	Metin Kunt-Christine Woodhead (ed.)	14,00 YTL
KAPADOKYA LEZZETİ	Sula Bozas	15,00 YTL
KENT ARAŞTIRMALARI BİBLİYOGRAFYASI		12,00 YTL
KÖPRÜLÜLER	Ahmet Refik Altınay	12,00 YTL
KÖSEPAŞA HANEDANI	Necdet Sakaoğlu	18,00 YTL
KUDÜS 17.YY'DA BİR OSMANLI SANCAĞI	Dror Ze'evi	13,50 YTL
KÜRT SORUNU KÖKENİ GELECEĞİ (4. Baskı)	Kemal Kirişçi/ Gareth M. Winrow	15,00 YTL
LORD STRATFORD CANNING'İN TÜRKİYE ANILARI	Stanley Lane Poole	12,00 YTL
MACAR TURANCILARI	Tarık Demirkan	10,00 YTL
MAKEDONYA SORUNU	Fikret Adanır	17,00 YTL
MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI KENTLERİ (2. Baskı)	Paul Dumont, François Georgeon (ed.)	11,00 YTL
MODERNLEŞMENİN EŞİĞİNDE OSMANLI KADINLARI	Madeline C. Zilfi (ed.)	17,00 YTL
MUSUL OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DEVLET VE TAŞRA TOPLUMU	Dina Rizk Khoury	16,00 YTL
MÜTEFERRİKA VE OSMANLI MATBAASI	Franz Babinger	10,50 YTL
NEŞELİ ÖYKÜLER (3. Baskı)	Carlo M.Cipolla	6,00 YTL
ORTADOĞU MUTFAK KÜLTÜRLERİ (2. Baskı)	Sami Zubaida Richard Tapper (ed.)	18,00 YTL
OSMANLI'DA CEMİYETLER VE RUM CEMAATİ	Haris Exertzoglou	11,00 YTL
OSMANLI ADET MİRASIM VE TAMİRLERİ (3. Baskı)	Abdülaziz Bey	27,50 YTL
OSMANLI BANKASI TARİHİ	Edhem Eldem	25,00 YTL

Toplumsal Tarih

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı
Arabacılar Dairesi

34349 Beşiktaş - İSTANBUL

☐ OSMANLI BEYLİĞİ (2. Baskı)	Elizabeth A. Zachariadou (ed.)	17,00YTL
☐ OSMANLI EKONOMİSİNDE BAĞIMLILIK VE BÜYÜME (3. Baskı)	Şevket Pamuk	16,00 YTL
☐ OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DOĞAL AFETLER	Elizabeth A. Zachariadou (ed.)	18,00 YTL
☐ OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA VEBA	Daniel Panzac	19,00 YTL
☐ OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA PARANIN TARİHİ (3. Baskı)	Şevket Pamuk	19,00 YTL
☐ OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SONU BÜYÜK GÜÇLER (2. BASKI)	Maram Kent (ed.)	15,00 YTL
☐ OSMANLI KUDÜS'ÜNDE: LONCALAR	Amnon Cohen	12,50 YTL
☐ OSMANLI KÜLTÜRÜ VE GÜNDELİK YAŞAM (5. Baskı)	Suraiya Faroqhi	25,00 YTL
☐ OSMANLI MISIR'INDA HANE POLİTİKALARI KAZDAĞLILARIN YÜKSELİŞİ	Jane Hathaway	1200 YTL
☐ OSMANLI NÜFUSU (1830-1914)	Kemal H. Karpat	26,00 YTL
☐ OSMANLI TARİHİ NASIL İNCELENİR (2. Baskı)	Suraiya Faroqhi	19,50 YTL
☐ OSMANLI YER ADLARI SÖZLÜĞÜ (2. Baskı)	Nuri Akbayar	15,00 YTL
☐ OSMANLI'DA HAYIRSEVERLİK	Amy Singer	17,00 YTL
☐ OSMANLI'DA KENTLER VE KENTLİLER (4. Baskı)	Suraiya Faroqhi	23,00 YTL
☐ OSMANLI'DAN CUMHURİYETE 1.TARİH KONGRESİ		21,00 YTL
☐ OSMANLILARDAN ÖNCE ANADOLU (2. Baskı)	Claude Cahen	22,00 YTL
☐ REİ'A SÜLTAN (3. Baskı)	Ali Akyıldız	13,00 YTL
☐ RODOS ŞÖVALYELERİ VE OSMANLILAR	Nicolas Vatin	20,00YTL
☐ SELANİK TANZİMAT ÇAĞINDA BİR OSMANLI ŞEHRİ	Meropi Anastassiadou	22,00 YTL
☐ SİCİL-İ OSMANİ TAKIM (Karton Kapak)	Mehmed Süreyya	60,00 YTL
☐ SİMONTORYA SANCAĞI	G.D.avid	13,00 YTL
☐ SİVİL TOPLUM DEMOKRASİ VE İSLAM DÜNYASI	E. Özdalga, S. Persson (ed.)	11,50 YTL
☐ SOKOLLU	Ahmet Refik Altınay	12,00 YTL
☐ SOL KOL OSMANLI EGEMENLİĞİNDE VİA EGNATİA	E. Zachariadou (ed.)	13,00YTL
☐ SÖZLÜ TARİH VE YEREL TARİHÇİ	Bülent Bilmez Can	14,00 YTL
☐ SULTAN CEM	Ahmet RefikAltınay	11,00 YTL
☐ ŞARK'IN SERGİLENİŞİ (Karton Kapak)	Zeynep Çelik	35,00 YTL
☐ ŞARK'IN SERGİLENİŞİ (Sert Kapak)	Zeynep Çelik	50,00 YTL
☐ ŞERİATTAN KANUNA	Colin Imber	20,00 YTL
☐ TARİH VE TOPLUMSAL KURAM (2. Baskı)	Peter Burke	13,00 YTL
☐ TARİH, TARİHÇİ VE TOPLUM (2. Baskı)	Salih Özbaran	15,00 YTL
☐ TARİHİMİZ VE CUMHURİYET	ZekiArıkan	16,00 YTL
☐ TARİHİN PEŞİNDE (2. Baskı)	JohnTosh	15,00 YTL
☐ TARİHSEL SOSYOLOJİ (2. Baskı)	Theda Skocpol (ed.)	23,00 YTL
☐ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN KÖKENLERİ (1876-1935) (4. Baskı)	Yusuf Akçura	15,00YTL
☐ TÜRK TARİH TEZİNDEN TÜRK İSLAM SENTEZİNE (2. Baskı)	Etienne Copeaux	20,00 YTL
☐ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN KURULMASI (2. Baskı)	MeteTunçay	25,00 YTL
☐ TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ [1961-1971]	Artun Ünsal	23,00YTL
☐ TÜRKİYE'DE KENTSEL KORUMA KENT TARİHLERİ VE KORUMA YÖNTEMLERİ	Doğan Kuban	16,00YTL
☐ TÜRKİYEDE MODERNLEŞME VE ULUSAL KİMLİK (2. Baskı)	Sibel Bozdoğan	13,50 YTL
☐ ZINDIKLAR VE MÜLHİDLER (3. Baskı)	Ahmet Yaşar Ocak	24,00 YTL

İşaretlediğim kitapların tutarı olan ..... TL'nın kredi kartından tahsil edilmesini istiyorum.

Adı Soyadı: .....

Teslimat Adresi: (hafta arası 09.00-18.00 arası bulunabildiğiniz).....

.....

.....

Telefon: ..... Posta Kodu: ..... Şehir: .....

Ülke: ..... Faks: ..... e-posta: .....

Kart Sahibi / İmza:

O Visa O Mastercard

Kredi Kartı No: |_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|_|

Geçerlilik Tarihi: |_|_| |_|_|

Adı Soyadı: ..... **Aboneliğe başlangıç sayısı:**.....

Adres: .....

..... **Posta kodu:**.....

Tel:..... **Faks:**..... **e-mail:**.....

Abonelik bedelini

☐Yıllık ☐ Altı aylık

☐ Vakıflar Bankası Taksim Şubesi 2007499 no'lu hesaba yatırdım, makbuzun fotokopisi ektedir.
(Lütfen dekontun "açıklama" bölümüne satın aldığınız ürünün adını yazınız.)

☐ Nakit ödüyorum.

☐ Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

☐ Fiyat artışını bildirerek aboneliğimi kredi kartı hesabımdan otomatik olarak yenileyiniz.

☐ Visa

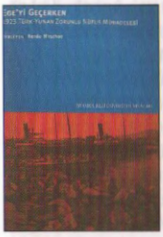
☐ Master-Euro Card

Kredi Kartı No: |_|_|_|_| |_|_|_|_| |_|_|_|_| |_|_|_|_|

Geçerlilik Tarihi: |_|_| |_|_|

Kart Sahibi: İmza:

Ege'yi Geçerken
1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi

Derleyen Renee Hirsshon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, 440 sayfa.

Lozan Sözleşmesi'nin 75. yıldönümünde yapılan uluslararası bir konferansta sunulan çalışmalardan derlenen kitap, Ege'nin her iki kıyısında çeşitli toplumsal boyutlarıyla yaşayan ve günümüze kadar uzanan zorunlu mübadelenin sonuçları ele alıyor.

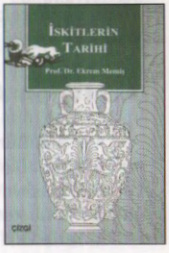
Jakobenler

Gerard Maintenant, İletişim Yayınevi, 2005, 148 sayfa.

Çizgi ve sınırları belirlenmiş, kesin bir kurama sahip olmayan Jakobenler meydanlarda, sosyal kulüplerde ve meclislerde kazanılmış siyasal bir deneyime, doğrudan doğruya Aydınlanma'dan gelen bir ahlâk felsefesini eklemişlerdir...

İskitlerin Tarihi

Ekrem Memiş, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005, 131 sayfa.

İskitlerin kökeni ile ilgili olarak, bugüne kadar pekçok görüş ortaya atılmıştır. Eser, İskitlerin Türk olduğu fikri üzerinde durmaktadır.

Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları
Garabet Haçeryan'ın İzmir Güncesi

Dora Sakayan, Belge Yayınları, 2005, 107 sayfa.

1922 yılının Eylül ayında İzmir'de neler yaşandığına dair birinci elden bir tanıklık.

Avrupa Birliği Ansiklopedisi A-Z 2 Cilt

Ed. Desmond Dinan, Kitap Yayınevi, 2005, 1023 sayfa.

Avrupa Birliği'nin temel kavramları, gelişimi, kurumları, politikaları, ana tartışma alanları ve antlaşmaları hakkında derinlemesine ve yetkin bir biçimde yazılmış başlıklarıyla, Avrupa bütünleşmesinde önemli rolleri olan kişilerin biyografileriyle AB aday üyesi Türkiye için çok önemli bir başvuru kaynağı.

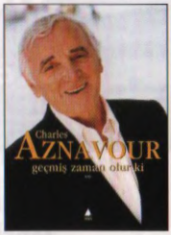
Kürekli ve Yelkenli
Osmanlı Gemileri

İdris Bostan, Bilge Yayımcılık, 2005, 461 sayfa.

Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri, Osmanlıların denizlerdeki hakimiyet mücadelesinde etkin rol oynayan ve deniz güvenliğini sağlayan gemilerin kısa tarihini ve özelliklerini arşiv, kütüphane ve müzelerde bulunan görsel malzeme eşliğinde sunan bir çalışmadır.

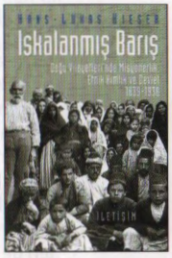
Geçmiş Zaman Olur ki

Charles Aznavour, Aras Yayıncılık, 2005, 280 sayfa.

Aznavour'un yaşamıyla ilgili pek çok sorunun yanıtını birinci ağızdan verirken, yazarın bazılarında Türkiye halkına barış adına zeytin dalı uzattığı şiirlerini ve şarkı sözlerini de içeriyor. Aznavour'un ne kadar çalışkan ve verimli bir sanatçı olduğunun ispatı gibi duran ek bölümünde sanatçının bütün albümlerinin, filmlerinin, oyunlarının ayrıntılı bir dökümünü bulmak mümkün.

Iskalanmış Barış
Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938

Hans-Lukas Kieser, İletişim Yayınları, 2005, 864 sayfa.

Tanzimat'tan başlayarak II. Dünya Savaşı arifesine uzanan süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Türk, Kürt, Ermeni, Rum ve Süryani etnik topluluklarının kimlik inşa macerasını anlatılıyor.

II. Dünya Savaşı Hatıraları
Fransa'nın Düşüşü 1940

Winston S. Churchill, Örgün Yayınevi, 2005, 517 sayfa.

Churchill, İngiltere'de Başbakanlık, Maliye Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Avam Kamarası Liderliği görevlerini üzerinde toplandığı bir dönemde başlayan hatıralarını anlatıyor.

Tarih Vakfı'ndan Haberler

Bilgi Belge Merkezi Kültür Sanat Etkinlikleri

Nisan ayı, BBM (Bilgi Belge Merkezi) etkinliklerinin sürekliliği ve tanıtımı açısından oldukça sıkıntılı geçti. İki etkinlik elde olmayan nedenlerle iptal edildi. Nisan ayı, "Semt Semt İstanbul" dizisinde Hüseyin Irmak'ın, "İstanbul'da bir Kadim Semt: Kurtuluş" sunuşuyla başladı. Kurtuluş-Tatavla tarihi üzerine bilgiler veren Irmak sunuşunu fotoğraflar ve anılarla zenginleştirdi. "Tarihin Keyfi" dizisindeyse Cemal Ünlü'nün taş plakları BBM'deydi. Bir yandan plakların dinlendiği bir yandan da ülkemizde taş plağın öyküsünü ve teknolojinin gelişminin anlatıldığı söyleşide, bu sektörde değişen piyasa eğilimleri de değerlendirildi. "Yaşamda

Cemal Ünlü

İz Bırakanlar" dizisinin Nisan ayı konuğu Atıf Yılmaz'dı. Ancak Yılmaz'ın BBM'de bir iz bırakmamaya karar verip, hiçbir bilgi vermeden yurtdışına çıkması, "Arşivden Anlatılar" dizisinin Nisan ayı konuğu Eser Tutel'in de yoğunluğu nedeniyle etkinliğe katılamayacağını bildirmesi bizleri zor durumda bıraktı. Bir grup meraklı izleyicinin ısrarlı takibiyle her hafta birbirinden ilginç konuların işlendiği ve bu bilgileri, deneyimleri, çalışmaları Bilgi Belge Merkezi arşivlerine eklediğimiz etkinliklerimize olan güveninizin sarsılmadığını ummaktan başka bir şey yapamıyoruz. Daha önce hava koşulları ve sağlık sorunları nedenleriyle etkinliklerde ertelemeler yapılmıştı. Ancak ön görüşmeler sırasında tüm ayrıntılarda anlaşılmış, binlerce kişiye duyurusu yapılmış bir etkinliği, geçerli bir mazeret bile gösteremeden iptal etmek zorunda kalmanın çok büyük rahatsızlığını yaşıyoruz. Bunun için sizlerden bir kez daha özür dileriz.

Merkezin Mayıs ayı etkinlikleriyse şöyle:

Hüseyin Irmak Söyleşisi

Tarihin Keyfi

Yukarıda İstanbul'un 9 adası mı var. Peki bir kent efsanesi olan 10. adanın yerinin resmen tespit edildiğini söylesek. Dalgıç ve sualtı fotoğrafçısı Yılmaz Akyunus ve sulatı arkeoloğu İnkılap Obruk, bir haritanın izini sürerek, Vordonisi'ye ve üzerindeki manastıra ulaştılar. Aslında Vordonisi'nin yeri ve tarihiyle ilgili bilgiler çeşitli kaynaklarda yer alıyordu. Ancak yaklaşık 1000 yıl önce bir depremle battığı düşünülen adanın dillerde dolaşan bir efsane olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşmesinin, bu ikilinin yaptığı dalışlar ve çekimlerden sonra sağlandığı söylenebilir. İşte bu macera ve Vordonisi'yle ilgili tüm bilgiler Mayıs ayında BBM'de.

Kayıp Adanın Peşinde: Onuncu Ada Vordonisi

Yılmaz Akyunus

12 Mayıs 2005, 18:30

Yaşamda İz Bırakanlar dizimizin bu ayki etkinliği 19 Mayıs tarihine denk geldiği için gerçekleştirilmeyecektir.

Arşivden Anlatılar

"Alo, Alo. Burası İstanbul Telsiz Telefonu. Şimdi akşam neşriyatımıza başlıyoruz..." Cumhuriyet'in 75. Yılı Kutlamaları kapsamında Tarih Vakfı tarafından ürti-

len bir dizi belgeselden biri olan "Cumhuriyet'in Radyolu Günleri" bu ay BBM'de. Radyonun günlük yaşam ve toplumsal değişimlerdeki rolü üzerine keyifli bir kısa belgeselin ardından, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Özden Cankaya, konunun daha da derinlemesine aktarılacağı etkileşimli bir söyleşiyle BBM'de olacak.

Cumhuriyet'in Radyolu Günleri - Belgesel Gösterimi ve Söyleşi
Prof. Dr. Özden Cankaya
26 Mayıs 2005, 18:30

Semt Semt İstanbul

İstanbul'a bahar gelince ilk akla gelen yerlerden biri kuşkusuz Adalar. Havalar daha da ısınıp Adalar iyice kalabalıklaşmadan BBM'de İstanbul'un bu müstesna semti konuk edilecek. Bizans'ın devrik hükümdarları ya da prenslerinin sürgün yeri olmasıyla "Prens Adaları" adını alan, dairesel dizilmiş bu 9 adanın anlatılacak pek çok öyküsü var. 1962 yılında yazdığı "İstanbul Adaları" adlı monografik etüdü hâlâ kaynak kitap kabul edilen Orhan Erdenen bize bu öyküleri aktaracak.

İstanbul Adaları
Orhan Erdenen
5 Mayıs 2005, 18:30

Tarih Boyunca Sosyal Güvenlik Projesi

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Sosyal Güvenlik kurumlarının gelişimini araştırmayı hedefleyen "Tarih Boyunca Sosyal Güvenlik" projesi Emeklilik Gözetim A.Ş.-Tarih Vakfı işbirliğiyle hayata geçiyor.

Son zamanlarda köklü dönüşümlerin yaşandığı bu alanda, sağlıklı politikalar üretilmesi ve yetkin gelecek perspektiflerinin oluşturulması için 'sosyal güvenlik' olgusunun tarihsel dinamikleri içinde çok boyutlu olarak ele alınması gerekiyor. Bu nedenle konu, proje kapsamında iktisadi, toplumsal ve siyasi boyutlarıyla çok yönlü olarak işlenecek, sözlü tarih çalışmalarıyla da zenginleştirilecektir. Projenin yedi ayda tamamlanacağı öngörülüyor.

"Enflasyon Tarihi / Tarih Olan Enflasyon" projesi Nisan 2005 itibariyle Tarih Vakfı-T.C. Merkez Bankası işbirliğiyle başladı. Proje, Türkiye sosyal ve ekonomik tarihinin en önemli sorunlarından olan enflasyonu, tarihsel bir perspektif içinde çok yönlü olarak ele almayı hedefliyor.

Danışmanlığını Prof. İlhan Tekeli ve Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Prof. Edhem Eldem'in üstlendikleri projenin yöneticiliğini ise Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Fatma Doğruel ve Prof. A. Suut Doğruel yürütecekler. Sözlü tarih çalışmalarına da yer verilecek olan çalışmanın sonunda - Türkçe ve İngilizce olmak üzere - bir albüm kitap ve bir de CD yayınlanması hedefleniyor. Projenin öngörülen süresiyse 9 ay.

STK'lar Sanal Platformda

Tarih Vakfı, Türkiye'ye yeni değerler katmayı amaçlayan 3268 sivil toplum kuruluşunu sanal bir platformda bir araya getirdi.

Türkiye'de tarih bilincinin yerleşmesi için yıllardır sürdürdüğü önemli çalışmalarıyla adından sıkça söz ettiren Tarih Vakfı, sivil toplum kuruluşları camiasının bir üyesi olma bilinciyle ve sivil toplum hareketinin gelişip kendi alanını örgütlemesinde üzerine düşen görevleri aktif biçimde yerine getirme sorumluluğu gereği, kendisi gibi toplumsal fayda sağlamak üzere kurulmuş olan 3268 sivil toplum kuruluşunu, interaktif bir sanal platformda bir araya getirdi: www.stkrehberi.org.

21 Nisan günü birçok farklı sivil toplum kuruluşu (STK) yetkilisinin bulunduğu bir toplantı ile tanıtımı yapılan ve Türkiye'nin STK haritasını çizmek, STK'ların kendi aralarında iletişimini kolaylaştırmak ve teşvik etmek açısından değerli bir kaynak olan bu platform, STK Rehberi 2005 adıyla kitap olarak da basıldı.

Kitap olarak da basılan bu platformun en büyük özelliklerinden biri, oluşturulan veritabanının İnternet üzerinden paylaşıma açılması ve sürekli güncellenmesi. Dünya Bankası, OSIAF (Açık Toplum Enstitüsü - Türkiye), Yerel Gündem 21 ve Türkiye Bilişim Vakfı tarafından desteklenen bu çalışma, bir yandan en güncel verileri sunarken, bir yandan da yeni STK'ların kendilerini kolayca bu veritabanına kaydedebilmeleri sayesinde genişleyerek tüm STK'ları kapsama amacına yaklaşıyor.

Bahar'da Ankara Tartışmaları...

Ekim 2003'ten beri düzenlediğimiz Ankara Tartışmaları, Ankara'lı üyelerimizi, Tarih Dostları'nı ve tarihe ilgi duyanları biraraya getiriyor. Gelenekselleşen şarap ikramının eşliğinde, o ayın bildirisi çerçevesinde görüş alışverişinde bulunulan tartışmalar, her geçen gün artan yoğun bir ilgiyle sürüyor. Ankara Tartışmaları'nın Nisan ayı konuğu "Osmanlı Tarih Yazımında 'Klasik Dönem'" başlıklı bildirisiyle Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi Yrd. Doç. Dr. Oktay Özel'di. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Özer Ergenç ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Ferdan Ergut da

Tarih Vakfı'ndan Haberler

toplantıda tartışmacı olarak yer aldı. Oktay Özel bildirisinde, öncelikle Osmanlı çalışmalarında 'klasik dönem', 'klasik dönem'in kronolojik bağlamı ve içeriği üzerinde durdu. " 'Klasik dönem' tanımlaması 15. ve 16. yüzyıl çalışmalarına analitik, yöntemsel bir derinlik kazandırmış mıdır?" sorusuna yanıt aramış ve sonuç bölümünde " 'Klasik'in kavramsallaştırılması mümkün olabilir mi? Ve sorunumuzu çözer mi?" sorusunu tartışmaya açmıştır. Özel'in ana başlıkları çerçevesinde sürdürülen tartışmaya çok yoğun bir katılım oldu. Ankara Tartışmaları'nın Mayıs ayı konuğu ise "Osmanlı Tarih Yazıcılığı Üzerine Gözlemler" başlıklı bildirisiyle Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Özer Ergenç. Toplantıya Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Oktar Türel ve Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim görevlisi Yrd. Doç. Dr. Oktay Özel tartışmacı olarak katılacaklar. Bu bildirinin metnine ulaşmak için skoparan@tarihvakfi.org.tr adresine e-posta gönderebilirsiniz.

İlgilenen herkesi Tarih Vakfı Ankara Temsilciliği'nde görmek ümidiyle...

Culture Turkey 2005 Türkiye-Avrupa Kültürel İlişkileri Uluslararası Forumu

Avrupa Kültür Derneği, Tarih Vakfı, Avusturya Kültür Ofisi, İngiliz Kültür Merkezi, Fransız Kültür Merkezi, Hollanda Başkonsolosluğu, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Fransız Başkonsolosluğu, René Seydoux Vakfı, YATF (Young Arab Theatre Fund), CCP Almanya, Relais Culture Europe, CSG the Event Company, Chameleon Events & PR, Gelişim Creative ve birçok sanatçı ve kültür operatörünün ayni katkıları ve işbirliğiyle "Türkiye-Avrupa Kültürel İlişkileri" başlıklı

Tarih Vakfı Olağanüstü Genel Kurulu Yapıldı

Tarih Vakfı'nın kurulduğundan beri yapılan, beş olağan genel kurulundan sonra, ilk olağanüstü genel kurulu 23 Nisan 2005'te toplandı.

İstanbul'da yaşanan güzel bahar günlerinden biri olan 23 Nisan Cumartesi günü Tarih Vakfı'nın olağanüstü genel kurulu Boğaziçi Üniversitesi Rektörlük toplantı salonunda yapıldı. Yönetim Kurulu üyemiz Sayın Ersin Salman'ın hazırladığı panodaki, "Bayramınız Kutlu Olsun Çocuklar" yazısı salona giren üyelerimize aynı zamanda kutlanmakta olan 23 Nisan Bayramını hatırlattı.

Toplantının açılış konuşmasını yapan Vakıf Başkanı Orhan Silier sözlerine öncelikle Vakfın kuruluşundan bu güne kadar yaptığı etkinliklerden söz ederek başladı. Tarih Vakfının görece en başarısız dönemlerindeki verimliliğinin bile bir çok STK'nın ve kültür kurumunun performansıyla karşılaştırılabilir düzeyde olduğunu söyledikten sonra ülkemizin yaşamakta olduğu çağdaşlaşma, sivilleşme demokratikleşme ve Avrupa ile bütünleşme sürecinde toplumumuzun kimlik ve tarihsel bilinç problemleriyle baş etmekte çaresiz ve desteksiz kaldığını belirtti.

Silier, ülkemizde barış ve uzlaşma kültürünün oluşması için, etnik, dinsel ve kültürel kimliklere ilişkin olarak uygar, insan haklarını gözeten bir tutumun geliştirilmesi gerektiğini söyleyerek bu dönemeçte Tarih Vakfı'nı kuranlar, üye olanlar, yakından ya da uzaktan destekleyenlerin büyük bir sorumluluk altında olduğunu söyledi.

Barış ve uzlaşmaya dayalı bir kimlik ve tarih bilincinin adım adım kazanılması gereken bir olgu olduğunu belirten Silier bunun için yapılması gerekenleri anlattı. Silier, sözlerine "Geçmişte, son ondört yıl -bütün eksiklerine karşın- başardıklarımızı, Vakfımıza daha somut ve güçlü bir biçimde sahip çıkarak sürdürdüğümüz, bunu yurttaşlık görevimizin ve entelektüel sorumluluğumuzun organik bir parçası olmanın ötesinde, daha güzel yarınlara yüksek verimlilikte bir yatırım olarak kavradığımız ölçüde, Tarih Vakfı içinde ve Tarih Vakfı için bir şeyler yapmak, hepimiz için özel bir mutluluk kaynağı olacaktır. " diyerek son verdi.

Daha sonra divan heyeti seçimlerine geçildi, seçimler sonunda Prof. Dr. Şevket Pamuk Divan Başkanlığına, İ. Şener Yunusoğlu Başkan Yardımcılığına, Ülkü Özen Sekreter Üyeliğe seçildi.

Seçimlerden sonra söz alan Genel Sekreter Sülün Falay, konuşmasında üye ilişkilerini ve senet değişikliğinin gerekçelerini anlattı. Falay, 1991 yılında hazırlanan ilk senedin ana özelliklerini anlattıktan sonra üyelerle ilgili olarak bir durum tesbiti yaptı. Medeni Kanuna 2001 yılında eklenen "Vakıflarda üyelik olmaz" maddesi ile vakfın 2000 yılında üye alımının durdurulduğunu bu gün ise Tarih Vakfı'nın 632 üyesi olduğunu belirtti.

Üyelerin cinsiyet-yaş, kent-ülke ve mesleki dağılımlarını istatistiki olarak açıkladıktan sonra kuruluşundan beri beş kez yapılan genel kurullara katılım ortalamasının %13.5 olduğunu söyledi. Üye olarak kaydı yapılamayan ancak birlikte olmaktan karşılıklı güçleneceğimiz kişiler için oluşturulan "Tarih Dostu" sistemini açıklayan Sülün Falay, üyeler ve tarih dostlarının yaptıkları bağışların tutarlarını ve önemini açıkladıktan sonra daha çok katılım için 15. yıl kutlamalarından önce hazırlıklar yapıldığını ve çalışma grupları önerileri olduğunu söyledi. Gönüllü katılımın önemini vurgulayan Falay üyelerden destek isteyerek sözlerini bitirdi.

Senette yapılması önerilen değişiklikler daha önce tüm üyelere gön-

uluslararası bir Forum düzenlemektedir. 6-8 Mayıs 2005 tarihleri arasında, Tarih Vakfı Tarihi Darphane Binaları'nda gerçekleştirilecek bu etkinlikte, konferans, panel ve sanatsal etkinlikler yer alacaktır.

Türkiye-Avrupa ilişkilerinde kültürün önemi konusunda farkındalığı artırmayı ve karar alıcılarını, işbirliği ve değişim projelerini desteklemeleri yönünde teşvik etmeyi hedefleyen forum, aynı zamanda iletişimi güçlendirmeyi ve toplumlar arasında daha etkin bir diyalogun yapılandırılması yönünde kültür sektörünü harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası çapta duyurulan bu Forum, Avrupa ve Akdeniz bölgesinin kültür aktörlerinin katılımına açık bir platform oluşturacaktır.

Forum Programı:

6 Mayıs 2005

Türkiye-Avrupa kültürel ilişkilerinin siyasi ve toplumsal boyutları

Türkiye-Avrupa Kültürel İlişkilerinin Bağlam ve Algılanışları

7 Mayıs 2005

Avrupa Programları bağlamında Türkiye-Avrupa Kültürel İlişkilerini geliştirecek araç ve faaliyetler

Ulusal Kültür Ajansları, STK'lar, kültür ağları ve sanatçı etkinlikleri bağlamında Türkiye-Avrupa Kültürel İlişkilerini geliştirecek araç ve faaliyetler

8 Mayıs 2005

Avrupa ülkelerindeki göçmen politikalarının, sanatsal üretim sürecine etkileri Avrupa uluslararası kültür politikalarının sanatsal üretim sürecine etkileri

Sonuç
Kapanış Partisi

Sanat etkinlikleri - ses ve dans performansları, yerleştirmeler, video gösterimleri :

Aydın Teker, Çıplak Ayaklar Kumpanyası, Çiğdem Borucu, Dilek Dervişoğlu, Emre Koyuncuoğlu, Esra Bezen Bilgin, İpek Aksungur Duben, Laboratuar, Mustafa Kaplan, Nihal G. Koldaş, Serhat Köksal (2/5BZ), T. Melih Görgün, Techne, Ziya Azazi, Zeynep Günsür ve misafir sanatçılar: Sharif Waked (Filistin), Lamia Joreige (Lübnan), Mimi Khalvati (İngiltere-İran)

Forumla ilgili daha ayrıntılı bilgi için www.europist.net/forum adresini ziyaret edebilirsiniz.

derilmiş olmasına rağmen Yönetim Kurulu üyesi Halim Bulutoğlu değişiklik önerilerini okuyarak gerekçelerini açıkladı. Bu açıklamalardan sonra senet değişiklikleri üzerinde genel görüşmelere geçildi. Sayı olarak katılımın oldukça düşük olduğu genel kurulda söz alan üyeler; aktif, katılımcı ve eleştirel bir tutumla dinamik bir genel kurul olmasına çok önemli katkılarda bulundular.

Eski senette boşalan yönetim kurulu üyelikleri için aday gösterme yetkisi sadece yönetim kurulunda iken Genel Kurulda bu yetkinin yönetim kurulu ile birlikte mütevelliler kuruluna da verilmesi gerektiği genel kabul gören önerilerden biri oldu. Tartışmalar sırasında "mütevelli" yerine "yönetmen" sözcüğünün kullanılıp kullanılamayacağı, yeni mütevelli alımında kadın üyelerin oranına da dikkat edilmesi gerektiği, üye profilinin gençleştirilmesi için alınacak önlemler gibi duyarlılık örneklerine sık sık rastlanırken, yayınlar konusunda da bazı eleştiriler yapıldı. Tartışılmalardan sonra, senedin son şeklini alması için Genel Kurul tarafından Yönetim Kurulu'na yetki verilmesi kararlaştırıldı.

Daha sonra kürsüye gelen Genel Müdür Bekir Ağırdır, 2004 yılı çalışmaları hakkında bilgi vererek uygulamada karşılaşılan sorunlar hakkında açıklamalar yaptı. Vakfın 15. kuruluş yıldönümü için beklentilerini açıkladıktan sonra üyelerden daha aktif katılım ve destek istedi.

Genel Kurul'da bir başka öneri ise yönetim kurulu üyesi Ersin Salman'dan geldi. İki yıldan beri yönetim kurulunda görev yapan üyelerimizden Doç. Dr. Sabri Yetkin'in hastalığı hakkında katılımcılar bilgilendirildi ve Genel Kurul adına Yönetim Kurulu'nun Yetkin'e acil şifalar dilemesi kararlaştırıldı.

Divan Başkanı Şevket Pamuk, tarihin ve Tarih Vakfı'nın bu dönemde ülkemizde kazandığı özel önemi vurguladıktan sonra oturumu kapattı.

Vakıf Başkanı Orhan Silier son sözü alarak eleştirel tutumun yapıcılığını ve katkısını üyelere anımsattıktan sonra Tarih Vakfı'nı geleceğe taşıma görevinin önemini anlatarak katılımcılara teşekkür etti.

Geçmişi ve Kimliğiyle Hesaplaşan Bir Film

Çöküş

Türkiye'de "Çöküş" filminin vizyona girdiği sırada, Hitler'in *Kavgam* kitabının da en çok satan kitaplar listesinde yer alması, çeşitli tartışmalarla gündeme geldi. *Kavgam*'ın en çok satılan kitaplar arasında yükselişi, satış fiyatının göreli düşüklüğünden mi, yoksa içeriğinin son günlerde ülkemizde (yeniden) yükselme dalgasına giren milliyetçi (nasyonalist) duyguları karşılamasından mı kaynaklandığı tartışmaları filmin içeriğine yönelik ilgiyi geride bıraktı...

*Cemil Koçak**

Oysa *Çöküş,* uzun zamandan beri İkinci Dünya Savaşı filmlerinde adeta tekel kurmuş olan Hollywood filmlerinin arasından sıyrılmıştı. Ülkemizde pek de tanınmayan Alman sinemasının en yeni örneklerinden biriydi. Son olarak Fassbinder, Türk sinema seyircisine hitap etmeyi başarabilmişti. *Çöküş,* özellikle son yıllarda gerçekten de övgüyü hak eden Spielberg ekolü savaş filmleri arasında kendisini belli eden iyi bir örnekti. Amerikan sinemasının İkinci Dünya Savaşı'na bakışı, Vietnamla karşılaştırıldığında, kendinden çok daha emin ve haklılık duygusu ön plana çıkmış, ama aynı zamanda savaşın dehşetini de yansıtabilen bir evrim çizgisini izlemiş sayılabilir.

Çöküş, Berlin'de Sovyet ordusunun kıskacına girmiş Hitler karargahının son birkaç gününü içeriden bir bakış açısıyla yeniden kurguluyor. Bunda da son derece başarılı. Eğer kapalı yerlerde kalma fobiniz varsa, bu filmin hiç de sizin için olmadığını söylemek ve sizleri uyarmak zorundayım. Çünkü, bütün film (neredeyse), büyük, ama geniş olmayan, betonarme bir bunkerin içinde geçiyor. Hitler'in karargahı, yerin epey altında, topçu ve hava bombardımanından etkilenmeyecek ölçüde derinde kazılmış, zaman zaman kalabalıklaşan, zaman zaman da tenhalaşan bir görüntü içinde. Nazi Almanyası'nın son günleri, havasız ve seyirciye de bu duyguyu ustaca aktarabilen bunkerin içinde yaşayanların gözünden aktarılıyor. Daha doğrusu, tek bir gözün tanıklığından aktarılıyor. Hitler'in genç sekreterinin gözünden ve algısından. Sekreter hanımın anıları yıllar önce yayınlanmıştı. Filmin etkisiyle Türkçeye de çevrildi. Film, bu anıların temelinde, üstelik tarihsel gerçek-

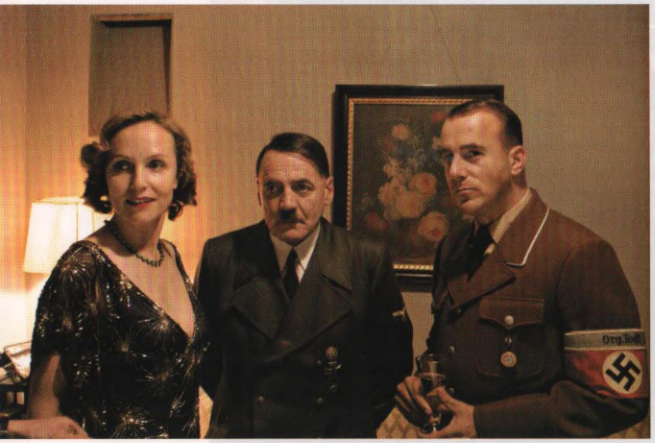

liğe sadık kalarak, neredeyse bir belgesel tarzında ama sinema dilini, anlatımını ve sanatını hiçbir biçimde arka plana atmadan, yaratılmış. Böylece kuru ve adeta mankenler arasında geçen tarihsel diyaloglar ve davranışları izlemekle yetinmiyorsunuz. Aksine, tarihsel gerçeğin yeniden kurgusunu, sanatsal bir fonda izlemek olanağı yaratılıyor.

Film, Alman sineması açısından güç bir konuyu işliyor. Nazi dönemine ilişkin film yapmak, Almanlar açısından, her defasında tarihle yeniden yüzleşmeyi ve daha da kötüsü onunla yeniden hesaplaşmayı gündeme getiriyor. Bu yönüyle film haklı olarak çok tartışıldı. Yalnızca bu dönem hakkında bir film yapmak "... bile acaba tartışılmayı hak eder mi?" sorusundan başlayarak, filmin bir dönemi ve Hitler'i rehabilite etmeye yönelik tavrına kadar bir dizi eleştiri ve suçlamayı da gündeme getirdi. Fakat filmi izleyenler açısından bu denli sert suçlamaların hiçbir anlamı olmadığını anlamak çok kolay. Çünkü filmin hiçbir biçimde böyle bir derdi yok. Aksine, Hitler'i ve Nazileri "insan" olarak sunmak, filmin ne felsefesi, ne de sonucu.

Genç sekreter hanımın, filmin başında ve sonunda, dönemle, tarihle ve belki de daha önemlisi kendiyle hesaplaşması, zaten Naziler ve Hitler konusunda filmin tavrını belli ediyor. Sekreter hanımın, Na-

ziler arasındaki nesnel ve öznel sorumluluğunu algılamasının ve değerlendirmesinin ne kadar güç olduğu ve uzun sürdüğü, belki de Alman toplumunun temel sorunsalı olarak, filmde özellikle vurgulanıyor. Bu türden benzer tarihle hesaplaşma sürecinin ne denli güç ve yıpratıcı olduğunu kendimizden de biliyor ve bunun tecrübesine daha (neredeyse) yeni yeni başlıyoruz. Son zamanlarda "1915" üzerine tartışmalar, toplumun kendi geçmişi ve kimliğiyle ne ölçüde ve ne denli güç hesaplaşabileceğinin kanıtlarını gösterdi bile. Böylesi bir çabanın fazlasıyla aşağılatıcı bir şey olduğunu düşünenimiz pek çok. Bu yönde oluşturduğumuz bir kültürümüz olmadığı gibi, daha önce yaşanmış tecrübelerden de yoksunuz. Dolayısıyla toplumun kendini bir dev aynasında görmekten vazgeçerek, gerçek bir ayna karşısında bulması düşüncesine karşı gelişen farklı tondaki tepkiler, "Çöküş" filminde ortaya konan soğukkanlı tavır açısından da dikkate değer.

Sanırım sinema salonunu terk ederken izleyicinin hatırladığı sahneler arasında, Goebbels Ailesi de yer alacaktır: Bu, artık neredeyse gerçeküstü bir ortama dönüşmüş son anlarda, kişisel olarak Hitler'e (hâlâ) vefa gösterenleri, ona sâdık kalanları (ve tabiî ihanet edenleri de) izlerken, rejime ve Nasyonal Sosyalist ideallere karşı olan bağnazca bağlılıkları da vurgulamak olası. Nitekim Bay ve Bayan Goebbels'in, dünyanın ve hayatın sonu olarak kabul ettikleri yıkım öncesinde, ne kendilerinin, ne de çocuklarının, bu artık olmayan dünyanın yerine kurulacak yeni dünyada yaşamaya değer bir şey olmayacağına ilişkin inançları, onların çocuklarını da tek tek, bizzat Bayan Goebbels'in elleriyle zehirlemesine dek varıyor. Uzun süren sahnede, varlık, inanç ve bağnazlık arasındaki felsefî ilişkileri bir kez daha düşünmek için izleyiciye yeterli zaman tanınmış. Ancak bağnazlığın sadece dinî konularda olabileceği yönünde inanç geliştirmiş olan izleyicilerin, bağnazlığın dünyevî alana da sirâyet edebileceği yönünde görüş değiştirebilmiş olması, ancak bu uzun sahnelere bağlı olabilir.

Hitler'in "insan" olarak sunumuna gelince: Hitler'in sanırım sekreterine olan kibar yaklaşımıyla köpeğine dönük sevgisi ve güzel bir yemek karşısında aşçısına teşekkür etmesi bu kategoriye sokuluyor. Ama "insan"lar böyledir işte: Enver Paşa da, Sarıkamış bozgunundan sonra, İstanbul'daki karısına çektiği telgrafta, bir yandan eşinin sağlığını soruyor, diğer taraftan da çok sevdiği köpeğinin sağlığını öğrenmek istiyordu! Arkasından birkaç onbin ceset kendisini uğurlarken... İnsanlar böyledir işte; yoksa diktatörler de mi demeliydim?

Buna karşılık, Hitler'in bu son anlardaki normalle kaçıklık arasında gelip giden ruhsal durumu da çok güzel çizilmiş: Yanındaki herkesin yıkımın kaçınılmaz olduğu yönündeki bilgisine karşın, zaman zaman artık mevcut olmayan ordularına ve komutanlarına emir üzerine emir veren, zaman zaman bu kıskaçtan da başarıyla kurtulacağına inanan Hitler'le zaman zaman kendini kadere teslim eden, etmeye hazır Hitler arasında, çoğu kez yalnızca dakikalar var. Onun "insanî" yönü bu kadardır: Alman halkının çektiği acılara bir son verilmesi yönündeki telkinlere karşılık, umursamaz bir tavır içindedir. Almanlar, kendisinin ortaya koyduğu amaçların gerçekleştirilmesinde başarısız olmuşlardır ve şimdi artık bunun cezasını çekmelidirler. O, sadece düşmanlarına karşı acımaz değildir, beceriksizliğini kanıtlayan kendi halkına da acımaz. Sıradan bir insan için ortalama bir acıma, böyle bir duygu ona çok yabancıdır; belki de bu duyguyu hiç tanımamıştır.

Bugüne kadar hiçkimse tarafından anlaşılamamış da olsa, Eva Hanım'ın Hitler'e olan vefa ve yakınlığının gerçekliği, unutulmaz sahneler arasında yer almaya adaydır: Eva Hanım'ın, Hitlerle evliliğinin onur duygusu, hayatını Hitlerle anlamlı kıldığı intihar süreci ve cesedinin bile siyaseten olası sonuçlarını hesap eden Hitler'in hayata kayıtsız bakışı, bu sahnelerin önemini artırıyor.

Çöküş, bir kez daha, faşizmin hayata karşı ölümü kutsamasını bize hatırlattığı için de önemlidir.

** Prof.Dr., Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi*

kılavuz
aylık kültür dergisi
seçkin kitabevi ve gazete bayilerinde

Tarihin Karanlık Bir Sayfası

1 Mayıs 1977

"Biz uzaktan kalabalığın rüzgâr gibi savrulduğunu gördük. Bu istenmeyen grup, Sular İdaresi duvarının batısında kalan Abdülhak Hamid Caddesi'nden Taksim Meydanı'na girmeye teşebbüs etmiş. DİSK'liler engelleyince ateş başlamış. Biz İnönü Heykeli'nin bulunduğu yerdeydik, karşımızda Intercontinental Otel (bugünkü The Marmara Oteli), Pamuk Eczanesi vardı. Sular İdaresi üzerinden bizim olduğumuz tarafa doğru ateş edilmeye başlandı. Kemal Türkler kapanış konuşmasını yapıyordu, güneş batmak üzereydi. Meydanda müthiş bir kaçışma başladı, iki büyük polis panzeri meydanın etrafında dönüyordu."

Müsemma Sabancıoğlu

Bir önceki günün, yani 30 Nisan 1977'nin gazetelerinde "1 Mayıs İşçi Sınıfının Birlik, Mücadele ve Dayanışma Günü"nün nasıl kutlanacağıyla ilgili haberler yer alıyordu. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK) bağlı tüm sendikalar, çok sayıda demokratik kuruluş ve Türkiye İşçi Sendikaları Birliği'ne (Türk-İş) bağlı bazı sendikalarla gençlik örgütleri tarafından yoğun bir biçimde sürdürülen hazırlıklar tamamlanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreter Yardımcısı Ali Topuz *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte, "Bayram dolayısıyla düzenlenen yürüyüş ve töreni amacından saptırmak isteyecek kışkırtıcıların oyunlarına gelmemek için özen göstermeleri, yürüyüş ve töreni

1 Mayıs 1977 günü Taksim Meydanı ve DİSK Başkanı Kemal Türkler. TÜSTAV Arşivi.

düzenleyen ve yönetenlerin disiplini içinde hareket edilmesi..."ni bayrama katılacak CHP'lilerden rica ediyordu. Aynı çağrı, mitingi düzenleyen DİSK tarafından da yapılıyordu. Genel sekreter Mehmet Karaca, kutlamaların olaysız geçmesi için gereken güvenlik önlemlerinin DİSK tarafından alındığını, İstanbul dışında başka hiçbir yerde kutlama yapılmayacağını belirtiyordu. Sendikalar ve demokratik kuruluşlar 1 Mayıs'la ilgili son hazırlıklarını tamamlıyordu. Kutlamanın sadece İstanbul'da yapılması nedeniyle; kutlamaya katılacak sendikalara bağlı işçilerle, demokratik kuruluşların üyeleri, yurdun çeşitli kentlerinden gruplar halinde özel otobüsler tutarak İstanbul'a hareket etmişti. DİSK'in planına göre yürüyüş saat 11:00'de Beşiktaş'ta ve yan bir kol olarak Saraçhanebaşı'nda, grupların kendi örgüt ya da fabrika flamalarının arkasında toplanmasıyla başlayacaktı. Beşiktaş'ta toplanacak ana kolla Saraçhanebaşı'ndaki kolun, saat 14:00'de Taksim Meydanı'nda buluşması ve mitingin başlaması planlanmıştı. DİSK yaklaşık 20.000 işçisini özel, kırmızı renkli gömlekler giydirerek güvenlikten sorumlu tutmuştu. Böylece, alana girenlerin üstü aranacak, kortejlerin iki yanında barikat kurulacak, miting alanına herhangi bir "sızma" olması önlenecekti.

Sabahın erken saatlerinden başlayarak Beşiktaş ve Saraçhane'de toplanan halk saat 15:00 civarında Taksim Meydanı'na ulaşır. Meydana ilk olarak Metal Kapak işçileri halk oyunlarıyla girer. Daha sonra Genel-İş'in Kapıcılar Şubesi, ellerinde "1 Mayıs Bütün Ülkelerin İşçilerine ve Türkiye İşçi Sınıfına Selam Olsun" yazılı büyük bir afişle halkı selamlar. Arkalarında Bank-Sen, "Faşizme Geçit Yok" pankartıyla mitinge katılır. Tekstil Sendikası'nın ilginç gösterisiyse halk ve bayrama katılan işçilerce ilgiyle izlenir. Gösteride, bir aracın üzerine dokuma tezgâhı kurularak tekstil işçileri temsil edilmektedir. Tekstil işçileri, her kümenin bir harf taşıdığı, yürüyen bir "sosyalizm" afişiyle de kendilerini temsil etmektedir. Beko işçileriyse miting alanına Kafkas kıyafetleriyle gelmişlerdir. İlerleyen saatlerde meydanı dolduran kalabalıklar, ertesi günün gazetelerinde "Taksim Meydanı ilk defa bir mitinge yetmemiş, düzenleyiciler, alanı akıp giden bir geçit haline getirmişlerdir." yorumuna neden olur. Tiyatro gruplarının çeşitli oyunlarla kalabalığı şenlendirdiği, folklor gruplarının gösteri yaptığı miting alanında; hoparlörden yapılan uyarılarla yürüyüşün disiplini

1 Mayıs 1977 günü Belediye Başkanı Ahmet İsvan ve eşi Reha İsvan şeref tribününde. *Şanlı 1 Mayıs*, Konuk Yayınları, İstanbul, 1977.

sağlanmaya çalışılırken, bir yandan da devrimci marşlar çalınmaktadır. En sık kullanılan sloganlardan bazıları, "Faşizme Geçit Yok" ve "İşçiyiz, Güçlüyüz, Devrimlerde Öncüyüz"dür.

DİSK Başkanı Kemal Türkler miting alanına seslenecek tek konuşmacıdır ve konuşmasının bir yerinde, "Dağılmadan önce son DİSK Genel Temsilciler Meclisi toplantımızda bugün sizlere sunulmak üzere kararlaştırılmış olan öneriyi açıklıyorum. Onaylacağınız takdirde bu öneriyi DİSK olarak İstanbul Belediye Meclisi'ne ileteceğiz. En onurlu ve görkemli gününü 1 Mayıs 1976'da ve 1 Mayıs 1977'de yaşayan bu alanın adının 1 Mayıs Alanı olarak değiştirilmesini istiyor musunuz?" diye sorar.

14 Aralık 1973'de seçilen ve görevini 11 Aralık 1977'ye kadar sürdüren dönemin CHP'li Belediye Başkanı Ahmet İsvan da sabahın erken saatlerinde eşi Reha İsvan'la miting alanındaki şeref tribününde yerini almıştır. Taksim Meydanı'na Cumhuriyet Caddesi tarafındaki merdivenlerden çıkan Ahmet İsvan ve eşi, sıkı bir koruma ve disiplin uygulaması olduğunu görürler. Görevli DİSK'liler düzenleyicilere haber verildikten sonra, Ahmet İsvan ve eşinin şeref tribünündeki yerlerini almalarına izin verirler.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi de miting için birtakım hazırlıklar yapmıştır. Valilikten belediyeye gönderilen bir yazıda, 1 Mayıs kutlaması için Taksim Meydanı'nın kullanılmasına izin verildiği, sorumlu olarak DİSK'in belirlendiği; ayrıca olayların çıkma olasılığına karşı hazırlıklı olunması gerektiği bildirilmiştir.

Miting hazırlıkları sırasında DİSK, Belediye'ye başvurarak henüz satın alınmış olan telsizli araçlardan yararlanmak istediğini belirtir. İçlerinde birer DİSK görevlisi de yer alacak olan sekiz telsizli araç, 1 Mayıs günü DİSK'e belediye tarafından verilir. Araçlar kenti dolaşarak yürüyüşün düzenini ve disip-

linini sağlamaya çalışır. Hangi grubun nereden yürüyüşe başladığı, hızlı yürüyen grupların yürüyüş temposuyla ilgili haberleşme olanağı sağlanmış olur. Belediye başkanı, itfaiye ve cankurtaranların olası bir olaya karşı, miting alanının yakınında hazır tutulması emrini de verir. Ahmet İsvan'ın da elinde bir telsiz vardır ve DİSK'e verilen araçların haberleşmelerini sürekli dinleyebilmekte, belediye ekipleriyle düzenli haberleşebilmektedir: "Telsiz konuşmalarını sürekli dinledim ve o arada birkaç önemli olaya tanık oldum. Beşiktaş tarafından gelen bir grubun DİSK'in planında olmadığını, olay çıkartabileceklerinin söylendiğini, istenmeyen bu grupla ilgili polise başvurulduğunu; ancak polisin müdahale etmediğini duydum. Şehir içinde gezen sekiz araç ise Yeni Cami civarında bir kümeleşme tespit edildiğine dair haberleşiyor; birbirlerine 'Bunlar kim?' diye soruyorlardı. 'Şu araba gitsin, baksın' dediler, onlar gitti 'tanımıyorum', dediler, diğerleri gitti onlar da tanıyamadı. Bu gidip gelmeler sırasında o kümeleşme dağıldı, bir süre sonra Valide Camii civarında başka bir plan dışı kümeleşme görüldü. Bunlar DİSK'in 'meydana sokmayacağız' dediği gruptu ve Bozdoğan Kemeri'nden geçerek Taksim'e ulaşmaya çalışıyordu. Bu türden olaylara hazırlıklı olan DİSK, Uzel Makine işçilerinden 2.000 kişinin Bozdoğan Kemeri'nin önüne geçmesini sağladı. İstenmeyen grup, Kemer'in önünden sağa saparak Fatih tarafına yöneldi ve meydana ulaşabilmek için Haliç'i dolanmak zorunda kaldı. Taksim'e ulaşmaları ancak akşam saatlerini buldu."

DİSK'in planına göre saat 18.00'de bitmesi gereken miting, kalabalıkların ardı arkası kesilmeyince uzar. DİSK Başkanı Kemal Türkler'in konuşmasını bitirmek üzere olduğu dakikalarda silah sesleri duyulur.

Ahmet İsvan'ın Tanıklığı

"Biz uzaktan kalabalığın rüzgâr gibi savrulduğunu gördük. Bu istenmeyen grup, Sular İdaresi duvarının batısında kalan Abdülhak Hamid Caddesi'nden Taksim Meydanı'na girmeye teşebbüs etmiş. DİSK'liler engelleyince ateş başlamış. Biz İnönü Heykeli'nin bulunduğu yerdeydik, karşımızda Intercontinental Otel (bugünkü The Marmara Oteli), Pamuk Eczanesi vardı. Sular İdaresi üzerinden bizim olduğumuz tarafa doğru ateş edilmeye başlandı. Kemal Türkler kapanış konuşmasını yapıyordu, güneş batmak üzereydi. Meydanda müthiş bir kaçışma başladı, iki büyük polis panzeri meydanın etrafında dönüyordu."

"Taksim alanının Elmadağ'a açılan bölümünde bulunuyordum. Bir grup insanın gelmekte olduğunu gördüm. Bu arada gelen grup marşlar söyleyip, sloganlar atıyor, barikatı aşmaya çalışıyordu; ancak kavga yoktu. O sırada mitingin güvenliğiyle yükümlü oldukları anlaşılan kişiler gelenleri geri çevirmek istediler. Söz konusu gruplar arasında bir çatışma çıkmadı. Bu arada ansızın açılan bir ateşten sonra Elmadağ'dan gelmekte olan grup 10-20 metre kadar geri çevrildi. Ondan sonra bu grup yere yattı ve yerden ateşe başladı..."
İsveçli Gazeteci Mark Izkowitz

Bir Gazetecinin Tanıklığı

Yaklaşan seçimler sebebiyle Türkiye'de bulunan İsveçli gazeteci Mark Izkowitz *Cumhuriyet* gazetesine tanık olduğu olayları şöyle anlatmış: "Taksim Alanının Elmadağ'a açılan bölümünde bulunuyordum. Bir grup insanın gelmekte olduğunu gördüm. Bu gelişi resimlemek istedim. Bu arada gelen grup marşlar söyleyip, sloganlar atıyor, barikatı aşmaya çalışıyordu; ancak kavga yoktu. O sırada mitingin güvenliğiyle yükümlü oldukları anlaşılan kişiler gelenleri geri çevirmek istediler. Ben yine bir çatışma çıktığını görmedim. Söz konusu gruplar arasında bir çatışma çıkmadı. Bu arada ansızın açılan bir ateşten sonra Elmadağ'dan gel-

Ahmet İsvan'la 3 Nisan 2005'te Yalova'daki evinde yapılan görüşme.
Fotoğraf: Arkadaş Özakın

Fotoğraflar: TÜSTAV Arşivi.

mekte olan grup 10- 20 metre kadar geri çevrildi. Ondan sonra bu grup yere yattı ve yerden ateşe başladı. Ben de olayın şoku içinde yere yattım; ancak daha sonra Intercontinental Otel'in önünde ateş seslerinin yoğunlaşmakta olduğunu duyarak oraya yöneldim. Vurulmamam tamamen rastlantı. Zaten Osmanlı Bankası önüne geldiğimde yokuş başında insanların yere düştüklerini, kiminin kıvrandığını gördüm. Gördüklerim anlatılmayacak kadar feciydi. Güvenlik kuvvetleri başlangıçta olaya müdahale etmedi. Beş dakika sonra siren sesleriyle panzerlerin önüne geleni dağıtmaya başladığını gördüm".

Ertesi Günün Gazetelerinden

2 Mayıs 1977 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin başlığı "1 Mayıs Kanlı Bitti: 37 Ölü"dür. Başlığın altında "Olayların tertip olduğunu belirten Belediye Başkanı Ahmet İsvan, 'Toplum Polisi şefine Sular İdaresi üzerinde mevzilenerek ateş edenleri göstercliğim sırada dövülmeye başlandım' dedi" yazmaktadır. İsvan, o günü sonradan, ayrıntılarıyla şöyle anlatıyor:

"Benim 1 Mayıs 1977'yle ilgili anılarım içinde en can alıcı olanı şuydu: Ateş kesildi, ölüler yerde yatıyor, panzerler anlamsız bir şekilde korkunç gürültüler çıkartarak zaten kaçışan insanları fena halde korkutuyordu. Panzerler durunca ortalık sakinleşti; DİSK'liler şeref tribününün etrafında kolkola girerek bizi güvence altına almaya çalışıyorlardı. Güneş batmak üzere olduğu için Sular İdaresi duvarının üzerinde dört, beş kişinin silüetini rahatça gördük. Bunlar pantolonlarının paçaları potinlerinin içine sokulmuş, eli silahlı kişilerdi. Herkes 'buradan ateş edildi' diye bağırıştı, 'teröristler var' dendi. Kültür Sarayı'nın (Atatürk Kültür Merkezi) önünde dizilmiş toplum polisi vardı; Fruko'lar' derdik. Başlarında amirleri vardı, o tarafa doğru gitmek istedim; DİSK'liler beni engellemeye çalıştı. Biraz ikna ederek, biraz çekişerek o koruma zincirini kırdım ve amirin yanına giderek 'Bakın bu duvarın üzerinde silahlı insanlar vardı, az önce oradaydılar, bunlar kimdir, bunların kimliğini bulmanız lazım, bunlar terörist midir, bunlar devletin güvenlik gücü müdür?' diye sorarken polislerden biri yahut birkaçı tarafından 'Ne anıyor bu herif burada?' gibi bir laf söylendi. Amir üzüldü yahut yakalandığını düşündüğü için beni kolumdan tutup 'Kusura bakmayın, bir arkadaşlarını kaybettiler, çok sinirliler, şöyle gidelim beyefendi' diyerek uzaklaştırmaya çalıştı. Tam bu sırada arkadaki polislerden biri omzuma copla vurdu. Şeref tribünündekiler 'İsvan'ı dövüyorlar' diye bağrınca karışıklık çıktı."

Vatan gazetesinin 2 Mayıs tarihli nüshası, "500 Bin Kişinin Katıldığı 1 Mayıs Mitingine Ateş Açıldı, Taksim Savaş Alanına Döndü, İlk Ölü Sayısı 40, Provokasyon" başlıklarını taşıyordu. 3 Mayıs tarihli gazetede, Kemal Türkler'in konuşmasını bitirip kalabalığı saygı duruşuna davet etmesiyle, sol kolları havaya kalkan kitlenin sakin dururken üzerlerine ateş açıldığı, ateşin Taksim Gezisi'ndeki ağaçların arasından geldiği ve Sheraton Oteli'yle Dolmabahçe'ye doğru kaçışmanın başladığı yazılıdır. *Tercüman*'daysa Taksim Gezisi tarafından Intercontinental Otel'e doğru kaçı-

şan kişilerin otelin döner kapısında sıkışıp kalmalarının görüntüleri yer alır. En büyük sıkışma Kazancı Yokuşu'nun başında yaşanır. Nitekim 4 Mayıs tarihli *Cumhuriyet*'e göre ölen 34 kişiden, kimliği tespit edilen 28 kişinin, 5'inin tabanca kurşunuyla, 3'ünün başına vurulan sert bir cisimle, diğerlerininse ezilerek öldüğü yazılır. Ahmet İsvan, anılarında Kazancı Yokuşu'ndaki sıkışmayla ilgili daha sonradan kendisinin yargılanmasına yol açacak bir dizi olay anlatır: "Kutlamadan önce Genel-İş Sendikası o sırada belediyeye yeni satın alınmış olan iki ekskavatörü kullanmak istediklerini bildirdi, bunun için resmen başvurdular. Bir sene önceki 1 Mayıs kutlamalarında sendikalar kendi mesleklerini belirtecek araçlar ya da temsillerle geçmişlerdi; OLEYİS (Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçi Sendikası) buharlar çıkaran bir kazanın başında bir aşçıyla, Maden-İş kıvılcımlar saçan bir tezgâhla geçmişti. Belediyede çalışan işçilerin sendikası olduğu için ekskavatörleri Genel-İş'e kiralamayı uygun buldum. Belediyenin iş araçları, kullanım saatleri dışında belli bir tarifeye göre kiraya verilebiliyordu. Bu iki ekskavatör o gün birinin üzerinde "Barış", diğerinin üzerinde "Kardeşlik" yazan pankartlarla meydandan geçti. Daha sonra bunları Kazancı Yokuşu'nun başına park etmişler, zaten dar olan yokuş iyice daralmış. Olaylardan sonra araçları yokuşun başına bilerek park ettirdiğimi yazdılar."

1 Mayıs günü meydanda 399 kişi göz altına alınır. Üç gün sonra, çekilen fotoğraflardan tespit edilen 54 kişi daha göz altındadır. 6 Mayıs günü 17 kişinin tutuklanmasına karar verilir ve göz altındakiler serbest bırakılır. 1 Mayıs gecesi saat 23.00'te olağanüstü toplanan Bakanlar Kurulu, sıkıyönetime gerek olmadığı kararına varacaktır.

"Son Olarak"

Şimdiye dek 1 Mayıs 1977 günü olanlarla ilgili pek çok araştırma ve değerlendirme yapıldı. Özellikle Nail Güreli'nin *İki 1 Mayıs* (Gür Yayınları, 1979) kitabında, 1977 yılının 1 Mayıs'ıyla ilgili tanıklıklara ve belgelere dayanan pek çok bilgi; konuyla ilgilenenler için çok zahmete katlanmadan ulaşılabilecek pek çok kişi, kitap, makale var. Yakın tarihin "fail-i asli"leri belli olmayan bu günüyle ilgili Nail Güreli'nin anılan kitabında ve İsvan'ın yazarı olduğu İletişim Yayınla-

Fotoğraflar: TÜSTAV Arşivi.

rı'ndan çıkan *Başkent Gölgesinde İstanbul* kitabında burada verilen bilgiler ayrıntısıyla yer alır.**

Notlar

* 1965-1982 arasında görev yapan ve 1965'te Adana, İstanbul, Ankara, Zonguldak ve İzmir'de kurulan Toplum Polisi'ne halk arasında verilen bu isim, Toplum polislerinin araçlarında beyaz kasklarıyla, Fruko gazozlarının servis araçlarına benzetilmesinden doğmuştu. Başlıca görevleri, "kanun dışı sokak ve meydan hareketlerini önlemek, toplumun ve kişinin maddi ve manevi varlıklarının kanunlara aykırı grev ve lokavtlar yüzünden kısmen ya da tamamen tahribe uğramasının önüne geçmek, her çeşit kanunsuz toplumsal olayların meydana gelmemesini sağlamak ve yeri geldiğinde gerekirse zor kullanarak etkisiz hale getirmek"ti. Toplum Polisi, 17 yıl boyunca pek çok gençlik ve işçi gösterisine müdahale etti. 1982'de kaldırıldı, yerine yine aynı amaçlı Çevik Kuvvet Birimi kuruldu.

** Ahmet İsvan'a ve kendisiyle 3 Nisan 2005'te Yalova'daki evinde yaptığım görüşmenin gerçekleşmesini sağlayan Gülsün Özakın'a teşekkür ederim.

Ayların Gelini Hıdrellez

Anadolu'da 6 Mayıs'ta kutlanan Hıdrellez, kelimenin tam anlamıyla bir bayramdır. Geleneksel bayramlar içinde -kutlama zamanını genel bir takvim geleneğinin belirlediği- bahar bayramı olarak bilinmektedir. Anadolu'nun kimi yörelerinde bilinen yaygın adının dışında Tepreş, Haftamal, Eğrice gibi değişik isimlerle de adlandırılmaktadır.

*Gürbüz Erginer**

Adı ve amacı ne olursa olsun sosyal işlevleri açısından bayramlar, kutlamalar, şenlikler bir yönüyle hatırlamaya, anmaya, tekrarlamaya yönelikken diğer yönüyle katılımcılarını şenlendirmeye, neşelendirmeye, eş, dost, hısım, akrabayı bir araya getirmeye, onları tekdüze günlük yaşamlarından sıyırıp hazzı ve mutluluğu paylaşmaya, davranışlarla dışa vurmaya, doğayla bütünleşmeye teşvik eden özel zamanların özel pratiklerle karşılanmasına yönelik toplumsal uygulamalardır.

En ilkelinden en modernine istisnasız her toplum, söz konusu işlevleri yerine getiren bu tür düzenlemelere sahiptir. Aslında bayramlar, kutlamalar, şenlikler kolektif düşüncede toplum olmanın bir ön koşulu olan birliktelik, dayanışma, paylaşma, bireylerde ortaya çıkan umutsuzluk, unutulmuşluk hislerinin bertaraf edilmesi gibi toplumsal gereksinimleri yanıtlar. Bayramlar, kutlamalar, şenlikler toplumsal varoluşu sürdürmede kolektif bilincin beslenme kaynaklarıdır ve tüm toplumlar bu tür düzenlemeleri yaratma ve sürdürme gereksinimi içindedirler.

Tüm dünyada olduğu gibi Anadolu'nun da hemen her yerleşim biriminde çeşitli vesilelere dayalı bu tür düzenlemeler mevcuttur. Bunların büyük bir bölümünün kökleri çok eski zamanlara uzanırken, bir bölümü yakın bir geçmişte doğmuş olabilir. Böylesi günler çeşitli evrelerden geçerek, yeni

anlamlar kazanmış ve farklı adlarla bu güne kadar gelmişlerdir.

Anadolu'da 6 Mayıs'ta kutlanan Hıdrellez, kelimenin tam anlamıyla bir bayramdır. Geleneksel bayramlar içinde -kutlama zamanını genel bir takvim geleneğinin belirlediği- bahar bayramı olarak bilinmektedir. Anadolu'nun kimi yörelerinde bilinen yaygın adının dışında Tepreş, Haftamal, Eğrice gibi değişik isimlerle de adlandırılmaktadır.

Halk Takviminde Hıdrellez

Halk takviminin geleneksel uygulamaları içinde Anadolu kırsal kesim insanının, yaygın biçimde bir yılı, Hıdrellez ya da "Eyyam-ı ruz-u Hızır", Hızır günleri (yaz) ve Kasım ya da "Eyyam- ruz-u Kasım", Kasım günleri (kış) olmak üzere 2 ana devreye bölen bir takvim kullandığını biliyoruz. Bu takvimde gerek kış gerek yaz, yörelere göre farklılık gösteren ve karakteristik özellikleri uzun yıllara dayalı yaşanmış deneyimlerle elde edilip kuşaktan kuşağa aktarılmış, yöre insanınca çok iyi bilinen, dolayısıyla çok iyi betimlenmiş her biri 45'er günlük 8 dilime ayrılmıştır. Burada Kasım, hem kış döneminin genel adı hem de bu dönemin ilk 45 günlük diliminin adıdır. Aynı biçimde Hıdrellez hem yaz döneminin genel adı hem de bu dönemin ilk 45 günlük diliminin adıdır ve halk arasında "ayların gelini" olarak bilinir. Söz konusu takvimde yaz dönemi, günümüz takvimine göre 6 Mayıs'ta başlamaktadır ve bu günün adı da Hıdrellezdir.

İstisnasız tüm kültürlerde, "geçiş dönemleri" adını verdiğimiz insana özgü doğum, evlenme ve ölüm gibi asal; loğusa, kırk çıkarma, sünnet, askere uğurlama gibi tali rol ve statü değişiklikleri etrafında sayısız inanç, gelenek, görenek, dinsel-büyüsel uygulama kümelenmiştir. Tıpkı bunun gibi yaşamı şu ya da bu biçimde etkileyen mala, mülke, doğaya ilişkin "geçiş dönemleri" etrafında da çeşitli inanç, gelenek, görenek, dinsel-büyüsel uygulama ortaya çıkmıştır. Örneğin "gazel süpürme, koç katımı, kış yarısı-koyunun yüzü-saya, döl dökümü, Nevruz, Hıdrellez" gibi dönemler, aslında yaşam için çeşitli nedenlerle önem taşıyan, bir durumdan bir başka duruma geçişe işaret eden dönemlerdir. İçine girilen yeni kimlik ya da yeni durum, eskiden uzaklaşmak, yeniyi karşılamak, kutlamak, kutsamak, yeniden ve yeni durumdan bolluk-bereket ve sağlık dilemek insanın çeşitli umarsızlıklarını gidermek ve kötülüklere karşı korumak gibi beklenti ve tasanlar yatmaktadır. Hıdrellez uygulamalarının hemen hepsinde bu özellikler açıkça görülmektedir

Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın, Zulmet'te Âb-ı Hayât pınarının başında ölü bir balığı diriltmeleri. Falnâme, TSM H 1703. Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, Akbank Yayınları, 1998.

Bir geçiş dönemi olarak kutlanan Hıdrellez'in adı, Anadolu insanı arasında aksi görüşler bulunmakla birlikte karaların -bazı söylencelerde denizlerin- hakimi olduğu kabul edilen Hızır ile, denizlerin -bazı söylencelerde karaların- hakimi olduğu kabul edilen İlyas (Elia) adlı iki peygamberin adlarının, Hıdrellez biçimli birleştirilmesine dayandırılmaktadır. Söylencelerde hem Hızır hem de İlyas "ab-ı hayat" içerek ölümsüzleşmişlerdir. Kimi anlatılarda Hızır ile İlyas kardeştir. Kimilerinde, kara sevdalı iki aşık. Kimi anlatılarda ise İlyas gerçektir, Hıdır veya Hızır onun lakabıdır. Yaygın olan bir inanışa göre mayıs ayının ilk Cuma günü, Cuma namazı için bir araya gelirler. Uzun süre bir araya gelemediklerinden yakınarak namaz sonrası buluşup sohbet etmek üzere sözleşirler. Birbirlerine verdikleri sözü, namaz sırasında unuturlar ve namazını bitiren çekip gider. Bu yüzden, buluşma gerçekleşmez ve her yıl hasret giderme bir sonraki yıla kalır.

Zübdetü't Tevârih, TSM H 1321
Hz. Hızır ve Büyük İskender Ye'cuc-Me'cûc'e karşı set yapılırken.
Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, Akbank Yayınları, 1998.

Sonuçta, Hızır'la İlyas'ın buluşması söz konusudur. Tıpkı mitolojide tanrıların kutsal evliliklerini "hieros gamos" yine bu tür geçiş günlerinde gerçekleştirdikleri gibi. Yılın belli zamanlarında -kışın- yok olan ya da ölen tanrılar, onun yasını tutan, arayan tanrıça sevgilileriyle böylesi günlerde buluşarak, birleşerek baharı, toprağın yeşermesini, hayvanların yavrulamasını, üremeyi, yeniden doğuşu sağladılar.

Doğaüstü Güç Kategorileri İçinde Hızır'ın Yeri

Okur-yazar olmayan halkların inanç sistemlerinde olduğu gibi, tek tanrıcı inanç sistemlerinde de doğaüstü güçler maddi dünyanın olaylarını, eskiden olduğu kadar şimdiki ve şimdiden sonraki insan yaşamını etkilemek, kontrol etmek amacıyla vardır. Yaygın bir biçimde onların insanlarla ilişkilerini sürdürdüklerine; doğal, sosyal ve kültürel her türden olaya müdahale edebildiklerine; insan davranışlarından memnuniyet ya da memnuniyetsizlik duyduklarına; istediklerini ödüllendirip istediklerini cezalandırdıklarına inanılır. En genel biçimiyle kişileştirilmiş ve kişileştirilmemiş olmak üzere başlıca iki asal kategoride sınıflandırabileceğimiz insanlık tarihindeki doğaüstü güçlerin bir bölüğü, asli görevlerini yerine getirdikten sonra köşelerine çekilerek neredeyse beşeri alemle ilişkilerini kesmiş ve unutulmuşken, diğer bölüğü bu ilişkileri sıcak tutmuş, sürekli gündemde kalmıştır. Söz konusu gündemde kalış aslında, kültürel temaslar ve kültürel ödünç almalarla, kültürün tüm diğer öğeleri gibi doğaüstü güçlerin de toplumdan topluma geçmesiyle, benimsenmesiyle süreklilik kazanmıştır.

Çok genel bir yaklaşımla, kişileştirilmiş doğaüstü güçler (nitelikleri, karakteristik özellikleri belirlenmiş ve betimlenmiş) kategorisi içinde ele alabileceğimiz "Hızır"la ilgili yapılmış araştırmalar, onun, farklı kültürlerde farklı kimliklerle bilinip tanınan; ilâhi güce yalnızca yüce varlıkla olan bağlantısı sayesinde sahip; "türemiş doğaüstü güç" kategorisinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Söylencelere göre o, ölümsüzlük suyu "ab-ı hayat" içmiş, peygamberlik mertebesine erişmiştir. Karaların hakimidir ve darda kalan inananların yardımına koşarak onlara yardım eder. Yaşamın, canlı olmanın, yeniden dirilmenin, bir anda ortaya çıkmanın uğur, kısmet, bolluk, bereket ve baharın sembolüdür. Türü ne olursa olsun isteklerin gerçekleşmesinde önemli bir rolü olduğuna inanılan, böylece insanları sevindiren bir "veli"dir. Ne var ki, Tanrı katında kendi inanç sisteminin diğer inanç sistemlerinden daha makbul olduğu düşüncesinde olanlar, tarihin bir döneminde bir başka inanç sisteminden ödünç aldıkları doğaüstü güç tasarımını, sadece kendilerine yardım eden, karşı tarafı cezalandıran bir güç olarak görmüşlerdir. Tanrılar, peygamberler ve diğer doğaüstü güçler dinsel konular içine girer ve genel anlamda din, evrenin organize edilmiş bir tasvirini sağlayarak insan ve çevresindekiler arasında az ya da çok düzenli bir ilişki kurar.

Böylece din, korku ve endişeleri azaltır; insana yalnızca içinde bulunduğu belirsiz durumunda bir güvenlik hissi vermekle kalmaz, aynı zamanda katlanılır bir gelecek umudu da verir. Genelde din tarafından kurulmuş evren organizasyonu yalnızca doğaüstülerin dünyasıyla değil aynı zamanda hayvanlarla, bitkilerle ve doğanın diğer yönleriyle olağanüstü sıkı ve yakın ilişkileri de yansıtır. Anadolu'da yaygın bir biçimde kutlanan Hıdrellez, ona dayalı inanç ve uygulamalar, umutlar, beklentiler bu gerçeğin en güzel belgelerini gözler önüne serer.

Hızır'ın Kimliği

Başta "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme" adlı çalışmasıyla, konuyu detaylı bir biçimde araştırıp ortaya koyan ilklerden Kemal Güngör (1956), ve hatırı sayılır sayıdaki yerli-yabancı araştırmacı, yapmış oldukları yazılı kaynak ve alan araştırmalarıyla konunun etimolojik, tarihsel, dinsel, sosyal, kültürel, folklorik yönlerini ortaya koymuşlardır.

Ahmet Yaşar Ocak (1990), Hızır ya da Hıdır sözcüğünün isim olmayıp bir lakap olduğunu; bazı kaynaklarda el-Hadır, el-Hıdır olarak geçtiğini; aslının Hadır olup Arapça el-Ahdar "yeşil, yeşil dal, yeşilliği bol olan yer" anlamına geldiğini belirtiyor. Metin And (1998: 192), küçük farklarla gerek bu açıklamanın gerekse Hızır'a bu lakabın verilmesine ilişkin peygambere ait açıklamanın bir hadiste yer aldığını söylemektedir.

Hızır, sözlü ve yazılı hemen hemen bütün tasvirlerde iki karakterli bir doğaüstü güç olarak betimlenmektedir. Bir karakterinde o, dara düşene el vermenin, iyilik severliğin, uğur ve şans getirmenin, bolluk ve bereketin, üremenin sembolü haline gelmiş bir veli ya da peygamberdir. İkinci karakterinde, ölümsüzlüğün ya da ölüp yeniden dirilmenin, uyuyup-uyanmanın, yeşilin-yeşermenin yani baharın sembolüdür.

Hızır her iki karakteriyle, özellikle Mısır, Mezopotamya ve Anadolu üçgeninde yaşamış çeşitli kültürlerdeki bazı doğaüstü güçlerle örtüşmektedir. Örneğin Mısır'ın Osiris'i, Horus'u; Sümer'in Tammuz'u; Hitit'in Telepinus'u; Babil'in Marduk'u; Sümer ve Hitit kökenli Fenike'nin Adonis'i; Frigya'nın Kybele ve Attis'i hem ölüp dirilme hem de bahar bayramlarıyla ilişkilendirilebilen doğaüstü güç tasarımlandır.

Hızır'ın, çeşitli adlarla bilinen yaşam suyu (ab-ı beka, ab-ı cavit, ab-ı hızır vd.) içmesi ile ilgili olarak Kur'an'ın Kehf suresindeki anlatıyla ilişkisi kurulmuş ve adı doğrudan geçmese de Hz. Musa ile serüveni yorumlanmıştır. Diğer taraftan yaşam suyunu, Sümer'in Gılgameş ve Yunan'ın Glaukos söylencelerinde görüyoruz. Metin And (1998: 195)'ın " ...bu mitologya suyunun eski Arap kültüründe de bilindiği anlaşılıyor." şeklinde bir yorumuna da rastlıyoruz.

Zübdetü't Tevârih, TSM H 1321 Üst kesimde Hz. Hızır âb-ı hayât başında, alt kesimde Büyük İskender.
Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, Akbank Yayınları, 1998.

Hamse-i Hüsrev Dehlevî, SK Halet Efendi 377 Büyük İskender'in dileğine Hz. Hızır ve Hz. İlyas'ın yetişmesi.
Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası, Akbank Yayınları, 1998.

Bazı Osmanlı minyatürlerinde Hızır ile Büyük İskender bir arada resmedilmiştir. Ayrıca, İran ve Osmanlı edebiyatında yer alan İskendername'lerde de Hızır ile Büyük İskender bir arada zikredilmiştir. Büyük İskender ve aşçısı Andreas (İdris)'ın "abı hayat"ı aramaları ile ilgili söylencenin, Kur'an'da Hz. Musa ve Hızır söylencesine dönüştüğüne dair savlar vardır. (Bkz.: And, 1998)

Aleviler ve Bektaşiler arasında Hızır'ın Hz. Ali, Hacı Bektaşi Veli, Hacım Sultan, Şah İsmail, Hz. Muhammed hatta dolaylı bir biçimde Tanrı ile özdeşleştirildiği inancı vardır. Anadolu Alevileri arasında var olan Hızır kültünü, yaygın olarak kutlanan Hıdrellez'den ayrı mütalaa etmek gerekir. Zira bu inançla ilgili uygulamalar bahar bayramı ile ilişkilendirilmemektedir. Hatay'da özel bir Hızır kültü vardır. Buna bağlı olarak tesbit edilmiş 51 Hızır türbesi yılın belirli zamanlarında ziyaretçilerle dolup taşar. (Bkz.: Türk, 2002)

Hızır-İlyas'ın söz konusu mitolojik buluşmaları ile ilgili İslami söylenceler ve bunların Anadolu çeşitlemelerinde Hıristiyan azizlerini de görüyoruz. Bu durum, kutsal olanın farklı toplumlar tarafından benimsenebilirliği yanı sıra, periyodik doğa olayları ve iklim değişmelerine ilişkin "geçiş"lerin de alınıp kültüre adapte edildiğinin ve yeni formuyla benimsendiğinin göstergeleridir.

Müslümanlar arasında efsanevi bir kişiliği olan Hz. Circis (Cercis, Curcis)'in, Hıristiyanlarca bir aziz olarak benimsenen Ayios Yeoryios (Aya Yorgi, Hagios Georgios) ile aynı kişi olduğuna ilişkin kendi içinde tutarlı savlar vardır. Görüldüğü kadarıyla birbirinden türemiş çok sayıda Ayios Yeoryios vardır.

Hz. Circis, söylencelere göre Filistinli, zengin biridir. İsa'nın havarilerinden bazılarıyla tanışmıştır. Bir defasında Musul'a gelir, fakir fukaraya yardım eder. Musul hükümdarı bir puta tapmakta ve halktan bu puta tapmayanları ateşe atarak cezalandırmaktadır. Hz. Circis, bu hükümdarın huzuruna çıkarak onu sert bir dille eleştirir. Hükümdar kendi putuna inanmayanlara yaptığı gibi ona da ağır işkenceler uygular. Hz. Circis bu işkenceler sırasında Ayios Yeoryios ile ilgili söylencelerin bir kısmında görüldüğü gibi her öldürüldüğünde tanrının gücüyle tekrar dirilmiştir. (And, 1998: 221)

Ayios Yeoryios ile ilgili çeşitli söylencelerden en yaygın olarak bilineninde: Filistin'de Diospolis olarak da bilinen Liydda'nın Salena adlı kasaba halkı, kötü bir ejderin inini yerle bir eder. Ejder bunu onların yanına bırakmaz. Kasabayı yerle bir eder ve karnını doyurmak için her gün iki kuzu ister. Kuzuların verilmesinde bir aksama olursa onların yerine kura ile seçilecek bir insan ister. Kura kralın kızına çıkınca kral, kızının yerine hazinesini vermeyi önerir. Fakat halk buna karşı çıkar. Kız gelinliğini giyerek ejdere gider. Bu sırada Ayios Yeoryios atıyla geçerken ejderi bekleyen gelinlikli kıza orada ne yaptığını sorar. O sırada ejder gelir. Ayios Yeoryios kıza korkmamasını söyleyerek kızdan kemerini ister. Seçilmiş bir kişi olarak ejderi yendikten sonra, kızın kemerini onun boynuna bağlar ve kızın eline verir. Kız bir koyun gibi ejderi peşi sıra yürüterek kasabaya varırlar. Ayios Yeoryios korku içindeki kasaba halkına korkmamalarını söyleyerek onları vaftiz eder. Haç çıkardıktan sonra da ejderin başını gövdesinden ayırır. Kral karşılık olarak krallığının yarısını Ayios Yeoryios'a önerir ama Ayios Yeoryios'a gitmesi gerektiğini, Tanrının kiliselerine, rahiplere ve fakirlere karşı cömert davranmasını krala öğütleyerek ayrılır. Ayios Yeoryios, atının üzerinde, elinde mızrağı ile ejderi öldürürken tasvir edilir. (Chatolic Entc. CD)

Ayios Yeoryios'la ilgili buna benzer bir söylence Kapadokya'da geçmektedir. Kral Selbios putperesttir. Ejder onun kızını kaçırmış, şehrin suyunu kesmiştir. Ayios Yeoryios ejderi öldürmüştür. Kral ve halk bu azizin insan üstü başarılarını görerek Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. (Ocak, 1991: 615)

Ayios Yeoryios ile ilgili bir başka bilgi şöyledir: 23 Nisan 303 tarihinde Hıristiyanlar aleyhine olan bir duyuruyu yırttığı için dönemin Roma imparatoru tarafından işkencelerle öldürtülür. Bu tarih, o dönemdeki kilise takvimine yani Jülien takvimine göredir ve günümüz takvimine göre 6 Mayıs'a denk gelmektedir. Ayios Yeoryios günü aslında bahar bayramı olarak kutlanmaktadır. (And, 1998: 219)

Benzer bir biçimde Hıristiyanlarca kutlanan Hz. İsa'nın göğe çekilişi ile ilgili Easter de bir bahar bayramıdır. 21 Mart'ı takibeden pazara rastlayan ilk dolunayda kutlanan Easter'in kökeni ile ilgili olarak 8. yüzyılda *Beda Venerabilis* isimli bir rahip bu günün bahar tanrıçası Estre'den geldiğini, pagan bir festival olduğunu, İsa'nın göğe yükselişinin bununla birleştirildiğini ileri sürmüştür. Bu kutlamanın törensel nesneleri olan yumurta yeni bir hayatı, yeniden doğuşu simgelerken, tavşanının doğurganlık ve verimliliği sembolize ettiği bilinmektedir.

Zübdetü't Tevârih, TİEM 1973
Üst kesimde dördüncü ve son kez ölen Hz. Circis'i meleklerin gömmesi (ayrıntı), alt kesimde Samson'un tapınağı yıkması.
Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası, Akbank Yayınları, 1998.
Beda Venerabilis (solda).

Anadolu'da Hıdrellez Kutlamaları

Dinin, onunla ilgili ritüel ve seremonilerin görevlerine, her yerde, endişe ve korkuları azaltma, insanla doğaüstü evren arasında etkileşim sağlama gibi psikolojik görevler de dahildir. Ayrıca genelde din, insanın evrendeki yerini, çevreyle, hayvanlarla, bitkilerle ve doğayı oluşturan diğer şeylerle ilişkisini belirler. Sonuç olarak dinsel olayların, özellikle şölenlerin, törenlerin ve kutlamaların sosyal birlik ve beraberliği, grup dayanışmasını geliştirmeye yardımcı olacak sosyal görevleri de vardır. Bu olaylarda katılımcı birey, grupla tam özdeşleşmesini sağlayacak ve kendi güvenliğini artıracak çeşitli duygusal hoşnutluklar yaşar.

Hıdrellez ülkemizin bazı yörelerinde doğayla iç içe olma anlamında bir kır gezisi; bazılarında, "atalar kültü" kapsamında mezar ziyaretlerini de içine alarak, bu günün atfedildiği kişinin adıyla "Hıdırlık" olarak anılan kutsallık atfedilmiş yerlerde kutlanır.

Anadolu genelinde, olumlu anlamdaki hemen her konunun hallinde yardımın gelebileceği beklentisi, Hızır inancı ile birleştirilmiş bir görünüm sergi-

lemektedir. Yardım, özellikle maddi dünyaya yönellik olup bolluk, bereket, zenginlik, uğur, şans, başarı ve kısmetin açılması; mal, mülk, çocuk (bazan belirli bir cinsiyette) gibi beklenti ve istekleri kapsamaktadır. Söz konusu bu beklenti ve isteklerin sağlanması için dua etmek, oruç tutmak, kutsal yerleri ziyaret etmek, kurban kesmek gibi dinsel isteği kağıda yazıp akar suya bırakmak (arzuhal yazmak); bolluk ve bereket için ambarların kapaklarını açık bırakmak; zenginlik için gül dalına para asmak ya da gül dibine para gömmek; ev, araba, çocuk talebi için akarsu kıyısına çerden çöpten şekil ya da maket yapmak; sağlıklı olmak, hastalıkları uzak tutmak ya da şifa bulmak için baharın ilk yeşilliklerini toplayıp bunları hastalıklı yere sürmek, kaynatıp suyunu içmek; ateş yakıp üzerinden üç kez atlayarak arınmak; herhangi bir şeyin olup olmayacağı hakkında bilgi sahibi olmak için iki soğan cücüğü kesmek ya da mantıvar, bahtı-cahı, bahtiyar açmak, bir tür sınamada bulunmak, fala bakmak; su kültüyle ilişkili olarak birbirini ıslatmak; kötülükleri uzaklaştırmak, çeşitli hastalıkların nedeni olarak düşünülen kötü ruhları kovmak, arınmak amaçlı ateş üzerinden atlamak; Hızır'ın eve uğrayıp uğramadığını anlamak için ayak izini tesbit etmek amacıyla bezler üzerine un sermek ve daha pek çok büyüsel işlem Hıdrellez adını verdiğimiz bu doğaya dayalı geçiş dönemi etrafında kümelenmiştir.

Sonuç olarak Anadolu'da Hıdrellez, Hızır ve İlyas'ın bir araya geldiği gün inancı altında, kışın sona erip, yaz mevsiminin başlangıcı anlamı da bahar bayramı olarak kutlanmaktadır.

Aya Yorgi, Hızır-İlyas, Hıdrellez Bir Dinsel Bağdaştırma Örneği

Tayfun Atay

Hıdrellez'e doğuş veren halk inancı, Anadolu'da Hıristiyan-Müslüman buluşmasının seyrine ve sonucuna, bunun hasmane olmaktan çok dostane olduğuna ilişkin çarpıcı bir örnektir. Bu, aynı zamanda bir halkın "öteki" halkta nasıl kendini bulabildiğine de iyi bir kanıt oluşturur!...

Kışın sona erip yaz mevsiminin başladığına işaret eden Hıdrellez kutlamalarının altyapısında, Hızır-İlyas kültü yer alır. Bu, ilk bakışta kitabi bakımdan İslâmdan beslenen bir halk inanışıdır. Ama derinlerine inildiğinde Hıristiyanlıktaki benzer bir halk inanışıyla iç içe geçmiş olduğu anlaşılır. Daha "teknik" bir dille ifade etmek gerekirse, Hızır-İlyas kültü, tipik bir "senkretizm", yani bağdaştırma örneğidir.

Pek çok dinde ya da inanç sisteminde tezahürlerine rastlanabilen dinsel senkretizm olgusu, farklı dinsel inanç geleneklerinin etkileşime girerek karışması sonucunda yeni inanç ögelerinin veya örüntülerinin ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Söz konusu etkileşim ve "karışım"dan başlı başına yeni bir din ya da kült çıkabileceği gibi, yalnızca daha önceden mevcut dine eklemlenmiş yenilikler de belirebilir. Aslında her yeni din, kendisinden önceki dinsel söylem ve pratiklerden pek çok unsuru bünyesine alır, onları içselleştirir. Bu bakımdan tüm dinlerin senkretik yapı ve mahiyette olduklarını söylemek de yanlış olmaz.

İslamın Anadolu'ya özgü bir biçimlenmesi olan Türkiye Müslümanlığında da senkretizm izleri kayda değer ölçüde bulunur. Özellikle Aleviliğin başlı başına bir senkretik gelenek olduğu söylenebilir. İslâmdan Hıristiyanlığa, Şamanizmden Manihaizme kadar uzanan inanç yelpazesinin ilkeleri, simgeleri ve pratikleri, Alevilik bünyesinde karşımıza çıkar; daha doğrusu bu bünyeye şekil verir.

Senkretizmin tezahürleri Sünni halk İslâmında da yaygın biçimde belirir. Özellikle Anadolu'da İslâm-öncesi dönemde yaygınlaşmış popüler Hıristiyan inanç kalıplarının, yeni gelen Müslüman Türklerin inançlarıyla karşılaşmasının oldukça özgün senkretizm örneklerine doğuş verdiği anlaşılmaktadır. Hıdrellez törenlerine kaynak oluşturan Hızır-İlyas kültü bunlar arasında hem en iyi bilinenlerden biri, hem de pek çok araştırma ve incelemeye konu teşkil etmiş olanıdır. Bu kültün İslâm-Türk inançlarındaki yerini teolojik, tasavvufi, folklorik ve edebi kaynaklar itibarıyla dikkatli ve ayrıntılı bir analiz süzgecinden geçiren tarihçi Ahmet Yaşar Ocak'ın incelemesi, bu bakımdan temel bir eserdir.*

Bu önemli kitabında Prof. Ocak, esasen kökeni İslâmda (Kuran'da) bulunan kutsi bir şahsiyet olan, ama bir kar topunun çığa dönüşmesi misali (s. 22), Müslüman halk inançlarında insanüstü meziyetlere sahip efsanevi bir kült şahsiyete dönüşen Hızır'ın İslâm-öncesi halk inançlarıyla "sarmaşık"lığını ortaya serer. Buna göre Anadolu'da İslâm-öncesi dönemde Hıristiyan ahali tarafından asırlar boyunca takdis edilmiş bir aziz olan Ayios Yeoryios (Aya Yorgi-Hagios Georgios) etrafında oluşmuş kültik inanış, Anadolu'nun İslâmlaşmasından sonra Hızır-İlyas kültüyle Müslümanlığa "transfer" edilmiştir (s. 132). Ayios Yeoryios, "Hızır"la özdeştirilmiş ve "Suriye, Anadolu, Balkanlar ve Kırım gibi yerlerde Ayios Yeoryios'a ait makamlar, kilise ve manastırlar İslâmi dönemde Hızır veya Hızır-İlyas'a mal edilmiştir" (s. 132-133). İslâm kaynaklarına bile "Cerciş Aleyhisselam" adıyla bir peygamber olarak giren Ayios Yeoryios, kendisiyle ilgili anlatılarda, tıpkı daha sonra Hızır için olduğu gibi, uğradığı eve bolluk ve bereket getiren, kuru tah-

Ayios Yeoryios

taları yeşertip ulu ağaç haline getiren ve hastalıkları iyileştiren bir aziz olarak anlatılır (s. 132). Bugün Türkiye'de Hıdrellez'in kutlandığı 6 Mayıs tarihi dahi, etkinliğin Hıristiyanlıkla ilişkisine işaret eder. Çünkü, yine Ocak'ın kaydettiğine göre, Ayios Yeoryios kültü Yunanistan'da, Balkanlar'da ve diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinde 6 Mayıs'ta kutlanmakta olup, Bizans Anadolu'sunda da bu tarihte kutlanmaktaydı (s. 141). 1980'lerin başında, Kosova'daki Hıdrellez kutlamalarına Müslüman ve Hıristiyan halkın beraberce hazırlanıp katıldığı da Ayios Yeoryios ve Hızır-İlyas özdeşliğine ilişkin gözlemlenmiş bir diğer önemli örnektir (s. 144).

Ancak durumu daha da çarpıcı kılan nokta, Ayios Yeoryios'un da aslında büyük olasılıkla Hıristiyanlık-öncesi Anadolu'nun efsaneleşmiş bir Hitit tanrısının Hıristiyanlaştırılmış formu olmasıdır (s. 132). Ayios Yeoryios'a ait efsanevi hayat hikayelerinin daha çok Orta Anadolu'daki yaygınlığı, bunların eski Hitit efsaneleriyle ilgisine işaret etmekte gibidir (s. 133). Tıpkı İslamiyetin Anadolu'ya yayılma sürecinde Hıristiyan inanç pratiklerini İslamileştirmesi gibi, Hıristiyanlık da Anadolu'da yayılırken burada daha önceden mevcut "putperest" kültleri gerçek ya da hayali azizlere maletmek suretiyle Hıristiyanlaştırmıştır (s. 141)

Aslında bu, Hıristiyanlığın yayılma sürecinde hemen her yerde örneğine rastlanan bir uygulamadır. Bunların içinde en başta geleni de şüphesiz Noel (Christmas) kutlamasıdır. Nasıl Noel, Hıristiyanlık-öncesi Avrupa halklarının pagan "kış gündönümü" festivallerinin Aya Nikola ("Noel Baba") üzerinden Hıristiyanlaştırılmasıyla ortaya çıkan senkretik bir dinsel kutlama ise, aynı şekilde Anadolu'da "yaz gündönümü"ne işaretreden bir "putperest" kutlama da Ayios Yeoryios kültüyle bu coğrafyaya yayılan Hıristiyanlığa içsel kılınmıştır. Müslüman Türklerin hakimiyetine geçen Anadolu'da ise Ayios Yeoryios, Hızır-İlyas'a dönüştürülüp İslamileştirilmiş, kutlama adeti de Hıdrellez adı altında halk Müslümanlığının önemli bir etkinliği haline gelmiştir. Bu şekilde, ardı ardına gelen "zincirleme senkretizmler"in, Anadolu coğrafyasının önceki ve sonraki insan unsurları arasındaki yabancılığın bir ölçüde "kazasız-belasız" giderilmesine imkan açtığı söylenebilir.

Ocak, söz konusu senkretik olgunun başka "aktör"leri olduğuna da işaret etmektedir. Bunlardan biri "Hıristiyan Anadolu"da Ayios Yeoryios'dan sonra yaşamış bir diğer aziz olan Ayios Theodoros olup, Orta Anadolu'da Ayios Yeoryios'un yerini o almış, ikisinin yapıp ettikleri, halkın zihin ve gönül dünyasında özdeştirilmiştir (s. 132-133). Bir diğeri de "Müslüman Anadolu"nun derviş geleneği içerisinde önde gelen bir şahsiyet olan Baba İlyas-i Horasani'dir. Hızır, Ayios Yeoryios ve Baba İlyas arasında bir özdeşim kurulduğunu gösteren pek çok efsanevi anlatı mevcuttur. Ocak, Baba İlyas'ın "İlyas"ının, Hızır-İlyas'ın "İlyas"ına dönüştürüldüğünü belirtir (s. 134).

Hıristiyanlıktan Müslümanlığa, Hızır-İlyas dolayımıyla, örtük biçimde gerçekleşen "aziz transferi"nin sonu gelecek gibi değildir! Prof. Ocak, Doğu Anadolu'da Ermeni Hıristiyanlığının büyük kutsiyet atfettiği Ayios Sergios'un da özellikle Dersim (Tunceli) bölgesindeki Alevi halk tarafından Hızır'la özdeştirildiğini kaydetmektedir (s. 134).

Ayios Yeoryios, Ayios Theodoros, Ayios Sergios, Baba İlyas, Hızır ve nihayet Hızır-İlyas... Yaz gündönümü festivali olarak geçmişten bugüne şenlik içinde kutlanan Hıdrellez'in adının ardında işte böylesi yapı taşları (belki "yapı ustaları" demek daha doğru) saklıdır. Bu bakımdan Hıdrellez, bu coğrafyanın tarihinde, farklı insan toplulukları arasındaki karşılaşmanın, bunun sonucu olan kültürel diyaloğun, etkileşimin ve alışverişin inanç boyutundaki sonuçlarını bünyesinde taşıyan bir pratik olarak değerlendirilebilir.

* Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985.

Kaynaklar

And, Metin 1998, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası*. İstanbul, Akbank Yayınları.

Boratav, Pertev Naili 1964, "Türklerde Hızır", *İslam Ansiklopedisi*, 5. C.

Boratav, Pertev Nail 1999, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi.

Erginer, Gürbüz 1984, *Uşak Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erhat, Azra 1999, *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Friedlaender, İsrael 1951, "Khidr", *Entcyclopedia of Religion and Ethics*. NY

Güngör, Kemal 1956, "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme". *Türk Etnografya Dergisi*. 1. sayı

Ocak, Ahmet Yaşar 1990, *İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Ocak, Ahmet Yaşar 1991, "XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hıristiyan Dini Etkileşimler ve Aya Yorgi (St. Georges) Kültü". *Belleten* 214. Sayı, Ankara, TTK Yayınları.

Türk, Hüseyin 2000, *Nusayrilik (Arap Alevîliği) ve Nusayrîler'de Hızır İnancı*. Ankara, Ütopya Yayınevi.

NOT: Konuyla doğrudan ilgili ancak, sayıca oldukça fazla yöresel derleme, gözlem ve anlatıların künyelerini burada veremedik. Bunların büyük bir bölüğü: *Halk Bilgisi Haberleri*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *Sivas Folkloru*, *Türk Folkloru* adlı dergilerde yer almaktadır.

* *Prof.Dr., AÜ, DTCF, Halkbilim Bölümü*

Meşrutiyet Üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Karşı Hak Arama Mücadelesi

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin kendilerine benzer politik argümanlar kullanması İttihatçıları rahatsız etmiştir. Kendisini ülkedeki Türklerin koruyucusu olarak gören ve muhalefette çalışan Türkleri de Türklüğe ihanet etmiş sayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilanı konusundaki "başarıyı", sürgün ve kaçakların temsil edilmesi "onurunu" ve millete fedakarlık etme "şerefini" muhalif bir cemiyetle paylaşmak istememiştir. Hatta, İttihatçıların bu tür erdemleri kendilerine has bir vasıf olarak gördükleri de söylenebilir.

Hasan Taner Kerimoğlu

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından önce, iktidardaki Abdülhamit yönetimine karşı ülkedeki özgürlükçü güçlerin örgütlendiği en önemli siyasal kuruluştu. Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla imparatorluğun dağılmasının önüne geçilebileceğine inanan İttihatçılar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bunun o kadar da kolay olmadığını anladılar. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar, yaşanan siyasal gelişmelerin de etkisiyle, Abdülhamit yönetimine karşı kendileriyle birlikte mücadele eden kişi ya da gruplarla aralarına mesafe koymaya ve kendileri dışındaki cemiyetlerin varlığından rahatsızlık duymaya başladılar. Hatta, II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı mücadele ederken özgürlükçü fikirleri yüzünden sürgün edilen ya da ülkeden kaçmak zorunda kalan İttihatçılar iktidarı ele aldıklarında, Abdülhamit yönetiminin izinden giderek kendileri gibi düşünmeyen birçok kişiyi sürgüne gönderip, muhaliflerini de farklı yöntemlerle susturmaya çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu siyasal fikirlerle uygulamaya geçirdiği eylemler arasındaki bu çelişki, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti (FMC) karşısındaki tutumlarında da görülebilir.

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine farklı suçlarla sürgüne gönderilmiş ya da kaçmış olan Jön Türkler, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yurtlarına döner; ancak, bunların büyük bir bölümü, dönemin en önemli siyasal aktörü haline gelmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bekledikleri ilgiyi göremez. Bu durum, sürgün ve kaçaklar arasında kayda değer boyutlarda bir "küskünler grubu"nun ortaya çıkmasına neden olur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden dışlanmış sürgün ve kaçaklar, o zamanki deyimle "mağdurîn-i siyasiye", 12 Ağustos 1908'de Sultanahmet'teki Millet Bahçesi'nde bir toplantı düzenler ve "hak arama mücadelelerini" meşru bir zeminde sürdürebilmek için bir cemiyet kurmaya karar verirler. Ağustos ayında düzenlenen ikinci bir toplantıda FMC kurulur ve cemiyetin başkanlığına Avnullah Kâzimi Bey seçilir.[1] Cemiyetin diğer üyeleri arasında Esat Bey, Necip Nadir Bey, Ali Vefa, Ali Saip, Bahriye zabitanından Sami (Çölgeçen) gibi kişilerin yanı sıra Hasan Fehmi, Mevlanzade Rıfat, İb-

II. Meşrutiyet'ten önce Sinop'a sürgün edilmiş olan Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin başkanı Avnullah Kâzimi'nin Sinop'taki tutukluluk günlerine ait bir fotoğraf.
Kaynak:
Avnullah Kâzimi,
Son Müdafaa,
Dersaadet, 1326.

nül Mahmud Asım, Şirvanizade Mahmut Tahir ve Derviş Vahdeti gibi meşrutiyet döneminde basının önde gelen kalemleri olacak kişilerde vardır. Cemiyetin başkanı Avnullah Kâzimi Bey[2] gibi cemiyetin diğer üyeleri de eski birer sürgün ya da kaçaktır.

Tarık Zafer Tunaya tarafından "hayır cemiyeti ile siyasal parti arası bir topluluk" olarak nitelendirilen FMC Sina Akşin'e göre, "ilk muhalif dernek"tir.[3]

Temel amacı, sürgün ve kaçakların istibdat döneminde uğramış oldukları kayıpların tazmin edilmesi ve onlara uygun birer iş bulunmasına çalışmak olan FMC, bu konuda kamuoyu oluşturabilmek ve meşrutiyet hükümetlerini etkileyebilmek amacıyla *Hukuk-i Umumiye* gazetesini yayınlar.

II. Meşrutiyet döneminde yapılan seçimlere katılmayan FMC'nin siyasal alandaki en önemli özelliği, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı olmasıdır. Bununla birlikte, cemiyetin İttihat ve Terakki karşısında kullandığı muhalefet argümanları, dönemin diğer muhalefet gruplarından farklıdır. FMC'nin İttihat ve Terakki karşısındaki muhalefet tezleri; meşrutiyetin ilanında sürgün ve kaçakların da rolünün olduğunu vurgulamak, sürgün ve kaçakları temsil etme iddiasında bulunmak ve İttihat ve Terakki'nin kendisini meşrutiyet rejimiyle özdeş göstermesine karşı çıkmak biçiminde özetlenebilir.

İlk sayısı 16 Eylül 1908'de yayınlanan "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin ceridesi" *Hukuk-i Umumiye*'de yer alan bir makalede, siyasi nedenlerden ötürü sürgün edilmiş ya da ülkeyi terk etmiş olanlarla bunların ailelerinin cemiyetin "doğal üyeleri" olduğu bildirilir. Ayrıca, "mağdurîn-i siyasiye"nin ailelerinin mevcut durumlarının iyileştirilmesi konusunda gerekli girişimlerin yapılmasına cemiyetçe karar verildiği de haber verilir.[4] Yine aynı sayıda, fedakârların ve ailelerinin istibdat döneminde yaşadıkları ve meşrutiyetin ilanı için yaptıkları anlatıldıktan sonra fedakâran-ı milletin gerekli şartları hazırlanması üzerine hürriyetin, "muhterem ve mukaddes ordumuz vasıtasıyla bu defa Rumeli kıtasından" parıldamaya başladığı ileri sürülmektedir. Sina Akşin'in de dikkat çektiği gibi, metinde İttihat ve Terakki'den bahsedilmeyip meşrutiyetin ilanı konusundaki bütün başarı tamamen fedakârana, yani sürgün ve kaçaklara mal edilmektedir.[5]

Hukuk-i Umumiye'ye göre, "Bu mebnay-ı hürriyet ve mesudiyetin [özgürlük ve mutluluk binası] temel taşları fedakâran-ı millet" olduğu gibi, "Muzaffer askerimizin muvaffakiyetini, hürriyetperver milletimizin mesudiyetini canlarıyla, mallarıyla, mazileriyle, halleriyle ve hatta istikballeriyle ihzar ve teheyyü eden [hazırlayan] hep yine o fedakâran-ı millet olduğunu hangi bir sahib-i vicdan inkâr edebilir. Gözlüye gizli olmaz. Hakikat ibham ile ihfa edilemez [saklanamaz]".[6] Buna benzer ifadelere *Hukuk-i Umumiye*'nin diğer sayılarında da sıkça rastlanır.

Görüldüğü gibi, FMC, meşrutiyetin ilanındaki başarıyı fedakârana mâl etmekte ve İttihat ve Terakki'nin bu konudaki rolünü göz ardı etmektedir. Bu bakımdan FMC'nin de, İttihat ve Terakki gibi, toplum nezdindeki itibarını, "hürriyeti" getiren kuruluş olmaya dayandırmak istediği ve bunu siyasal yaşamda bir koz olarak kullanmaya çalıştığı söylenebilir.

Hürriyetin ilanını fedakârların bir başarısı olarak gören FMC, sürgün ve kaçakların temsil edilmesi ko-

حقوق عمومیه

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin yayın organı *Hukuk-i Umumiye*

Ünlü Jön Türkler'den Prens Sabahattin'in babası Damat Mahmud Paşa'nın cenaze törenine, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin yayın organı *Hukuk-i Umumiye* "Bir Yad-ı Hazin" başlığı ile geniş yer ayırmıştır. (*Hukuk-i Umumiye*, 22 Eylül 1908).

nusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle rekabet içinde olmuştur. Meşrutiyetin ilanı sonrasında yurtlarına dönen sürgün ve kaçakların karşılanmasında, İttihat ve Terakki yanında FMC de yer alır. Ayrıca, FMC, ünlü Jön Türkler'le iyi geçinmeye çalışır ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden dışlanmış olan sürgün ve kaçaklarla dayanışma içinde olmaya özen gösterir. Örneğin, İttihat ve Terakki'nin ilk nüvesini oluşturan İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin kurucularından ve meşrutiyetin ilanından önce Jön Türkler'in önde gelen isimlerinden olan İbrahim Temo, Romanya'dan İstanbul'a dönüşünde "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti azasından ve ahrardan pek çok zevat tarafından karşılanmış"tır.[7] Bununla birlikte, cemiyetin yayın organı olan *Hukuk-i Umumiye*'de İbrahim Temo'nun bir makalesi yayınlanmış ve Temo ile ilgili haberlere yer verilmiştir. Benzer biçimde meşrutiyetin ilanından önce Jön Türk hareketinin önde gelen isimlerinden birisi olan Doktor Şerafettin Mağmumi'ye de FMC yakın ilgi gösterir. 1908 yılının Ekim ve Kasım aylarında *Hukuk-i Umumiye*'de, ülke sorunları hakkında "Düşündüm ki" başlığıyla Şerafettin Mağmumi'nin makaleleri yayınlanır ve Mağmumi hakkında haberlere de *Hukuk-i Umumiye*'de sıkça yer verilir. FMC'nin, bu ünlü Jön Türkler sayesinde sürgün ve kaçakları temsil etme konusundaki iddialarına bir "meşruiyet" aradığı söylenebilir.

Kurulduğu Ağustos 1908'ten aynı yılın Aralık ayına kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni doğrudan karşısına almaya çekinen FMC, 19 Aralık 1908'de*Hukuk-i Umumiye*'de yayınlanan "Beyanname" ile İttihat ve Terakki'ye muhalefet bayrağını açmıştır. FMC, İttihat ve Terakki karşısındaki muhalefetini, cemiyetin 12 Ocak 1909'da çeşitli iddialarla baskına uğramasına kadar şiddetini artırarak devam eder. FMC, bu süre boyunca İttihat ve Terakki'nin İstanbul merkezini, "her şey olup bittikten sonra ortaya çıkan ahrar-ı müteahire"ye [sonradan ortaya çıkan hürriyet yanlıları] kapılarını açması, "ihtiras-ver ve şöhretcü hatt-ı hareketi tatbike" başlaması ve hükümet işlerine müdahale etmesinden dolayı sert bir biçimde eleştirir.[8] Ayrıca, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "nigehban-ı meşrutiyet" rolüne soyunarak kendisini meşrutiyet rejimiyle özdeş göstermeye çalışması ve meşrutiyetin ilanı konusundaki başarıyı sahiplenmesi, FMC'nin tepkisini çeker.

Kanun-i Esasi'nin muhafızlığını bir fırkaya yüklemenin doğru olamayacağını belirten *Hukuk-i Umumiye*'nin, Meclis-i Mebusan'daki milletvekillerinin İttihat ve Terakki'nin düzenleyeceği bir programı uygulayacakları doğrultusundaki haber hakkında yorumu şu olmuştur: "Bir kere mebûsanımıza şunu söyleriz ki cemiyet-i İttihadiye demek, heyet-i umumiyesiyle millet demek olmadığı gibi Meclis-i Mebusan'da içtima eden zevat da cemiyet-i mezkurenin vekilleri değildir... İstibdat-ı idareyi yıkmaktan maksud olan [istenilen] şey tesis-i meşrutiyet olacak yerde inkılabın yerinde meşrutiyete muhalif bir bina-yı tahakküm görmek bütün milleti dilhun [içi kan ağlayan] eder".[9]

FMC'nin yayın organına göre, "İnkılabımızı, İttihat ve Terakki Cemiyeti değil, şecî ve necib askerlerimiz vücuda" getirmiştir ve "Bugün meşrutiyetin ... sahib-i yegânesi milletdir".[10] 10 Temmuz öncesine ait olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin inkılabı yapacak maki-

***Hukuk-i Umumiye*'nin 25 Mart 1909 tarihli, son önceki sayısı.**

neyi keşfettiğini ve bunu kimsenin inkâr edemeyeceğini belirten *Hukuk-i Umumiye* daha sonra şöyle devam etmektedir: "Fakat vatanı düşünen onun uğruna feda-yı mal ve can eden onun için aile(si) cüda ve sefil olan yalnız İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni teşkil eden zevat mıdır? ... birçokları birçok fedakâran-ı vatan ilan-ı meşrutiyeti müteakib emellerinin tahakkukunu görmekten mütehasıl şeref ve ibtihac [sevinme] ile iktifa eylediği halde ekserisi niçin hala bir vaz-ı mütehakkimane [zorbalıkla] ile hıdmetlerini sayub dökerek, iane-i efkar-ı milletle hazırlanan bir ziyafet verildikten sonra onu yalnız ve ancak kendi parasıyla yapılmış gibi yiyenlerin başına kakıp duruyor?".[11]

FMC, İttihat ve Terakki karşısındaki bu muhalefeti nedeniyle 12 Ocak 1909'da, İttihatçıların planladığı düşünülen bir baskına uğrar. Bu baskında cemiyetin başkanı da dahil olmak üzere birçok üyesi tutuklanır ve FMC'nin baskına uğraması Osmanlı basınında geniş yer alır[12].

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin başkanı Avnullah Kâzimi'nin Sinop zindanından çıkış gününe ait bir fotoğraf.
Kaynak: Avnullah Kâzimi, *Son Müdafaa*, Dersaadet, 1326.

İttihatçıların Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'ne Bakışları

FMC'nin meşrutiyetin ilanı konusundaki başarıya ortak olmaya çalışmasıyla sürgün ve kaçakları temsil etme iddiası İttihatçıları rahatsız eder. Yusuf Hikmet Bayur, İttihatçıların FMC'den hem çekindiklerini, hem de çekemediklerini ileri sürmektedir.[13]

Gerçekten de İttihatçılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile benzer politik argümanları kullanan bu cemiyeti kendilerine rakip olarak görürler. FMC'nin, kuruluşunun ilk günlerinde, İttihatçıların taşlı, sopalı saldırısına uğraması bu durumu kanıtlar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden Kara Kemal'in organize ettiği bu saldırıda, FMC'nin Süleymaniye'deki merkezi taşlanır ve saldırı sonrasında cemiyet merkezi Fazlıpaşa semtine taşınır.[14] İttihatçıların, FMC'nin varlığından rahatsızlık duyduklarını kanıtlayan bu saldırı, aynı zamanda İttihatçıların demokratlığına ve çok partili yaşama tahammüllerine ilişkin kuşkuların doğmasında da ilk etkenlerden birisi olur.[15]

İttihatçılar, FMC'yi genel olarak, kişisel çıkar peşinde koşanların kurduğu bir cemiyet olarak görmekteydiler. Yine onların düşüncesine göre, Abdülhamit döneminde sürgüne gönderilen ya da kaçanlar arasında Jön Türk faaliyetlerine katılmayan gerçek suçlular da bulunmaktaydı ve bunların bir kısmı FMC'ye girmişti. Örneğin, 1909'un ilk aylarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezinden gönderilen bir tamimde, hürriyetin ilanından sonra yurda dönen sürgün ve kaçaklar arasında gerçek suçluların da bulunduğu belirtilmekte ve "tedkikata yanaşamayacak derecede mazisi bozuk olanlar"ın bazı namusluları da kandırarak FMC'yi kurdukları iddia edilir.[16] Kendisi de eski bir sürgün olan ve bir süre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan *Şura-yı Ümmet*'te çalışan Ahmet Cevat Emre'ye göreyse, Avnullah Kâzimi "cemiyetin iltifatından mahrum kalınca, daha açıkçası aç bırakılınca", kendi gibi menfalara sürülmüş ve cemiyetçe bir hizmete verilmeleri düşünülmemiş otuz kırk kadar siyasi mahkûmu etrafına toplayarak FMC'yi kurmuştur.[17]

FMC'nin söylemlerinden rahatsızlık duyan İttihatçılar, basın aracılığıyla bu iddialara yanıt vermeyi denerler. FMC'nin, İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkındaki eleştirilerini artırdığı bir dönemde, hepsi eski birer sürgün ya da kaçak olan 38 İttihatçı, *Şura-yı Ümmet* ve *Sabah* gazetelerine gönderdikleri şu yazıyla FMC'nin iddialarını geçersiz kılmayı hedefler: "Bazı zevatdan mesmu olduğuna nazaren [işitildiğine göre] (*Hukuk-i Umumiye*) gazetesi bilcümle firari ve menfilerin nâşir-i efkârı olmak üzere kendisini tanıtdırmakta imiş. Halbuki zirde [aşağıda] vazı-ı imza arkadaşlarımızla daha birçokları mine'l kadim [eskiden beri] 'Osmanlı İttihat ve Terakki' Cemiyeti'ne mensup olduğumuz ve mezkur fırka ile bir gûna alaka ve münasebetimiz bulunmadığı cihetle bu yolda zehabı bulunan [öyle sanma] vatandaşlarımızın tashih-i efkarına hıdmet eylemek üzere işbu varakanın neşr ü ilan buyurulmasını temenni eyleriz".[18]

Hukuk-i Umumiye, bu yazının *Şura-yı Ümmet*'ten sonra Sabah gazetesinde yayınlanması üze-

rine suskun kalmamış ve "Şeref Efendi Sokağı" olarak isimlendirdiği İttihat ve Terakki'nin İstanbul merkezini, "... adedi kırkı geçmeyen bu menfilerin mevcudiyetiyle binlere baliğ olan azay-ı mütebakiyenin [geri kalanlar] mevki ve haysiyeti temin edilemeyeceğini idrak edecek kadar teşebbüslerinde isabet göstermelidir" diyerek uyarır.[19]

İttihatçıların FMC'ye bakışları, cemiyetin çeşitli iddialarla 12 Ocak 1909'da baskına uğramasından sonra İttihat ve Terakki'nin gazetelerinde yayınlanan yazılardan daha iyi görülebilir. *Şura-yı Ümmet* gazetesi FMC'nin basılması olayını okuyucularına, "Fedakâran-ı Millet(!) Cemiyeti'nin Mahiyeti" başlığıyla duyurur.[20] Ertesi gün de, cemiyetin basılmasına neden olan belgelerden birini yayınlamış ve "diyar diyar" gezmekle millete fedakâr olunamayacağını belirterek, yayınlanan belgelerle hürriyetin ilanından sonra kişisel çıkarları için vatanı tehlikeye atmaktan çekinmeyecek kadar "isimsiz bir denaet [alçaklık] gösterenlerin mahiyetleri"nin anlaşılacağını ileri sürmüştür.[21]

İttihatçıların, FMC'nin sürgün ve kaçakları temsil etme konusundaki iddialarından rahatsızlık duyduğunu gösteren bir başka örnek de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden, kendisi de eski bir sürgün olan Dr. Reşit Bey'in *Tanin* ve *Şura-yı Ümmet* gazetelerine gönderdiği mektuptur. Dr. Reşit Bey[22] bu mektubunda, FMC'nin basılmasından sonra gazetelere verilen Zabtiye Nezareti tebliğnamesinde, "Menfi [sürgün] ve kaçakları tarafından teşkil edilen cemiyet" ifadesinin kullanılması nedeniyle, söz konusu cemiyetin bütün menfi ve firarileri kapsadığı biçiminde bir izlenim oluştuğunu belirtmektedir; ancak kendileri gibi, vatanın mutluluğu, istibdadın ortadan kaldırılması için yıllarca mücadele eden ve Taşkışla "engizisyon mahkemesi"nde yargılanarak İttihat ve Terakki'ye üye olmak suçuyla uzaklaştırılan sürgün ve kaçakların, FMC'yle hiçbir ilişkilerinin "olmadığı ve olamayacağını" açıklamış ve söz konusu tebliği şiddetle protesto ettiklerini belirterek, Zabtiye Nezareti'nin bu yanlışı gazeteler aracılığıyla düzeltmesini istemiştir.[23]

Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin İdeoloji ve Programını Gösteren Metin*

İlân-ı Mahsus

Hissedilen lüzûm üzerine cemiyet nizamnâmesi mucibince takip etmekte bulunduğumuz maksad-ı aslî ve maksad-ı talî mevad, cemiyetimizin hey'et-i müntehibesi kararı ile ilân olunur.

Madde 1 - Saltanat-ı Osmaniyenin usul-ü mevzua-i verasetinde eb-i kadimi üzere muhafaza ve usûl-ü meşru'aya riayet olunmak şartı ile bulunan hanedân-ı saltanat hukukunu vikaye.

Madde 2 - Mülkümüzde usul-ü meşrutiyeti muhafaza ve müdafaa için her nevi fedakârlık etmek ve kanun-ı esasimizin nafi surette tadili hususuna tedabir-i hakîmâne ile tevessül eylemek.

Madde 3 - (Yoktur).

Madde 4 - Osmanlı sancağı altında yaşayan akvam-ı muhtelife beyninde mevcut ihtilâfâtı def' ile bu uhuvvet ve ittihad-ı umumî-i vatanî te'sis ve tahkimine çalışmak.

Madde 5 - Osmanlı liva-yı meşrutiyeti altında bulunan anasır-ı muhtelifeden her hangisi rabıta-i meşruta-i Osmaniyenin fekki yolunda dahilen asayiş-i mülkü ihlâle ve muavenet ve müdahalât-ı ecnebiyeyi davete müteşebbis oldukları anlaşıldıkta o unsurun harekâtını teşebbüsât-ı hükümete yardım sureti ile şediden men ve takbihe tevessül eylemek.

Madde 6 - (Yoktur).

Madde 7 - Hürriyet, adalet, müsavat kelimat-ı mukaddesesinin bihakkın manâlarına ve bunlardan ne yolda istifade edilebileceğine lisanen ve kalben bilumum Osmanlılara tefhime çalışmak.

Madde 8 - Mülk ve millete hizmet edeceği takdir edilen zevata fiilen muavenet ve reisikârda bulunup da mülk ve millete mazarratı tahakkuk edenler haklarında dahi takibat icrası ile mazarratını her vechile def'e gayret.

Maksad-ı Tâli

Madde 9 - Cemiyet etrafından olup mülk ve millete lâyık ve nâfi hizmet edecekleri cemiyetce takdir edilen zevat hakkında iktidarları nispetinde memuriyet ve iş bulmağa, meşru olan ziyanlarının istirdadına gayret.

Madde 10 - Cemiyet efradından olan muhtacîne tahkik-i ahvallerinden sonra heyet-i müntehabenin kararıyle tehvini ihtiyaçlarına himmet.

Madde 11 - Cemiyete mensup her sınıf memurinin memuriyetine müteallik umuru teshile ve iktidar ve istihkaklarına göre esbab-ı terfi ve tefriklerine çalışmak.

Madde 12 - Namusunu lekelemediğine ve vezaif-i kanuniyesini sui istimale uğratmadığına dair Cemiyeti temin eden memurin azledilmiş iseler iade-i memuriyetlerine çalışmak, ve ihtiyaç içinde iseler nakden muavenet eylemek.

Madde 13 - Terakkıyat-ı medeniye-i hazıra dahilinde mektepler küşadı, fabrikalar ihdası, vesair asârı nafia ve hayriye tesisi gibi işlere sarfı himmet.

Madde 14 - Makasıd-ı meşrua-i asliyenin istihsali yolunda şehid olacak olanların muhtaç kalacak ailelerine lüzumu derecesinde muavenet.

İşte "Fedakâran-ı Millet" Cemiyetinin maksadı aslî ve tâlisi berveçhibâlâ gösterilen mevaddan ibarettir...

* Bu metin, Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1*, başlıklı kitabı için *Hukuk-i Umumiye*'den, (2 Teşrin-i evvel 1324, s. 1.) yapılan çevriyazıdan alınmıştır.

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bekledikleri ilgiyi göremeyen ve hatta bu cemiyet tarafından dışlanmış sürgün ve kaçaklar tarafından kurulan FMC, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında bir "hak arama mücadelesi"ne girişir. Temel amacı, Abdülhamit döneminde çeşitli hak kayıplarına uğrayan sürgün ve kaçakların kayıplarının tazmin edilerek kendilerine uygun birer iş bulunmasını sağlamaya çalışmak olan cemiyet, bu konudaki hedeflerine ulaşmak için sürgün ve kaçakların "fedakârlık"larını siyasal alanda koz olarak kullanmaya çalışır. FMC, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyetin ilanı konusundaki başarı tek başına sahiplenmesine karşı çıkar ve meşrutiyetin ilanında sürgün ve kaçakların da rolleri olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ayrıca, sürgün ve kaçakları temsil etme iddiasında bulunur ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisini meşrutiyet rejimiyle özdeş göstermesine karşı çıkar.

FMC'nin kendilerine benzer politik argümanlar kullanması İttihatçıları rahatsız eder. İttihat ve Terakki üyeleri arasında meşrutiyetin ilanında hangi merkezin en önemli rolü oynadığı konusunda tartışmaların yapıldığı bir dönemde[24] İttihatçılar, kendilerine rakip olarak gördükleri bu cemiyetin iddialarından rahatsız olurlar. Kendisini ülkedeki Türklerin koruyucusu olarak gören ve muhalefette çalışan Türkleri de Türklüğe ihanet etmiş sayan İttihat ve Terakki Cemiyeti[25], meşrutiyetin ilanı konusundaki "başarıyı", sürgün ve kaçakların temsil edilmesi "onurunu" ve millete fedakârlık etme "şerefini" muhalif bir cemiyetle paylaşmak istememiştir. Hatta, İttihatçıların bu tür erdemleri kendilerine has bir vasıf olarak gördükleri de söylenebilir.

Sürgün edildiği Fizan'dan maceralı bir yolculuktan sonra kaçarak ülkesine dönen ve Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'ne üye olan Sami (Çölgeçen) ve oğlu Yadigar Çölgeçen). *Hukuk-i Umumiye*, 30 Eylül 1908.

Notlar

1 Hasan Taner Kerimoğlu, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s. 35-36.

2 Avnullah Kazimi Bey, ünlü kadın yazarlarımızdan Halide Nusret Zorlutunaylа İsmet Kür'ün babasıdır.

3 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I, İletişim yay., İstanbul, 1998, s. 166; Sina Akşin, "31 Mart Olayına Değin Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXVII/3(1972), s. 556.

4 *Hukuk-i Umumiye*, 16 Eylül 1908, no 1, s. 1.

5 Sina Akşin, "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXIX/1-2(1974), s. 129.

6 "Hükümetimizden Suallerimiz", *Hukuk-i Umumiye*, 30 Eylül 1908, no 15, s. 1.

7 *Hukuk-i Umumiye*, 16 Eylül 1908, no 1, s. 3.

8 "Beyanname", *Hukuk-i Umumiye*, 19 Kanunuevvel 1908, no 95, s. 1.

9 "Bugünkü Meşrutiyet ve Cemiyet-i İttihadiye", *Hukuk-i Umumiye*, 21 Kanun-u evvel 1908, no 97, s. 1.

10 "Kanun-u Esasiyi Kim Muhafaza Ediyor?", *Hukuk-i Umumiye*, 24 Kanun-u evvel 1908, no 100, s. 3.

11 "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Muarızları", *Hukuk-i Umumiye*, 31 Kanun-u evvel 1908, no 107, s. 1.

12 Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin baskına uğraması olayı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *age*, s. 105-135.

13 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, I, Kısım 2, 3. Baskı, TTK yay., Ankara, 1983, s. 91.

14 Saldırı olayının ayrıntıları için bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar yay., İstanbul, 1964, s. 24-29.

15 Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri İkinci Meşrutiyet'in İlanı*, İmge yay., Ankara, 1999, s. 60.

16 Süleyman Kani İrtem, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu*, Temel yay., İstanbul, 2003, s. 44-45.

17 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 131.

18 "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti", *Sabah*, 3 Kanunusani 1909, no 6923, s. 3-4. Yazıya imza koyanların neredeyse tamamının Trablusgarp sürgünü olması dikkat çekmektedir.

19 "Aciz ve Nevmid Teşebbüsler", *Hukuk-i Umumiye*, 7 Kanunusani 1908, no 110, s. 2.

20 *Şuray-ı Ümmet*, 13 Kanunusani 1908, no 100, s. 4.

21 *Şuray-ı Ümmet*, 14 Kanunusani 1908, no 101, s. 1.

22 Dr. Reşit Bey hakkında bilgi ve Reşit Bey'in anıları için bkz. *Sürgünden İntihara Dr. Reşit Bey'in Hatıraları*, (Haz. Ahmet Mehmetefendioğlu), Arba yay., İstanbul, 1993.

23 *Tanin*, 14 Kanunusani 1908, no 163, s.4; *Şuray-ı Ümmet*, 15 Kanunusani 1908, no 102, s. 6.

24 İttihatçılar arasında meşrutiyetin ilanı üzerinde hangi merkezin daha önemli rolünün olduğu konusundaki bir tartışma için bkz. Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre yay., İstanbul, 1995, s. 362-363.

25 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge yay., Ankara, 2001, s. 236.

Suyla Gelen Kültür... Suya Gömülen Allianoi

Tarih öncesi döneme kadar uzanan tarihi; Helen, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine tanıklık eden eserleri ve MÖ 2. yüzyılda inşa edilen, dikkatli bir onarımla günümüzde de kullanılabilir duruma gelebilecek olan eşsiz kaplıcasıyla Allianoi, Yortanlı Barajı'nda suların tutulmaya başlanacağı yani, suların altında kalacağı günü bekliyor.

*Danış Baykan**

Allianoi, İzmir İli, Bergama İlçesi sınırları içinde, Bergama-İvrindi karayolunun 18. km'sinde, Bergama'nın kuzeydoğusunda, Yortanlı Barajı gölet alanının tam ortasında, Paşa Ilıcası Mevkii'nde yer almaktadır. Antik yazarlardan P. Aelius Aristeides, *Hieroi Logoi* adlı eserinde Allianoi'dan bahsetmektedir. 1998 yılından bu yana da Paşa Ilıcası merkez olmak üzere baraj gölet alanı içinde kalan alanda kurtarma kazı çalışmaları Bergama Müze Müdürlüğü'nün kontrolünde devam etmektedir.

İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nca; 29.03.2001 gün 9229 sayılı kararla; 1. Derece Arkeolojik SİT olarak belirlenen Allianoi de ören yeri, yapılan kazılar sonucunda tam anlamıyla ziyaret edilebilecek bir ören yeri haline getirilerek gezi yolları, seyir platformları, bilgi panoları ve gelenlere cevap verebilecek kapasitede otopark alanı düzenlemesi yapıldı. Görsel anlamda anlaşılırlığın artırılması amacıyla restorasyon ve koruma önlemlerine de önem verilerek, halen baraj gövdesi ve çevre ile bağlantısını sağlayacak yol yapım çalışmaları da devam etmektedir. Proje aynen uygulandığı takdirde, baraja su toplanmaya başlandığı gün Allianoi tamamen su altında kalacaktır. Yağış rejimi ve bitki örtüsü ile bağlantılı olarak yaklaşık 40-60 yıl arasında ömrü olduğu düşünülen barajın gölet alanında bu süre zarfında alüvyon birikecek ve Allianoi yaklaşık 17-20 m.'lik alüvyon dolgu altında kalacaktır.

Kınık Ovası'nın sulanması amacıyla ilk proje, DSİ tarafından Kuzey Ege Havzası İstikşaf (Araştırma) Raporu içinde Paşaköy Barajı olarak 1963 yılında önerildi. 1970 yılında DSİ'nin yaptırdığı Bakırçay Havzası Master Plan Raporu içinde Yortanlı ve Çaltıkoru Barajlarının bugünkü yerinde yapılmaları ve Kınık Ovası'nın kanaletli bir şebeke ile sulanması öngörüldü. 1981 yılında Bakırçay Kınık Projesi Planlama Raporu olarak tekrar ayrıntılı bir şekilde ele alınarak her iki barajın yapımı uygun bulundu. Yortanlı Barajı 1985'de, Çaltıkoru Barajı 1986'da, Kınık Ovası sulaması kesin projesiyse 1988 yılında, DSİ tarafından hazırlandı. 1986 yılında uygulama programına giren Bakırçay-Kınık Projesi sonucu Yortanlı ve Çaltıkoru barajları ile Kınık Sol Sahil Sulama inşaatlarına 1993 yılında başlanıldı. Projede değişiklik yapılmadan baraj yapıldığı takdirde, 67.3 hm^3 tarıma elverişli alan su altında kalacaktır. Gölet alanının tam ortasında kalan Allianoi, Yortanlı Barajı'nda birikecek su hedeflenen miktara ulaştığında 20 m su altında kalacaktır. Yaklaşık 40-50 yıllık ömrü olan barajın gölet alanına kış aylarında düzensiz yağışlardan dolayı yamaçlardan gelen dolgu dolduracaktır. Bugüne kadar ortaya çıkartılan bu eserlerin su altında korunması da mümkün değildir.

Baraj projesinin 1970'lerdeki ilk yeri olan ve adını da bulunması gereken yerden alan Yortanlı Köyü'ne kaydırılması sonucunda Allianoi ören yeri

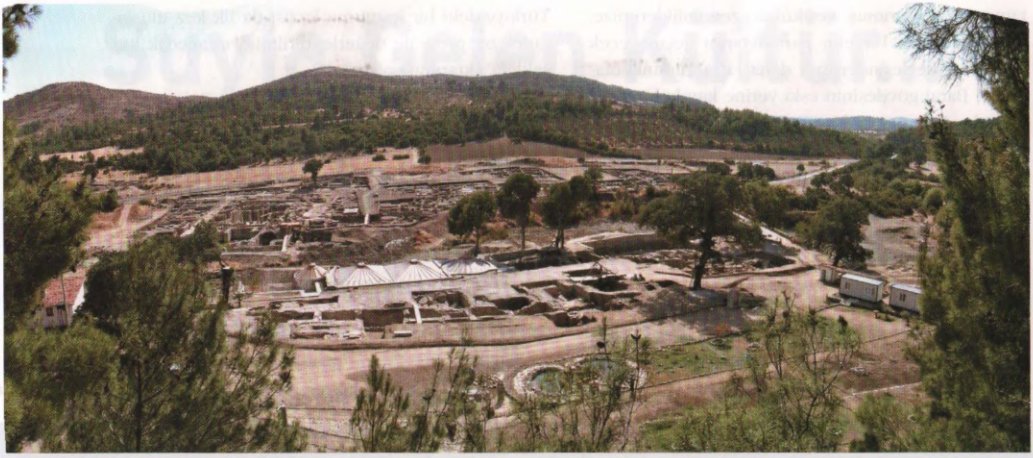
tamamen korunmuş ve kültür zenginliklerimize, dünyada sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek sağlık merkezlerinden biri daha kazandırılmış olacaktır. Baraj gövdesinin eski yerine kaydırılmaması halinde Allianoi'un korunması için; ören yerinin bulunduğu boğazın her iki tarafına iki radyal set de yapılması düşünülebilir. Bu şekilde alternatif proje tamamlandığında, iki kenarı gölet suyu olan ortasında ise antik yerleşmenin olduğu ziyarete açık bir ören yeri olacak. Sözü edilen alternatif proje, oldukça pahalı olmasına karşın teknolojik açıdan hayata geçirebilecek bir projedir. Projenin kabulü doğrultusunda, Avrupa Birliği Kültür Masası gibi uluslararası bir konsorsiyum ile irtibata geçilerek radyal setin giderleri temin edilebilir. Böylelikle Türkiye'deki bir kurtarma kazısı da ilk kez uluslararası bir proje ile değerlendirilmiş ve gelecek kuşaklara aktarılmış olacaktır.

Tarihi

Allianoi'un batısındaki orman arazisinde yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen ve Erken Tunç Çağı II'ye ait Yortan kabı, Çakmak Tepe eteklerinde saptanan çok sayıdaki çakmak taşı eser ile dolgu toprak içerisinden bulunan iki adet taş balta, Allianoi'un yakın çevresinde prehistorik bir yerleşimin olduğunu düşündürmektedir. Klasik dönemin varlığı sadece nümismatik bulgularla temsil edilirken, Helenistik dönem, arkeolojik ve nümismatik eserlerle temsil edilmekte ve burasının sıcak sudan

Güney Ilıca, 1 numaralı salon.

Allianoi'un kuzeyden görünüşü.

dolayı küçük bir termal merkezi olduğu sanılmaktadır. Allianoi'da, Roma imparatorluk döneminde (MS 2. yüzyıl) kült merkezinde, Anadolu'nun pek çok merkezinde ve Pergamon'daki Asklepieion'da olduğu gibi büyük bir bayındırlık faaliyeti yaşandı. Kült merkezinde mevcut binaların büyük bir kısmı bu döneme aittir. Ilıcanın yanı sıra, köprüler, caddeler, sokaklar, yapı adaları, geçiş yapısı ve çeşme binası bu döneme aittirler.

Allianoi'da yoğun yerleşimin görüldüğü dönem Bizans dönemidir. Ancak Pergamon'da olduğu gibi sosyo-ekonomik açıdan son derece zayıf bir dönem yaşanır. Kült merkezinde yaşamaya başlayan Bizanslılar, Roma dönemine ait heykeltıraşlık eserlerini ve mimarlık kalıntılarını tahrip edip, devşirme malzeme olarak kullanırlar. Roma dönemine ait stoaların ve ana caddelerin tabanları kullanılmak suretiyle, yeni basit mekânlar yapılır. En önemli Roma dönemi yapılarından, ılıca ve çeşme binasında ihtiyaçlara uygun küçük değişiklikler yapılarak kullanılmaya devam edilir. Bu dönemde bazilikal planda büyük bir kilise de inşa edilir ve bunun yanında yerleşmenin içinde ve yakın çevresinde de şapeller yapılır. Ayrıca bu dönemde metal, seramik ve cam atölyeleri kurulurken yerleşimin kullanılmayan alanlarıysa mezarlık olarak değerlendirilir.

Baraj tamamlandığında kuzey Bakırçay havzasının en verimli ovalarından büyük bir kısmı da su altında kalarak tuzluluk oranı artacaktır. Bölgenin iklimi ile birlikte fauna ve florası büyük ölçüde değişecektir. Bölgede yaşamlarını sürdüren ve henüz envanteri ve tespiti bile yapılmamış çok sayıda bitki ve hayvan çeşidi olumsuz yönde etkilenecektir.

Osmanlı döneminde Paşa Ilıcası, Aydın Salnamelerinde geçmektedir. Kazılar sırasında bu alandaki Osmanlı varlığını çıkan eserler kanıtlamaktadır. Bu döneme ait sikkeler, seramikler ve günlük kullanıma yönelik eşyalar bu eserler arasında sayılabilir. Orman deposu ve eski İvrindi yolu yapım çalışmaları sırasında, Osmanlı kültürüne ait tabakaların oldukça zarar gördüğü ancak elde edilen buluntular ışığında, 16. ve 19. yüzyıllar arasında burasının devamlı iskan gördüğü ama bir merkez şekline dönüşmediği söylenebilir. 20. yüzyılın başında Bergama Kaymakamı Kemal Bey tarafından Ilıca ele alınarak büyük havuzun bulunduğu yerin kısmen yeniden kullanıma açılması sağlanır. Roma Köprüsü'nün, Osmanlı döneminden 1979 yılına kadar Bergama-İvrindi arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1992 yılında, Bölge Karayolları Müdürlüğü tarafından mevcut ve halen kullanılan Roma Köprüsü, kurul kararı olmaksızın ihale ile kısmen deforme edilerek yeni bir köprü inşa edilir ve aynı yıl ılıcanın inşaatı İzmir Valisi tarafından II Özel İdaresi aracılığı ile ihaleye verilir. Bir yıl süren inşaatı işlemleri sırasında yine kurul kararı olmaksızın ılıcanın içi deforme edilerek üzerine modern bir bina yapılarak bu tarihten itibaren işletmeye verilir. Şubat 1998'de yaşanan ağır bir sel taşkını nedeniyle tesis kullanılamaz duruma gelir. Çayın güneyinde ise özel şahıslara ait olan tarım arazileri

Kuzey Ilıca, koridor içinden görünüm.

bulunmaktadır. Bu onarımlarda ilave edilen modern binaların büyük bir bölümü 2003 yılı çalışmaları sırasında kaldırılarak, antik ılıca mekânları ortaya çıkarılmaya başlandı.

Allianoi'un Önemi

MS 2. yüzyılda inşa edilen 9.500 m²'yi aşan ılıcada halen 45°C sıcak su kaynamaktadır. Antik çağda mide, romatizma ve cilt hastalıklarına iyi geldiği antik kaynaklardan ve arkeolojik metinlerden anlaşılan Ilıca suyu günümüzde de şifa dağıtmaya devam edebilir. Ilıca, 1992-1998 yılları arasında İl Özel İdaresi tarafından işletmeye verilen tesis, o yıllarda yüksek bir doluluk oranına sahipti.

Baraj tamamlandığında, kuzey Bakırçay havzasının en verimli ovalarından büyük bir kısmı da su altında kalarak tuzluluk oranı artacaktır. Bölgenin iklimi ile birlikte fauna ve florası büyük ölçüde değişecektir. Bölgede yaşamlarını sürdüren ve henüz envanteri ve tespiti bile yapılmamış çok sayıda bitki ve hayvan çeşidi olumsuz yönde etkilenecektir. Bergama, Kestel Barajı'ndan sonra daha da nemli bir klimaya sahip olacaktır. Baraj göleti altında kalacak Paşaköy, Çaltıkoru, Çeltikçi, Akçengel, Örenli köylerine ait tarlalar ve meralar su altında kalacağından bölge halkı başta Bergama olmak üzere nüfusun yoğun olduğu ilçe ve kentlere göç edeceklerdir. Bu yönde bir göç, şimdiden zaten başlamıştır. Çaltıkoru Barajı ile birlik ise Çaltıkoru Köyü tamamen yok olacaktır.

Allianoi, turizme kazandırıldığı takdirde, bölgede yok olmaya başlamış el sanatları yeniden canlanacak, köylülerin yerel el sanatları ziyaretçilerin ilgisine sunularak çevre halkına yeni bir kaynağı kazandırılabilecektir. Selçuk, Safranbolu ve daha birçok örnekteki gibi turizm sonrasında, Allianoi da bir el sanatları merkezi haline gelecek, bu çevre halkına ve ülke ekonomisine büyük bir katkı sağlayacaktır.

2002 yılında Allianoi'un içinde; bir gezi parkuru, çevre düzeni, platformlar ve bilgi panoları yapıldı. Böylece gelen turistler rahatlıkla Allianoi'u gezip bilgi alabilmektedirler. Günümüzde Yortanlı Baraj göleti altında kalma tehdidinde olan bu ören yeri, basit bir düzenleme ve devam edecek kazı ve araştırma projeleriyle kültür, sağlık ve kongre turizmine kazandırılabilecek kadar görsel zenginliğe sahiptir. Allianoi'un henüz yeteri kadar tanıtımı yapılmadığı halde, Bergama'ya gelen turistlerin büyük ilgisini çekmektedir.

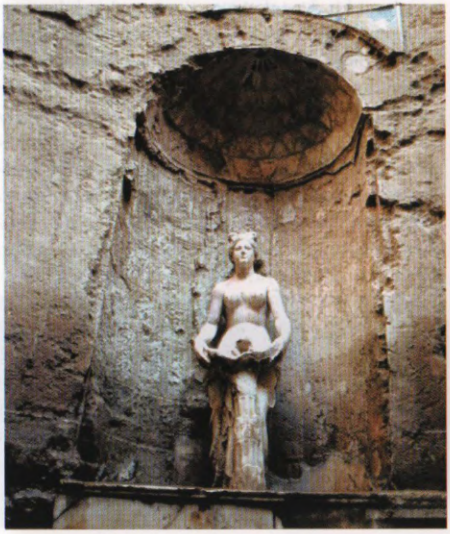
Gerekli yasal düzenlemelerden sonra kazı ekibi tarafından kısmen başlatılan çevre peyzajı tamamlandığında, ülkemiz ve Bergama yeni bir ören yeri kazanacaktır. Kısa vadede, su altında kalmadan önce son kez görüp yaşanması gereken bir merkez

Baraj projesinin 1970'lerdeki ilk yeri olan ve adını da bulunması gereken yerden alan Yortanlı Köyü'ne kaydırılması sonucunda Allianoi ören yeri tamamen korunmuş ve kültür zenginliklerimize, dünyada sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek sağlık merkezlerinden biri daha kazandırılmış olacaktır.

olarak kamuoyuna sunup özellikle yerli, aydın turisti çekebilmek, dolayısıyla Bergama ile tanıştırmak mümkün olabilecektir. Uzun vadede, Bergama'ya gelen kültür turizm potansiyelinin 1/10'u Allianoi'a getirtilmiş olsa, (ki normal bir turizm mevsiminde yaklaşık 500.000 turist Bergama'yı ziyaret etmektedir) Bergama'da konaklayan turist sayısında dolayısıyla ilçenin turizm gelirlerinde ciddi bir artış olacaktır. Böylelikle 45 °C olan sıcak suyu ile korunmuş ören yeri ve Adatepe'de kongre turizmine dönük bir tesisle ilçe ve ülkemiz için eşsiz bir merkez kazandırılmış olacaktır.

Avrupa'da Baden Weiler ve Baden Baden gibi birçok örneği bulunan bu tip örneklerde sadece bir iki metresi korunmuş birkaç duvar bulunmakla birlikte, Allianoi'da tamamı üst yapısına kadar korunmuş 9500 m²'i aşan bir alana yayılan bir ılıca mevcuttur. İngiltere'de yapılan bir uygulamada Roma döneminden kalan bir ılıcanın sıcak su havuzu (Bath), sadece temel seviyesinde korunmuş olduğu için büyük bir restorasyonla kullanılır duruma getirildi. Ziyaretçiler 1800 yıl önce kullanılan bu havuzda sadece bir kez yüzebilmek için, hiçbir turizm unsuru bulunmayan bu kasabaya bir çok ülkeden gelmeye başladı.

Türkiye'de de bu bölgeye yakın, İzmir Balçova Ilıcası, Yalova ve Balıkesir'deki Güre, Gönen gibi, çok daha basit yapıdaki ılıcalardaki doluluk oranı yıl boyunca sürmektedir ve ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Allianoi örneğinde, antik kalıntı bulunmadığı tespit edilen kuzeydeki Çamtepe üzerinde modern bir yapı inşa edilerek ve kısa süreli bir restorasyon çalışması ile 1800 yıllık ılıca tesisinin tamamı eski halinde kullanılabilir duruma getirilebilir. Böylelikle Anadolu'da şimdiye kadar tespit edilmiş en büyük ve sağlam durumdaki ılıca bir sonraki kuşağa aktarılabilecektir.

Kuzey Ilıca, A1 mekânında konulduğu ilk yerde bulunan Nymphe heykeli.

Barajın Olumsuz Etkileri

Baraj gövdesi genç bir fay hattı üzerine oturtulmaktadır. Bu, ileride çıkacak bir problemde Ayazkent'i tehdit etmektedir. Aynı zamanda bulunması güç bir termal enerjiyi de sulara gömmektedir. Arkeolojik açıdan büyük kayba neden olacağı zaten açık olan bu tip projelerin uluslararası antlaşmalara dayanılarak yapılmaması gerekmektedir. Avrupa Birliği sürecinde 1. dereceden sit ilan edilmiş olan Allianoi kısa süreli bir sulama için gözden çıkarılmaktadır. Su tutulması esnasında ve sonrasında çevrede gerek iklim gerekse ekolojik anlamda olumsuz bir değişim gözlenecektir. En yakın örneği Bergama Ketsel baraj göleti çevresinde olduğu gibi son derece nemli bir hava oluşturacaktır. Baraj göleti sulama ve tarım amaçlı olmakla birlikte verimli tarım alanlarını, zeytinlikleri ve çamlıkları su altında bırakacaktır. Topografik açıdan vadiler, dere yatakları ve tepeliklerden oluşan gölet alanı barajın ömrünü doldurması ile birlikte yani sadece 40-50 yıl sonra düz bir bataklığa dönüşecektir. Avrupa'da sulama amaçlı baraj ve gölet projeleri sadece ekolojik nedenlerle iptal edilirken ve tip projelerden giderek vazgeçilirken, Türkiye'nin ekolojik nedenler bir yana dünyanın ortak kültürel mirası sayılması gereken bir SİT alanını elektrik bile üretmeyecek sulama amaçlı bir gölet için gözden çıkarması ulusal boyutta bir prestij kaybına neden olacaktır.

Kazılarda Ortaya Çıkanlar

Allianoi kentinin kuruluşunda, buradaki kimyasal değerleri yüksek sıcak su rezervi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Şifalı olduğu bilimsel analizler sonucu anlaşılan suyun sıcaklığı 45-50°C arasında değişmektedir. Ilıca, İlya Çayı'nın kuzey ve güney kıyısında yaklaşık 9500 m² alana yayılmaktadır. Roma döneminde İlya Çayı, Ilıca kompleksinin orta kesiminden tonoz içerisinden geçirilerek kontrol altına alındı. Şu ana kadar yapılan çalışmalar sonucunda ılıcaya ait soğukluk, ılıklık, sı-

caklık, masaj ve yağlanma odaları, dinlenme mekânları, geçiş mekânları, soyunma yerleri ve servis koridorları gibi birçok mekân tespit edildi. Yapının üç katlı olduğu, üçüncü katın merdiven kalıntılarından anlaşılmakla birlikte bazı kısımlarında iki katın tamamen ayakta olduğu görülmektedir. Ilıcanın asıl önemi ise üst örtüsüne kadar korunmuş olması ile dünya çapında bir üne kavuşmaya aday oluşudur. Taş mimari ile yapılmış ve günümüze bu kadar sağlam gelmiş bu büyüklükte bir ılıca kompleksi; sadece Anadolu'da değil dünyadaki tek örneği oluşturmaktadır. Üst yapısına kadar korunmuş olan ılıcanın aynı zamanda taban mozaikleri de büyük ölçüde sağlam ve gösterişlidir. Muhteşem caddeleri, anıtsal kapıları, köprüleri, konutları, kült yapısı, kilisesi, mozaikleri ve diğer bir çok değerli buluntularıyla eşsiz bir sağlık ve inanç merkezini oluşturan Allianoi'da bugün bile halen kullanılabilir durumda olan ılıcanın geçmişi, Roma dönemine kadar uzanmaktadır. Antik kent içinde restore edilmiş bir Roma köprüsü de dönemin taş işçiliği için müthiş bir örnek oluşturmaktadır. Sağlık Tanrısı Asklepios'a ait bir baş, tüm bir su perisi (nymphe) heykeli ve bunların haricinde anıtsal boyutlarda heykellere ait çok sayıda el, kol ve vücut parçaları Allianoi'da ele geçirilen ve MS 2. yüzyıla tarihlenen heykeltıraşlık eserleri arasındadır. Heykellerin dışındaki taş buluntular Roma döneminden Osmanlı dönemi sonuna kadar tarihlenmektedir ve bunlar arasında, tıpta ve kozmetikte kullanılan karışım tablaları, yüzük taşları, ağırşaklar, ezme kapları, adak sunakları, steller ve mimari süsleme elemanları sayılabilir. Seramik buluntular arasında Geç Helenistik dönemden Osmanlı döneminin sonuna kadar çok sayıda seramik mutfak ve taşıma kaplarına rastlandı. Seramik kaplar dışındaki buluntular arasında, adak eşyaları, ağırşaklar, dokuma ağırlıkları, heykelcikler ve mühürler de bulunmaktadır. Metal buluntular, MS 2.-10. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir ve bunlar arasında tıp aletleri, ölçüm aletleri, kandiller, kozmetik malzemeleri, kıyafet aksesuarları, demir tarım aletleri, maşrapalar, kazanlar, taslar, takılar (altın, gümüş ve bronz yüzük, kolye, küpe) gibi birçok eser ele geçti. MS 2. yüzyıl ve daha sonraki tarihlere ait cam buluntular ufak şişeler, farklı formlarda kaplar, oyun taşları, pazubentler, bilezikler, yüzük taşları, boncuklar gibi takılardan oluşmaktadır. Günlük kullanıma dönük kemik eserlerin (saç topuz iğneleri, dikiş iğneleri, vs..) yanı sıra, kozmetik ve sağlık için kullanılan (kaşıklar, kulak kaşıkları, spatüller, gibi) çok sayıda eser ile müzik aleti parçaları, zarlar ve oyun taşları da bulunmaktadır. 1998-2003 yılı kazılarında, yaklaşık 6.000 adet sikke ele geçirildi. Büyük çoğunluğu bronz olan sikkeler arasında, az sayıda gümüş ve Bizans dönemine ait 12 adet altın sikke bulunmaktadır. Sikkeler, Helenistik dönemden Osmanlı dönemine kadar devamlılık göstermektedir. Büyük ahşap kalaslar, ahşap bir tarak; ilaç ve boya üretimi ile gıda amaçlı kullanılan deniz kabukları kazılarda rastlanan organik buluntuları oluşturmaktadır.

İnsula 1 avlusundaki çeşme.

Kazılarda ele geçen kandiller.

* *Trakya Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*

Anadolu'da Antik Dönem İnanç İstismarı

İtiraf Yazıtları

Yalnızca Batı Anadolu'da görülen ve sonraları Hıristiyanlar tarafından da benimsenen itiraf (*confessio*) geleneği, antik devirde kırsal kesimde yaşayan nüfusun yerel pagan tapınaklar tarafından nasıl acımasızca istismar edildiğini gösteren yazıtlar olarak da değerlendirilebilir. Bu örneklerde ayrıca, Roma imparatorluk devrinde Anadolu'nun sosyo-ekonomik durumu hakkında ilginç ayrıntılar öğrenmek mümkün olabiliyor.

Hasan Malay

Batı Anadolu'nun bazı kırsal bölgelerinde bilim adamlarının *confessio* ("itiraf") adını verdikleri, dinsel içerikli bir yazıt türüne rastlanır. Sayıları 200'e ulaşan ve genellikle MS 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenen bu Grekçe yazıtların önemli bir bölümü, kuzeydoğu Lydia'daki volkanik bölgede (Katakekaumene) yer alan Saittai (Demirci/İcikler), Silandos (Kula/Karaselendi), Kollyda (Kula/Gölde) ve Maionia (Kula/Menye) antik kentlerine bağlı kırsal bölgelerde, diğer bir bölümü de güneybatı Phrygia'daki Apollon Lairbenos (Çal/Ortaköy) tapınağının arazisinde bulunmuştu. Anadolu'da papirüs bulunmayışı ve antik yazarların bu türden ayrıntılara girmemeleri nedeniyle, büyük merkezlerden uzakta yaşayan kırsal nüfusun gelenek, görenek ve inançları hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Bu nedenle *confessio*'larda yer alan ayrıntıların, Anadolu'daki dinler tarihi için büyük önem taşıdığı söylenebilir. Son yıllarda özellikle Lydia'da yürütülen yüzey araştırmalarıyla ele geçen çok sayıda yeni *confessio*'nun da, Roma imparatorluk döneminde Batı Anadolu'nun kırsal kesimindeki dinsel inançlar üzerine yaklaşık 100 yıla yakın süredir yürütülen bilimsel araştırmalara önemli katkı sağladığını belirtmekte yarar var.

Aslında birer adak yazıtı olan *confessio*'lar genel olarak, kişilerin işlediği günahları ve bu günahlar nedeniyle tanrıların onlara verdikleri (hastalık ve ölüm gibi) cezaları ve nihayet tanrısal öfkenin günahkâr(lar) tarafından yatıştırılmasını konu alan metinlerdir. *Confessio* geleneğinin Mezopotamya kökenli olduğu ve bunun bazı Hitit metinlerine de yansıdığı biliniyor. Zaten MS 2. ve 3. yüzyılda Anadolu'nun kırsal bölgelerinde yaşayan ve Grekçe konuşan dindar insanların geleneksel Yunan inançlarından önemli ölçüde uzaklaştıkları görülür. Sözgelimi bu bölgelerde Pers kökenli Tanrı Men ve Tanrıça Anaitis büyük rağbet gören tanrılardır. Artık insanlar tanrıların önünde diz çöküyor, onlara methiyeler (*eulogia*) düzüyor ve kendilerini tanrıların köleleri olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca, erken dönem Yunan dinlerinde yalnızca büyük felaketlerin ya-

Göğüslerinden rahatsız olan bir kadının Artemis Anaeitis ile Men Tiamou'ya sunduğu adak taşı, MS 2-3. yüzyıllar.

Alaşehir'e bağlı Killik kasabasının Serinyayla köyündeki bir yol hafriyatı sırasında ortaya çıkan, yerel ana tanrıça Phileis'in kırsal tapınağı. Burada ele geçen 60 civarındaki yazıt bize bu tapınağın MS 2. ve 3. yüzyıllarda önemli bir tapım ve şifa merkezi olduğunu gösteriyor. Tapınak ve yazıtlar, olasılıkla Hıristiyanlık devrinde tahrip edilmişti. Ana tanrıça Phileis'in Alaşehir/Kilik/Serinyayla'daki tapınak mahallinde ele geçen, ama çoğu olasılıkla Hıristiyanlık devrinde parçalanan eserlerin bir kısmı (Bu buluntular Manisa Müzesi'ndedir.) (solda).

şandığı sıralarda ortaya çıkan kullluk tavrı, Roma imparatorluk döneminde günlük ibadetin bir parçası haline gelir.

Ele geçen yazılı (epigrafik) buluntular, Roma imparatorluk devrinde Lydia ve Phrygia'nın dağlık yörelerinde gündelik yaşama resmî yöneticilerden ziyade tanrı, tanrıça ve rahiplerin yön verdiklerini gösteriyor. Yöre halklarının geleneksel Yunan tanrılarına ve Roma'nın resmî dinlerine olan saygısı sürmekle birlikte; dindar kitle asıl huzuru, bu bölgeye özgü yüzlerce yerel tanrı ve tanrıçaya sığınmakta buluyordu. Bu tanrılar adlarını ya bulunduklarını köyden (Men Axiottenos, yani Axiotta'lı Men gibi), ya da tapınağı kuran kişiden (Men Artemidorou, yani Artemidoros'un Men'i gibi) alıyordu. Araştırmalar, bu tapınakların büyük çoğunluğunun ahşaptan yapılmış derme çatma yapılar olduğu göstermektedir. Tapınağı kuran kişiler olasılıkla aynı zamanda rahip olarak da görev yapıyorlardı. Sayıları hayli kabarık olan tapınak görevlilerinin ve tedavi ya da ibadet için gelen dindar kişilerin tapınağı çevreleyen barakalarda kaldıklarını söylemek mümkündür. Kuşkusuz bu tapınaklar, ziyaretçilere yiyecek-içecek, adak eşyası, kurbanlık hayvan, tütsü, ilaç vb satan kişilerin de katılımıyla önemli birer ticaret merkezi haline gelmişlerdi. Hiç kuşku yok ki, bu tapınaklar ihtiyaç sahiplerine faiz karşılığı borç para da veriyorlardı.

Yerel tanrıların hışmından kurtulmak için kimi zaman fidye ödemek de gerekiyordu: *"361 yılında, Eidomeneus ile Asklepiades ve onların erkek kardeşleri, serbest bırakılmak için fidye ödedikten sonra bu taşı Zeus Ogmenos ile Men Tyrannos'a sundular"*. Yazıtın üzerinde, sağ eliyle bir asa (*skeptron*) tutan Ay Tanrısı Men'in figürü yer almakta. Figürün arkasında ve omuz hizasında, Tanrı Men'in simgesi olan hilâl motifi görülmekte (i.S. 276 yılına ait olan ve Kula yöresinde bulunan bu taş, şimdi Milet Müzesi'ndedir).

Bir ailenin, Anaeitis ile Men Tiamou'ya çocuk ve hayvanlarının selâmeti için sunduğu adak taşı. Onlar, tanrıların öfkelerini yatıştırmak üzere bir de kurban kesmişlerdi. Yazıtın üzerindeki figürlerden anlaşıldığına göre, bu ailenin bazı bireyleri göğüs ve ayaklarından cezalandırılmışlardı (MS 236 yılına ait olan bu yazıt, Kula yöresinde bulunmuştur ve şimdi Hollanda'dadır).

Yerel tanrılar bulundukları köyün "Kralları", "Efendileri" ya da "Sahipleri" olarak saygı görüyorlardı. Onlar, sahip oldukları güç (*dynamis*) sayesinde mezarları soyguncular dan koruyor, haksızı cezalandırıyor, iyi bir hasat sağlıyor ve hastaları iyileştiriyordu. Bu tanrıları öfkelendirmek demek, kötü hasat, hayvanların ölümü, kaza, hastalık ve hatta ölüm gibi tanrısal cezaları göze almak demekti. Bu nedenle insanlar, herhangi bir felaket durumunda tanrıların kendilerini cezalandırmakta olduğunu düşünür ve tapınağa giderek ne yapmaları gerektiği konusunda akıl danışırlardı. Bu durumlarda onların yapmaları gereken tek şey vardı: "tanrısal öfkeyi dindirmek" amacıyla bir fidye (*lytron*) ödemek.

O dönemde dinsel arınma, inanç ve ibadetin önemli bir unsuruydu. Sözgelimi tapınaklara ve onlara ait kutsal mülke, kirli bir beden ya da giysilerle girilemezdi. Örneğin, bu kurala aykırı davranan Antonia adındaki bir kadın -bilmediğimiz- bir hastalıkla cezalandırılmıştı. Sağlığına yeniden kavuşması için Antonia'nın bunu itiraf etmesi, günahını bir taş (*stele*) üzerine yazması ve bu taşı tapınakta görülebilir bir yere dikmesi gerekecekti:

> Ben, Antonius kızı Antonia, kirli giysilerimle tapınak alanına girdiğim için cezalandırıldım. Ama suçumu itiraf ettim. Yeniden sağlığıma kavuştuğumdan dolayı bu taşı Tanrı Apollon Bozenos'a dua ederek sundum. (Kula'da bulunmuş olan bu yazıt, şimdi Berlin Müzesi'ndedir.)

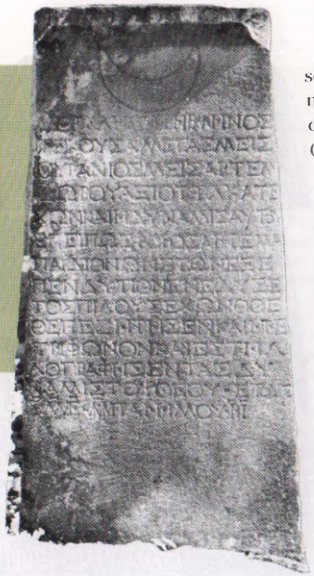
Sallıklı yakınlarında bulunmuş olan bu adak taşı, ayağından rahatsızlanan biri için, yerel Ana tanrıça Olline'ye sunulmuş: *"Loukianos ile Loukiane, şifa veren Anatanrıça Olline'ye dua ederek bu adağı sundular"* (Roma imparatorlu dönemine ait olan bu eser, M. Kayhan Koleksiyonu'ndadır).

Eldeki bilgiler, kırsal tapınakların çok geniş tarım arazilerine, ormanlara, bahçe ve bağlara sahip olduğunu da gösteriyor. Kuşkusuz, bu arazilerde çok sayıda yönetici, finans görevlisi ve kutsal köle çalıştırılıyor olmalı. Silandos'da (Karaselendi) bulunan bir yazıttan, Tanrı Men'in, kutsal mülkü kendi çıkarına kullanan tapınak personelini (ya da bir köyün halkını ?) cezalandırdığı ve hatta bu konuda bir kutsal yasa (*lex sacra*) bulunduğu anlaşılıyor:

> ... Kendi halkını cezalandıran Tanrı Men, sahibi olduğu mülk hakkında (buyuruyor ki), hiç kimse kutsal malı satamaz ve rehin gösteremez. ... Eğer biri Tanrı'nın onayı olmadan bu kuralı ihlal edecek olursa, zararı kendi parası ile tazmin edecek ve tanrının öfkesini yatıştıracaktır.

Kırsal tapınakları çevreleyen bereketli topraklar ve ormanlar tanrıların kutsal mülküydü ve buralarda ağaç kesmek, odun toplayıp satmak, hayvan otlatmak ve hatta avlanmak günah sayılıyordu. Kula'nın Börtlüce Köyü yakınında bulunan bir yazıta göre, kutsal ormandaki bir meşe ağacını kesen Stratoneikos ölümden dönmüştü:

> İkiz Meşeler Zeus'u yücedir! Euangelos oğlu Stratoneikos bilmeden Tanrı'nın ormanından meşe ağacı kesti. Tanrı bu itaatsizliği yüzünden onu ölümcül bir duruma soktu. Daha sonra bu büyük tehlikeden kurtulan Stratoneikos, Tanrı'ya hamd ederek bu taşı dikti. Şimdi herkesi uyarıyorum ki, kimse onun gücünü küçümsemesin ve ağaç kesmesin. 279 yılının [MS 194] Panemos ayının 18. gününde.

Çocukların da temizliğe dikkat etmeleri zorunluydu; yoksa bunun hesabı büyüdüğünde mutlaka sorulurdu. Nitekim MS 160 yılına tarihlenen bu taş üzerinde şunlar yazılıdır: *"... Altı yaşında bir çocukken kirli giysilerle (kutsal alanda) bulunduğum için Tanrı benden hesap sordu. O da tanrısal öfkeyi üç değişik hayvan (triphonon) sunarak yatıştırdı ve Tanrı'nın ne kadar güçlü olduğunu bu taş üzerine yazdı ..."* En üstte, Ay Tanrısı Men'in sembolü olan hilâl motifi yer almakta (Kula yöresinde bulunan bu yazıt, Uşak Müzesi'ndedir).

Orman kadar, ormandan elde edilen odun da kutsaldı; bu nedenle satılamaz ve satın alınamazdı. Nitekim bir *confessio*'dan öğrendiğimize göre, Menophilos adındaki biri kutsal odun sattığı için cezalandırılmış ve büyük acılar çekerek ölmüştü. Ama bu bile tanrıların öfkesini yatıştırmamış olmalı ki, Menophilos'un oğlundan, babasının bu suçunu telafi etmesi istemişti. Benzer biçimde, insanlar kutsal ormanda hayvan otlatmama konusunda sık sık uyarılıyor ve buna uymayanlar ağır bir biçimde cezalandırılıyorlardı:

> Perkos Tanrıları ve Zeus Oreites korulukta hayvan otlatılmamasını önceden duyurdukları halde buna itaat edilmedi. Bu nedenle Tanrılar oğul Eumenes'i ölümcül bir hale soktular ... (Gediz [Hermos] Vadisi'nde bulunan ve MS 191 yılına tarihlenen bu taş, Bergama Müzesi'ndedir.)

Tapınakları ziyaret ederek tanrıların yardımını isteyen kişiler, dileklerinin yerine gelmesi durumunda onlara adak sunmayı vaat eder, ama nedense bu sözlerini kısa zamanda unutur oysa tanrılar asla unutmazdı; onlara verilen sözler mutlaka yerine getirilmeliydi:

> Glykon kızı Aphphias, bir çocuğu olsun diye Men Axiottenos'a adakta bulundu. Bu dileği yerine getirildi, ama o sözünde durmadı. Tanrı onu bu nedenle cezalandırdı ve Tanrı'nın gücünün ne kadar büyük olduğunu bir taş üzerine yazmasını emretti. (Gediz [Hermos] Vadisi'nde bulunan bu taş, Bergama Arkeoloji Müzesi'ndedir.)

Benzer biçimde, olasılıkla ayağından rahatsızlanan bir kadın, iyileşmesi durumunda tapınağa bir tablet (*pinax*) asmayı vaat etmiş ama verdiği sözü unutmuştu. Kendisine ulaşmak mümkün olmasa da tanrılar onun kız kardeşini uyarmışlardı (MS 202):

> İkiz Meşeler Zeus'una. Asklepiades kızı Menophila Tanrı tarafından (ayağından) cezalandırılınca, (iyileştiği takdirde Tanrı'ya) yazılı bir levha (tablet) sunmayı vaat etti. Ama bu adağını yerine getirmedi. (Hastalandığında) Tanrı'ya yakarırken kızkardeşi Iulia da onunla birlikte olduğu için, Tanrı Iulia'dan (yazılı) bir taş dikmesini istedi. Şimdi o bu steli şükranlarını sunarak dikti. 287 yılının Daisios ayının 30. gününde (Kula/Kalburcu civarında bulunan bu eser, İstanbul'da, H. Perk Koleksiyonu'ndadır.)

Sağlık sorunları olan kırsal kesim insanı için hekim bulmak zor ve daha da önemlisi çok pahalıydı. Bu nedenle, hasta insanlar şifayı tapınaklarda arıyorlardı. Elbette tanrıların iyileştirme gücü vardı, ama onlara verilen sözler de tutulmalıydı:

> ... Bir rahibenin azatlısı olan Prepousa, oğlu Philemon doktorlara para dökmeden iyileştiği takdirde yazılı bir taş dikeceğine söz verdi. Dileği yerine geldiği halde sözünü tutmadı. Tanrı sözünü yerine getirmesini istedi ve kocası Philemon'u cezalandırdı. O artık şükrediyor. (Kula civarında bulunmuş olan bu yazıt, Uşak Müzesi'ndedir.)

Tanrılara kurban edilen hayvanların derileri de tapınaklar için önemli bir gelir kaynağıydı. Bu derileri çalmaya cüret eden kişi artık ölmüş olsa bile, hesap onun yakınlarından sorulurdu: *"Men Axiottenos'a. Artemon ve Ateimetos, babaları tapınaktan zorla deri alıp götürdüğü için Tanrı tarafından cezalandırıldılar. Ama artık şükrediyorlar"*. En yukarıda, Ay Tanrısı Men'in simgesi olan hilâl motifi bulunmakta, (Hermos [Gediz] Vadisi'nde bulunmuş olan bu taş, Bergama Müzesi'ndedir).

Tanrı Men Axiottenos'a bir boğa adayan, ama sonra bunu yerine getirmeye gücü yetmeyen bir kadının, Tanrı'nın da onayı ile, boğa yerine sunduğu adak taşı. En üstte, Ay Tanrısı Men'in simgesi olan hilâl motifi yer almakta (Kula/Ayazören'de bulunan bu taş, Bergama Müzesi'ndedir.)

Kimi dindarların ekonomik gücü, adağını yerine getirmeye yetmiyor ve bunu en ucuz yoldan yerine getirmek için tanrılardan bir indirim (!) isteyebiliyor; tanrılar bu konuda da yeterince anlayışlı olabiliyordu:

> Men Axiottenos'a. Hermippos kızı Tatiane kardeşleri için dua etti ve bir boğa adadı. Tanrı dileğini yerine getirdi. Ama boğayı satın almaya gücü yetmeyince Tanrı'ya danıştı ve Tanrı (boğa yerine) yazılı bir taş sunmasını kabul etti. (Kula/Ayazören'de bulunan bu taş, Bergama Müzesi'ndedir.)

Lydia ve Phrygia'nın yerel tanrıları, diledikleri kişiye herhangi bir görev verebilir ya da tapınakta veya tapınak çiftliklerinde kutsal köle (hierodoulos) olarak çalışmasını emredebilirlerdi. Bu görevi reddetmek ya da savsaklamak mümkün değildi:

> ... Trophime Tanrı tarafından tapınağa hizmet etmesi için çağrıldı ama o hemen gitmeyi reddetti. Tanrılar onu delirterek cezalandırdılar. Sonra o Ana tanrıça Tarsene'ye, Apollon Tarsios'a ve Koreşa Köyü'nün sahibi olan Men Artemidorou Axiottenos'a danıştı. Onlar kendisine, Tanrı'nın gazabını bir taş üzerine yazmasını ve kendini Tanrıların hizmetine adamasını emrettiler (MS 118 yılına tarihlenen bu taş, Kula/Ayazören'de bulunmuştur.)

Hamamdan giysi çalan birinin Tanrı Men Axiottenos'a sunduğu itiraf yazıtı. Üstte Ay Tanrısı Men, altta da günâhkarın tasviri görülmekte (Selendi/Köleköy'de bulunan bu yazıt, MS 164 yılına aittir).

Phrygia'da bulunan bir başka yazıttan anlaşıldığına göre, tapınağa gitmeyen ve çağrıldığı halde dinî ayinlere katılmayan biri defalarca ve uzun süreli cezalara çarptırılmıştı:

> Blaundos'lu Apellas'a, Tanrı tarafından sık sık ve uzun süreli cezalar verildi; çünkü o huzura gelmedi ve davet edildiği ayinlere (mysteria) katılmadı ...

Yalan yere yemin, yemin bozma ya da küfür, yerel pagan dinlerin hiç hoş karşılamadığı şeylerdi. Zaten merkezlerden uzakta yaşayan Anadolu insanı ve özellikle Phrygialılar yemin ve küfür konusunda son derece tutucuydular. Bazı antik yazarlar Phrygialıların "diğer tüm uluslardan daha iradeli olduklarını, nadiren yemin ettiklerini ve küfürlü konuşmadıklarını" belirtseler de, Phrygia'da, yalan yere yemin etmeye ya da yemin bozmaya ilişkin bazı itiraf yazıtları bulunmuştur:

> Ben, Hierapolis'li Sosandros, yalan yere yemin ettim ve bu kirli halimle Tanrıların ortak tapınağına girdim. Ve cezalandırıldım. Bildiririm ki, insanlar diktiğim bu taştan ibret almalı ve (Apollon) Lairbenos'u küçümsememelidir.

Eldeki kanıtlardan Lydia ve Phrygia'daki yerel Anadolu tanrılarının, insanlar arasındaki sorunları çözme konusunda da önemli bir işlevi yerine getirdikleri anlaşılıyor. Miras paylaşımı ya da hırsızlık gibi olaylarda zarar gören taraf tapınağa başvurarak, üzerine şikâyetini yazdığı bir tableti *(pittakion)* buraya asıyordu. Bu bir bakıma bir şikâyet dilekçesiydi. Anadolu'da ele geçen bir bronz tablet üzerinde şöyle bir şikâyet dileçesi yer alıyor:

Ey Tanrılar'ın Anası, kaybettiğim tüm altın eşyalarımı sana adıyorum! Ki o olayı araştıracak ve herşeyi ortaya çıkaracaktır. Ve bu altınları elinde tutanı gücüne yaraşır bir şekilde cezalandıracaktır ...

Bu türden bir dilekçenin herkesin görebileceği bir yere asılmasından sonra, tapınakta olasılıkla rahiplerden oluşan bir mahkeme kuruluyor ve ortaya tanrısal gücü temsil eden bir asa *(skeptron)* dikilerek, taraflar ve şahitler dinleniyordu:

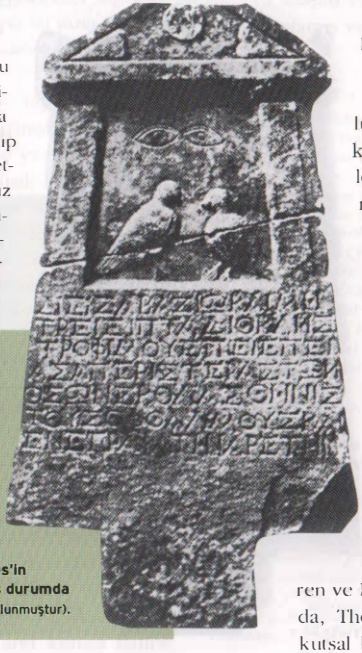
Tarsi köyüne hükmeden Men Axiottenos yücedir! Tanrı'nın Asası, hamamdaki bir hırsızlık konusunu kovuşturmak üzere, dikildi. Tanrı, giysiyi çalan hırsıza öfkelendi ve bir süre sonra giysiyi tapınağa getirmesini ve suçunu itiraf etmesini sağladı. Ve daha sonra bir haberci (rahip) aracılığı ile ona, giysiyi satmasını ve elde edeceği para ile üzerinde Tanrı'nın gücünün ne kadar yüce olduğu yazılı bir taş dikmesini emretti. 249 yılında.

Tanrıların müdahalesi sayesinde bulunan bir çalıntı malın eski sahibine iade edilmeyip, tapınak tarafından alıkonması herhalde yaygın bir uygulamaydı. Örneğin yine Köleköy'de bulunan diğer bir başka yazıtta, çalıntı bir domuza rahiplerin el koymaya kalkışmaları konu ediliyor:

... Apollonios'un bir domuzu çalındığında Apollon Tarsios'un asası dikildi. Ama Asa'nın huzurunda kimse çıkıp da domuzu çaldığını itiraf etmedi. Daha sonra bu domuz Alexandros'un (evinde) bulundu. ... Rahip, domuzun tapınağa bırakılmasına karar verdiyse de, Apollonios domuzu alıp götürdü. Bu nedenle Tanrı, karısı Tatias'a bu olayı ve tanrının gücünün büyüklüğünü bir taş üzerine yazmasını emretti ... (Henüz yayınlanmamış olan bu eser, MS 144 yılına aittir.)

Lydia ve Phrygia'nın yerel dinlerinde, tapınakta görev yapan kutsal personelin kurban edilmemiş bir hayvanın etinden yemesi yasaktı. Soma civarında bulunan bu yazıtta, Tanrı Zeus'un haram et yiyen görevlilerden (diakonoi) birini konuşamaz hale getirdiği anlatılmaktadır: *"Menandros oğlu Meidon, Zeus Trosou'nun tapınağında bir şölen düzenledi ve hizmetkârlar kurban edilmemiş hayvan eti yediler. Bu nedenle Tanrı onlardan birini üç ay boyunca konuşamaz hale getirdi. Ve Tanrı rüyasında ona çektiklerini bir taş üzerine yazmasını emretti. O bu emri yerine getirdi ve yeniden konuşmaya başladı".* Yazıtın üzerinde, bir sunağın üzerinde yer alan ve Zeus'u simgeleyen bir kartal ve onu besleyen bir el görülmekte (Eser, Manisa Müzesi'ndedir).

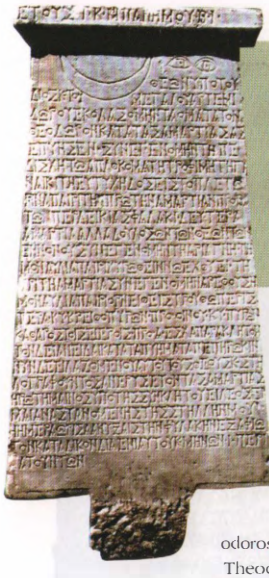

Tanrıların güvercinlerini avladığı için gözlerinden cezalandırılan Diokles'in adak yazıtı: *"Trophimos oğlu Diokles'in Zeus Sabazios ile Anatanrıça Hipta'ya adağı. Tanrılar'ın güvercinlerini avladığım için gözlerimden cezalandırıldım ve bu nedenle Tanrılar'ın ne büyük olduklarını (bu taşın üzerine) yazdım".* **Güvercinlerin üzerinde, Diokles'in rahatsız olan gözleri tasvir edilmiş durumda** (Yazıt, Kula/Ayazören'de bulunmuştur).

Lydia ve Phrygia tanrılarının kırsal kesim sakinleri üzerindeki otoriteleri o kadar güçlüydü ki, tanrıların gazabından kurtulmak uğruna onlar, işledikleri yüz kızartıcı suçlarla ilgili itiraflarını bile taşlar üzerine isim vererek yazıyor ve bunları herkesin görebileceği yerlere dikmekten çekinmiyorlardı:

... Bir kadınla yatmak istediğim için cezalandırıldım ve suçumu itiraf ettim. Bu nedenle herkese bildiririm ki, benim diktiğim bu yazılı taşı gören hiçbir kimse Tanrı'yı hafife almasın ... (Eser, Çal/Bahadınlar Köyü'nde bulunmuştur.)

Zina ve tapınak yargılaması konusunda ilginç ayrıntılar içeren ve MS 235 yılına ait bir itiraf yazıtında, Theodoros adındaki günahkâr bir kutsal köle, üç ayrı kadınla girdiği ya-

Theodoros adındaki bir kutsal kölenin, üç ayrı kadınla girdiği yasak ilişki sonucu kör edilerek cezalandırılmasını ve sonra Zeus'u yatıştırmasını konu alan itiraf yazıtı. Üst kısımda, Ay Tanrısı Men'in simgesi olan hilâl ve Theodoros'un kör ediien gözleri tasvir edilmiş durumda, Antik Silandos [Karaselendi] civarında bulunan bu eser, MS 235 yılına aittir ve Manisa Müzesi'ndedir).

sak ilişkiyi itiraf etmiş ve her bir suç için öngörülen ceza, bizzat Zeus tarafından saptanmıştı:

> Bu taşı dikerek günahlarımın bedelini ödedim; çünkü Tanrılar, Zeus ve Ulu Men Artemidorou aklımı başıma getirdiler.
>
> Zeus: İşlediği günahlardan dolayı Theodoros'u gözlerinden cezalandırdım.
>
> Theodoros: Haplokomas'ın kölesi ve Eutychis'in karısı olan Trophime ile resmî binada *(praetorium)* cinsel ilişkiye girdim.
>
> Zeus: O, bu günahını bir koyun, bir keklik ve bir köstebek vererek affettirecek.
>
> Theodoros: İkinci günahımı, Nonnou Köyü'ndeki Tanrılar'ın kutsal bir kölesi olduğum halde, flütçü Ariagne ile cinsel ilişkiye girerek işledim.
>
> Zeus: O, bu günahından bir küçük domuz, bir Tuna balığı ve (bir başka) balık vererek kurtulacak.
>
> Theodoros: Üçüncü günahımı, flütçü Arethousa ile cinsel ilişkiye girerek işledim.
>
> Zeus: O, bu günahının bedelini bir piliç, bir serçe ve bir güvercin vererek ödeyecek. Ayrıca, bir ölçek arpa, bir ölçek buğday, bir ölçek şarap, rahipler için bir ölçek beyaz buğday ve bir ölçek ... vererek ödeyecek.
>
> Theodoros: Zeus'un yardımını diledim.
>
> Zeus: Bak! Günahlarından dolayı onu kör ettim. Ama mademki Tanrıları yatıştırdı ve yazılı bir taş dikti, günahlarından arınmış oldu. Tanrılar Meclisi'nin sorması üzerine diyorum ki, yazılı taşı emrettiğim günde diktiği için hoşnut oldum. Hapishaneyi açabilirsiniz; mahkûmu bir yıl 10 ay sonra serbest bırakıyorum

Bu örneklerin de açıkça gösterdiği gibi, Roma imparatorluk devrinde ana kentlerden uzakta yaşayan ve genellikle tarım ve hayvancılıkla geçinen Anadolu köylüsü kendisini çevreleyen çok sayıdaki tapınağın ağır baskısı altındaydı. Bir yazıtta da dile getirildiği gibi, göklerdeki tanrılar "herşeyi gören yargıçlar"dı. İşlenen bir günahı onlardan gizlemek söz konusu bile olamazdı:

> ... Sokrates oğlu Alexandros, aşağıda anlatılan hırsızlık üzerine, Axiotta köyüne hükmeden, göklerde her şeyi gören yargıç Büyük Men Artemidorou'ya başvurdu: Diogas'ın karısı Ammion, kızlı Meltine ile birlikte, öz dayısının 4 Dinar'ını çaldı. Her ikisi de, yalan yere yemin ettiler. Bu nedenle Tanrı onu öldürdü ... (Kula/Hamidiye'de bulunan bu yazıt, MS 102 yılına aittir ve Manisa Müzesi'ndedir.)

Bu insanlar özgürlüklerini tanrıların izin verdiği ölçüde yaşar ve tanrıları ölkelendirdiklerinde istenen bedeli öderlerdi. Bu bedel, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, kimi zaman yiyecek-içecek, kimi zaman da paraydı. Bazı durumlarda kişinin "bilerek ya da bilmeyerek" işlediği bir suçtan dolayı tanrılara bedel ödemesi gerekebilirdi:

Bazı itiraf yazıtları, şu ya da bu nedenle alle büyükierine saygıda kusur eden ve bu nedenle tanrı(lar) tarafından cezalandırılan günahkâr kişilerden söz etmektedir: *"231 yılında: Nea Kome'nin sahibi olan Tanrılar yücedir! Menophila, oğlu Polykhronios tarafından kızdırılınca, Tanrıların kendisini hoşnut etmeleri için dua etti. Oğul cezalandırıldı ve sonra Tanrıları yatıştırdı. Daha sonra Tanrı (Men) Menophila'ya Tanrıların gücünün büyüklüğünü bir taş üzerine yazmasını emretti'.* **Üstte, Ay Tanrısı Men'in simgesi olan hilâl motifi görülmekte** (Kula'da ele geçen ve MS 146 yılına ait olan bu yazıt, Manisa Müzesi'ndedir).

Khryseros ile Stratoneikos'un, *"bilerek ya da bilmeyerek"* işledikleri günahlar için tanrılara ve Axiotta'lı Men Petraeites'e 100 dinar para cezası ödediklerine ilişkin itiraf yazıtı. Yazıtın üzerinde günâhkar karı-kocanın figürleri yer almakta. Dindar kişilerin Tanrıların huzurunda diz çöküşü Yunan dinlerinde görülmeyen bir davranış olup, bunun bir Doğu etkisi olduğu ileri sürülmektedir (MS 3. yüzyıla tarihlenen ve Kula yöresinde bulunmuş olan bu yazıt, Uşak Müzesi'ndedir).

Thalousa'nın oğlu Alexandros, (oğlu) Iulius ve kızı ile birlikte, bilerek ya da bilmeyerek işledikleri günahlardan fidye vererek arındılar. 233 yılında. (MS 148 yılına ait olan bu eser, Kula'da bulunmuştur ve Manisa Müzesi'ndedir).

Yerel tapınaklarda birtakım büyülerle ya da bilimsel sayılabilecek yöntemlerle hasta tedavisi de yapılıyordu. Buralarda şu ya da bu biçimde iyileştirilen insanların yaptığı ilk iş, "Tanrı tarafından kurtarıldığını" ifade eden yazılı bir taş dikmekti. Bu bir bakıma, o tapınağın şifa gücünün bir propagandasıydı. Kaldı ki, her hastalık tanrıların bir günahı nedeniyle verdikleri cezadan ibaretti. Bu nedenle, önce tapınağa değil de bir hekime başvurmak önemli günahlar arasında sayılıyordu:

... Stratonikianos, (hasta olan) annesi Stratoneike tapınaktan önce doktorlara başvurduğu için tanrısal öfkeyi yatıştırdı ve bu yazılı taşı dikti ...(Demirci/Sarayçek'ta bulunan bu yazıt henüz yayınlanmamıştır).

Kırsal kesimlerdeki pagan tapınakların bu zorbalığı belli ki ölçüyü kaçırmıştı. Kollyda'da (Kula/Gölde) bulunan bir itiraf yazıtı, eldeki tek kanıt da olsa, bu dönemde artık insanlarda bu dinlere ve din adamlarına karşı bir öfke oluştuğunu göstermesi nedeniyle son derece önemli:

Tanrı Men için düzenlenen festivalden dönerken, birden, ellerinde kılıç, taş ve sopalar bulunan bir kalabalık belirdi. Bunlar kutsal kölelere ve Tanrıların heykellerine saldırdılar. Kimse ne kendini koruyabildi, ne de Tanrıların heykellerini ve kutsal köleleri. Ben Onesimos da tesadüfen oradaydım ama saldırıyı durduramadım. Yine de, aradan 5 yıl geçtikten sonra omzumdan cezalandırıldım ... (MS 197 yılına ait olan bu yazıt henüz yayınlanmamıştır).

Kuşkusuz önceleri ahlâkın ve kamu düzeninin korunmasında ve insanların mutluluğunda önemli roller oynayan bu tapınaklar, Roma imparatorluk döneminde inançlardan yarar sağlayan ve halkı yoksullaştıran birer kurum haline geldiği söylenebilir. Belki de bu nedenle, bu dönemde Anadolu'ya ulaşan Hıristiyanlık akımı kolaylıkla taraftar toplamış ve hızla yayılmıştı.

Kaynakça:

Petzl, G., "Die Beichtinschriften Westkleinasiens" *(Epigraphica Anatolica* 22), Bonn 1994.

Mitchell, S., *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*I, Oxford, 1993.

Chaniotis, A., "Illness and Cures in the Greek Propitiatory Inscriptions of Lydia and Phrygia", *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context*, 1995, s. 323-344.

Chaniotis, A., "Under the Watchful Eyes of the Gods: Divine Justice in Hellenistic and Roman Asia Minor", *The Greco-Roman East* (Yale Classical Studies 31), 2004, s. 1-43.

Ricl, M., "The Appeal to Divine Justice in the Lydian Confession Inscriptions", *Forschungen in Lydien*, 1995, s. 67-78.

Ricl, M., "Society and Economy of Rural Sanctuaries in Roman Lydia and Phrygia", *Epigraphica Anatolica 35*, 2003, s. 77-101.

Ricl, M., "Varia Epigraphica", *Epigraphica Anatolica 35*, 2003, s. 102-107.

Gordon, R., "Raising a Sceptre: Confession-Narratives from Lydia and Phrygia", *Journal of Roman Archaeology 17*, 2004, s. 177-196.

Sayar, M.H. - Malay, H., "A New Confession to Zeus from Twin Oaks'", *Epigraphica Anatolica 37*, 2004, s. 183-4.

Malay, H., "A Praise on Men Artemidorou Axiottenos", *Epigraphica Anatolica 36*, 2003, s. 13-18.

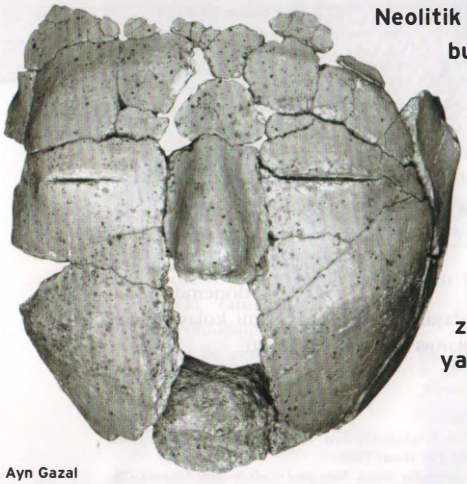
Malay, H., *Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum*, Wien, 1993.

Malay, H., *Researches in Lydia, Mysia and Aiolis*, Wien, 1999.

Herrmann, P.-Malay, H., *New Documents from Lydia* (baskıda).

Ölüm ve Yaşam Arasında Arkeoloji

Neolitik'te Zaman, Mekân ve Kimlik

Ürdün, Ayn Gazal Neolitik yerleşiminde bulunan bezenmiş kafatası.

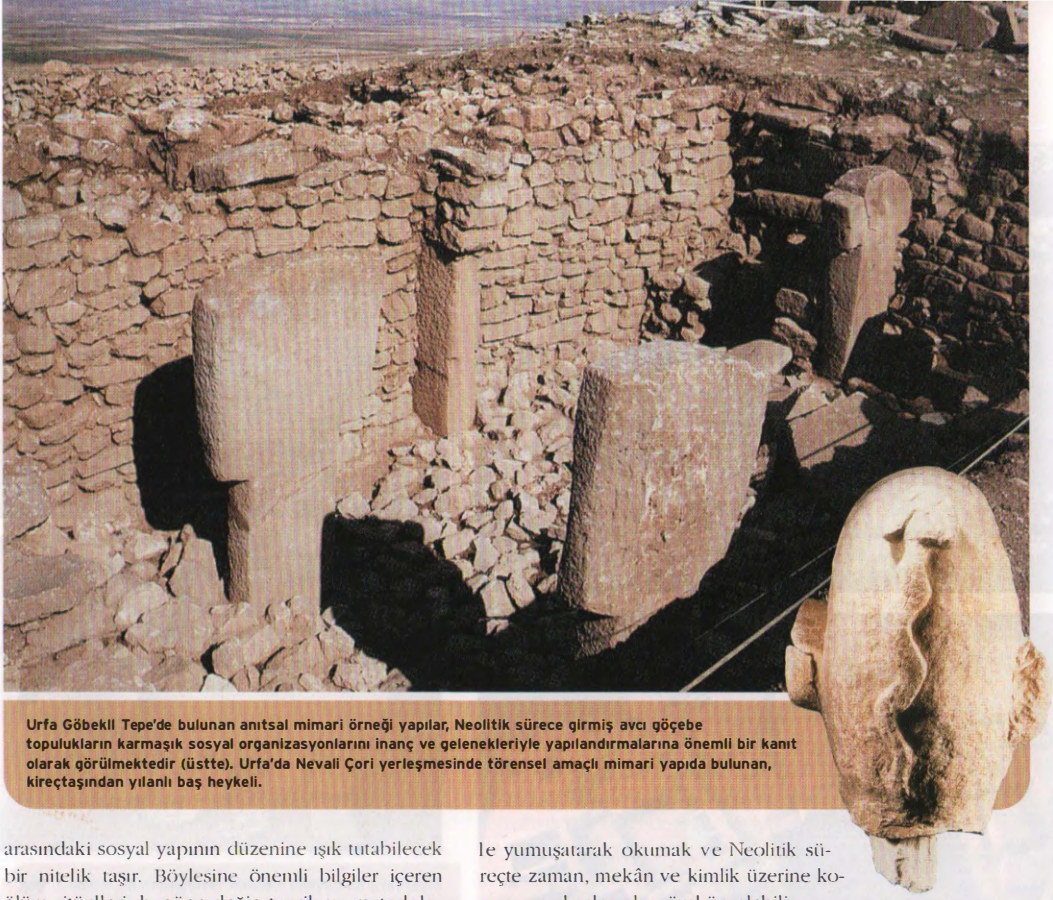
Neolitik sürece ait yerleşim alanlarında yapılan kazılarda bulunan iskelet ve kafatasları, o dönemin toplumsal yapısına ışık tutacak önemli bilgiler içeriyor. Ölülere ait simgelerle, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağlar yaşanılan mekânda görsel olarak kurgulanıp aktarılıyordu. Bu görsellik büyük bir olasılıkla sözel kültürün hikâye ve mitolojileriyle destekleniyordu. Böylece, yazının kullanılmadığı bir dönem olan Neolitik'te, tarih ve zaman anlayışının doğası ölüler etrafında yapılandırılarak, sosyal süreklilik sağlanıyordu.

*Çiğdem Atakuman**

Ölüm, toplum yaşamında ve inançlarda aldığı yadsınamaz rolü nedeniyle, yaşamı ve belki de yaşamın anlamını belirleyen bir deneyim olarak adlandırılabilir. Ölüme karşı kayıtsız kalan hiçbir insan topluluğu yoktur; ancak, yaşama verilen anlamın içerik ve yapısındaki farklılıklarla ilişkili olarak kültürler arası tepki farklılıkları da gözlenebilir.

Kişinin fiziksel faaliyet ve fonksiyonlarını yitirip işlevsiz bir varlık haline gelmesinin ardından; geride kalanlar arasında bir ritüel etkinlikler silsilesi de tetiklenmiş olur. Günümüzde uygulanan kimi geleneklerde olduğu gibi, ölüm öncelikle geride kalanları bir araya getiren ve yaşayanlar arasında sosyal bağları yeniden yapılandıran bir toplantıyı gündeme getirebilir. Bu sırada ölünün gömülene değin durduğu yer ve burada beklediği süre, ölü etrafında okunan dualar, yakılan tütsüler, sembolik değeri de olabilen metal parçalarının ölü üzerine konması, ölünün nihai gömülüş yeri ve pozisyonu, ölünün ardından tutulan yas için sayılan günler ve belli aralıklarla okunan dualar, sıkı ve değişmez kurallarla kontrol altındadır.

Dışarıdan bakan bir kişi için ölüm ya da ölüyle ilişki, ilk bakışta tam olarak anlaşılamayan bu gelenekler, uygulayan halk tarafından dinî inanışlar doğrultusunda ve sorgulamaya pek fırsat vermeyecek bir tavır içerisinde açıklanır. Oysa sosyal bilimcilerin yorumlarına göre bu etkinlikler; topluluk için yaşamın anlamlı sürekliliğini sağlaması nedeniyle kaçınılmazdır ve toplumun sosyo-kültürel yapısıyla ilgili eşsiz bilgiler içerir. Bu bilgiler, insan vücuduyla ilgili tavır ve inançlara, ölüm kavramıyla kurulan ilişkilere, daha da önemlisi yaşayanlar

Urfa Göbekli Tepe'de bulunan anıtsal mimari örneği yapılar, Neolitik sürece girmiş avcı göçebe toplulukların karmaşık sosyal organizasyonlarını inanç ve gelenekleriyle yapılandırmalarına önemli bir kanıt olarak görülmektedir (üstte). Urfa'da Nevali Çori yerleşmesinde törensel amaçlı mimari yapıda bulunan, kireçtaşından yılanlı baş heykeli.

arasındaki sosyal yapının düzenine ışık tutabilecek bir nitelik taşır. Böylesine önemli bilgiler içeren ölüm ritüelleri, bugüne değin teorik ve metodolojik yetersizlikler nedeniyle göz ardı edilmesine karşın günümüzde, ölümün tabusal niteliği nedeniyle kültür araştırmalarının gündeminde hatırı sayılır bir yer; var. Kimi zaman fiziksel antropologların ve otopsi uzmanlarının iskeletlere odaklanan çalışmalarıyla gündeme gelen bu konu, son yıllarda, ölümün sadece ölüme sebep olan olaydan ibaret olmadığını öne süren farklı bir araştırmacı kitlesinin katkısıyla, kültür tarihi araştırmalarındaki yerini yavaş yavaş alıyor.

Özellikle yazının kullanılmadığı tarihöncesi döneme ait kalıntıların incelenme ve yorumlanma aşamalarında söz konusu teorik yapının arkeologlar için büyük önem taşıdığı söylenebilir. Tarihöncesi arkeolojisinin tek dayanağı olan maddesel kültür öğeleri; o dönem insanlarının çeşitli olaylar karşısındaki tepkilerinin ürünleri olduğu kadar, kişilerin ve toplumların özgün anlamlandırma çabalarının ürünleri olarak da değerlendiriliyor. Bu doğrultuda tarihöncesi döneme ait ölüm ritüellerini, sınırları keskin modern bilimsel metotları yeni teorilerle yumuşatarak okumak ve Neolitik süreçte zaman, mekân ve kimlik üzerine konuşmaya başlamak mümkün olabilir.

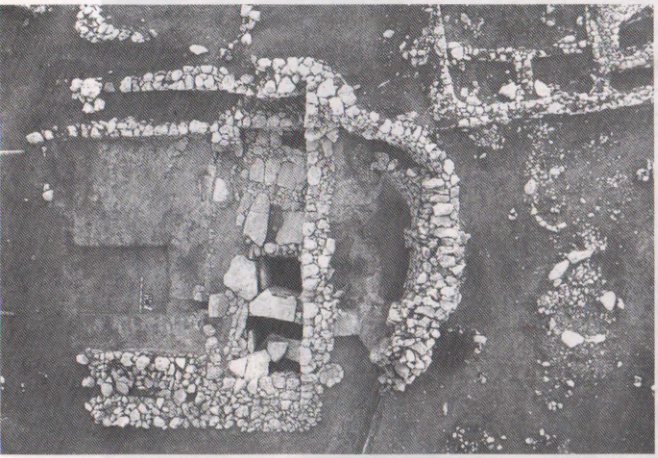
Neolitik Süreç

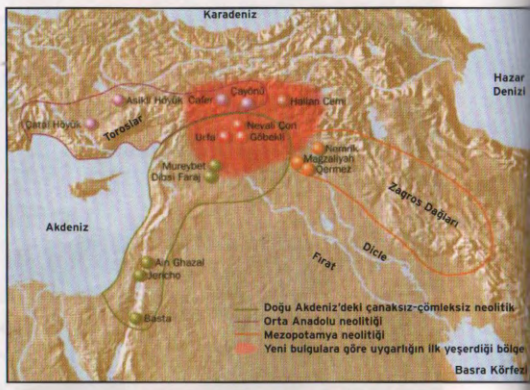
Son buzul çağının ardından meydana gelen iklimsel değişimler, o güne değin avcı-göçebe olan yeryüzündeki insan topluluklarının Yakın Doğu'yu

Bir Kültür Tanımı

Kültür, sosyal ve insani bilimlerle ilgili araştırmacıların kendi teorik görüşleri ve metodolojileri doğrultusunda tanımladıkları ve bu özgün tanımlarıyla bilimsel inceleme çerçevesini belirledikleri bir analiz terimidir. Bu doğrultuda kültür sözcüğü; Yaşanılan deneyimlerin anlamlandırılmasında başvurulan, farklı metotlarla nesiller boyu aktarılarak, sosyal örgütlenmenin sürekliliğini sağlayan, mesajlar örüntüsü biçiminde tanımlanabilir.

Kültürel mesajlarsa; kim olduğumuzu, bu kimliğin gereklerinin neler olduğunu, kimlik katmanlarının ve bu katmanların birbirleriyle ilişkilerinin yapısının nasıl olması gerektiğini, Kişiler, yerler ve deneyimlenen tüm varlıklar arasındaki ilişkilerin nasıl kurulup düzenlenmesi gerektiğini bildirir.

Diyarbakır'da Çayönü Neolitik yerleşmesinde, içinde birçok bireyin üstüste dizilmiş kafataslarıyla bulunan mimari yapı (sol üstte). Orta Anadolu Neolitiği'ne ait önemli bilgiler veren Aşıklı Höyük'te yerleşim mekanı rekonstrüksiyonu. Urfa Nevali Çori yerleşiminde bulunan törensel mimari yapıda bina (sağ altta).

da içine alan bazı coğrafyada hızlı bir değişim aşamasına girmesine yol açmıştı. Neolitik adını alan bu süreç, farklı bölgelerde, farklı zamanlarda yaşanmış, her bölge için özel ancak yayılımcı ve geri dönüşü olmayan bir tarihsel durum olarak değerlendiriliyor.

Yerleşik düzene ve tarıma dayalı ekonomiye geçişin; insan türünü fiziksel olarak zorlayan, stresli bir aşama olması bir yana, kalıcı eşitsizliği körükleyen sosyal yapılara zemin hazırladığı da yaygın olarak kabul görüyor. İdeal koşullarda bu tür bağımlılıkların, yaşamını göçer konar 20-25 bireylik gruplar halinde sürdüren toplumlara pek cazip gelmesi, kuşkusuz düşünülemez. Sözgelimi, günümüzde ender örnekleri Yeni Gine ve Kuzey Avustralya'da yaşayan bazı avcı-toplayıcı göçebe grupların hiç bir zaman yerleşik bir tarım toplumu olmaya doğru adım atmamış olmaları buna iyi bir örnektir.

Özelleşen alet yapım teknolojilerinin de yardımıyla, coğrafik sınırları gittikçe daralan bir alan içinde gereksinimlerini karşılayabilir hale gelen Yakın Doğu avcı-göçebe toplulukları, MÖ 10000' i izleyen yıllarda, Filistin ve Ürdün başta olmak üzere, Kuzey Suriye, Kuzey Irak ve Anadolu'nun belli bölgelerinde yerleşik düzene geçiş denemelerine başladığı tahmin ediliyor. Ortalama 5000 yıl kadar sürdüğü düşünülen bu süre içinde Güneydoğu Avrupa'yı da etkisi altına alan bir coğrafyada, tarıma dayalı yerleşik köy yaşantısının, bölgenin tipik yaşam biçimi olmasına yol açtığı kabul ediliyor. Bu süreçte yerleşim alanlarındaki nüfus artışları, gelişen ta-

rım teknolojileri ve uzak mesafe alış-veriş bağlantıları; köklü sosyal değişim ve yeniden yapılanma ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiş olmalı. Merkezi bir idari otoritenin bulunmadığı o dönemde, sosyal yapılanma gereksinimlerine karşın, kültürel sürekliliğin 4-5 bin yıl boyunca korunmuş olması da tarihöncesi dönem araştırmacılarını düşündüren bir konu.

Neolitik'te Ritüel

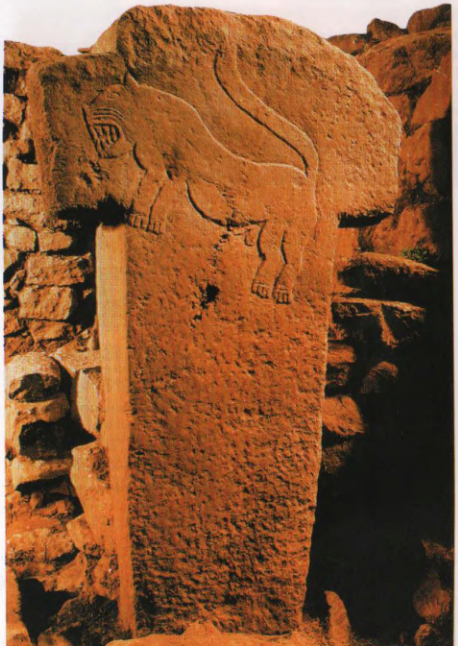
Arkeologların uzun yıllar yorumlamakta güçlük çektiği durumlardan biri de Neolitik süreçin zengin ve karmaşık ritüelleridir. Örneğin, Filistin ve Ürdün bölgesindeki Eriha, Ayn Gazal, Nahal Hemar, Kfar Ha Horeş gibi yerleşmelerde, insan kafatası üzerinde yoğunlaşmış birtakım gelenekler, Kuzey Mezopotamya'da Diyarbakır Çayönü ve Urfa- Nevalı Çori gibi yerleşmelerde törensel mimariyle birlikte gözlenir. Bu örneklerle bağlantılı olarak, İç Anadolu'nun güneyi ve Göller Bölgesi'nde de ölünün fiziksel varlığıyla yakın mekânsal ilişkilerin kurulduğu toplumlardan söz edilebilir. Tabi tüm bunlara Neolitiğin sembolik zenginliğinin, yani figürinler [heykelcik] ve hayvan boynuzları gibi pek çok objenin de eşlik ettiğini söylemekte yarar var.

Adı geçen bölgeler arasında, gelenekler yönünden bazı farklılıklar olsa da genel temanın ölülere odaklanmış bir yaşamla ilgili olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ölüler ve yaşayanlar arasında modern gözle yadırganabilecek o kadar yakın mekânsal ilişkiler vardır ki ölüm çevresinde düzenlenen etkinliklerin, zamanın döngüsünü ve sosyal ilişkilerin yapısını belirlediği düşünülebilir. Böylece, bu mekânsal yakınlığın Neolitik yerleşim alanlarını; ritüel ve günlük yaşamın birbirinden ayırt edilemediği, ölülerle ilgili mesajların yerleşme sahnesinde kurgulandığı, yaşayan bellek depoları haline getirdiği söylenebilir.

Yakın Doğu Neolitiği'ndeki ölüm ritüelleri bu konuda verilebilecek en iyi örneklerdendir.

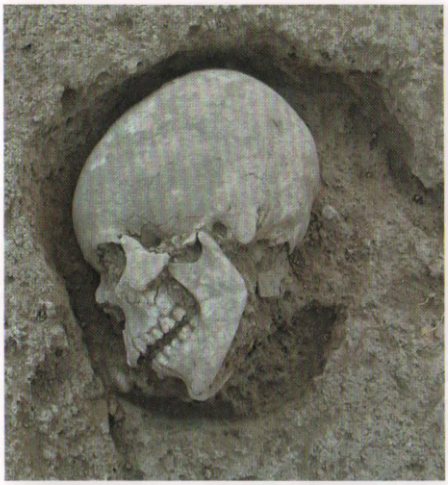
Araştırmacıların "Birincil Gömü" olarak adlandırdıkları bu ritüellerin ilk aşamasında; biyolojik ölümün gerçekleşmesinden tahminen kısa bir süre sonra ölünün kendi evinin tabanına ya da eviyle ilişkili bahçe ya da duvar alanına gömüldüğü ve belli bir süre burada bekletildiği sanılıyor. Bazı araştırmacılara göre bu süreç, et ve kemiğin birbirinden ayrılmasının beklendiği bir zaman dilimi ve insan vücudunun sembolizmi ya da ölümün kabullenilmesi süreçleriyle ilgili olabileceği gibi, daha basit olarak toplumdaki kirlilik-temizlik ya da kokuya karşı bir önlemle de bağdaştırılıyor. Bu bekleme süresince birkaç kere açılıp kapatılmış mezarlara da rastlanabiliyor, bunun da etin ve kemikten ayrılıp ayrılmadığını yoklamak için yapılmış kontroller olarak değerlendiriliyor. Bazı durumlarda et ve kemiğin ayrılması amacıyla farklı yöntemler uygulandığı da biliniyor. Bu yöntemler arasında etin kesilmesi, vücudun parçalara ayrılarak kaynatılması, ardından ayrıştırılması ya da ölünün açıkta çürümeye bırakılması da sayılabilir.

"İkincil Gömü" yine araştırmacıların olarak adlandırdıkları aşamadaysa; genellikle et ve kemiğin ayrışmasından ya da ayrıştırılmasından sonra iskeletin kafatası alınıyor ve bir dizi işlemden sonra zamanı geldiğinde az sayıdaki diğer kafataslarıyla birlikte gömülüyordu. Bazı durumlarda tüm vücut kemikleri toplanıp Çayönü'nde olduğu gibi diğer ölülerin kemikleriyle birlikte tapınâkvari bir yapının içine yerleştirilebildiği gibi toplu olarak da gömülebiliyordu. Bu sırada geleneklere bağlı olarak parmak kemikleri ya da boyun kemikleri gibi küçük kemikler belki de hatıra olarak alınmış olabiliyor. Kafatasının alındığı durumların en iyi örnekleri Filistin-Ürdün yöresinde görülüyor. Alınan kafatası, karmaşık yöntemlerle plasterlenip deniz kabukları ve boyalarla süslendikten sonra aileler arası dayanışma ve düzeni destekleyici nitelikteki evlilik, sos-

Göbekli Tepe'den yakın plan çekilmiş anıt.

İç Anadolu Bölgesi'nde, Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinde bulunan kafatası alınmış insan iskeleti (sol üstte). Ürdün'deki Ayn Gazal yerleşmesinde beraber gömülü olarak bulunmuş 4 kafatası (sol altta). Kahramanmaraş'ta Geç Neolitik Döneme ait kafatası (sağ üstte). Aşıklı Höyük'te ev tabanlarında bulunan gömüler. Neolitik'te ölüler ve yaşayanlar arasında yakın mekânsal ilişkiler var (sağ altta).

yal kutlamalar ve önemli günlerde düzenlenen seremonilerde kullanıldığı sanılıyor.

Neolitik'te gözlemlenen ölüm ritüellerinin; gündelik yaşamda, uzun bir sürece yayılmış etkinlikler olduğu sanılıyor. Ölüler, hem ev ya da yerleşme içinde sürekli göz önünde bulunan mezarlarıyla, hem de ustaca hazırlanmış kafatası bezemesine verilen emekle uzun vadeli hazırlıklar ve planlı etkinlikler gerektirirler. Bu yüzden, Neolitik'te yaşayan insanların zaman dizgesini ekonomik gereksinimler kadar ölülerin bu türden gereksinimlerinin de belirlediğini söylemek gerek.

Neolitik'te Tarih Anlayışı

Neolitik'te, toplumların küçük boyuttaki avcı-göçebe sosyal organizasyonu, yerleşik yaşama geçiş nedeniyle hızlı bir değişim süreci içindedir. Bu nedenle, avcı-göçebe kültürüne ait gelenek ve inançlarla, yerleşik ve nüfusu sürekli büyüyen bir toplumu organize etmek gittikçe güçleşebilir. Neolitik toplumlardakine benzer akrabalık ilişkilerine dayanan toplumlarda sosyal ilişkileri düzenleyen, örneğin kimin kiminle evlenebileceğini belirleyen ve bazı kazanılmış hakların (mülkiyet ya da sosyal statüler gibi...) nesilden nesle geçişini kontrol eden kurallar, aile ve akrabalık bağlarının sıkı kontrolünü gerektirir.

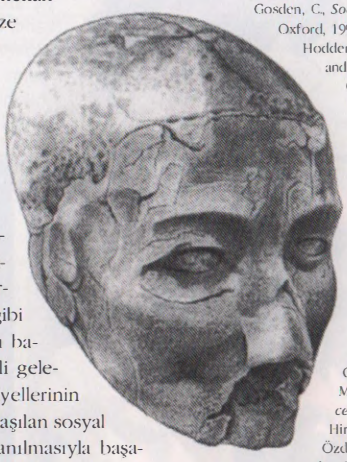
Yazının olmadığı bir dönem olan Neolitik'te, aile ve toplum tarihinin kontrolü ölünün iskeletinde ya da kafatasında simgelenerek sağlanmış olabilir. Bu simgenin, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağları, yaşanılan mekânda görsel olarak kurgula-

yıp aktarmak yani tarih ve zaman anlayışının doğasını oluşturarak sosyal sürekliliği sağlamak gibi bir işlevi olduğu söylenebilir. Örneğin ilk gömünün, ait olduğu ev yakınında olması, aile tarihiyle ilgili olabileceği gibi, daha sonraki aşamalarda gerçekleştirilen ritüellerin ve son gömünün yerinin, ailenin daha büyük bir grupla olan ilişkisini de düzenlediği kabul ediliyor.

Bu bağlamda, Filistin bölgesinde sosyal dayanışmayı kafatası üzerinden kurgulayan ve ailenin bağımsızlığından ödün vermek istemeyen bir geleneğe karşılık, Kuzey Mezopotamya'da yerleşik grubun tümü adına belli kişilerin yönettiği tapınak odaklı bir gelenekten söz edilebilir.

Böylece hem coğrafik hem de sosyal grup aidiyeti, başka bir deyişle kimlik yapısının önemli öğelerinin çoğu, bu ilk bakışta son derece karmaşık görünen geleneklerle anlam kazanmış oluyor. Gruplar ve kişilerin geçmişi de yerleşim alanına karmaşık ritüeller aracılığıyla gömülerek sabitleniyor. Dolayısıyla birkaç nesil boyunca görsel imaj ve sözel hikâyeler yardımıyla aile ve grup tarihinin korunması sağlanabiliyor. Yerleşmenin binlerce yıl boyunca sınırları belli bir mekan içinde gelişmesiyle günümüze höyük biçiminde ulaşan bu oluşumlar, yani ailelerin daha açık bir mekânı kullanmayışları sonucunda dikey katmanlaşmanın gelişimi, bu gibi kazanılmış hak, statü ve kuralların mekânda simgeleşmesiyle ilgilidir. Kısacası, Neolitik süreçte toplumların kalıcı yerleşmeler kurmalarının ve Çatalhöyük gibi merkezlerde büyük nüfusları barındırmalarının, ölümle ilişkili geleneklerin örgütleyici potansiyellerinin yerleşik düzene geçişte karşılaşılan sosyal sorunlara çözüm olarak kullanılmasıyla başarıldığı söylenebilir.

Filistin Bölgesi'nde Ölü Deniz civarındaki Nahal Hemar Neolitik yerleşmesinde bulunan bitumla bezenmiş kafatası. Asfalta benzeyen yapışkan bir malzeme olan bitumla kafatasına saç ekleme işleminde kullanılmış olabilir (üstte). Filistin Bölgesi'nde Eriha Neolitik yerleşmesinde bulunan genç bir kadına ait olduğu düşünülen bezenmiş bir kafatası. Göz oyuklarında deniz kabukları kullanılmıştır.

* *Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Müzesi Müdürü*

Kaynakça:

Barth, F., *Cosmologies in the Making*, Cambridge, 1987.

Bloch, M. ve Parry, J., *Death and the Regeneration of life*, Cambridge, 1982.

Bradley, R., *The Past in Prehistoric Societies*, Londra ve New York, 2002.

Connerton, P., *How Societies Remember*, Cambridge, 1989.

Edmonds, M., *Ancestral Geographies of the Neolithic: Landscape, Monuments and Memory*, Londra ve New York, 1999.

Gosden, C., *Social Being and Time*, Oxford, 1994.

Hodder, I., "The Narrative and Rhetoric of Material Culture Sequences", *World Archaeology 25(2)*, s.268-282.

"2001 Review Feature for Jacques Cauvin's book 'the Birth of Gods ad Origins of Agriculture", *Cambridge Archaeological Journal 11(1)*, s. 105-21.

Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation*, New York, 2000.

Metcalf, P. ve Huntington, P., *Celebrations of Death: The Anthropology of Mortuary Ritual*, 2. Basım, Cambridge, 1990.

Morphy, H., *Landscape and the Reproduction of Ancestral Past. The Anthropology of Landscape* içinde, E. Hirsch ve M. O'Hanlon (ed.), 1994, s. 184-209.

Özdoğan, M. ve Başgelen, N. (ed.), *Neolithic in Turkey: the Cradle of Civilization. New Discoveries*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

Pearson, M. P., *The Archaeology of Death and Burial*, Texas, 1999.

Schmidt, K., "Göbekli Tepe, Southeastern Turkey. A Preliminary Report on the 1995-1999 Excavations", *Paléorient 26 (1)*, s. 45-54.

Silverman, H. ve Small, D. B. (ed.), *The Space and Place of Death. Archaeological papers of the American Anthropological Association, No. 11*, 2002.

Thomas, J., *Time, Culture and Identity. An Interpretive Archaeology*, London, 1995.

Verhoeven, M., "Ritual and Ideology in the Pre-Pottery Neolithic B of the Levant and Southeast Anatolia". *Cambridge Archaeological Journal 12(2)*, 2002, s. 233-258.

Neolitik'te Kültürel Süreklilik

Çiğdem Atakuman

1

2

Bugün Papua Yeni Gine'de yaşayan avcı göçebe topluluklarda Yakın Doğu Neolitiği'ndekine benzer geleneklere rastlanır. Örneğin, kafataslarının bezenmesi seremonilerde kişilerin mitolojik varlıklarla olan ilişkilerini destekleyen önemli bir kimlik göstergesidir. Neolitik, bu etnografik örneklerle benzerlikler gösteriyor olabilir. Ancak bu benzerliklerin ilişkilendirilmesi sanıldığı kadar kolay olmayabilir. Bu noktada küçük bir hatırlatma yapmakta yarar var. Yazının kullanılmadığı dönemlerde, sözel tekniklerle yaratılan imgelerle bedensel ve mekânsal kurguda oluşturulan görsel araçlar, kültür öğretileri örüntüsünün yegâne aktarım yollarıdır. Sözel kültür, doğası gereği esnek ve değişken olabilir ancak güçlü, kalıcı ve tekrarlanan görsel araçlarla öğretilerin nesiller boyu sürekliliği desteklenebilir. Neolitik'te, ritüel kontrol ve kültürel sürekliliğin teknikleri bu tip sözel ve görsel araçlara dayanır. Ölü çevresinde yoğunlaşan ritüellerle yerleşim alanının her köşesinde, geçmişteki olayların ve yaşananların tarihini içeren görsel öğelerin, günlük yaşamın fark edilemeyen bedensel rutinlerini yönlendiren mekânlar yarattığı söylenebilir. Bu mekânlar, kişiler ve nesneler arasında ilişkiler kuran öyküler, mitolojik öğeler ve şarkılarla beslenir. Bu mitolojilerin içinde varoluş, ortaya çıkış öykülerinin yanı sıra, hayvanlar ve diğer varlıklarla kurulan soy ilişkileri, içinde yaşanılan coğrafyayı imgeleyen yol öyküleri, ataların öğretileri, doğurganlık ve bollukla ilişkili semboller, cinsiyet ve yaş farklılıklarını düzenleyen mesajlar, ahlaki kuralları anlatan prensip hikâyeleri gibi öğeler bulunabilir. Neolitik mitolojiler, bunlarla ilgili olabileceği gibi olmaya da bilir. Buna karşın, Neolitik sırasında yaşanan deneyimlerin kalıntılarının modern dünyanın hızla standardizasyona giden yolunda yaşama anlam verme çabamıza ayna tutabilecek benzersiz bir dönemin tanıkları olduğunu söyleyebiliriz.

3

5

6

7

Papua Yeni Gine'de kafatasları. Atalara ait olan kafatasları bezendikten sonra "korvar" denilen ahşap oyma kaideler üzerine oturtuluyor. Topluluklar ilgili önemli kararların alınmasında, ölüler ve yaşayanlar arasında bir köprü kurduğuna inanılan korvarlara danışılır. Bazı kafataslarında görülen boyamalar, yaşayanlar arasında süregelen ritüellerde kullanılan boyamalara benzer ve yaratılış mitolojilerindeki varlıklarla soy bağlantıları kurar (1, 2, 3, 5). Papua Yeni Gine'de yaşayan bir kabile reisine ait kafatasları (4). Urfa'da Nevali Çori Neolitik yerleşmesinde bulunmuş insan ve kuş figürlü kireçtaşı heykel (6). Papua Yeni Gine'de ölüleri taşıyan kano tipi sandallarda kullanılan ahşap oyma nesnenin yaratılış mitolojilerindeki ölüm ve yaşam arasında ilişkiler kuran varlıkları simgelediği düşünülüyor (7).

Memento Mori: Endüstri Devrimi Sırasında Amerika'da Ölüm

Çiğdem Atakuman

19. yüzyılda ölünün özel olarak giydirilip ve süslenerek hazırlanmasının ardından, kimi zaman ailesiyle beraber, çoğu zaman da portre poz verdirilerek çekilen ve evin uygun bir köşesinde sergilenen fotoğraflar, özellikle ABD'de son derece popüler hale gelmişti. Portre fotoğrafçılarının özel bir hizmet olarak sunduğu ölüm sonrası fotoğraflama, fotoğraf tekniğinin ortaya çıktığı ilk yıllardan itibaren kullanılmaya başlamıştı.

Önceleri fotoğrafın parasal değeriyle ilişkili olarak kişinin ve ailesinin ekonomik statüsünü belgeleyen nesneler olan bu fotoğraflar, 1850'lerden sonra teknoloji geliştikçe ve fotoğrafçıların sayısı arttıkça bir lüks olmaktan çıkmıştı.

Ölüm-sonrası çekilen fotoğrafları tarihsel süreçleri içinde değerlendirmek farklı birtakım yorumları gündeme getirebilir. Bu dönemde Amerika'da çekilen bu tür fotoğrafların çoğunda ölüler yataktadır. Bu, kökenleri 16 yüzyıl Kuzey Avrupa tablolarına dayanan bir poz olsa da 19. yüzyıl Amerika'sı bağlamında sembolik anlamında değişimler vardır. 19. yüzyılda ölüm ve uyku arasında metaforik bir ilişki kuruluyordu. Böylece ölü, fotoğrafın yansıttığı son hatırasıyla ev içinde varlığını bir biçimde sürdürmeye devam eden bir birey olarak kalıyordu. Normal durumlarda ölüm acısının ve ölünün hayalinin bir süre beynimizi meşgul etmesi beklenebilir. Modern psikiyatri başa çıkılmaz acı karşısında ölümün reddinin bir süre için doğal olduğunu kabul ediyor; ancak ölünün fotoğraflanarak hatırasının keskin bir görsellikle günlük yaşantıda yerini alması garip bir durum olarak değerlendiriliyor. Bu, ilk anda Neolitik gelenekleri hatırlatabilir, ancak sosyolojik yapıları ve tarihsel konumları çok farklı toplumlardan söz edildiğini anımsamakta yarar var.

Endüstri Devrimi sonrasında Amerikan toplumu karmaşık ve var olan sosyal yapılarını alaşağı edici bir değişim içindeydi. Bu değişim sırasında geniş

aile sistemi küçük çekirdek aile sistemine doğru değişim gösteriyordu. Küçük aile organizasyonunda her bir bireyin sorumluluk ve rolleri yoğunlaşıyor, bu da aile içi bağımlılıkların artmasına neden olabiliyordu. Bu sistem içinde her bir birey diğeri için vazgeçilmez oluyordu. Bu tip sosyal gruplarda ölümün uyku gibi metaforlarla yumuşatılarak, ölünün uykudaymış gibi çekilmiş fotoğrafının kullanılması, ölümün kabulüne gösterilen direnişin belgeleri olarak yorumlanabilir.

İkinci Dünya savaşından sonra Amerika'da cenaze töreni uygulamalarında büyük değişiklikler yaşanmıştı. Cenaze servisleri tarafından üstlenilen iş o kadar profesyonelleşti ki, ölünün ardından yapılan kilise toplantıları bile cenaze servisinin özel odasında, ölünün yakınlarının gelmesine bile gerek kalmadan yapılır oldu. Modernleşme sürecinde yaşanan bu derece yabancılaşma, geleneklerde anlam kaybına yol açtı ve 1970'lerden itibaren kendini kremasyonla (ölünün yakılması) göstermeye başlayan alternatif arayışların yolunu açtı.

Osmanlı'da Okçuluk

Okçuluk bir spor dalı olarak günümüzde çok az ülkede popülerdir. Seyretmesi zevkli bir spor sayılmaz ve bazı popüler sporlardan farklı olarak, büyük halk kitlelerini bir araya getirip şiddetin "kontrol"lü patlamasına olanak tanıyan bir sosyal araç işlevi görmez; bu sebeple olsa gerek, iktidar sahiplerinden üvey evlat muamelesi görür. Siyasi söylemlerin klişeleri arasında "ata sporumuz" başlığı altında sıklıkla yer alsa da, okçuluğun arka planını oluşturan tarihî, felsefi ve teknik zenginlik görmezden gelinir. Osmanlı okçuluğu bugün, ABD başta olmak üzere bir çok Batılı ülkede hatırı sayılır bir hayran kitlesine sahiptir; ancak uluslararası norm olarak kabul edilmiş, Anglo-Sakson kökenli FITA[1] ekolü, ülkemizde de öğretilen ve uygulanan tek okçuluk stilidir.

Murat Özveri

Teknik ve teçhizat olarak Asyalı sayılabilecek Türk-Osmanlı okçuluğunun felsefi arka planını, Şamanizm'le İslam mistisizminin kombinasyonu oluşturur; ancak ateşli silahların savaş alanlarında ön plana çıkmaya başladığı 16. yüzyıldan itibaren, teknolojisinden kurumlarına, sportif kimliğinden manevi alt yapısına kadar okçuluk tam anlamıyla Osmanlı olmuştur.

Sporu bugünkü anlamıyla bedeni eğitmek ve moral yönden kişiliği geliştirmek amaçlı sistematik fiziksel egzersizler olarak tanımlarsak, aslında bir savaş sanatı olan okçuluk, Osmanlılarda Yeniçağ'dan itibaren düzenli ve planlı bir spor faaliyeti olarak görülür. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, diğer Orta Doğu ulusları içinde bir ilke imza atar; hatta Avrupalı uluslarla karşılaştırıldığında, Osmanlıların okçulukta yaklaşık bir yüzyıl önce davrandığı görülür.[2] Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra bugünkü Okmeydanı'nın arazisini satın alır ve burayı ok atmaya tahsis eder. Okmeydanı'nda bir Atıcılar Tekkesi (tekye) ve ilgili kurum binaları yapılır, burada yüzyıllar boyunca sistematik okçuluk eğitimi verilir ve karşılaşmalar yapılır.

Okçuluk Disiplinleri

Osmanlı okçuluğu üç ayrı disipline ayrılır. Bunlar, bugünün hedef atışlarına karşılık gelen *puta atışları,* sert cisimleri okla delmeye dayanan *darp vurma* ve okun mümkün olduğunca uzağa atılmasının amaçlandığı *menzil atışları*dır. Puta ve darp atışları hiç kuşkusuz savaş idmanı özelliği taşıyordu. Belli bir hedefi okla vurmaya dayalı puta atışları 165-250 metre uzağa yerleştirilen, yaklaşık insan gövdesi büyüklüğünde sepetlere ya da deriden yapılmış, içi pamuk çekirdeğiyle doldurulmuş yastıklara, yani putalara[3] yapılırdı. Bu mesafe, FITA kurallarına göre hedefin yerleştirildiği en uzun mesafe olan 90 metreyle karşılaştırıldığında akıl almaz bir mesafedir. Yakın mesafelerden atış yapılan, "ayna" adı verilen küçük hedefler de vardır. Darp vurma disiplinindeyse, kalın metal ya da seramik levhalar okla delinmeye çalışılırdı. Bu disiplin, zırh kuşanmış düşmanı yaralamaya ve teknik becerinin geliştirilmesine yönelik bir egzersiz ve halka açık gösterilerde sergilenen bir hünerdi.

Bu disiplinlerin yanı sıra, uzun bir direğin ucuna takılmış bir kabağa dörtnala giden atın üzerinde ok atmak da bir okçuluk gösterisiydi. Süvari uzun bir meydanın ucundan rahvan sürdüğü atıyla girer, atı dörtnala kaldırır ve direğin çok yakınından geçip arkasını dönerek okunu atardı. Bir çok kentte bu iş için ayrılmış *Kabak Meydanları* vardı. Ateşli silahların icadı ve geliştirilmesinden sonra, savaşla doğrudan ilgili disiplinlere ilgi azalmış, menzil atışları daha çok ilgi görür olmuştu.[4]

Osmanlı Yayı ve Ok Atma Tekniği

Osmanlı yayları refleks yaylardır, yani kurulu olmadıkları zaman yay başları ters tarafa doğru büküktür. Ağaç, sinir (hayvan tendonu), boynuz ve tutkaldan üretilen bu yaylar *kompozit yay*[6] adını alır. Boylarından umulmayacak[6] kadar yüksek enerji depolama kapasiteleriyle günümüzde bile bilim adamlarının ilgisini çeken bu yaylar, 1930'lardan bu yana araştırmalara konu olmuştur. Bu yayların üretimi ileri derecede teknik beceri, ustalık ve sabır gerektirir. Belli aşamalarda beklenmesi gereken sürelerle birlikte bir yayın yapımının üç yıl sürdüğü biliniyor. Yaycı ve okçu ustaları esnaf loncaları halinde organize olmuşlardı.[7] Okçulukla ilgili diğer teçhizatın imalatı da,[8] loncalar halinde örgütlenmiş ayrı esnaf gruplarınca yapılırdı.

At üzerinde her yöne isabetle ok atan bir ekolün devamı olması, Osmanlı okçuluğunu Batılı (ve modern) teknikten ayıran en önemli yandır. Orduda ok ve yayın yerini tüfeğin alması[9] ve kabak atışlarının ilgi görmemeye başlamasıyla atlı okçu teknikleri unutulmaya yüz tutmuşsa da, metodun geçmişine ışık tutan teknik ayrıntılar, menzil atışlarında da varlığını sürdürmüştür.[10] Bu tekniğin en önemli farkı kirişin tutulup bırakılma yöntemiydi. Yayı sol elinde tutan okçu, sağ elinin serçe ve yüzük parmaklarını sımsıkı kapatır, başparmağını çileye (kirişe) dolar ve başparmağının ucunu orta parmağına bastırır. Sonra işaret parmağını başparmağının üzerine kapatarak tutuşunu "kilitler". Bir kaç türü olduğu bilinen bu kilitlemeye "mandal" adı verilir. Başparmağa takılan, zihgir ya da şast[11] denilen özel bir yüzükle hem parmak korunur hem çilenin çekilmesi kolaylaşır.

"Başparmak çekişi", Anglo-Sakson literatürde "Moğol Çekişi" (*Mongolian Draw*) olarak adlandırı-

Nigâri'nin ok atan Sultan II. Selim portresi, 16. yüzyıl. Topkapı Sarayı Müzesi.

lır. Bu teknik Moğolların yanı sıra diğer Orta Asya kavimleri, Çinliler, Japonlar, Koreliler, Araplar ve Orta Doğu uluslan, bazı Amerikan Kızılderili ve Afrika kabileleri tarafından; ayrıca Sudan ve Kuzeybatı Hindistan'da kullanılmıştır. Modern dünyanın okçuluk normlarının oluşturulmasında rehberlik edecek literatür, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında oluşmaya başlanmış, dönemin Avrupa aydınları arasında yaygın olan fikir akımlarından da etkilenir. Bu akımlardan biri; bir grup insanın ırk, kültür, tabiyet ya da herhangi bir özelliğiyle diğerlerinden üstün olduğu esasına dayanan Sosyal Darwincilik'tir.

"Moğol Çekişi" terimi ilk kez 1885'te Edward S. Morse'un yazdığı "Ancient and Modern Methods of Arrow Release" (Oku Bırakmanın Eski ve Modern Yöntemleri) adlı makalede kullanılır ve

Osmanlı'da Menzil Okçuluğu

Osmanlılarda menzil okçuluğu, özellikle ateşli silahlar savaş alanlarda yaygınlık kazanınca, en popüler okçuluk disiplini haline gelmiştir. Savaş sanatı kimliğini ve felsefi arka planını şeklen ve ritüellerde korumakla birlikte, tam bir sportif etkinlik olarak yapılagelmiştir.

Bu disiplinde, okun düştüğü mesafelerin belgelenmesi sırasında çok dikkatli davranılır. Rekor denemeleri yapılacağı zaman, ikisi ayak yerinde (okun atıldığı yer) iki de okun düştüğü yerde olmak üzere en az dört şahitin hazır bulunması şartı aranır. Hatta, pek çok rekorun, yeterli sayıda şahit olmaması nedeniyle tescil edilemediği bilinmektedir.

Ok atmayı öğrenmek isteyen aday, okçular Tekkesine başvurur, kendisine bir eğitmen tahsis edilirdi. Kapalı mekân eğitimini tamamlayan aday, ustasının izniyle açık havada menzil atışları için çalışmaya başlardı. Heki okuyla 800 gez ya da pişrev okuyla 900 gez (594 metre) mesafeye ok düşürmeyi başardığında, Tekke Sicil Defteri'ne kaydolmaya hak kazanır, "defterli kemankeş" olurdu. Atılan menziller de Tekke Defteri'ne işlenirdi. Ayrıca rekor mesafeler kaydedildiğinde, bu atışların anısına, "menzil taşı" dikilirdi. Bir dönem İstanbul Okmeydanı'nda 300'den fazla menzil taşının bulunduğu biliniyor. Kaydedilen en uzun mesafe Tozkoparan İskender'e ait olan 1281,5 gezdir (845,79 metre). Bugün bile olağanüstü kabul edilen diğer bazı rekor menziller ve sahipleri şöyle sıralanabilir: Miralem Ahmed Ağa 1271,5 gez (839,18 m), Bursalı Şuca 1243,5 gez (820,71 m), Tozkoparan İskender 1279 gez (844,14 m), Parpol Hüseyin Efendi 1207 gez (796,62 m), Çullu Ferruh 1223 gez (807,18 m), Lenduha Cafer 1209,5 gez (798,27 m).

Üzerine saplı demir ok ucuyla (temren) darp vuruimuş bir hedef: Saban demiri.
Askeri Müze, Harbiye.

Baş (üstte) ve kurulmuş (altta) Osmanlı yayları. Alttaki yay olasılıkla tanıtım amacıyla yaptırılmış bir modeldir.
Topkapı Sarayı Müzesi Silah Dairesi.

Bir çok padişah da kemankeşti. Padişah kemankeşlerin en başarılılarından biri olan II. Mahmud'un bazı rekor atışları şöyledir: 1225 gez (808,5 m), 1228 gez (810,48m) ve 1219 gez (804,54 m). Bu inanılmaz mesafelerin, padişaha ayrıcalık tanındığı düşüncesi yaratmaması için şunu belirtmekte yarar var: II. Mahmud bu konuda o kadar hassastı ki, onun oku düşürdüğü mesafeyi padişaha yaranmak amacıyla tahrif etmeye kalkan iki havacıyı (okların düşüşüne bakan görevliler) işten attığı biliniyor.

Okmeydanları, sporcuların sosyal ve siyasi kimliklerini dışarıda bırakarak girdikleri bir tür kutsal mekân olarak kabul edilirdi. Osmanlı İmparatorluğu gibi sosyal tabakalaşmanın belirgin olduğu bir toplumda, bu geleneğe padişahların bile saygı gösterip uyması, önemli bir ayrıntıdır.

(www.kemankes.com)

kabul görür. Yazar yaklaşık kırk yıl sonra, konuyla ilgili bir başka makale kaleme alır ve aynı terimi kullanır.[12] Bu adlandırma akılcı bir temele dayanarak yapılmaz. Morse, bu stilin "Mançu, Çin, Kore, Japon, Türk ve kuşkusuz aynı kökenden halkların karakteristiği" olduğunu ileri sürer ve tüm bu ulus ve halkları "Moğol" olarak adlandırır. Morse daha da ileri giderek, bu metodun "Akdeniz Çekişi" diye adlandırdığı ve bugünkü olimpik stilde norm kabul edilen çekiş kadar iyi olmadığını savunur.[13] Ne yazık ki bu bilgi neredeyse yüz yıl boyunca sorgulanmaksızın doğru kabul edilir, oysa başparmak çekişi, bir çok nedenden ötürü daha üstün bir tekniktir.[14]

İslam Mistisizmi ve Okçuluk

Kurumlaşmış spor faaliyeti olarak Osmanlı okçuluğu konusuna dönecek olursak, tarihsel kaynaklara bakıldığında Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi'nin, bazı Cumhuriyet dönemi yazarlarınca öne sürüldüğü gibi basit bir" spor kulübü" olmadığı görülür. Bu kurumlar sıkı kuralları olan, toplantılardaki oturuşun bile kıdem sırasıyla belirlendiği, üyelerinin sadece teknik becerilerini değil ahlaki formasyonlarını biçimlendiren birer eğitim yuvasıydı. Okmeydanı'nda "meydan adabı"na herkesin titizlikle uyması gerekirdi. Kurallara uymayan ya da beklenen ahlaki olgunluğu göstermeyenlere "yolsuz" denir ve bu kişilere bir tür sosyal afaroz uygulanırdı. "Bizimle oturma..." denerek dışlanırlar, özür dileyene kadar meydana alınmazlardı. Okmeydanı'na abdestsiz girilmemesine de özen gösterilir, mekân bir tür tapınak gibi görülürdü. Meydan ve tekkede, doğrudan Ortodoks İslam'ın olmasa da, İslam mistisizminin ve onun yarattığı sosyal ve felsefi kurumlaşmanın izleri görülürdü. Bu izleri, Türklerin Müslüman olduğu yıllarda, bir savaş sanatı olan okçuluğun Anadolu'ya gelip Osmanlılaşmasında ve sonunda okçuluğun bir spor halini almasında görmek mümkündür.

II. Murad yabancı ülke elçileri önünde kabak atışı gösterisi yaparken. ***Hünername*****, 16. yüzyıl.** Topkapı Sarayı Müzesi.

Talas Savaşı'ndan sonra, İslamiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştı. Batı Göktürk İmparatorluğu'nun çöküşünden 300 yıl sonra, imparatorluğun Maveraünnehir'deki toprakları, burada yaşayan göçebe boylarla bölgeye sonradan gelen ve aralarında Oğuzların da bulunduğu Altaylı göçebeler tarafından paylaşılmıştı. Bu dönemde bu Türk toplulukları, güneydeki İslam uygarlığıyla devamlı

Soya uçlu ahşap oklar (solda). Beşpare gezli oklar (sağda). Askeri Müze, Harbiye.

ilişki halindeydi. İslamiyetin altın çağını yaşadığı o dönemde, Seyhun Nehri boyunca, ileri İslam-Arap uygarlığıyla Orta Asya'nın göçebe kültürü arasında bir etkileşim başlamıştı. Arapların din savaşçıları "gaziler"le, güneylerindeki kentleri yağmalamak isteyen Asyalı göçebeler arasındaki bu etkileşimde kuşkusuz askerî çatışmalar öncelikli rolü oynamıştı. Aralarındaki sınır boyunca aynı sınır yaşamını sürdüren, birbirlerinin savaş teknik ve taktiklerini, yaşam biçimlerini benimseyen ve giderek ortak bir "askerî toplum" oluşturan bu sınır savaşçıları, üç yüz yıllık bir etkileşimi nedeniyle; birbirlerine, üyesi oldukları ve savundukları toplumdan daha yakın hale gelmişlerdi.[15] Ticaret ve sistematik misyonerlik faaliyetlerinin yönlendirip hızlandırdığı bu kültürel alışverişin bir parçası olarak, bu süreçte, ok atma yöntemi ve atlı okçu teknik ve stratejilerinin de el değiştirdiği söylenebilir.[16] Böylece, Orta Asya göçebeleri İslamla -ya da onun mistik yorumlarıyla- karşılaşıp bunları benimserken, Araplar da Orta Asya'nın müthiş kompozit yayı ve başparmakla kiriş çekme tekniğini tanımış oluyordu.

Müslümanlaşan Orta Asya göçebeleri, savaşçı yaşam biçimiyle hiç de çelişmeyen "gaza"misyonunu kolayca benimsemiş olmalıdırlar. Arap yarımadasından çıkan ve geçtiği toprakların kültüründen etkilenerek çeşitli felsefi yorumlarla zenginleşen İslamın batını yüzü de, Şaman ruhlarına yakın gelmiş olabilir. Ezoterik İslam yorumcuları olan tarikatlar, Ahi birlikleriyle iç içe, gittikçe kuvvetlenerek kitleleri harekete geçirecek güce erişirler. Selçuklu döneminde, devletin ileri gelenleri ve mutasavvıflar tarafından Anadolu, savaşçı derviş-gazilere ve göçebelere hedef olarak gösterilir. Anadolu'ya yoğun göçlerin yaşandığı, kuvvetli bir merkezî otoritenin bulunmadığı bir ortamda, manevi otoriteye dayalı tasavvufi bir yaşam biçiminin karışıklıkların giderilmesindeki etkisi, küçük ve dağınık siyasi otoriteler olan emir ve sultanları şeyhlere yönelttiği düşünülebilir.

Bu simbiyotik siyasi ilişki sonucunda, tarikatlar devlet tarafından resmen tanınır. Selçuklu sultanlarının şeyhlere saygı göstermeleri sayesinde, sufi lider-

Sultan III. Selim'in kahvecibaşısı Hüsâmeddin Paşa adına 1789'da dikilen ok menzil taşının üst kısmı, mesafe 991 gez (654 metre). Askeri Müze, Harbiye.

Menzil Taşları

Kemankeşler kırdıkları menzil rekorlarını, diktirdikleri bir taş anıtla belgelerlerdi. Genellikle sütun şeklinde olan bu taşlar "menzil taşı"adını taşırdı. Çoğunun üzerinde manzum bir kitabe yer alırdı. Ok atışlarına tahsis edilmiş olan Okmeydanı'na tecavüzler daha Osmanlı zamanında başlamıştı. Meydanın tecavüzlerden korunması ve işgallerin önünün alınması için zaman zaman ferman çıkarıldıysa da, meydanın korunmasında başarılı olunamamıştı. Zamanla, tarihin bir kesitine şahitlik yapan menzil taşları yerlerinden alınıp temel taşı olarak kullanılmış, tahrip edilmiş veya kayıp olmuştur. Çok sayıda menzile imza atan Sultan II. Mahmud'a ait bir menzil taşına ait kitabe şöyledir:

Bir atışda onsekiz gez eyleyüb tîr-i güzâr
Bozdu Tâcirzade menzilgâhın ol sâhib kıran
Yazdı pertev ıtla'-ı râna iki tarihi tam
Bozdu çok gezle Emînin menzilin Mahmud Hân,
Dikdi alâ merkeze Şâh-ı Zamân zibâ nisân
1247.

ler ellerindeki cihad bayrağının peşinde bir "derviş-gazi" ordusunu sürükleyerek, yerleşime elverişli olan Anadolu'ya yayılmaya başlarlar. Birbirlerine çok benzeyen örgütlenme biçimleriyle tasavvuf ve Ahilik bu sayede, Anadolu'da geniş bir bölgeye yayılabilmiştir.

Anadolu'nun, Bizans'tan Türk egemenliğine geçiş dönemine salınе olan 12. ve 13. yüzyıllarda, sınır bölgelerinde kendine özgü melez bir kültür oluşmuş ve "derviş-gazi" figürü bu kültürün ana karakteri olmuştu. Sınır boylarını yurt edinen ve sadece düşmana akınlar yaparak değil, kültürel etkileşimde de rol oynayarak İslamın yayılması misyonuna hizmet eden bu seçkin savaşçılar çok iyi süvari olmalarının yanı sıra, meşhur kompozit yayı kullanmakta da ustaydılar. Fuad Köprülü'ye göre, uç beyliklerine gönderilecek savaşçılarda aranan dokuz şarttan ikisi, iyi bir ata ve iyi bir yaya sahip olmaktı.[17] Büyük Selçuklulardan beri fütüvvetin siyasi ve toplumsal gücü sultanları rahatsız etmiştir. Güçlenen Osmanlı hanedanlığında da, benzer rahatsızlık ve kaygılar başlamıştı. I. Murat döneminden itibaren, Ahiler kendilerine özgü askerî karakteri kaybetmişti. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti örgütlenmesini tamamlamış, bir siyasi iktidar odağı olan Ahilik teşkilatına yavaş yavaş siyasetten el çektirmiş ve kurum bir esnaf teşkilatına dönüştürülmüştü.

Bir savaş sanatı olan okçuluk, sözü edilen "derviş-gazi"ler, askerî teşkilatlanmadaki ağırlığını yitirdikten sonra da bu savaşçıların dünya görüşü ve yaşam biçimlerinin izlerini taşımaya devam etmiştir. Hatta okçuluğun savaşla doğrudan ilgili disiplinleri unutulmaya ve sportif kimliği ön plana çıkmaya başladığında da okçuluk, savaş sanatı çerçevesi ve ardındaki "gaza misyonu", biçiminde de olsa varlığını sürdürmüştür. Bu doğrultuda, menzil atışı yapan kemankeşlerin[18] "Gaza niyyetine!" deyip, sonra "Ya Hak!" nidasıyla ok atmalarından, yay morfolojisindeki tasavvufi sembolizme[19] kadar çok sayıda örnek verilebilir.

Mükemmel bir örgütlenme sergileyen okçuluğun Ahilikle ilişkisi de, iki örgütün törenlerinin şaşırtıcı benzerliğinde de açık seçik görülebilir. Fütüvvet geleneğindeki "fütüvvete giriş töreni"nin Osmanlı okçularının "kabza alma törenleri"yle önemli ölçüde benzeşmesi, toplantılarda hiyerarşik bir düzende oturulması, her iki teşkilatın aynı gövdeden dallandığının kanıtı olarak düşünülebilir. Fütüvvetteki "pir tutma" geleneğinin karşılığı okçulukta da vardır. Ahilikte, mesleki eğitimi almak isteyen aday, bir ustanın (pir) öğrencisi olmayı talep eder. Pirin ve cemaatin huzurunda yapılan törende, ustası talibe öğreneceği sanata uygun bir nesne vererek, sanatın elden ele ve nesilden nesile aktarılışını sembolize ederdi. Kemankeş adayları için de benzer bir tören gerçekleştirilir ve aday ustasından sembolik olarak bir yay alırdı. "Küçük Kabza Alma Töreni" aday okçuluk eğitimine başlarken; "Büyük Kabza Alma Töreni" ise, talip tekke sicil defterine kaydedilmeye hak kazandığında yapılırdı.

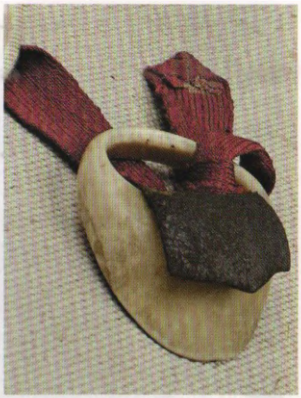

İstanbul'da Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin günümüzdeki hali (üstte). Okçuluk tarihinden kalan son izler olan son menzil taşları kalıntıları, İstanbul Okmeydanı'nda araçların, binaların arasına sıkışmış vaziyette.
Fotoğraflar: Metin Ateş.

Deriden yapılmış puta (üstte). Askeri Müze, Harbiye Topkapı Sarayı Müzesi Silah Dairesi'nde bulunan bir zihgir (ortada). Modern malzeme (ortodontik akrilik) kullanılarak yapılmış zihgir.

Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta; kurallarla böyle sıkı sıkıya örülü bir ortamda, meslek ve rütbenin önemsenmediği bir eşitlik ortamının bulunmasıdır. Bu durum, özellikle imparatorluğun toplum ve devlet düzeni göz önüne alındığında, şaşırtıcı bir istisnadır. Osmanlı devlet düzeninde toplumsal sınıflar birbirinden keskin sınırlarla ayrılsa da, atışlara her meslekten ve sosyal sınıftan insan katılabiliyordu. Zengin ve nüfuzlu kişilere ayrıcalık tanınmazdı ve bunun istisnası yoktu.[20] 18. ve 19. yüzyıllarda Okmeydanı'na daha çok saraya mensup kişilerin ilgi göstermesi de, bu eşitlik ilkesini bozmaz; hatta, usta bir kemankeş olan Sultan II. Mahmud'un kendisine iltimas yapılmaması konusunda ileri derecede titiz olduğu belgelerden görülür.[21]

Notlar

1 Federation Internationale de Tir A L'Arc (Uluslararası Ok ve Yay Federasyonu)

2 İngiliz kralı VIII. Henry okçuluğun bir spor dalı olarak gelişmesi için girişimde bulunur ve Sir Christopher Morris'i, bir okçuluk derneği kurmakla görevlendirir. Okçulukla ilgili bilginin korunması ve İngilizler arasında okçuluğa ilginin artırılması amacıyla, 1545'te Roger Ascham tarafından *Toxophilus* adlı kitap yayınlanmıştır. 1600'ler boyunca okçuluk dernekleri kurulmuş ve düzenledikleri turnuvalarla okçuluk bir müsabaka sporu haline getirilmiştir.

3 *Telhis-i Resâilü'r-Rumat*'ta (Mustafa Kani, 1847, matbu versiyon) "sepet" ve "puta" sözcüklerinin ayrı anılması, bunların iki farklı hedef olabileceğini düşündürmektedir.

4 Çok hafif okları mümkün olduğunca uzak mesafelere atmanın çatışma değeri taşımadığı düşünülebilir. Belki de böyle atışlar mesaj yollamak amacıyla yapılıyordu. Ancak kökeninde bu varsa bile, uygulamada menzil atışları saf bir spor disipliniydi.

5 "Bileşik", "katınç", "mürekkep" tabirleri de önerilmiş ve kullanılmıştır.

6 Osmanlı yayları Asya kompozit yayları içinde en kısa olanlarıdır. *Türk Okçuluğu* adlı kitabında Dr. Ünsal Yücel, Osmanlı yaylarının uzunluğu için 100,8 cm.-145,6 cm. ölçülerini vermektedir. Aynı kaynak, Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda mevcut menzil yaylarının çoğunluğunun boylarının 115-120 cm. arasında değiştiğini bildirmektedir.

7 Yaycı ve okçu esnafı, Osmanlı esnaf teşkilatı içinde ayrı loncalar halinde ve kendilerine ait çarşılarda toplanmışlardı. Yaycı ve okçu dükkânlarında hem üretim, hem satış yapılırdı.

8 Zihgirciler, okçu ve yaycı esnafı dışında, kendi pirleri olan ayrı bir esnaf loncası halinde teşkilatlanmışlardı. Savaş oklarının uçları da ayrı bir esnaf grubunca yapılırdı.

9 Tüfeğin orduda tek başına yer alması birdenbire olmamış, tüfek muhtemelen bir süre ok ve yayla beraber kullanılmıştır. İ.H. Uzunçarşılı 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başı gibi bir dönemde, tüfekçilerden meydana gelen 92. Yeniçeri Ortası'nın kurulmasıyla, ok ve yayın orduda kullanımının tamamen terk edildiğini ileri sürse de, Yücel bu tarihin çok erken olduğu görüşündedir. Görüşüne gerekçe olarak da, zamanın ağızdan dolma, yivsiz namlulu ve fitilli tüfeklerinin son derece kullanışsız olduğu gerçeğini göstermektedir (Ü.Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 1999). Osmanlı ordusunun ana unsurları ateşli silahlarla teçhiz edildikten sonra ok ve yay bir süre daha kullanılmaya devam etmiştir. Osmanlı tabiiyetinde olan ve seferlere katılan Kırım ordusu, atlı okçu kuvvetlerini 18. yüzyıl ortalarına kadar korumuştur. Ok ve yayı kullanmaya devam eden bir başka askerî unsur da, seferde ve barışta Sultan'ı korumakla görevli olan Solak zümresi olmuştur.

10 Atlı okçunun eğerin üzerinde okunu çabucak gezlemesi (okun arkalığını kirişe takması) ve çekiş sırasında okun kirişten düşmesine engel olacak biçimde kirişi tutması gerekirdi. Başparmak çekişi; okun yaya sağ elle ve yayın sağ tarafından yerleştirilmesini, aynı elin akıcı bir hareketiyle gezlenmesini ve bu hareketin devamı olarak yayın çekilmesini mümkün kılıyordu. Ayrıca tam çekişe geçildiğinde, işaret parmak okun gezine basarak oku kirişte tutuyordu.

11 Zihgir, Farsça bir bileşik isim olup, yaklaşık olarak "kiriş-çeken" anlamına gelir. Sast ise Arapça "altmış" sayısının karşılığıdır. Arapların, başparmakla diğer parmaklar arasındaki konum ilişkisine dayalı, onluk sayı sistemi temelli ve abakus gibi çalışan bir hesaplama sistemleri vardır. Şast adı olasılıkla mandal oluşturulduğunda elin "60" sayısını gösteriyor olmasındandır. *Kamûs-ı Türki*, şast'ın karşılığını "kemankeş zihgiri" olarak veriyorsa da, kemankeşler tarafından kaleme alınmış eski risalelerde mandal varyasyonlarından söz edilmesi kemankeşler arasında da sadece 60 mandalın kullanılmadığını, okçunun fiziksel özelliklerine uygun bir mandalın ustası tarafından belirlenip öğretildiğini düşündürmektedir.

12 E.S. Morse, *Additional Notes on Arrow Release* (Okun Bırakılışına Dair İlave Notlar), 1922.

13 K. Koppedrayer, *Kay's Thumbring Book*, Ontario, 2002, s. 7-8.

14 Kiriş başparmakla çekilip bırakıldığında, okun yay kabzası etrafında yaptığı bükülme hareketi (*archer's paradox*) çok az olmaktadır.

Ahilik ve okçuluk ilişkisi incelenirken atlanmaması gereken önemli bir nokta, "derviş-gazi" figürünün, Asyalı savaşçı ruhunu İslamın moral değerleriyle yoğurup bir tür şövalyelik kültürü oluşturmasıdır. Gözünü kırpmadan adam öldüren bu insanların güzel ahlaklı, kendilerine ve topluma yararlı kişiler olmaya yönelik disiplinli bir yaşam sürmeleri ilginçtir. Lirik bir ifadeyle, derviş-gazi figürünün kendi içinde "şairle savaşçıyı dengelediği" söylenebilir. Pek çok ulusun kültüründe benzer savaşçı figürleri vardır. Ortaçağ Avrupa'sının "Tanrı, Oğul ve Kutsal Ruh adına" savaşan feodal şövalyesi, Buşido denilen ahlaki doktrinin takipçisi olan Samuray, hatta ünlü Şaolin Tapınağı'nın budist rahipleri böyle savaşçılardır.[22] Bu kadim kültürlerin mirasçısı olan uluslar, romantik "güzel ahlaklı savaşçı" temasını sayısız film, sanat eseri, kitap ve bilimsel yayınla işlemiş ve dünyaya mal etmiştir. Bizim de, kültür mirasımızın bu parçasına hakettiği ilgiyi gösterecek meraklı aydınlara ihtiyacımız var.

Yavuz Sultan Selim'i Mermer Köşk'te ayna atışı yaparken gösteren minyatür. ***Hünername*****, 16. yüzyıl.** Topkapı Sarayı Müzesi.

Bunun sonucunda, yayın depolayıp oka aktardığı enerjinin daha büyük bir kısmı okun ileri hareketi için kullanılmış olur. Buna ek olarak, okun yaya uygunluğunu belirleyen "spin değeri nin önemi azalır, yani yay "ok seçmez". Ayrıca basparmak çekişinde ok yayın sağ tarafındadır ve bu üst üste daha hızlı atış imkânı demektir.

15 S. J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1. Cilt, İstanbul, 1994.

16 Asya tarzı okçuluk tekniğini ve okçu yüzüğü kullanımını İslam-Arap dünyasına tanıtanlar Asya halkları olmasına rağmen, Osmanlılar okçuluğun geçmişini İslam geleneğine dayandırma yanlışlığına düşmüştür. Örnek vermek gerekirse, İmparatorlukta zihgir yapımıyla uğraşan zanaatkârlar, Ali Peygamberi pirleri kabul etmişler, zihgirin Muhammed Peygamberin teşvikiyle Ali Peygamber tarafından icad edildiğine inanmışlardır (Ü. Yücel, *age*, s. 309). Oysa İslam öncesinde ve dinin erken dönemlerinde Arapların basit ahşap yaylar kullandıkları ve kirişi dört parmaklarıyla çektikleri bilinmektedir (K. Koppedrayer, *age*, s. 15).

17 Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1959.

18 Okçuluk eğitimi almak isteyen talip, pirinin gözetiminde eğitimine başlar, ustası uygun gördüğünde menzil atışlarına geçer, pişrev tipi menzil okuyla 900 gez (594 m) mesafeye ok atmayı başardığında, törenle tekke sicil defterine kaydedilir, "defterli kemankeş" olurdu. Bu başarısı "Büyük Kabza Alma Töreni"yle de tescil edilir, taze kemankeş bu törende ustasının ve şeyhinin elini öper, ustasının elinden sembolik olarak bir yay alırdı.

19 Yayın karın tarafına yay kollarına yapıştırılan iki parça boynuz tam kabzanın ortasında birbirine yaklaşır, aralarına fildişinden bir parça konurdu. İki ayrı yay kolunun kabzada birleşmesinde, iki'nin "aslında bir olana" dönmesi, "vahdet-i vücud" un sembolik olarak tecelli etmesi söz konusuydu. Bu sebeple, okçulukla ilgili törenlerde yayın kabzası özel bir yere sahipti: Kemankeşler atışlardan önce ve sonra yayın kazasını öperler, Tekke Sicil Defteri'ne kaydedilmeye hak kazanan kemankeşe ustası sembolik olarak "kabza verirdi".

20 Ü. Yücel, *age*, s. 103, 106, 205.

21 Sultan Mahmud'un ok attığı mesafeyi padişaha yaranmak için tahrif etmeye teşebbüs eden havacıların (okun düştüğü yere yakın bekleyen şahitler) bizzat padişah tarafından azledildikleri, Dr. Yücel tarafından aktarılmaktadır.

22 Böyle "ideal savaşçı" figürlerinin oluşmasında; toplumsal, kültürel ve tarihî değişimlerin yanında pragmatist ihtiyaçlar da rol oynamaktadır. Farklı kültürlerdeki etyolojik süreçlerin şaşırtıcı benzerliği, bu kültürlere ait "şair-savaşçı" figürlerinin benzerliği kadar şaşırtıcıdır. Savaşçıya harp pratiğinde gerekli olan zihinsel ve ruhsal melekelerin, mistik/ezoterik öğretilerin ritüel ve uygulamalarıyla kazanıldığı düşünülebilir. Mesela, antik dini Şinto'yu takip eden aristokrat Japon savaşçısı samuray, savaşçı yeteneklerini arttırdığına inandığı zihinsel eğitim tekniklerini Zen Budizminden ödünç almakta sakınca görmemiştir.

Mübadeleyle Gelen Yeni Bir Yaşam

"Biz Şimdi Fakir mi Olduk!"

Fevziye Erten, 1913'te Selanik yakınlarındaki Florina'da doğar. Naile Hanım ve nakliyatçılıkla uğraşan Kemal Bey'in yedi çocuğundan biri olarak büyür. Kardeşlerinin çoğu küçük yaşlarda hastalanarak ölür. 1923-1925 yılları arasında Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen 'Ahali Mübadelesi'nde ailesiyle birlikte İzmir'e gelir. İzmir Turgutlu'ya yerleşmeye karar veren aile, memleketlerinde bıraktıkları mülkler karşılığında verilenlerle yeni bir düzen kurar. Babası ticaretle uğraşmaya devam eder. Fevziye Hanım Turgutlu'da kısa bir süre ilkokula devam etse de 'kız çocukları okutulmaz' gerekçesiyle ilkokulu bitiremez. 1934 yılında kendisi gibi mübadil olan Süleyman Bey'le evlendirilir. Un ve tuğla fabrikaları olan Süleyman Bey'le yaptığı evlilikten dört çocuğu olur. Eşini kaybettiği 1970 yılından bu yana yalnız yaşayan Fevziye (Erigi) Erten, İzmir'de oturuyor.

Hazırlayan: Tuba Çameli

"Beş yüz yıl evvel galiba, Konya'dan Türkler gelmiş; Manastır-Selanik arasındaki Florina'ya yerleşmişler. Annem Bosna'da büyümüş, dedem subaymış. Diğer dedem ise Florinalı. Babam Florina'da doğmuş, büyümüş. Dedem tüccarlık, nakliyatçılık yapardı. Babam çok zeki bir adamdı ve Florina'nın önde gelenlerdendi. O da nakliyatçılık yapıyordu. Aynı zamanda dükkânımız ve çiftliklerimiz vardı. Eskiden böyle arabalar yoktu, çifte beygirli arabalarla yapılırdı nakliyatçılık. Selanik'ten mal gelir, sonra arabalara konvoy halinde yerleşir, dağıtım yaparlarmış... 1913 yılında, Balkan Harbi'nden bi sene sonra ben dünyaya gelmişim. Balkan Harbi'yle birlikte Rumeli'ye pek çok devlet birden girmiş; Bulgarlar, Sırplar. Hepisi içeri girince, birkaç sene kargaşalık olmuş. Ondan sonra dağıtım yapmışlar. Florina ve Selanik Rumlarda kalmış. Bu dağıtımdan sonra Türkler geri kalmış."

Balkan Savaşları; Yunanlılar, Sırplar ve Bulgarların genişlemeci politikalarının ve bölgedeki Osmanlı mirasını paylaşma isteğinin bir sonucudur. Bu mirasın paylaşılması Yarımada'daki kargaşayı bitirmeye yetmez. Bu kez Balkan devletleri kendi aralarında savaşmaya devam ederler: Birinci Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'yla sona erer. Antlaşmaya göre; Trakya'da Osmanlı-Bulgar sınırı Midye-Enez hattı olur. Trakya, Edirne Bulgaristan'a; Güney Makedonya, Selanik ve Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a; Silistre Romanya'ya verilir ve Arnavutluk'un bağımsızlığı kabul edilir. Fevziye Erten o yıllarda Yunanistan'ın kontrolüne giren Florina'daki günlük yaşamı bütün ayrıntılarıyla adeta resmini çizercesine anımsıyor:

"Florina çok güzel bi şehirdi. İki dağ arası böyle, çok yeşildi, ortasından dere akardı. İlerde şelale akardı. Köprüler vardı, çok yeşillik, sulak bir yerdi. Evler iki üç katlı, en fazla dört katlıydı. Hepsi bahçe içindeydi. Bizim evimiz de birkaç katlıydı. Toplu bir yaşam var idi; dedemiz, aylıkçılarımız, annelerimiz, üç gelin, kayınvalide, hepisi bir arada. Bir taksimat yapmış, gayet güzel geçimleri vardı. Bir defa, herkesin evinde sağmal hayvan var idi. Herkes bir arada; yemek yaparlardı... Rumlarla bir aradaydık ama, derenin bir tarafı; çarşı tarafı, Türklerindi daha çok. Öbür tarafı, 'Padiyak' derlerdi, o tarafı, daha yüksekti ve ekseriyetle Rumlar orada yaşardı. Hatırlıyorum, Rumlar hiç zengin değildi. Çünkü eskiden beri Türklerinmiş tüm orası. Türkler mallarını Rumlara kiralardı. Bulgarlar da yaşardı orada. Ekseriyetle köylerde. Rumlar değil Bulgarlar işçilik yaparlardı. Rumlar mesela lokantacılık yapardı. Ama; onlardan daha çok okuyan adam çıkardı. İşte, doktor onlardandı, mesela Türklerden hiç doktor yoktu. Florina'da üç tane Rum doktor vardı. Türk kadınları da doğum yaptırırdı ama esas diplomalı ebeler yine Rumlardandı."

Rumeli Anadolu'dan Daha İleriydi

"Buraya gelince gördük, Rumeli Anadolu'dan daha ileriydi. Rumelililer daha ince ve nazik insanlar. Eski adamlar, ekseriyetle paşalar, maşalar, hepisi Rumeli'den yetişme. İşte Atatürk de Rumelili. Üsküp, Komanova buralardan çok büyük şairler çıkmış. Türkler de gayet medeniydi orda. Gayet güzel giyinirlerdi, Rumların giyinişleri başkaydı tabi... Türk kadınları uzun etek, çarşaf, peçe kullanırlardı veya pelerin. Annem çarşaf, peçe kullanırdı. Bir de 'ferace' derler onu giyerlerdi. Boydan geçme ferace. Yaşlılar beyaz örtülerle böyle... Sırmalı yorgan ve gelinlikler vardı sonra. Eskiden mutlaka sırmalı bir şeyler verirlermiş geline. Kadifesiyle işlenmiş sırmalı yorgan vardı bizde de. Kayınvalidem sırmalı bebek yorganini, oğluna vermiş, o da bana verdi. Ben de oğluma verdim. Kayınvalidemin işlemeli gelinliği de hâlâ duruyor." Fevziye Hanım yaşam anlatımında toplumsal dayanışmanın örneklerine de yer veriyor:

"Biz küçükken nenemizin büyüttüğü, devamlı bizde kalan, askere gitmiş gelmiş, 'apomuz' vardı. O 'apomuz'un oğlu benimle yaşıttı, beraber büyü-

Florina'dan bir kartpostal.

dük. Bir de beslemeler var idi. Zengin olanlar, ufak öksüz kızları alır, besler büyütür, evlendirirlermiş. Ama her yerin, her türlüsü var; orta hallisi var, fakiri de var idi. Fakirler listedeydi orda. Kimisi fırın gösterir, ekmek verir, kimisi kıyafet verir, kimisi zekâtlarını verirlerdi. Fakirlere çok yardım ederlerdi. Senede bir panayır açılırdı. Panayıra, envai çeşit eşyalar gelirdi. Bu panayırda fakirler giydirilirdi. Fakir Türklere yardım ederlerdi, Rumlara değil."

Aşure ve Zerde Pilavı

Fevziye Hanım'ın çocukluk anılarda, iki halkın birlikte yaşama kültürünün gelişmişliğine işaret eden pek çok örnek bulunuyor: "Türklerle Rumlar böyle canciğer gibi birbirilerine hiç kötülük yapmazlardı. Herkes âdetini yapardı hiç mani olunmazdı. Hatta bayramlarda gidip gelinirdi, onların paskalyaları var, paskalyalarında bize yumurta ve çörek gönderirler; biz de bayramlarda onlara baklava gönderirdik. Sen, ben gibi hiçbir şey yoktu. Babamın ortağı Dimitro vardı, karısının ismi Faniça. Çocukları yoktu. O Faniça benim kardeşimi çok severdi. Kardeşim daha fazla onlarda kalırdı. Faniça onu yedirir, içirirdi. 'Tasko' diye seslenirdi, Tahsin idi adı. Bu yüzden daha altı yaşındayken fevkalade Rumca bilirdi. Babam da çok lisan bilirdi. Florina'ya daha sonra gelen Fransızlardan da Fransızca öğrendi. Bulgarca, Rumca, Arnavutça, daha bi kaç lisan daha..."

Fevziye Hanım, Florina'daki tekke, tarikat gibi İslami kurumların sosyal yaşamdaki öneminin altını çiziyor: "Florina'ya Türkler ilk geldiklerinde tekke yapmışlar. Camisi de vardı. Beş tane yatır var

Rumeli Yemekleri

Fevziye Erten'in Rumeli'nden getirdiği yemek tariflerini aşağıda bulabilirsiniz; Erten bu yemekleri kızlarına da öğretmiş.

Paçalı:

"Arnavut böreği, paçalı ve baklavayı bayramlarda yapardık. Paçalıyı, börek yufkasını pişirip, üzerine etleri didikler ve et suyuyla yaparız. Bayramlarda yapılana 'bayram paçası' deriz. Sarımsak, yumurta, azcık un, veyahut da miyane kavurursun, üzerine et suyunu koyarsın, koyulaşır. Tavuk etlerinin üzerine tereyağında biberi kavurur, onu da dökersin."

Hamayli Tatlısı:

Rumeli'de börek meşhur. Bir de ince yufka, baklava yufkasından tatlılar yapardık. Hamayli tatlısı diyoruz mesela. İnce yufkayı açarsın, iki tane üst üste kor böyle kesersin, içine mahlep yapıyorduk. Kesilenleri böyle hamayli, hamayli, çeviririsin, hamayli tatlısı derdik, çok güzel olur. Ben şimdi irmikle de yapıyorum, irmiği yaparken içine su değil süt koyarım."

Bir başka tatlı; Kaymaçine :

"Sonra içi kaymaklı, çok özel tatlılarımız vardı... İnce baklava yufkasını açarsın beş altı tane altına, beş altı tane üstüne korsun, yumurta, bir kaşık un, süt ve şekeri karıştırır dökersin. Yufkayı çekerler, böyle, böyle, kıyılarını katlarlar, üstüne koyu şurup... Fırına verirdik, kızarır o, mis gibi bi tatlı olur, içine kaymak konur. Memlekette sütümüz, yoğurduğumuz boldu."

Florina, 1920-1930 yılları arası.

idi. Ayrıca tekkenin vakfı vardı. Dükkânlar, hanlar, hamamlar her şey vakfa aitti. Aşure ayında, aşure yaparlardı. Yedi tane aşure kazanının kurulduğunu hatırlıyorum. Zerde, pilav dağılırdı. Tekkedeki Nakşibendi tarikatında otuz iki tane şeyh vardı. Tekkenin içinde hatim ederler, Kuran okurlardı. En son benim dayım Ziya Erigi şeyh oldu... Üç aylarda âdettir dışardan hocalar gelir. Hocalar tekkede kalır, üç ay orda beslenir onlar. Ayrıca kilise vardı. Gayet güzeldi, herkes dinine hizmet ederdi, neyse vazifesi yapardı..."

Çan Çalacak Baskın Olacak

1922 yılında, Yunan Ordusu'nun Anadolu'daki yenilgisiyle eş zamanlı, Rumeli'de yaşayan Müslümanlara yönelik bir katliam yapılacağı haberleri kulaktan kulağa dolaşmaya başlar. Öte yandan yenilen Yunan ordusuyla birlikte, Anadolu'da yaşayan Rumlar da benzer bir endişeyle evlerini terk ederek Rumeli'ye göç etmek zorunda kalırlar:

"Büyük, iki taraflı bir evimiz vardı, bahçe içinde. Bir tarafını boşalttılar. Biri Eskişehir'den diğeri Bodrum'dan gelen Rumları evimize yerleştirdiler. Alt katta beş çocuklu Eskişehirli bir aile, üst katta da Bodrumlu bir papaz otururdu. Bu arada Atatürk (Yunanlı) askerleri hep esir almış, papazın oğlu da (Anadolu'da) esirdi. Sonra Yunanlılar, Türkleri katliam etmek istedi. Herkese ilan ettiler, 'kimse evden çıkmayacak.' Herkesi evine kapattılar. Ondan sonra bir çan çalacak dediler, bir, iki, üç, ondan sonra baskın olacak. Ve herkesi toplu bir katliam yapacaklar. Babam Rum ortağının evine götürdü bizi. O da bizi aldı evine. Evinin arka tarafı dağ, bütün askerler süngü taktılar, katliam edecekler. Bir çan çaldı, iki çan çaldı, üçüncü çanı beklediler... Yok, yok, yok. Orada biri Atatürk'e haber vermiş; 'Buradaki Türkleri, hepisini katliam ediyorlar' diye. Atatürk de demiş ki, 'Bir tane Türk'ü (öldürürlerse) ben de esirleri göndermem.' Katliamı yapamadılar. Baskın yaptılar, evleri aradılar. Köylülere çok işkence yaptılar. Florina'da yapmadılar çünkü daha bilinçli adamlar var idi. (Anadolu'dan) Gelen Rumlara Türkler çok yardım etti, buradaki Rumlar hiç yardım etmedi onlara. Velhasıl gelenlerle de iyi geçindik. İşte ondan sonra mübadele oldu, imza filan oldu."

Bize Et Getirdiler...

"Alaşehir'e geldik, Alaşehir'de kurban bayramı oldu. Haziran, Temmuz falan, bizde alışkanlık kurban kesilir. Muhacirler gelmiş, gelmiş diye konuşuyorlar. İstasyonda, Alaşehir'in istasyonunda kalıyoruz. Kurban kesmiş Alaşehirliler. Bize et getirdiler. Biz başladık ağlamağa, eskiden bizim evde üç beş tane kurban kesilir ve dağıtılırdı. Onlar bize et getirince, biz, amcamın kızı, benden iki yaş büyüktü işte böyle, başladık ağlamağa, "biz şimdi fakir mi olduk, bize fakir diye mi yolladılar bunu, ağladığımızı ben biliyorum, çocuk idim."

Bahr-i Cedid Vapuru

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte binlerce Anadolulu Rum, Yunan askerleriyle birlikte Yunanistan'a kaçar. Savaşın yenilgisiyle öfkelenen kitleler, Yunan topraklarında yaşayan Türklere yönelik baskılarını artırır. Öte yandan ulusal bağımsızlık savaşının sonunda, ciddi nüfus azlığı sorunu yaşayan Türkiye'nin de isteği doğrultusunda, Lozan görüşmelerinde tüm bu sorunların çözümleneceği düşüncesiyle Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'de nüfus değişimi (Ahali Mübadelesi) anlaşması imzalanır. Türkiye'den Yunanistan'a gönderilen bir milyonu aşkın Rum'a karşılık, dörtyüz, beşyüz bin dolayında Yunanistanlı Müslüman Türkiye'ye getirilir ve farklı yörelere yerleştirilir. Özellikle 1923 öncesi Anadolu'yu terk eden Rumların ve daha sonra gerçekleştirilen mübadeleyle yer değiştirenlerin kesin sayısal verilerine ulaşılamamakla birlikte, iki ülke arasında yaşanan göç, etkileri kuşaklar boyu süren toplumsal ve ekonomik sorunlara yol açar.

"Mübadele kararı verildikten sonra, biz ordayken papazın oğlu geldi. Florina'da heyetler kuruldu sonra. Gidecek isimler seçildi, herkese ilan edildi. Tabii büyük işler oldu. Kuranlar okunur, toplanılır, dualar edilirdi. Üzülürdük. Baskınlar sırasında sandıktaki eşyaları, ne varisa, hepisini almışlardı zaten. Toplandık. Çok mühim eşyaları aldık; giyecek, şu bu fazla bi şey alınamadı. Trenle Selanik'e geldik. On beş gün kaldık orda, dağıtım sıramızı bekledik. Fakir olanlar çadırlarda, zengin olanlar otellerde kaldı, Selanik'i gezdik, babamız bize deniz kıyılarını gezdirdi. Biz otelde kaldık. Sıramız gelince vapura bindik; Bahr-i Cedid vapuruyla İzmir'e doğru yola çıktık. İşte kimisi Çanakkale'ye gitti, kimisi İstanbul'a... Bayağı, şimdiki vapurlar gibi çok güzel bir vapurdu. Biz vapurun güvertesinde kaldık. Babam arabasını, atını, seyislerini hepsini buraya getirdi. Valla iki gün mü? Bir gün, bir gece mi? Öyle sürdü yolculuk".

İzmir Yangın Yeri

"Karantinaya Urla'da aldılar. Vapor demir attı, ondan sonra bütün insanları, Urla'ya indirdiler. Urla'da hazırlanmış, bit falan olmasın diye herkesi ilaçladılar peşin. Herkes ilaçlandıktan sonra hamama girdi yıkanmaya. Bütün kıyafetler, üstünden çıkan kıyafetleri islime verdiler. Yakmadılar, tütsülediler, ilaçladılar. Mesela lacivert ise elbise kırmızı çıktı, öyle bi hal oldu. İzmir'e geldik, her yer yanıktı... Buca İstasyonu'nun altında büyük bir meydanlık var idi, orada misafirhane kurmuşlar. Herkes orda kaldı. Biz orada bir iki gün kaldık. Bir akrabamız var idi, Buca'da, Hafız isminde. Babamın hala-

Mübadele dolayısıyla deniz yoluyla Türkiye'ye gelen göçmenler. *Hilal-i Ahmer* Mecmuası, 23 Kanunievvel, 1927.

Yıl 1933, Fevziye Erten 20 yaşında (solda). Yıl 1950, Fevziye Erten 37 yaşında (ortada). Yıl 1970, Fevziye Erten 57 yaşında (sağda).

sının oğlu; Atatürk'ün casusu imiş. Atatürk ona büyük bir ev vermiş. Beş on gün kaldık o evde. İzmir'e gelince vakti olan herkes çarşıya gitti, alışverişi yaptı. Burada da heyet kurdular, isim isim dağıtım yaptılar. İsim isim ama, aileleri ayırmadılar; gayet güzel bir idare etti Atatürk. Nereye gönderdiyse orda kalmak mecburiyetindesin. Atatürk'ün gönderdiği yerde kalacaksın orda iskân alacaksın."

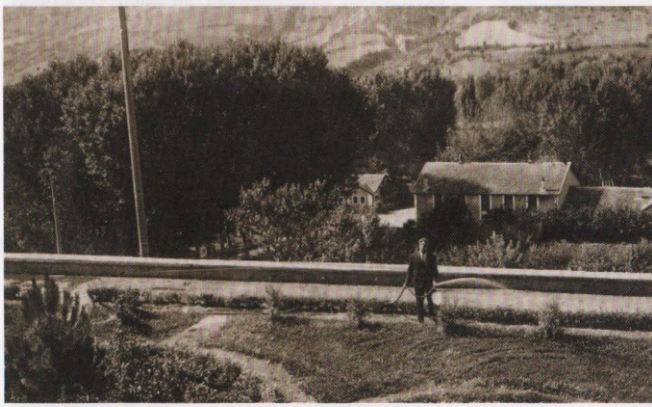
Alaşehir, oradan da Kula'ya gideceklerini öğrenir ve yola çıkarlar. Fevziye Hanım'ın anlatımına göre Atatürk'ün de arkadaşı olan Adem Vasfi Bey aracığıyla, 'gittiğin yerde kalıp, iskân izni alma' kuralının dışına çıkar aile. Kula'da kendilerine verilen mülkleri geri çevirerek, çiftçilik yapmak isteyen dedesinin isteğiyle toprağını beğendikleri İzmir Turgutlu'ya yerleşirler.

"Turgutlu çok güzel bir yerdir. İlk geldiğimizde orda da evler yanmış, yıkılmıştı. Turgutlu'da arsa, bağ bahçe ve iki tane dükkân verdiler. Babam ticaretle uğraşmaya başladı. Ne olursa olsun, Florina'daki saltanatımız burada olmadı. Ne kadar varlığımız olsa, oradaki düzen başkaydı, buradaki başka..."

Yamalı Zıbın Giyerlerdi

Evlerini terk edip, yeni yaşamlarını kurmaya çalışan bu insanları bir başka zorluk beklemektedir. Muhacirlerle yerli halk arasında yaşanan sorunları Fevziye Erten şöyle anlatıyor:

"Valla Turgutlu'daki yerli halk muhacirleri pek istemedi. Anadolu halkı çok kabaydı o zaman. Zaten oradan gelirken, kapitan 'Zannetmeyin' dedi, 'orası ince bir yerdir. Rumelili daha ince, daha nazik. İnceliği sizden öğrenecekler...' Hakikaten geldik her yer yanık yıkık. Tabii onlar da harpte fakir olmuşlar. 'Aman niye geldiniz, batıverseydiniz, geberiverseydiniz..' dediler. Gidenlerden memnunlarmış. 'Muhacirler kör olasıcalar, gelmez olalardı, gâvurcuklarımız duraydı daha iyiydi...' derlerdi. Öyle kabaydı konuşmaları. Giyimleri yok, yamalı zıbınlar giyerlerdi. Anadolu halkı da sonradan inceldi. Misafire 'hoşgeldin' demesini bilmezlerdi. Büyükannem birkaç kişiyle görüşüyordu, biri de Kınmlı bir aileydi. Ondan sonra büyükannem başkalarına 'gelin görüşelim' dedi. Sonra muhacirlerle çok alakaları oldu; saygıyı, sevgiyi gördüler. Birkaç sene sonra, onlar da değişti. Biz oradaki geleneklerimizi burada da sürdürdük. Ondan sonra dediğim gibi, yalnız kalmadık biz, mesela Turgutlu'da

İzmir-Bornova 1930.

Fevziye Hanım ailesiyle birlikte.

bizim gibi olan, Florina'daki mahallemizden pek çok aile vardı."

Muhacirlerden Kız Alalım

"Bir iki sene olmadıysa, ondan sonra muhacir kızları daha hora geçti. 'Aman saygılıdır, muhacirlerden kız alalım' diye konuşmaya başladılar. Karıştı millet ve alış-veriş yaşandı. Turgutlu'da bayramları (kurulan) bir meydanlık var; bayram yeri derlerdi, salıncaklar kurulurdu. Turgutlu'nun âdeti, gençler bayramda burada görüşürlermiş, ve daha çok birbirine kaçarlar ya da kız kaçırırlardı. Sonra kız kaçırması kalktı, daha bir medeni oldu insanlar... Babam gelen görücülere vermedi beni. 'Kendi memleketlime veririm, kendi insanlarıma' dedi. Beyim akrabam, onunla birlikte İzmir'e geldim, Bornova'ya. '34'te evlendim. İlk oğlum '35 senesinde doğdu. Beyimin un fabrikaları var idi. Sonra genişlettiler, tuğla fabrikası yaptılar. Harp senelerinde ekmek kıtlığı oldu. Çok insanlar aç kalırdı, çeyrek ekmek verirlerdi. Biz bütün millete Bornova'da yardım ettik. Fabrikalarda bozgunluklar oldu, ama çocuklar okudu, kimi evlendiler, sonra dağıldılar. Otuz bir sene de kayınvalidemle beraber kaldım. İşte beş sene sonra da beyim vefat etti. Akciğer kanseri oldu..."

Fevziye Hanım halen Bornova'da yaşıyor. 'Çocuklara ben tek başıma yaşayacağım ama evim herkese açık' dedim. "Malım var, mülküm var, onlara ihtiyacım yok. Otuz dört senedir de yalnız yaşıyorum. Ama çok da geziyorum, çocuklarıma gidiyorum. Bazı düşünüyorum da, hakikaten memnunum hayatımdan, evlatlarımız güzel yetişti. Şimdiki halime şükrediyorum..."

Kaynaklar

1 ARI, Kemal *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

2 Tarih Vakfı tarafından düzenlenen 'Elveda Doğduğum Topraklar' sergisinin kitapçığı.

Bu yazının derlendiği görüşme, Tarihe Bin Canlı Tanık sözlü tarih projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Kapsamlı bir yaşam öyküleri arşivi oluşturarak sosyal tarih çalışmaları için önemli bir kaynak yaratmayı hedefleyen projemiz devam ediyor. Bu proje kapsamında görüşebileceğimiz kaynak kişiler önerebilir, ayrıca sınırlı kaynaklarla yürütülen projemize maddi destek sağlayabilirsiniz.

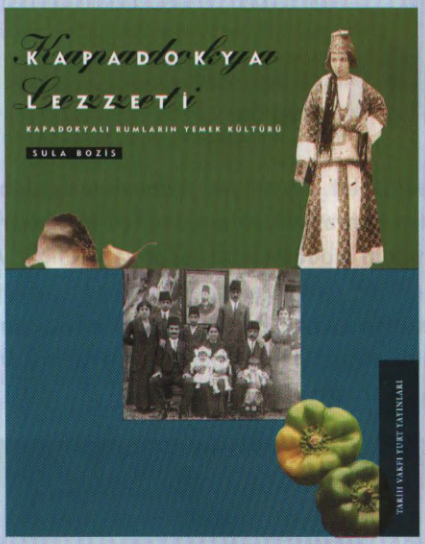
Proje Danışmanları: Prof.Dr. Aynur İlyasoğlu, Doç.Dr. Esra Danacıoğlu Tamur
Proje Koordinatörü: Gülay Kayacan
Görüşmeyi Gerçekleştiren: Hakan Koçak
Deşifre, Redaksiyon ve Fotoğraflar: Sevil Üzrek

Katkı ve önerileriniz için iletişim adresimiz :
Tarih Vakfı-Bilgi Belge Merkezi,
Zindankapı Değirmen Sokak No:15
34460 Eminönü-İSTANBUL
Tel: 0 212 513 52 35 (dahili 22 ya da 27)
Faks: 0 212 513 21 77
e-posta: tbct@tarihvakfi.org.tr

KAPADOKYA LEZZETİ

KAPADOKYALI RUMLARIN YEMEK KÜLTÜRÜ

SULA BOZİS

İnsan topluluklarının maddi kültür ve gündelik yaşamlarını anlamada yemek kültürünün özel bir önemi vardır. Tüketilen temel gıda maddeleri, yemek çeşitleri, bu yemeklerin hazırlanma içimi ve onlara yüklenen sembolik önlemler gibi yemek kültürüne ilişkin birçok veri, belli bir yörede yaşayan insanların yaşadıkları coğrafyayla ve birbirleriyle kurdukları ilişkilerden kültürler arası etkileşimlerine, ekonomik faaliyetlerinden gelenek ve göreneklerine kadar birçok alanda zengin ipuçları sunarlar. Sula Bozis bu kitapta, Kapadokyalı Rumların yemek kültürüne bu açıdan ışık tutmaya çalışıyor. Kapadoya tanımlamasını günümüzdeki dar coğrafi anlamında değil, 1924 mübadelesinden önce İç Anadolu'nun değişik yerlerinde yaşayan Rumların kullandığı anlamda, yani tüm İç Anadolu'yu kapsayacak şekilde kullanıyor. Dolayısıyla, kitapta Nevşehir'den Isparta'ya, Konya'dan Adana'ya uzanan geniş bir coğrafyaya dağılmış insanların mutfak kültürüne ilişkin anlatılar bulunmaktadır. Yazar kitapta yazılı ve maddi verilerden yararlandığı gibi, birçoğu mübadeleden sonra Yunanistan'a göç etmiş ve halen hayatta olan yöre insanlarıyla yaptığı sözlü tarih görüşmelerini de anlatıya dahil ediyor. Ayrıca, çoğu yörede yaşamış kişilerden derlenen 54 adet yemek tarifini de vererek, yöre mutfağına özgü tatların evrenselleşmesine katkıda bulunuyor. Sula Bozis'in yemek kültürüyle ilgili diğer kitabı *İstanbul Lezzeti: İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü*, yine Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanmıştı (2. baskı, 2002).

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Belgelerle Kanuni'nin Akdeniz Politikası

Simancas Arşivi'ndeki Osmanlı...

Simancas Arşivi, 15-19. yüzyıllar arasına ait 33 milyon belgesiyle İstanbul'daki Osmanlı Arşivi ve Vatikan'daki arşivden sonra Avrupa'nın üçüncü büyük arşividir. Bu tarihî arşiv, Akdeniz dünyası tarihi için olduğu kadar İspanya ve diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı ile olan ilişkileri ve özellikle İspanya yönetimi altındaki Endülüs Müslümanlarının tarihi konusunda da çok sayıda belgeyi içerir. Simancas Arşivi'nin İspanyolca belgeleri, özellikle Braudel'in *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* eserinin kaynakları arasında önemli bir yer tutar.

İdris Bostan

Türk tarihçileri tarafından bugüne kadar çok az bilinen[1] ve yabancı tarihçiler tarafından da Akdeniz'deki siyasî gelişmeler için sınırlı olarak kullanılan en önemli arşivlerden biri Simancas Arşivi'dir (Archivo General de Simancas).

İspanya'nın Valladolid kentine 8 kilometre uzaktaki Simancas köyünde, şato olarak inşa edilen ve bir ara hapishane olarak kullanılan bina, 1540'ta V. Karlos tarafından arşive çevrilmiş, 1564'te İspanyol mimarlar, binayı yeni tarzda tekrar yapmış ve II. Felipe döneminde belgelerin burada toplanmasına devam edilmiştir.

Simancas Arşivi'nde 1997 Eylül sonlarında yaptığım kısa süreli bir araştırma sırasında, özellikle 16. yüzyıla ait Osmanlı belgeleri bulabilme düşüncem önce büyük ölçüde suya düşmüşse de, nihayet arşiv görevlilerinin rehberliğinde hızla ulaştığım tasnifler, beni az sayıda bazı Osmanlı belge-

Kanuni Sultan Süleyman. "Veronese" çevresi, 16. yüzyılın sonları. Münih, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Alte Pinakothek.

lerine götürmüştü. Asıl araştırma yapılması gereken tasnif, "Secreteria de Estado" idi ve belgeler bu tasnifin ilgili alt ayrımlarında bulunuyordu. Simancas Arşivi'nde belgeler, genellikle "Estado" adı altında konularına göre dosyalar halinde tasnif edilmiş ve her dosya kendi içinde bulunan belgelere göre yeniden numaralanmıştı.

Araştırmalar sırasında bir gerçeği bir defa daha hatırlamam gerekmişti. 16. yüzyılda iki devletin dostluk ilişkileri o kadar azdı ki, karşılıklı yazışmalara imkân verecek ortam dahi söz konusu değildi. İki imparatorluk arasında dostluk ilişkileri kurulmaya başladıktan sonra bile, ilişki çoğunlukla Venedik üzerinden gerçekleşiyordu ve bu nedenle belgeler düzenlenirken Osmanlı belgeleri de İspanya-Venedik belgeleri içinde tasnif edilmişti. Bu tasnifler arasında "Negociaciones de Venecia ile Negociaciones con Cenova" sayılabilir; ancak, Kanuni Sultan Süleyman'ın İspanya'ya verdiği 1547 tarihli ahidnâmeyi ya da daha sonraki ilişkilerin kayıtlarını bu tasniflerde bulmak mümkün olmadığına göre, Avusturya üzerinden gelişen ilişkiler için de benzer bir araştırma yapılması gerekebilir.

Simancas Arşivi'nde Osmanlı belgelerinin bulunabildiği bir başka tasnif, İspanya-Kuzey Afrika ve Akdeniz ilişkilerini esas alan "Costa de Afrika y Levante" (dosya 461-495) adını taşımakta, bu tasnifte Türkçe ve Arapça belgeler bulunmaktadır. Yine denizlerde meydana gelen olaylarla ilgili olarak düzenlenmiş olan "Guerra y Marina/Guerra Antigue" (kısaca G.A) tasnifi içinde 30 numaralı dosya, özellikle Kuzey Afrika'dan yazılmış Arapça belgelerin yer aldığı tasnifleri oluşturur.

Simancas Arşivi'nde bulunan Osmanlıca belgelerin bir bölümü, Cezayir beylerbeyleri tarafından krala yada diğer İspanya makamlarına hitaben ya-

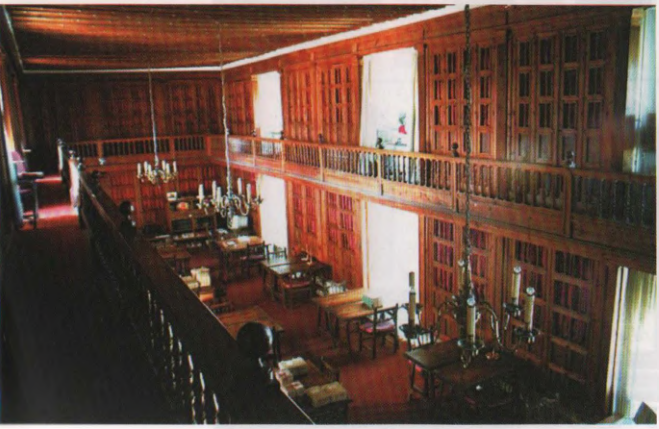
Simancas Arşivi'nin bulunduğu şato ve avlusu (altta).

zıldığı gibi, Arapça belgeler Kuzey Afrika'daki mahallî yöneticiler ya da emirler tarafından, Farsça belgelerse İran Şahı'nın gönderdiği mektuplardan oluşuyordu.

On altıncı yüzyılın ilk yarısına ait Simancas Arşivi'nde bulunan bu belgelerin bir bölümünün muhatabı İspanyol makamları olduğu için burada bulunması tabii olsa bile, Hayreddin Paşa'ya hitaben yazılan bazı mektupların da varlığı, belgelerin o tarihte İspanyollar tarafından ele geçirilmiş olabileceğini; ya da İspanya'nın Cezayir'i işgali sırasında arşivlerden alınmış olabileceğini akla getirmektedir; ancak, Kanuni'nin tuğrasını taşıyan Venedik Doc'una hitaben yazılmış 1531 tarihli İtalyanca bir mektubun varlığı bu konudaki tespitleri güçleştirmektedir. Barbaros'un Osmanlı himayesinde olduğunu bildiren bu mektubu, belki de Venedik'le olan ittifakı sayesinde İspanya Kralı V. Karlos, bizzat görmek istemiştir.

Simancas Arşivi'nin okuma salonu.

Kanuni'nin Akdeniz Politikası

Kanuni'nin tahta çıkmasıyla "güçlü Türk savaş makinesi"[2], yeniden ve süratle harekete geçmiş, saltanatının ilk yıllarında gerek denizde; gerekse karada geliştirilen ilişkiler ve uygulanan dış politikalarla gücünü ortaya koymuştur.

İspanya'nın Batı ve Orta Akdeniz'de tutunmak için Kuzey Afrika'ya yerleşme mücadelesi Osmanlılara karşı karada[3] ve özellikle denizlerde devam ediyordu. İspanya ve Fransa arasındaki anlaşmazlıkları görerek Katolik dünya içindeki ihtilaftan yararlanmak isteyen Osmanlılar, daha önce ahidnâmelerle iyi ilişkiler kurduğu Venedik yanında yeni bir müttefik kazanmayı kendi menfaatleri için önemsediğinden Fransa, 16. yüzyıl boyunca bu ittifakta etkin bir yer aldı. Buna karşılık İspanya da, Kuzey Afrika'daki mahallî emirlerle irtibata geçiyor ve İran ile işbirliği[4] yaparak Osmanlıların doğuya dönmesini sağlamaya çalışıyordu. Böylece Akdeniz'e batıdan gelen ve Katolik Hıristiyan dünyasını temsil eden İspanya ile doğudan gelen ve İslam dünyasını temsil eden Osmanlılar ciddi bir çatışma içine girdiler.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1534 yılı başlarında Osmanlı İmparatorluğu Derya Beylerbeyiliği'ne getirilmesi ve denizlerin yönetimi için yeni bir eyalet kurulması önemli bir dönüm noktası teşkil etti[5]. Onun Osmanlı devlet donanmasının kumandanı olarak İspanya için tehdit oluşturması ve Kuzey Afrika'da Cezayir'i üs edindikten sonra Tunus'u ele geçirme planı iki imparatorluk arasında çatışmaların merkezini oluşturdu. 1535'te Tunus'tan çekilmek zorunda kalan Hayreddin Paşa, 1538'de Preveze'de, 1541'de Hasan Ağa'nın savunduğu Cezayir'de kazandığı zaferlerle başta İspanya kralı V. Karlos'a karşı olduğu kadar diğer Hıristiyan devletlere de yeterince gözdağı vermiş oluyordu.

Hayreddin Paşa, Akdeniz'de bir taraftan hakimiyet mücadelesi sürdürürken diğer taraftan yeni ittifaklar oluşturulmasına destek oluyordu. Fransa elçisi Polin'in[6] teşebbüsleri üzerine sağlanan ittifakın gereği olarak Edirne'de ziyaret ettiği Kanuni'den Fransa'ya yardım talimatı alan Hayreddin Paşa, Nisan 1543'te donanmasıyla birlikte İstanbul'dan ayrılmıştı[7]. Osmanlı donanması üç ay sonra Marsilya'da karaya çıkmış, düzenlenecek harekâtın hazırlıkları için Barbaros Toulon'a gitmiş ve

Nice'e geçerek İspanya'ya tâbi Savoi Dükü'nden kısa sürede kenti teslim almıştır. Osmanlı donanması sekiz ay Toulon'da kalmış ve bu süre zarfında şehrin yönetimini elinde tutan Hayreddin Paşa, ünlü reislerinden Salih ve Hasan'ı da İspanya üzerine göndermişti. Bu küçük Osmanlı filosunun, Katalonya sahillerine düzenlediği akınlar sonunda aldıkları pek çok esir ve ganimet Cezayir'e götürülmüş[8], buna karşılık İspanya, karşı harekâta cesaret bile edememişti[9].

Simancas Belgelerinde Osmanlıların Akdeniz Politikası

Simancas'taki belgelerden 20 Rebî'ülevvel 942 (18 Eylül 1535) tarihli Mevlay Hasan'ın İspanya kralı V. Karlos'a dostluk ve bağlılık bildiren mektubu, Tunus-İspanya İttifakının boyutlarını göstermektedir. Mevlay Hasan, Ağustos 1535'te İspanya kralı tarafından Hayreddin Paşa ve askerlerinden alınan Tunus'a yeniden Sultan tayin edilmiş ve aralarında bir anlaşma yapılmıştı. Bu antlaşmanın gereği olarak Mevlay Hasan, 30 gemi ile yaklaşmakta olan Hayreddin Paşa'ya karşı kendilerine yardım gönderilmesini istemektedir[10].

1543'te Fransa harekâtı devam ederken Cezayir ve Tunus'tan Hayreddin Paşa'ya bazı mektuplar gönderilmiştir. Bunlar arasında İspanya'ya iltica ettiği için Tunus halkı tarafından tahttan indirilen Mevlây Hasan'ın oğlu Ahmed'in mektupları bulunmaktadır. Mevlây Ahmed, Evâsıt-ı Cemâziyelâhir 950 (1-10 Eylül 1543) tarihli Hayreddin Paşa'ya gönderdiği mektubunda pek çok övgü ifadeleri kullandığı gibi, kendisinin Kanuni Sultan Süleyman'ın evladı olarak kabul edilmesini, düşman saldırılarına karşı yardım gönderilmesini, özellikle barut ve silah yollanmasını istiyordu[11]. Yine aynı Tunus emiri Mevlây Ahmed, bir başka mektubu da Cezayir'de Barbaros'un vekili olan Hasan Bey'e göndermişti. Evâhır-ı Şa'ban 950 (18-27 Kasım 1543) tarihli bu mektupta, benzer isteklerde bulunarak kendilerine barut yardımı yapılmasını ve Cezayir'de bulunan Tunusluların iade edilmesini talep ediyordu[12].

İspanya arşivlerinde bulunan ve Cezayir'den Hayreddin Paşa'ya gönderilen mektuplar da bölge hakkında bilgiler ihtiva etmekte ve diğer mektuplarda yer alan hususları teyid etmektedir. Nitekim, Kosantine Beyi Muhammed el-Murâbıt'ın yazdığı 14 Şa'ban 950 (12 Kasım 1543) tarihli mektup, Tunus halkının İspanya'ya giden emir Hasan'ın yerine oğlu Mevlây Ahmed'i başa geçirdiği, Ahmed'in de Cezâyir'e bir elçi göndererek Türklerden yardım istediği haberlerini veriyordu. Mektupta ayrıca Mevlây Hasan'ın bir ordu ile İspanya'dan dönerek Araplara işbirliği teklifi yaptığı, Ebu'd-Diyâf hariç herkesin buna karşı çıktığı ve sonunda iki taraf arasında çıkan çatışmada Hasan'ın yenildiği bilgileri bulunuyordu[13].

Barbaros'un donanması Toulon Limanında. Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*. TSMK, H. 1608, vr. 22b-23a.

Hayreddin Paşa, Toulon'da iken Cezayir'den gelen 16 Zilhicce 950 (12 Mart 1544) tarihli bir başka mektupla, Cezayir halkının bağlılıkları yeniden sunulmuş ve vekili olan Hasan Bey'in memleketin korunması için gösterdiği gayretlerden bahsedilmiştir. Yapılan işler arasında şehir surlarının yaptırılması ve savaş malzemelerinin hazırlatılması önemli yer tutmaktadır[14].

Evâsıt-ı Zilhicce 950 (6-16 Mart 1544) tarihli bir hüccette ise donanmaları ile Cezayir'e gelen Hasan ve Salih reislerin iyi karşılanmasına rağmen, beraberindeki askerlerin gösterdiği taşkınlığın şehir halkı arasında huzursuzluğa sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Cezayir Beyi Hasan Ağa, her iki kaptanı huzuruna çağırıp nasihat etmiş, tayfalarına mani olmalarını istemiş, ancak reisler bunu sağlayamadığı için toplu bir şekilde Cezayir'den çıkarılmışlardır[15]. Bu davranışın bir yanlış anlamaya sebebiyet vermemesi için Hayreddin Paşa gelişmelerden haberdar edilmiştir.

Hayreddin Paşa, kış mevsimini Toulon'da geçirmiş, ertesi yıl donanmayla dönerken (1544) yakıp yıktığı İtalya sahillerinden aldığı esir ve ganimetle-

ri İstanbul'a götürmüştür. Çok geçmeden yeni bir donanma vücuda getirmek üzere tersanelerde gemi inşa faaliyetlerini yönetmiştir[16].

Osmanlı-Habsburg Barışı'nın Kuzey Afrika'ya Yansıması

Kanuni'nin Avusturya seferinden başarı ile dönmesi ve Macaristan'daki Peç, Şikloş, Estergon ve İstoln-i Belgrad'ı alarak Habsburg İmparatorluğu'na büyük bir darbe indirmesi, V. Karlos ve Ferdinand'ı Osmanlılarla barış yapmaya zorlamış ve İstanbul'a iki elçi göndermişlerdi. Bunlardan Gerhard Veltwyck İspanya'yı, Nikolaus Sicco Avusturya'yı temsil etmek üzere gelmişti. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ruznâmçe kayıtlarına göre İspanya elçisi 12 Şa'ban 952'de (19 Ekim 1545), Avusturya elçisi ise ertesi gün huzura kabul edildiler. Kayıtlardan her iki elçinin de belgedeki ifadeyle "tehî dest âmed" yani eli boş geldiği anlaşılmaktadır; ancak Osmanlı devlet geleneği yine de bunlardan İspanya elçisine 13.000 akçe, Avusturya elçisine 10.000 akçe caize verdiği gibi hil'at giydirmiş, çeşitli kumaş ve gümüş kaplar hediye etmiştir[17].

Bir süre devam eden müzakerelerden sonra Edirne'de varılan mutabakata göre bir buçuk senelik bir ateşkes sağlanmış ve bir antlaşma imzalanana kadar Osmanlı sınırlarının korunması ve Osmanlı Devleti'ne haraç ödenmesi şart koşulmuştu. Asıl antlaşma ise, 23 Şa'ban 954'te (8 Ekim 1547) İstanbul'da Kanuni tarafından tasdik edilmiş ve "İspanya ve Ferenduş krallarına" gönderilen ahidnâmede belirtildiği gibi beş yıl süre ile geçerli olduğu kabul edilmişti. Ahidnâme'nin Akdeniz'deki gelişmelerle ilgili önemli maddeleri arasında, Osmanlı topraklarına ve Mağrib'deki (Kuzey Afrika) Müslüman topraklarına ve halkına karadan ve denizden hiçbir şekilde zarar verilmemesi, zarar verenlerin cezalandırılması ve bu zararı tazmin etmesi şartı yer almıştı. Ayrıca denizde korsan yani "haramî levend" dolaşması yasaklanmış ve karşılıklı serbest ticaret yapılması uygun görülmüştü[18].

Bu antlaşma ve yeni gelişmeler sebebiyle kısa bir süre Akdeniz'de sükûnet sağlandığı düşünülebilir; çünkü bir taraftan Akdeniz'deki Osmanlı ittifakının iki önemli aktöründen biri olan Hayreddin Paşa 1546'da, Fransa kralı I. François 1547'de hayata veda ettiler. Kanuni ise ciddi şekilde İran meselesi ile meşguldü. Bu döneme ait Simancas arşiv belgelerine yansıyan bilgilere göre ise, Kuzey Afrika kıyılarında bazı münferit olaylara rastlanmaktadır. Bu olaylar sırasında bazen İspanyolların Osmanlılar tarafından, bazen de Osmanlı denizcilerinin İspanyollar tarafından taciz edildikleri tespit edilmektedir.

Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşazâde Hasan Paşa'nın İspanya donanma komutanı Andre Dorya ile yaptığı yazışmalar, uygulamalar hakkında bilgi vermektedir. Meselâ, Cezayir Paşasının Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 955 (17-27 Haziran 1548) tarihli bir mektubu, Ocak 1548'de yürürlüğe giren antlaşmaya İspanyolların Osmanlı denizcilerinden şikâyetini ve el koyulan gemilerin iadesi konusundaki isteklerini dile getirdikten sonra düşüncelerini açıklamaktadır. Hasan Paşa cevabında, İstanbul'dan yeni gelen bir fermana göre, İspanya ve Ceneviz'e

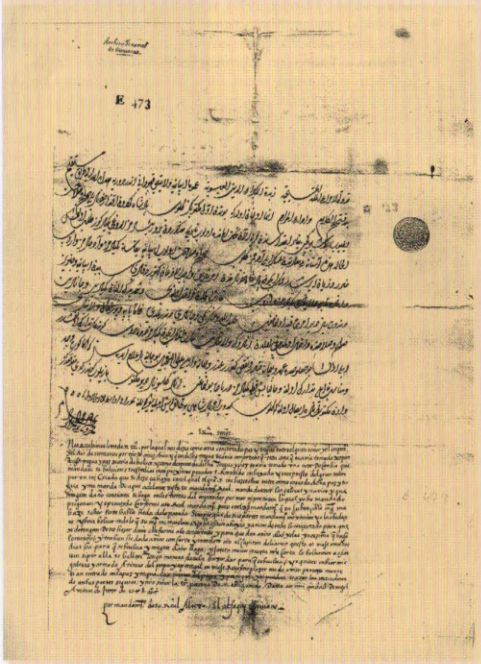

Barbaros Hayreddin Paşa. Europa und der Orient 800-1900, Berlin, 1989.

tabi yerlere saldırıda bulunulmasının yasaklandığı ve bu sebeple daha önce denize açılan beş gemi reisine geri gelmeleri için haber gönderildiğini, buna mukabil antlaşmadan önce el konulan gemilerin iade edilmesi konusunda kesin bir emir bulunmadığı için isteklerinin yerine getirilmediğini bildirmiştir. Ayrıca önemli bir hususa da temas eden Cezayir Paşası, bu antlaşmanın Papalık ve Portekiz devletlerine teşmil edilmediğini belirterek bu devletlerin topraklarına karşı akın düzenleme haklarının olduğunu ve bu maksatla gemiler hazırlandığı hususunu mektubuna eklemiştir[19].

Akdeniz'de yaşanan bu olayların bir benzeri de Cezayirli denizcilerin başına gelmiş ve İspanya'nın Vahran (Oran) valisi de onlara tacizde bulunmuştur. Nitekim Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 956 (Haziran 1549) tarihli Cezayir'de hazırlanan bir hüccet, Cezayir'den Fas'a giderken el-Garb vilayetine uğrayan iki ticaret gemisine Vahran'daki İspanya valisinin el koyduğunu ortaya koymaktadır. Gemiler, Muslihiddin et-Türkî ile Muhammed bin Gânim el-Merâkeşî ve Ali Şuayb el-Müdeccen reislere ait bulunmaktadır. El-müdeccen sıfatı bu reisin Endülüs Müslümanlarından olduğunu göstermektedir. Bu hükceti imzalayan şahitlerin de beyan ettiği gibi, gemilerde yük olarak köle ve Fas'ta yetişmeyen darı taşındığı için İspanyolların müdahalesini gerektirecek bir durum söz konusu olamazdı. Çünkü Cezayir'deki reisler, korsanlık yapmayacaklarını ve Hıristiyanlardan kimseye saldırıda bulunmayacaklarını taahhüt

Hayreddin Paşazâde Hasan Paşa'nın Andre Dorya'ya Mektubu

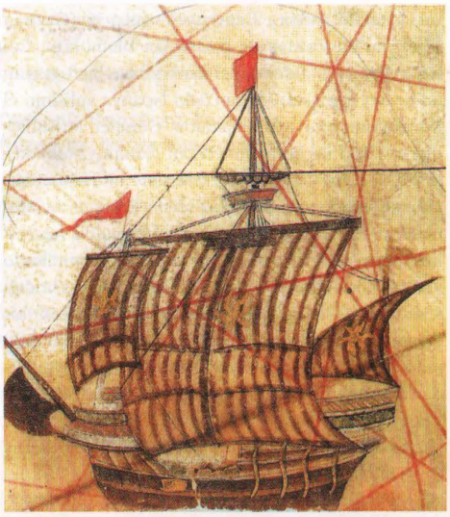

Hû

Kıdvetü'l-ümerâi'l-milleti'l-mesîhiyye zübdetü'l-küberâi'd-dîni'l-îseviyye umûmen İspanya Vilâyeti Kapudanı Andre Dorya hedâhullâhu ilâ tarîkın müstakim ba'de fethi'l-kelâm ve edâi'l-merâm inhâ olunan oldur ki, bundan evvel mektûbunuz gelüp Pâdişâh-ı gerdûn-iktidâr Hazretleriyle sulh u salâhat eyleyüp işbu geçen yenayir ibtidâsından ile'l-ân taht-ı emânda olup târih-i mezkûrdan berü reislerimüz aldığı gemilerinüz taleb olunmuş el-hâletü hâzihî Âsitâne-i Sa'âdet'den asker ile âdemimüz gelüp sulh u salâhat olup İspanya yakasına gemilerimüz ve âdemlerimüz varup zarar u ziyân erişdirmemek içün Pâdişâh Hazretlerinden emr-i şerîf-i vâcibü'l-iz'ân getürdükleri sebebden İspanya ve Ceneviz ve anlara tâbi vilâyetlere gemilerimüz varup garet eylemekden ferâgat olundu ve şimdiye dek alınan gemilerin ve canların döndüresiz deyü emirde kayd olunmamağın taleb eyledüğünüz gemi ve canları döndürülmedi fe-ammâ Papa ve Portukal vilâyetleri sulh u salâhatda dâhil olmaduğı ecilden anların vilâyetlerin garet etmek içün gemilerimüz donadup göndermek tedârük olunmuşdur eyle olsa bu husûsda ahd u peymâna zarar u naks getürür özr u bahâne varise ale'tta'cîl bu cânibe i'lâm edesüz ki ana göre vech u münâsib ne ise tedârük oluna ve hâliyâ beş kıt'a gemilerimüz deryâda bulunmağın anlar gelsünler deyü mektûb yazılup gönderildi. Mütevakkıfdır ki, varan mektûb anlara îsâl oluna ki gelüp gidüp emr-i Pâdişâhîye muhâlif iş olmaya şöyle biline. Tahrîren fî Evâsıt-ı Cemâziyelevvel sene 955. Be-makam-ı Dârü'l-cihâd-ı Mahrûse-i Cezâyir

Mektûbun Arka sayfası:

Ceneviz'de İspanya kapudanı Andre Dorya'ya vâsıl ola. (E 473)

Piri Reis'in 1528 tarihli dünya haritasında bir karaka. TSMK, H. 1824.

etmedikçe denize açılmalarına izin verilmiyordu[20]. Vahran Kontuna gemileri serbest bırakması için defalarca mektup yazılmasına ve bu durum İspanya İmparatoru ile Kalavriye Dükü Felip'e bildirilmesine rağmen bir sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 957'de (27 Mayıs-6 Haziran 1550) Dük Felip'e bir mektup daha göndermiş ve buna Tunus Emiri'nin de aynı mealde bir yazısını iliştirmiştir. Hasan Paşa mektubunda, kendisinin gizlice denize korsan reisler gönderdiği iddiasına şiddetle karşı çıkmış ve Vahran Kontu'nun olumsuz tavrı yüzünden ba ışın bozulduğunu belirterek artık korsan gemilerinin denizlere açılmasına müsaade edildiğini duyurmuştur[21]. Böylece 1547'de imzalanan antlaşma, İspanya tarafının şartlara uymadığı iddiasıyla bozulmuş ve her iki taraf için çatışmalar yeniden başlayacak duruma gelmiştir.

Hasan Paşa'nın mührüyle tasdik edilen bu mektuplar Cezayir'de yazılmış ve ferman örneklerinde görüldüğü gibi, "Be-makam-ı Dârü'l-cihâd-ı Mahrûse-i Cezâyir" şeklinde, yazıldığı yer kaydedilmişti. Bu ifade bir uç bölgesi olan Cezayir'in Cihad Yurdu kabul edildiğini göstermektedir ki bu uygulamanın, Barbaros Hayreddin Paşa zamanından itibaren devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu belgeler, Akdeniz'de Osmanlı ve İspanya ilişkilerinde ayrıntıları iyi bilinmeyen pek çok olay cereyan ettiğini, bazılarının muhtemelen devlet merkezlerine hiç yansımadığını göstermektedir. Yine bu örnekler, Osmanlı hükümetinin aldığı kararların ve diğer devletlerle vardığı mutabakatların en uç bölgelerde bile dikkatle uygulandığını ve takip edildiğini ortaya koymaktadır.

* *Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü*

Notlar

1 İspanya arşivlerinin Akdeniz Dünyası ve Osmanlı Tarihi için önemine temas eden ilk tarihçimiz Halil İnalcık, V. Beynelmilel Onomastik İlimler Kongresi'ni tanıttığı yazısında "İspanyol Arşivleri Hakkında" (*Belleten*, 78, Ankara 1956, s. 230-236) genel bir bilgi vermiştir. Simancas Arşivi'ndeki İspanyolca belgelere göre hazırlanan yeni bir doktora tezi için ise bk. Özlem Kumrular, "Las Relaciones Entre Imperio y la Monarquia Catolica Entre los Anos 1520-1535", Salamanca, 2004.

2 F. Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World*, II, New York, 1972-4, 907.

3 Kanuni'nin V. Karlos ve Ferdinand'ın hedef alan 1532 Seferi hakkında bkz. Ö. Kumrular, "İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi-1-V, *Tarih ve Toplum*, (Aralık 2001-Mayıs 2002) sayı 216-221.

4 İran Şahı'nın gönderdiği iki belge, Archivo General de Simancas (AGS), E. 695'de bulunmaktadır.

5 Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girişi ve eyaletin kuruluşu için bk. İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534), 38, *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2003, s. 61-77.

6 1541-1543 arasındaki elçilik görevi için kısaca bk. J. Bacque-Grammont-S. Kuneralp, F. Hitzel, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul-Paris, 1991, s. 5.

7 Matrakçı, *Süleymannâme* (yay. TAV, "Sinan Çavuş, Tarih-i Feth-i Sikloş" adıyla, İstanbul, 1999), vr.17a.

8 Hayreddin Paşa'nın Fransa harekâtı hakkında geniş bilgi Matrakçı'nın *Süleymanname*'sinde (yay. TAV, vr.10b-36b) bulunmaktadır.

9 Barbaros'u Toulon'dan çıkarmak üzere İspanyolların aralarında yaptıkları görüşmelere temas eden Matrakçı (*Süleymanname*, Arkeoloji Müzesi Ktp, nr. 379, vr. 2a-3b), Preveze'yi hatırlayarak bundan vazgeçtiklerini ifade etmektedir.

10 Mevlây Hasan, mektubunda V. Karlos'a Roma İmparatoru, İspanya, Almanya ve Sicilya Sultanı olarak hitap etmekte, Allah'ın ona ikramda bulunması için dua ederek cümlelerine başlamakta ve kıyamete kadar değişmeyecek bir dostluk ve bağlılıktan bahsetmektedir (AGS, E. 463). Simancas Arşivi'nde Tunus Sultanlarının İspanya kralı V. Karlos ve prens Philip ile yazışmaları E. 466-27, 35, 48, 56, 80, 81, 89; E. 472; E. 476'da; Tlemsan ve Vahran ile ilgili belgeler G. A. Leg. 30, nr.102, 104, 106'da bulunmaktadır.

11 AGS, E. 474. Mevlây Ahmed'in babası ile mücadelesi ve gözlerine mil çektirmesi ile ilgili bkz. Matrakçı, *Süleymanname*, (yay. TAV, vr.129b-136a).

12 AGS, E. 474.

13 AGS, E. 474.

14 AGS, E. 474.

15 AGS, E. 474.

16 Hayreddin Paşa'nın İstanbul'a döndükten sonra yüz gemi yapımı konusundaki faaliyetleri için pek çok hüküm 951 (1545) tarihli Mühimme Defteri'nde yer almaktadır (Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, haz. H. Sahillioğlu, İstanbul, 2002).

17 BOA. Ali Emiri-Kanuni, nr. 250/3, s. 8b.

18 Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, İstanbul 1275, II, 76-78.

19 AGS, E. 473. Papalık'ın bu antlaşmaya dahil olduğu pek çok kaynakta yer almaktadır. En son bir örnek için bkz. H. Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, çev. K. Beydilli, İstanbul, 2003, s. 140.

20 AGS, E. 474.

21 AGS, E. 475.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

İSTANBUL BİR KENT TARİHİ

BİZANTİON KONSTANTİNOPOLİS İSTANBUL

DOĞAN KUBAN

"Bu kitap ne bir arkeoloji, ne de, mimari örnekleri içermesine rağmen bir mimarlık tarihi kitabıdır; Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul diye bilinen bir dünya kentinin tarihini geçmişin değişik dönemleri içinde sunma çabasıdır. Kitap tarihsel koşulların, yapım etkinliklerinin, bin yıllık süreklilikler in ya da ani çöküşlerin anahatlarını çizmekte, bu eşsiz dünya kentini, içinde yaşayanların kentlilerin, ziyaret edenlerin betimlemeleriyle ve bütün dünyanın hayal ettiği kentsel bir varlık olarak sunmaktadır. Metinde, kentin topoğrafyası, tarihi ve anıtları üzerine yapılan yeni araştırmalara yer verilmekle birlikte, asıl amaç İstanbul'un tarihsel imgesini fiziksel, toplumsal ve kültürel çerçeve içinde tanımlamaya çalışmak oldu. Kentin topoğrafyasıyla ilgili yeni ilkeler ortaya koymaya değil, son derece güzel ve büyüleyici bir doğal çevrede kurulmuş olan bir dünyanın en uzun ömürlü kentlerinden birinde yaşanan eşsiz deneyimin koşullarını anlatmaya çalıştım."

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Değirmenci Faik Tekeler'in Anılarında

İmalât-ı Harbiye ve 31 Mart Olayı

Geçen Kasım ayı sonlarında, önceden tanımadığım bir zat okuldaki odama geldi. Adı, Cemal Tekeler. Bizim sol tarihimizde "Değirmenci" lâkabıyla tanınan merhum Faik Usta'nın oğluymuş. 1944 doğumlu olan Cemal Tekeler emekli oluncaya kadar hep babasının dükkânında çalışmış, ama sol hareketlere katılmamış. Beni ziyaretinin nedeni, TÜSTAV Yayınları arasında çıkan *1926 Viyana Konferansı* adlı kitapta, Faik Usta hakkında yabancı dil bilmediğinin söylenmesine itiraz etmekti.

Faik Usta, 1930'lu yıllarda.

*Mete Tunçay**

Gerçekten, o kitabın 35'inci sayfasında, konferansın toplanmasından bir gün önce, Dr. Şefik Hüsnü Komintern Yönetim Kurulu Yakın Doğu Sekreterliği'ne yazdığı raporda, [yurtdışından (Moskova'dan) "Ferdi" (kendisi), Nâzım Hikmet ve "Halim"in (Hasan Âli Ediz) yanısıra] Türkiye'den "Âsım" (TKP Genel Sekreteri Vedat Nedim Tör) ile yerel örgüt temsilcileri, illegal olarak Adana'dan "Şamil" ve Balya Madeni'nden "Mehmet"in Viyana'ya geldiğini, Ankara İmalât-ı Harbiye delegesinden haber alınamadığını belirtmektedir. Sonra da, "Trakya delegesi, aynı zamanda MK Sendikal Büro idarecisi olan Faik yoldaş"ınsa, iş gezisi bahanesini ileri sürerek yasal bir pasaportla Viyana'ya gelmiş olması gerektiğini, fakat şehirdeki irtibat görevlisinin kötü çalışması yüzünden, "tek kelime yabancı dil konuşmayan" bu yoldaşla buluşamadıklarını eklemektedir.

Cemal Bey, babasının yabancı dil bildiğini söylerken haklı olabilirdi. Onun Avusturya ve Almanya'ya gittiğini ve Moskova'daki KUTV'da okuduğu-

nu ben de duymuştum. Ama Viyana Konferansı'nın toplandığı 1926 Mayıs'ından önce mi sonra mı, doğrusu bilmiyorum.

Faik Usta, 1896'da Tokat'ta doğmuş, 1905'te ailece İstanbul'a gelmişler. Küçük yaşta İmalât-ı Harbiye okuluna girmiş, fabrikada çalışmış. Millî Mücadele sırasında bu örgütle birlikte Ankara'ya gitmiş. Cumhuriyet'in ilânından sonra, 1924-25 yıllarında Edirne Sanayi Meslek Lisesi'nde motor öğretmenliği yapmış. Sonra Kırklareli'nde görev almış. 1927 Komünist Tevkifatı'ndan sonra hocalıktan tard edilmiş. Sanayi değirmenleri yapımı ve ticaretiyle uğraşmış, 1980'de ölmüş.

Cemal Bey bana birkaç fotoğraf ve eski harfle yazılı sarı yapraklı iki defter verdi. Kendisine çok teşekkür ederim. Ben de bunları TÜSTAV'a aktardım. Sağolsunlar, Yücel Demirel'in "Paçeyka"sı, Faik Usta'nın edebî bir dille kaleme almaya özendiği yazılarını yeni harflere çevirdi. İlk bölümü *Toplumsal Tarih*'in bu sayısında yayımlıyoruz; ikinci bölümü de gelecek ay yayımlayacağız.

Ben bu notları okurken, yakın tarihimizde önemli bir yeri olan (ayrıca işçiler arasında en erken sol örgütlenmelerin yapıldığı) İmalât-ı Harbiye hakkında ne kadar az şey bildiğimi fark ettim. Neyse ki, Ali Tunalı'nın "Vatana Hizmette 70 Yıl" başlıklı anılarının Bülent Varlık tarafından yayına hazırlandığını ve yakında Tarih Vakfı Yayınları arasında basılacağını öğrendim. Cemil Koçak bana bu hazırlığın kopyasını gönderdi.

Ali Tunalı, Faik Usta'dan altı yaş büyükmüş; dolayısıyla İmalât-ı Harbiye'ye ondan altı yıl önce girmiş; bir dönem milletvekilliği de yaptığı halde siyasetle pek ilgilenmeden, ömrünün sonuna kadar bu fabrikalarda çalışmış. Onun henüz yayımlanmayan kitabında okuduğuma göre, 1832'de (yani II. Mahmut döneminde) bir Müşiriyet Dairesi olarak İstanbul'da yeniden kurulan geleneksel Tophane-i Âmire, 1909'da İmalât-ı Harbiye Müdiriyet-i Umumiyesi adıyla örgütlenmiş; 1934'te Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü oluncaya kadar bu adla çalışmış; 1 Nisan 1950'de de şimdiki Makine Kimya Endüstrisi Kurumu olmuş. Millî Mücadele sırasında bazı makineleri ve ustaları Ankara'ya gönderilmiş; ayrıca Eskişehir ve Adapazarı demiryolu birimlerinde de silâh onarım ve imali için çalışılmış.

Benim eski notlarım arasında, ATASE Kitaplığı'nda gördüğüm bir kitapçıkla ilgili bilgiler var: *İmalât-ı Harbiye Müdiriyeti'nin Teşkilât ve Vezaifi Talimatnamesi* (İstanbul, 1330 [1914] - Tüfenk Fabrikası Matbaasından tab' olunmuştur). O zamanki adıyla Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı'nın Türk İstiklâl Harbi dizisinin "İdarî Faaliyetler"e ayrılmış olan VII'nci cildinde de (Ankara, 1975), İmalât-ı Harbiye'nin Millî Mücadele dönemindeki etkinliklerinden söz edilmektedir. Bir de, General Eyüp Durukan'ın (1882-1963) *Askerî Fabrikalar Tarihçesi* başlıklı kitabı vardır.

Faik Usta yaşlılık günlerinde, oğlu Cemal bey ile birlikte, dükkân komşusu gözlükçünün önünde. Faik Usta'nın işyerinin antetli zarfı (altta).

Gelecek sayıda: "Mütareke İstanbulu ve İmalât-ı Harbiye'nin Millî Mücadele Anadolusu'na Taşınması"

** Prof. Dr., Bilgi Üniversitesi, Tarih Bölümü*

İmalât-ı Harbiye (Sanayi Mektebi)

Çok kısa bilgi:

İmalât-ı Harbiye'nin kuruluş tarihi Sultan Fatih'e kadar uzar gider.

Fatih İstanbul'u fethinden sonra hemen imar işlerine başlar. Su, yol, medrese, cami Rumeli'den Anadolu'dan Türklerin İstanbul'a gelişini sağlar, sanat devrini açar. İlk olarak topları dökmek için o devrin modern dökümhanesini yaptı. Edirne dökümhanesindeki usta dökümcüleri buraya getirdi. (*) Dökümhanenin yanına ustaları, dökümcüleri barındırmak için ocak kurar. Fatih silah olarak topa çok ehemmiyet verir. Top dökümhanesinin ustabaşısı topçu kumandanlığı vazifesini görür. Top döken ustalar da topu kullanırlar. Müdafaada top, muhasarada top, o devrin korkunç sedası. Fatih devrinde Fatih'in 20 batarya kadar topu olduğu söylenir.

(*) Muslihiddin Usta, Sarıca Paşa ustaları

İkinci Mahmud devrinde Tophane daha da genişletilir. Top dökümhanesinin biraz ilerisine denize karşı bir bina yapılır. Ocak kurulur. Yeni bir yasa yapılır:

1-Dökümhanede çalışacakların Osmanlıcayı gayet temiz konuşması, hatasız olması.

2-Ahlâkı dürüst olması. İşine sevgiyle bağlı olması.

Bu iki şart aranır. Ocakta bir kurşunhane yapılır. Serî döküm ustalarının adedi 500'e kadar yükseltilir. Ocağın başı dökümhane ustabaşısıdır.

Fatih devrinde harp imalâtına Edirne'den sonra Tophane'de başlanır. Mermi imalâtı harp yapılan cephelerin yakınlarında kurulur. Sırp topraklarında, Arnavutluk topraklarında, Anadolu'da, Akdeniz sahillerinde, İç Anadolu'nun muhtelif yerlerinde mermiler yapılırmış, taşıma zorluğunu yenmek için.

Hosep Usta dimdik ayakta bir heykel gibi durur. Gözleri iki kızıl ok gibi alevlerde, alevlerin rengine dalıp kumanda ediyordu. 24 kola ağır, ağır, hızlı, daha hızlı haydi aslanlarım, Hasan Ağa, Hüseyin Ağa, Hakkı Sintık (?) Ağa; haydi aslanlarım Aziz, Mıgırdiç Usta çekiyorlardı. 24 kol kumandaya uyarak ağır, hızlı tempo ile çekiyorlardı körüğü. Tophane'de, dökümhane başında hakanımız kızıl bekliyor. Tez elden gönderin aslanlarım, bir ileri, bir geri. Gömleğin yenleri. Silin alnından dökülen terleri. Hakan-ı kızıl bekliyor. Tez elden gönderin. Hosep Usta sesleniyor vardiya tamam. Hüseyin Usta vardiyaya koşup gelesin. Vardiya tamam.

1922 tarihinde Edirne'de bulunuyordum. Tanıştığım Edirneli makinist Ahmet Usta yukarıdaki şarkının aklında kalanlarını söylerdi. Babasının dedesi Amasya'da bakır ocaklarında çalışmış. Babası kürekçilerin bu şarkısını Ahmet Usta'ya anlatmış. Körükte 4 kişi sağda, 4 kişi solda körük çekerlermiş. Bazen de körükçüler 15 kişi olurmuş. Vardiyayı tez değiştirirlermiş.

1911 senesinde birinci İdadi sınıfına geçtim. Staj için top fabrikasının vargel, planya şubelerine verildim. Şubemizin hamalı Zaro Ağa idi. Kendisini sever, sayardım. Aramız çok iyi idi. Kendisiyle aramda şöyle bir görüşme geçti. Güneşli bir gündü.

-Zaro Ağa kaç yaşındasın?

-Talimhaneyi göstererek, bu meydanı biz doldurduk. Buraları denizdi. Ben 16 yaşında idim. O tarihlerde saat yeni çıkmıştı. Bizim ağada saat vardı. Saati görmek için saat kaç diye sorardık. Ağa kızmadan kim sorarsa saati kuşağının arasından zorlayarak çıkartır, böbürlenirdi saatim var diye. O zamanın saatleri pek büyüktü. Tophane meydanı doldurulunca ferman çıktı bir saat kulesi yapıldı ve oraya Frenk diyarından saat getirildi kondu, ahali vaktini bilsin diye. Bu meydan doldurulduktan sonra Salı Pazarı'na kadar bu fabrikaların duvarlarını yaptık. O zamanlar akçe hesabıyla çalışırdık. Gün açısından gün batısına kadar.

Zaro'nun eşkâli

Zaro Ağa: Gözleri koyun gözü gibi, göğsü daima açık, göğüs kemikleri dışarı doğru çıkık, göğsü bariz şekilde kabarıktı ve seyrek kıllı idi. Oğlu seksen yaşında olduğu halde, Zaro Ağa'nın babası gibi dururdu. Zaro Ağa gayet sık nefes alırdı, derin derin. Oturmazdı. Sırtını duvara dayar ayakta dururdu. Boş dakikalarında saat kaç diye sorduğum zaman havaya bakar söylerdi az farkla.

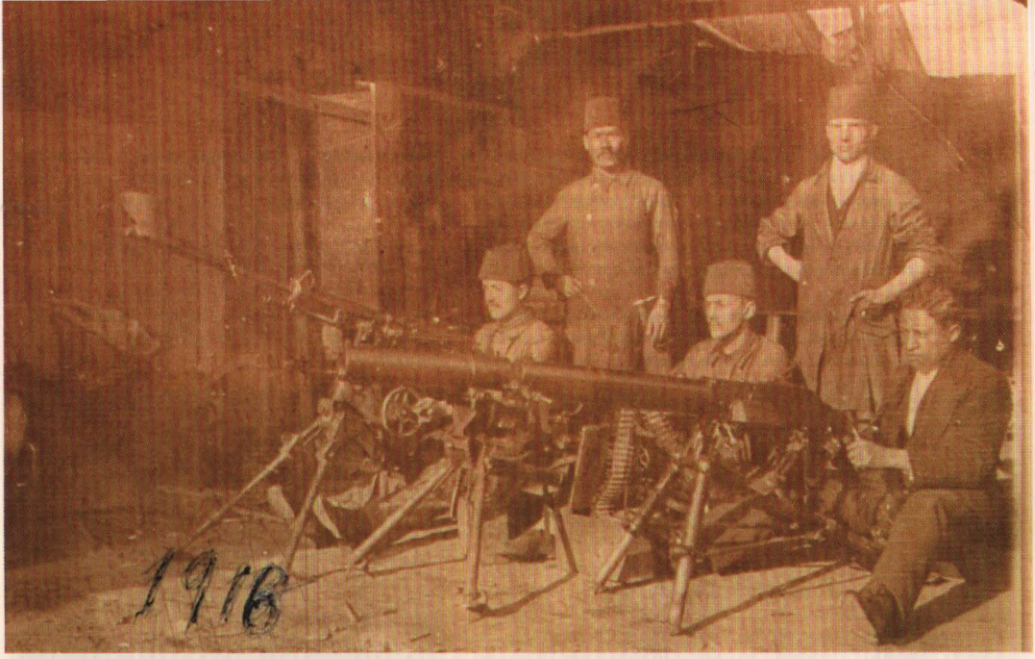
Zaro Ağa'nın anlattığı tarihe göre Abdülhamit zamanına tesadüf ediyor.

25 yaşında bu binalarda çalıştım. Bir takım makineler geldi.

* * *

Halil Paşa, Tophane Müşiri olduktan sonra Taksim Dökümhanesi'nin yanında iki katlı kışla yaptırmış. İki Sübyan alayı kurmuş. Birisi Tophane'de Birinci Sübyan Alayı, ikincisi Zeytinburnu'nda İkinci Sübyan Alayı. Sübyan Alaylarının kuruluş maksatları; Tophane'de yapılan top fabrikasına, tüfek fabrikasına çekirdekten usta yetiştirmekti. Zeytinburnu'nda İkinci Sübyan Alayı kurulmuş. Çelik dökümhanesi (yüksek fırın), kılıç fabrikası, kundak fabrikası, mermi fabrikası, demirhane, işek fabrikalarına pratik, amelî ustalar yetiştirmek.

İki bin kişinin barınacağı kışlalar yapılmıştı. Sübyan toplamak için meydanlarda, yollarda münadiler davul çalarak ilân etmişler. Açılan sübyan kışlalarına sübyan alınacak, yemek, elbise, yatmak devlete ait ve meccanendir. Talip olanlar Tophane'de Sübyan Alaylarına müracaat edeler. Yaşları 10 - 11 olması şart. Bu davul seslerine, avazelere aldıran olmamış, müracaatlar pek az olmuş. Tophane Sübyan Alaylarının banisi Müşir Halil Paşa tatminkâr müracaat olmadığı için Zaptiye Nazırı ile görüşerek şu kararı alır. Anası, babası yanında olmayan, sokaklarda dolaşan başı boş çocukları tutarak Tophane Sübyan Alaylarına teslim etmeğe karar verirler. Bu kararı tatbik ederler. Bu suretle Sübyan Alaylarına dolayısıyla fabrikalara çalışacak çırakları devşirirler. Münadiler, sübyanların gümüş karavanalarda yemeklerini

İmalât-ı Harbiye ustaları, makineli tüfeklerin önünde (1916).

yiyeceklerini bildirir. Buna rağmen kolayca Sübyan Alaylarının kadrosunu tamamlayamadı. Bir taraftan da kurulan fabrikaların ihtiyacı artıyordu. Halil Paşa, Sanayi Sübyan Alaylarına çok ehemmiyet verirdi. Ordunun silah ihtiyaçlarını karşılamak için elden gelen gayreti esirgemedi. [*]

* * *

Zeki Paşa, Tophane Müşiri ve Mekteb-i Askeriye Nazırı oldu. İlk iş olarak Askeri Mektepleri ıslah, Tophane'yi yeniden düzenledi.

[*] Halil Paşa'nın medfun olduğu yer Kılıç Ali Camii'nin avlusundadır.

Yeni bir kanunla Sübyan Alayları ilga edildi, kaldırıldı. Birinci Sanayi Alayı'nı 3 tabur, İkinci Sanayi Alayı'nı 3 tabur olarak kurdu.

Birinci Tabur; Rüşdiye 12 yaş,

İkinci Tabur; İdadi,

Üçüncü Tabur; Sanayi İdadisi olarak tanzim etti.

Fatih'in top dökümhanesinin avlusunda inşa edilen binayı genişleterek bir kısmını Müşiriyet Meclis Binası ve bir kısmını 3 Rüşdiye sınıfı ile 5 İdadi sınıfı, 5 sınıf da Sanayi olmak üzere 13 sınıf olarak kurdu.

Tophane Müşiri ve Mekatib-i Askeriye Nazırı Zeki Paşa ordunun ihtiyacı olan her türlü silahı imâl etmek için çok gayret gösterirdi. Sanayi İdadi Alaylarının gece ders müzakerelerini takip ettiği olurdu. Gece müzakereleri mektep harici koğuşlarda yapılırdı. Her takım halka halinde ot minderlerin üstüne konan küçük masanın üzerinde bulunan petrol lâmbasının etrafında diz çöker oturur (milyonlarca tahta kurusu ve pirenin ısırmasına mukavemet ederek, el hareketi yasaktı) ders çalışılırdı. Müşir Zeki Paşa şu sözleri söylerdi:

Fen derslerine çok ehemmiyet verin. Vaktinizi esirgemeyin. Yapacağınız silahlar ne kadar fenne uygun yapılırsa o derece sağlam olur. Sizin yaptığınız silahlar ne kadar sağlam olursa harbiye efendiler de bu silahların kullanılmasını askerlere öğreteceklerdir. Aldığınız vazifeler ehemmiyetlidir. Sizden iş, vazife bekliyoruz. Fen, sanata var kuvvetinizle çalışın, büyük fen adamları olun.

Keza, Zeytinburnu'ndaki Sanayi Sübyan Alayı'nı da ıslah ederek 3 Rüştiye ve 5 İdadiye, 5 sınıf da Sanayi olmak üzere 13 sınıftı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun iki sanayi müessesesi meydana gelmiş oldu. Fabrikalara lüzumlu fen adamları bu müesseselerden yetişiyordu. Bu iki sanayi, idadi alayından sanayi zabiti ve ordu için tüfekçi, topçu, cephaneci, marangoz ve fabrikalara şube memuru, yüksek teknik adamı yetiştiriliyordu. Tophane müşiri kendi fabrikalarına dışardan usta almazdı. Fabrikalarda çalışacak teknik elemanları kendi mektebinde, kendi nezareti altında, kendisi yetiştirir. Tophane müşiri aynı zamanda Mekatib-i Askeriye nazırı olduğu için Kuleli, mümtaz topçu, harbiye mektebi hocalarını sanayi mekteplerine hoca seçer. Bilhassa fen derslerine çok ehemmiyet verilirdi.

Rüştiye sınıfları her gün okuma.

İdadi sınıfları bir gün nazari okuma, bir gün fabrikalarda staj.

Sanayi kısmı her gün tatbikat, haftalık olarak 3 kuruş 30 para alırdı. [*] Son sınıf yani mektep tahsili on üç sene sonunda 3 kuruş 30 para ile mezun olur. Mezun olanlar fabrikada 20, 25 kuruş gündelikle fabrikaya atanırdı. Bir sene fazla okuyanlar 14 senelik olanlar sanayi zabiti olarak fabrikalara şube ustası olarak atanırdı. Sanayi kısmında 20 paradan başlayan haftalık, beşinci sınıfta 33,5 paraya yükselirdi.

(*) Orduya girenler yüzbaşı rütbesi ile girer. O rütbede kalırdı. Terfi etmezlerdi [zabitler müstesna].

14 senelik tahsilini ikmâl edenlere, marasimle zabit olarak çıkan talebeye kılıç kuşatılır. 13 senede sivil olarak çıkan ustalara "ustabey" payesi verilir. Yarım fes dolusu gümüş mecidiye verilir. Bilahare fabrikalarda şube ustası, ustabaşı olur. Bunların içinde bir Osmanlı altını yevmiye alanlar olurdu.

Tophane müşiri Zeki Paşa, fabrikada yapılan işleri yakından takip ederdi. Top fabrikasının ustabaşısı İngiliz'di. Birinci Ferik rütbesinde Osmanlı paşası üniformasıyla fabrikadaki çalışan her tezgâhın başında dakikalarca hatta saatlerce meşgûl olurdu. Etiksiyon [Atkinson ?] Paşa yüksek fen adamı idi. Resimhanenin baş ressamı İngiliz Nilton'du. Etiksiyon Paşa'nın damadı olduğu söylenirdi. Resimhane, markahane Nilton Paşa'nın nezaretinde idi. Top fabrikalarının teknik işleri İngilizlerin elinde ve emrinde idi. Bir hikâye yaygın halde idi. Etiksiyon Paşa bir gün tesviyehanenin ustabaşısını çağırmış, kendisine bir iğne göstermiş, böyle bir iğne yaparmısınız? demiş. Usta evirmiş, çevirmiş bir haftalık müsaade istemiş. Etiksiyon Paşa deliğin çok ehemmiyetli olduğunu söylemiş. İki gün sonra ustabaşı Etiksiyon Paşa'ya çıkar, iğneyi gösterir; yaptık efendim der. İğneyi eline verir. Etiksiyon Paşa iğnenin deliğini bulmağa, görmeğe çalışır.

Ustabaşısı:

-Lütfen, iğnenin tulanî kısmından ışığa bakmasını rica eder.

Etiksiyon Paşa iğneye tulanî olarak baktığı zaman hayretler içinde kalır. Boylu boyuna delik.

-Böyle ustalara malik olan bir fabrika sanayi dalında her şeyin sağlamını ve her şeyin iyisini yapar der. Bu hikâye yaygındır.

Hakikat şudur ki top fabrikalarının yaptığı toplar (Metris Çiftliğinde) tecrübelerinde son sistem serî ateşli topların İngiliz toplarından hiç aşağı değildi. Her bakımdan [*] tüfek fabrikasının ustabaşısı kaymakam Hüsrev Bey Manzeren isminde Avusturyalı bir ustabaşı idi. Fabrikanın teknik idaresini elinde bulundururdu. Mesleklerinde mükemmel insanlardı. Tüfek fabrikası çarkhane, mastar, makineli tüfek, telemetre şubelerinden ibaretti. Tahmine göre tüfek fabrikası ayda 150 ilâ 200 Osmanlı mavzeri yapmakta idi.

[*] Top fabrikası senede 48 adet 3,12 isminde seri ateşli top ve bir o kadar da obüs, katır topu imâl ederdi.

10 adet Osmanlı makasçı, makineli tüfek imâl etmekte idi. Depolarda birikmiş ve kalmış olan Martini tüfekleri mavzer kurşunu atamamakta idi. Onun için Martiniler depolarda terk edilmiş kalmıştı. Martini tüfekleri dışardan gelirdi ve modası da geçmişti. Martini tüfeklerinin mavzer kurşunu atabilmesi için çare arandı. Nihayet bulundu. Tüfek fabrikasının postabaşlarından Yüzbaşı Çakır Mehmet Usta, Martini tüfeğin fişek yuvasında değişiklik yaparak mavzer fişeklik kullanmasını gerçekleştirdi. Martini mavzere tahvil edilmiş oldu. Depolardan alınan Martiniler mavzer kurşunu atması temin edilerek orduya gönderildi. O tarihlerin başarılı bir teknik buluşu oldu.

* * *

Marangoz fabrikası tüfeklerin kundaklarını yapar aynı zamanda sevk edilen silahların ambalajını yapardı. Ustabaşısı Binbaşı Cemal Usta idi (Sakallı Cemal). Marangoz fabrikası Tophane meydanına girildiği zaman sağ tarafa düşer. Bütün meydanın enini kaplardı.

Abidin Nesimî'nin Tanıklığı ve Bir Düzeltme

Mete Tunçay

1927'de Birikim Yayınları arasında çıkan *1927 Komünist Tevkifatı* başlıklı kitaba yazdığım önsözde, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nin sanıklar hakkında 23 Ocak 1928'de verdiği hüküm uyarınca, beraat edenler arasında adı geçen "Faik"in Altındiş Faik mi, Değirmenci Faik mi olduğunu bilememiş, hatta bu iki lâkabın aynı kişiye ait olduğunu sanmıştım. Rahmetli Abidin Nesimî'den aldığım bir mektupla aralarındaki ayrımı öğrendim. Ama bu kere de, beraat eden Faik'in (Altındiş namıyla maruf) bulunan kişi olduğu yanılgısına düştüm. [Bkz. *Türkiye'de Sol Akımlar 1925-1936* (BDS Yay., 1992), s. 53. Abidin Nesimî, bana yazdığı mektupta "Edirneli Faik" hakkında anlattıklarını, daha sonra yayımladığı *TKP'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949* (Promete Yay., 1979) adlı kitabına da almıştır (s. 102-3).]

Şimdi burada hem Abidin Nesimî'nin 27 yıl önce bana gönderdiği mektubu yayımlıyor, hem de *1927 Komünist Tevkifatı* adlı kitapta (s. 143) çevrimyazısı verilen, *Vakit* gazetesinin 20 ocak 1928 tarihli sayısındaki haberin, mahkemede beraat eden kişinin Değirmenci Faik olduğunu kanıtlayan paragrafını aynen aktarıyorum:

"Bunlardan başka, Faik Efendi delâil ve vesaik-i mevcudeye nazaran Viyana'da akdedilen kongreye cemiyet-i hafiye âzâsı sıfatıyla tayin ve intihap edilip mefkûre hakkındaki müzakerat ve ittifaka duhulü anlaşılmışsa da, takibata tevessülden evvel cemiyetle alâkasını kat'eylediği muhakkak bulunduğundan tecrimine mahal görülmediği iddianamede zikredilmiştir."

Zeytinburnu Fabrikaları:

Sultan Mecid devrinde başlayan İkinci Hamid devrinde genişletilen ve bu fabrikalara sanatkârlar yetiştiren İkinci İdadi Sanayi Alayı kurulmuştu. Zeytinburnu fabrikaları ve mektep Galip Paşa'nın idaresinde bulunuyordu. Cümle kapısından girildiği zaman sağ tarafta büyük bir demirhane, sol tarafta kılıçhane, doğru gidildikte deniz kenarında yüksek fırın, çelik eritme ocakları vardı. Fatih'in dökümhanesi kaldırılmıştı. Yeni ve modern çelik dökme fabrikası kurulmuştu. Ustabaşıları Yüzbaşı Tevfik Usta, Yüzbaşı Hasan Ustalar [•] idare ediyordu. Çelik fabrikaları seri ateşli top, obüs topu, katır topları döküyordu. Çelik ocakları mükemmeldi. Meydandan sağa döndüğünüz zaman modern fişek fabrikaları vardı. Tam ve komple fişek fabrikaları verim itibariyle günde 10 saat hesabıyla 36.000 fişek yapılırdı. Fabrikayı Almanlar kurmuştu. Ustabaşısı Operle Biraderler idi. Ve Küpe-

18.3.1978
Bakırköy

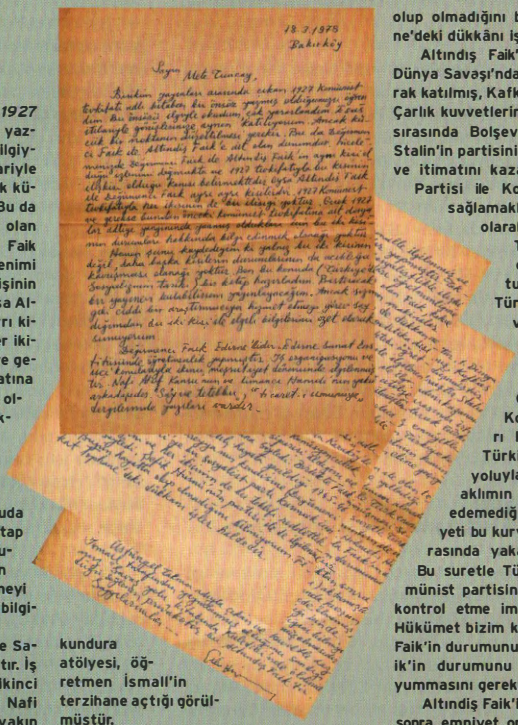
Sayın Mete Tunçay,

Birikim Yayınları arasında çıkan *1927 Komünist Tevkifatı* adlı kitaba önsöz yazmış olduğunuzu öğrendim. Bu önsözü ilgiyle okudum, çok yararlandım. Esas itibariyle görüşlerinize aynen katılıyorum. Ancak küçük bir noktanın düzeltilmesi gerekir. Bu da Değirmenci Faik ile Altındiş Faik'e ait olan durumdur. İncelemenizde, Değirmenci Faik ile Altındiş Faik'in aynı kişi olduğu izlenimi doğmakta ve 1927 tevkifatıyla bu kişinin ilişkisi olduğu kanısı belirmektedir. Oysa Altındiş Faik ile Değirmenci Faik ayrı ayrı kişilerdir. 1927 Komünist tevkifatıyla her ikisinin de bir ilişiği yoktur. Gerek 1927 ve gerekse bundan önceki komünist tevkifatına ait dosyalar adliye yangınında yanmış oldukları için bu iki kişinin durumları hakkında bilgi edinmek olanağı yoktur.

Hemen şunu kaydedeyim ki yalnız bu iki kişinin değil, daha başka kişilerin durumlarının da açıklığa kavuşması olanağı yoktur. Ben bu konuda (*Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi*) bir kitap hazırladım. Bastıracak bir yayınevi bulabilirsem yayınlayacağım. Ancak sizin gibi ciddi bir araştırmacıya hizmet etmeyi görev saydığımdan bu iki kişi ile ilgili bilgilerimi özet olarak sunuyorum.

Değirmenci Faik Edirne'lidir. Edirne Sanat Enstitüsü'nde öğretmenlik yapmıştır. İş organizasyonu ve işçi konularıyla ikinci meşrutiyet döneminde ilgilenmiştir. Nafi Atıf Kansu'nun ve İlmancı Hamdi'nin yakın arkadaşıdır. *Say ve tetebbu, Ticaret-i Umumiye* dergilerinde yazıları vardır.

Mütareke yıllarında III. Enternasyonalle ilgilenmiş ve Edirne'de bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra sosyalistlikle ilişkisini kesmiştir. O günün siyasal iktidarı öğretmenliğine son vermiştir. Bunun üzerine sanatkâr olan Faik, kahve, pirinç, baharat vb. öğütmeye yarayan makinalar yapıp satmaya başlamıştır. Tophane'de bir de dükkân açmıştır. Takrir-i Sükûn yasasından sonra politika dışı kalmıştır. Genellikle o dönemde Sanayi Mektebi öğretmenlerinden III. Enternasyonal sosyalizmi ile ilgilenenler Takrir-i Sükûn yasasından sonra politika ile ilgilerini kesmişlerdir. Öğretmen Sabri'nin kundura atölyesi, öğretmen İsmail'in terzihane açtığı görülmüştür.

Değirmenci Faik'in 1927'deki tevkifatla ilgili olacağını, adının karıştığını sanmıyorum. Karıştıysa bile takipsizlik kararı alması daha muhtemeldir.

1948 ya da 1949 yıllarında *Makinaların Sesi* adlı şiir kitabını yayınlamış olan Gandi Nihat'la Karaköy'de karşılaştım. Gandi Nihat o zamanlar komisyonculuk yapıyordu. Bir kaç kahve değirmeni siparişi aldığını ve Değirmenci Faik'e gittiğini bana söyledi. Birlikte Faik'in dükkanına gittik. Çok partili hayata geçildiği 1945-46 yıllarında Şevket Süreyya'nın kendisine (Değirmenci Faik'e) ve Sabri'ye bir sosyalist parti kurmak için teklif ettiğini ve her ikisinin de bu teklifi reddettiklerini söyledi. Şefik Hüsnü'nün partisi ile de ilgilenmedi. Bugün hayatta olup olmadığını bilmiyorum. Fakat Tophane'deki dükkânı işler haldedir.

Altındiş Faik'e gelince, Arnavuttur. I. Dünya Savaşı'nda er ya da küçük zabit olarak katılmış, Kafkas Cephesi'nde çarpışmış, Çarlık kuvvetlerine esir düşmüştür. Esareti sırasında Bolşevik hareketine katılmıştır. Stalin'in partisinin tam ve mutlak teveccüh ve itimatını kazanmış, Türkiye Komünist Partisi ile Komintern arasında irtibat sağlamakla görevlendirilmiş ve gizli olarak Türkiye'ye sokulmuştur. Türkiye'ye gelir gelmez emniyetle ilişki kurmuştur. Bu suretle Komintern'in Türkiye Komünist partisine verdiği direktiflerle partinin Komintern'e ulaştırdığı bilgiler Türk emniyetinin eline geçiyordu. Genellikle Altındiş Faik'in Komintern ile olan temaslarını Komintern'in gizli olarak Türkiye'ye yolladığı kuryeler yoluyla oluyordu. 1927 yılında aklımın almadığı ve bir türlü izah edemediğim bir nedenle Türk emniyeti bu kuryenin Faik'le görüşmesi sırasında yakalanmasını gereğini duydu. Bu suretle Türk emniyeti, Türkiye Komünist partisinin Komintern ile irtibatını kontrol etme imkânını kaybetti. Hikmet-i Hükümet bizim kavrayabildiğimiz kadarıyla Faik'in durumunu açığa çıkarmayı değil, Faik'in durumunu devam ettirmesine göz yummasını gerektirir.

Altındiş Faik'in durumu ortaya çıktıktan sonra emniyet onu 2. Şb.'ye (Hırsızlık Masası) aktarmıştır. Galata Kuledibi'nde hırsız takibi sırasında kurşun yağmuruna tutulmuştur. Bu müsademede ölmemiş, iş yapamaz hale gelmiş. Kimsesi olmadığı içinde Darülaceze'ye konmuştur. Sağ olup olmadığını bilmiyorum. Kuvvetli ihtimal Darülaceze'de ölmüş olmasıdır.

Üstüngel takma adıyla çıkan ve kuvvetle Laz İsmail tarafından yayımlanmış olduğunu sandığımız *Savaş yolu* kitabında Kuledibi'nde öldürüldüğü söylenen provakatör bu Altındiş Faik'tir.

Saygılarımla...

Abidin Nesimî

li Yüzbaşı Hasan Usta ve Kemahlı Yüzbaşı Mehmet Ustalardı. İmalâthane bir saat kadar dakik ve hassastı. Her şeyi otomatikti. Devlet, sıkıştığı zaman Arabistan için gümüş Mecidiye basar darphaneye gönderirdi. Fişek fabrikasının kontrol heyeti vardı ustalardan mürekkep. Bunlar Hasan Selahattin Usta, Numan Usta, İbrahim Usta vesaire. Fişek fabrikasının karşısında mermi fabrikası, yanında kundak fabrikası, marangoz fabrikası, kimyahane, haddehane, çeşitli sanayi müesseseleri, İkinci İdadi Sanayi Alayı Mektebi deniz kenarında büyük bir avlu içinde idi.

[*] Biri İngiltere'de diğeri Almanya'da ihtisas yapmışladı.

Bir kaza:

Muayyen miktarda fişek yapıldıktan sonra oyuna, tatile müsaade olurdu. Ben kolayını bulmuştum. İşin tamamiyle bütün ameliyatı bitmiş fişekler (atışa hazır) kurşunla kovanı kenetleyen tezgâhta çalışıyordum. Son ameliyat (tartı hariç) makinenin arkasında çelik egzanterik vardı. Bunu çıkardığım zaman daha fazla fişek yapıyordum. Sonra oyuna gidiyordum. Ustabaşı Alman da beni takdir ediyordu. Günlerden bir gün çalışırken bir patlama oldu. Çok korktum. Küpeli Hüseyin Efendi Yüzbaşı beni dövmek için koşarak geldi. Alman ustabaşı mani oldu. Başımı okşadı, su verdi. O anda koşuşan ustalar fişek dolu sandıkları çekiyor sağa sola. Herkes telaş içinde. Küçüktüm yaşım 16 ya vardı, ya yoktu. Alman kontrol neticesinde anladı. Çelik emniyet mandalını yerinde gördü, patlama olursa kurşunun dışarıya çıkmamasını, onlar patlamaya mani olurmuş. Bu cenabet mandal benim süratli çalışmama mani oluyordu.

31 Mart Vakası
Birinci ve İkinci Sanayi İdadi Alaylarının Kaldırılması:

31 Mart günü bir Ağustos ayı kadar sıcak ve güneşli idi. İdadi birinci sınıfına yeni geçmiştim. İdadi sınıflar bir gün ders nazari, bir gün de ameli fabrika idi. 31 Mart günü fabrika, yani tatbikat günümdü. 13-14 yaşlarında idim. Beni vargel ve planya şubelerine vermişlerdi. Ustam Mülazım-ı Evvel İbrahim Usta idi. Ustam nazik, terbiyeli, çok iyi bir insandı. Canım sıkıldığı zaman şöyle bir dolaşmak isterdim. Çocukluk bu. Anlayışlı olan ustam halden anlayan bir adamdı. Kendisine suyumuz olmadığını söyledim. Anladı. Hamidiye suyu Talimhanenin dış kapısı içinde Nusretiye Camii'nin dibinde idi. Hemen su arabasını aldım, iç avludan çıktım. Nöbetçiler ses çıkarmadılar. Suyu doldurdum. Sevinç içinde idim. Arabayı da bir hayli koşturdum. Çocukluk bu. Şaka değil. İç avluya geldiğim zaman bir avcı çavuşu gördüm. Su arabasını doldurdum. Dinlenir gibi yaptım. Avcı askeri, çavuşa (fabrikaları muhafaza eden istihkâm alayı çavuşuna):

-Din elden gidiyor. Şeriat elden gidiyor. Kuran elden gidiyor siz uyuyorsunuz diye bağırdı. Çavuş kapıda duran ustabaşıya haykırdı:

-Fosur fosur sigara içiyorsun, din elden gidiyor, şeriat elden gidiyor. Borazana söyle silah başı çalsın dedi.

Ben hemen su arabasını koşturdum. Ustam Mülazım-ı Evvel İbrahim Usta'ya işittiklerimi anlattım. Hemen ellerini yıkadı, önlüğünü çıkardı. Benim başımı okşadı.

-Sakın bunlara uyma, doğru kışlaya git. Ben gidiyorum dedi.

O günden bugüne kadar ustamı görmedim. İdadi sınıfı talebeleri, sanayi sınıfı talebeleri silah depolarına gittiler, silahlandılar. İstihkâm alayı da talimhaneye çıktı. Küçükleri almadılar. Dış kapıdan nizami tabur halinde çıktılar. Gittiler. Sağa sola sorduk. Meclis Binası'na, Sultanahmet'e gittiler dediler. Fabrika ustalarından hiç kimse bu isyan hareketine iştirak etmedi. Bütün işçiler bu hareketi tasvip ettiler. Biz, kalan küçükleri talimhanenin dış kapısındaki istihkâm nöbetçiler dışarıya çıkarmadı. Çocukluk bu, merak içinde idik. Acaba nereye gittiler? Silahlarla ne yapacaklar? Çok geçmedi öğrendik. Meclis Binasına gitmişler. Mebuslar pencerelerden tabancalarını isyancı askerlere boşaltmışlar. İsyancılar da Meclis Binası'na boşaltmış. Meclise gelen Lazkiye Mebusu Arslan Bey'i Hüseyin Cahid'e benzeterek bindiği arabanın atlarını devirmişler. Arslan Bey'i öldürmüşlerdi. Sarıklı softalar asker arasında dolaşıyor, askerleri tahrik ediyorlardı. Gelişi güzel atılan silahlar arasında hocalar, askerler, Tophaneliler dağılmışlar, yerler atılan silahlarla dolmuştu. O gece de sabaha kadar İstanbul'u silah sesleri kapladı. Şöyle bir rivayet çıktı. Yunan Harbi kahramanı Müşir Gazi Ethem Paşa Harbiye Nazırı oldu. Askerlerin elinde fişek, cephane kalmaması için nümayiş olarak havaya boşaltmalarına emir vermiş. Sabahlara kadar bütün gece askerler havaya silah attılar. Avcı askerler gelişi güzel keyiflerince telgraf tellerine ateş edip parçalıyorlardı.

İki gün sonra akşam karanlığında kulaklarımıza muzika sesi geldi. Sesin geldiği yere doğru birkaç arkadaş gittik. Üçüncü Tabur Sanayi kısmına sokulduk. Tophane bandosu çalıyor, ot yatakların üstüne bağdaş kurup oturmuş avcı taburu çavuş, onbaşılarından 10-15 kişi vardı. Önde Hamdi Çavuş mütemadiyen bıyıklarını büküyor. Şerif Çavuş, Hasan Çavuş sağında solunda Tophane Sanayi kısmının davetlisi olarak gelmişlerdi. Hamdi Çavuş, geniş omuzlu, boyu ortadan biraz uzun boylu, kumral, uzun bıyıklı, kavi bir bünye yapısına malik görünüyordu. Hareket Ordusu'nun Selanik'ten hareket ettiği yaygın halde söyleniyordu. Belki de Çatalca önlerinde. Hamdi Çavuş, arkadaşları bandonun çaldığı parçaları dinliyor görünüyor, masa üzerine konan meyvaları ağır ağır yiyorlardı. Hemen hemen konuşmuyorlardı. Bir aralık bizi gören Sanayi Üçüncü Bölüğü'nün nöbetçileri bizi uzaklaştırdılar.

Hareket Ordusu

Sabah karavana borusu çaldı. İki bölüğün arasına verilen toparlak tahta sofranın etrafına çömelerek oturduk çorba içtik. Birden bire bir yaylım ate-

şi başladı. Pencerelere koşturduk. Hareket Ordusu, Kılıç Ali Camii'ni siper etmiş Meclis Binası, kışlaları, Nusretiye Camii'ni yarım daire şeklinde abluka ederek tüfek ateşine tutuyordu. Fabrika ve mektebin muhafız istihkâm alayı da Nusretiye Camii minarelerine çıkarak ve mektep maltalık (?) duvarlarını siper ederek karşılık veriyorlardı. Yarım saat kadar ateş devam etti. Silah sesleri yavaş yavaş durdu. Hareket Ordusu beyaz bayrak çekerek istihkâm çavuşlarıyla konuşmağa geldiler. Bizim yatakhanelere çıktılar. Küçüklerden başka yatakhanelerde kimse kalmamıştı. 6-7 kişilik siyah şayaktan kapalı yakalı elbiseler giymiş, üstleri, başları cephane dolu kimselerdi. En önde siyah sivri sakallı, geniş omuzlu, siyah bıyıklı, siyah gözlü, kaşlı, heybetli görünüşlü bir adam vardı. Boynunda dürbün, omuzunda filinta asılı idi. Yanında bağrı açık, göğsü kıllı şişman adam şöyle dedi:

-Askerlere yalvarınız, ağlayınız teslim olsunlar. Biz de sizin kardeşiniziz. Onlara bir şey yapacak değiliz. Çenemizi okşadı. Haydi sizi göreyim evlatlarım dedi.

Siyahı, çetenin başı, korkunç siyah sakallı adam yatakhanenin arka spor yerine çıktı. Biz de arkasına takıldık. Aşhaneye geçtik. Yanındaki zincirle kilitlenmiş kapıyı açtırdı. Çetesi ile sokağa çıktı, etrafı kontrol etti. İçeriye girdi. Kapıları kapattırdı. Küçüklerin, hepimizin çenelerini okşadı. Omuzlarımızı sıvazladı. [*]

[*] Bu çete meşhur Bulgar Sandanski ve çetesi idi. Hareket Ordusu ile beraber gelmişlerdi.

İstihkâm muhafız çavuşları ile Hareket Ordusu başlarının konuşması sona ermiş, Hareket Ordusu'ndan gelen heyet geriye gitmişti. Biz de söyledikleri gibi askere çarpışmamaları için yalvarıyorduk. Görüşmeler, konuşmalar bir saatlik bir sükûnet içinde geçti. Hareket Ordusu bir batarya top getirmiş. Kılıç Ali Camii'ni siper ederek muhafız asker teslim olmadığı takdirde camii, yatakhaneleri, Meclis Binası'nı topa tutacaklarını bildirmişlerdi. Topları gören askerler teslim oldular. Bizim yalvarmamız da tesir etmişti. Hareket Ordusu askerleri, mektepte kalan küçük talebeler ile istihkâm muhafız askerini Tophane talimhanesine çıkardılar. Hareket Ordusu askerleri ve çeteler Fındıklı yolunu tuttular. Kır bir atın üstüne oturmuş, sırtında açık mavi pırıl pırıl ipek bir gömlek, boynunda dürbün, omuzunda küçük bir tüfek asılı, belinde tabanca, yakışıklı, bıyıkları dikkatle bükülmüş, ayaklarında haki külot pantolon, elinde kırbaç kıratı üzerimize doğru şahlandırarak sürdü. Korkudan birbirlerimize sıkıştık. Korkudan yakışıklı genç kumandan atını ikide bir üzerimize sürüyor, şaha kaldırıyor, haykırıyor. "Alçaklar, namussuzlar, bir avuç leblebiye fişek, mermi satan alçak piçler, reziller" diye haykırıyor, atı şahlandırarak üzerimize sürüyor, hiç işitmediğimiz, bilmediğimiz küfürler ağız dolusu boşaltıyor, atını şaha kaldırarak oynatıyordu. Atını şahlandırarak üzerimize yürütüyordu. Birden geridekilerine bağırdı. İstihkâm askerini göstererek "Bunları marangoz fabrikasına kapatınız. Tahtaları yiye yiye gebersinler. Bunları da koğuşlarına..." emrini verdi. Tophane meydanının Nusretiye Camii yanındaki cümle kapısından çıktı, Fındıklı'ya doğru atını sürdü.

Yaş ortalamamız 11 ile 15 arası idi. Hiçbir hocamızdan, hiçbir zabitimizden, ustalarımızdan işitmediğimiz bu küfür, kötü kelimelerin manâlarını birbirimizden soruyorduk. Hırsız, satmak, mermi, fişek, çalmak, alçak, hergele, puşt. Bu kelimeleri at üstündeki açık mavi ipek gömlekli ve gömleğin yakasında parlak sırmacıklar takmış pırıl pırıl genç adam söylüyordu. Herhalde kumandan filân olacak. Büyük talebeler tek tük kışlaya dönüyorlardı. Dışardan gelenlerden biri kumandanın vurulduğunu söyledi. İsmi Muhtar Bey'miş. At üstünde vurulmuş. Ertesi gün gazetelerde Muhtar Bey'in şehit olduğunu okuduk.

Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı oldu. Sadrazam oldu. İlk iş olarak Tophane Birinci Sanayi İdadi Alayı ile Zeytinburnu İkinci Sanayi İdadi Alayı'nı kaldırdı. Talebelerini muvakkat sınıflar mezunu yaparak hepsini fabrikalara dağıttılar. Birinci Sanayi İdadi Alayı'nın beş idadi sınıftan yaşları 16 geçmemek şartıyla, İkinci Sanayi İdadi sınıflarından da keza yaş haddi 16 geçmemek şartıyla sınıfların birincisinden onuncusuna kadar talebeleri toplayarak yeni açacağı mektebin ilk sınıfını teşkil etti. Zeytinburnu'nda acele yeni bir bina yaptırarak İmalât-ı Harbiye Mektebi ismi ile adlandırdı. 4 nazarî sınıf, 4 ameli sınıf ihdas ederek 8 sınıflık mektep teşkilatı yaptı. Bu mektep Hareket Ordusu Başkumandanı, Harbiye Nazırı ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa tarafından tadilen kurulmuştur.

Spor ve Hayatım

İmalât-ı Harbiye Mektebi'ne Kadıköy'de ikâmet eden Cafer isminde bir talebe girdi. Mektebe getirdiği bir futbol topu ile İmalât-ı Harbiye'de futbol başladı. Askerî mektepte futbol ve kulüp yasaktı. Gizli olarak Metanet, Gayret, Rehber-i Sanayi, Yeni Turan; Altınörs, Sanatkârân Gücü ile altı kulüp teşekkül etti. Futbol kulübü mektebe çabuk yayıldı. Kısa zamanda kurulan kulüpler dağıldı. Yalnız Yeni Turan ile Sanatkârları birleşerek Turan Sanatkârân Gücü ismiyle kulüp kuruldu. Mektepte futbol yasaktı. Kulüp açmak daha da yasaktı. Ne var ki futbolsuz kulüp olmaz, kulüpsüz futbol olmazdı. Sporun bu kolu sıkı bir gizlilik içinde geçerdi. Esrarengiz hal almıştı, mektep içinde hafiyeler çoğalmıştı. Kulübü, futbolu takip ederlerdi.

Çevriyazı: Meral Bayülgen
Emel Seyhan

Bir Madalyanın Anlattıkları

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası

İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikke Kabinesi envanterine M.176 numarayla kayıtlı Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası'ndan ilk olarak, 1967'de, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*'nın 30. sayısında, Remzi Kocaer imzalı "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin Galatasaray'da Açılması Münasebeti İle Çıkarılan Altın Madalya" adını taşıyan bir makalede bahsedilmiştir. Madalyalarla ilgili son çalışmalardan olan Metin Erüreten'in *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları* başlıklı yayınında da yine, II. Mahmud döneminde basılan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Madalyası olarak yer almıştır (s.168). İncelemelerimde, daha önceki araştırmalarda bazı önemli noktaların gözden kaçtığını ve dolayısıyla madalya hakkında belirtilen bazı hususlarda yanlış anlamaların mevcut olduğunu görünce; söz konusu Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası'yla ilgili yeni bir yayın yapmayı düşündüm.

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası ön yüzü.

*Betül Özden**

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası 23 milimetre çapında, 8,77 gram ağırlığında altından yapılmış bir madalyadır. Ön yüzünde dışta üç sıra çizgi bordürün çevrelediği madalyanın ortasında, zeytin dallarından oluşan çelenk içinde, dikine oval stilize güneş, onun da içinde sağda hilâl, ortadaki boşlukta sancak ve savaş araçlarından oluşan primitif bir Osmanlı Arması yer alır. Arka yüzünde kompozisyon, en dışta üç sıra çizgi bordür ve zeytin dalı çelenk içine yerleştirilmiştir. Üstte, cepheden tasvir edilmiş bir mimari görülmektedir.

Ortada, ata binmiş ve sağ elini kaldırmış durumda bir süvari figürüyle onun dört tarafında birer atlı süvari yer alır. Sağ üst köşede bulunan atlı süvari, sağ eliyle üzerinde yazı olan, dikdörtgen bir nesneyi havaya doğru kaldırarak ortadaki süvariye doğru uzatmaktadır. Bu nesnenin hemen dış kenarında, madalyanın zemininde 1255 tarihi yer alır. Sol üst köşede bulunan süvari, ortadaki figürü selamlar durumdadır. Kenarlardaysa, ayakta duran silahlı onar adet asker dizilmiştir. Orta tarafta, küçük figürler halinde, yokuş yukarı çıkar gibi tasvir edilen atlılar görülür. Altta, zeytin dalı üzerinde "Saltanat-ı Osmaniyye" ve onun altında da "sene 21" yazmaktadır.

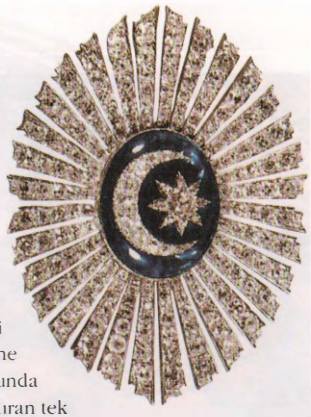
Burada, madalyanın ön yüzünde gördüğümüz motiflerin, Osmanlı madalyalarının tarihsel gelişimi içindeki yerini bulmaya ve bunları arka yüzde yer alan "sene 21" ifadesiyle karşılaştırarak, madalyanın yapım tarihini belirlemeye çalışacağız.

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası bir çok açıdan garip özellikler taşır. Burada görülen unsurları tarihsel gelişimleri içinde inceleyecek olursak; III. Selim'in yeni bir devlet sembolü yaratmada önemli bir unsur olarak kullandığı hilâl motifi, o dönemde Avrupalılara verilmek üzere yapılan nişanların göbeğinde yer alıyordu.[1] Bu döneme damgasını vuran Hilâl Nişanı'nda gördüğümüz, tümü elmaslarla bezeli, dıştan stilize güneş ışınlarıyla çevrelenmiş hilâl ve yıldız motifi burada, şaşırtıcı bir biçimde karşımıza çıkar.

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası arka yüzü.

Bir dönem boyunca devam eden ve yine, 1801'de yapılan Vak'a-i Mısriyye Madalyası'nda da gördüğümüz, dışta güneş ışınlarıyla bezenmiş hilâl motifinden oluşan kompozisyon geleneğinin burada da devam ediyor olması, tarihleme açısından çok önemli bir dayanak. Yalnız, incelediğimiz madalyada ortaya yıldız yerine, çapraz toplar ve sancaklardan oluşan Osmanlı Arması yerleştirilmiştir. Garip olan bir başka şey de, çok daha sonra, II. Abdülhamid döneminde oluşacak[2] Osmanlı Arması'nın prototipinin burada görülüyor olmasıdır.

Hilâl Nişanı

Madalyanın ön yüzünde, birbirini destekleyen ve tamamlayan ışınlı güneş ve hilâl motifi gibi erken dönem özelliklerine karşılık, tarihleme konusunda sorun yaratan ve kafa karıştıran tek unsur, arka yüzdeki "sene 21" ibaresidir.

Normal koşullarda, yapım tarihini bulmak için; 21 rakamı, Abdülmecid'in cülus tarihi olan 1255 tarihine eklenir ve böylece 1276 (Miladi 1860) senesi bulunur. Böyle düşünülürse, madalyanın 1860'ta yapıldığı sonucuna varılabilir; ancak madalyanın genel havası, özellikle 1850'den itibaren Laurent Joseph Hart'ın yaptığı madalyalardaki mükemmel işçilikle karşılaştırıldığında daha çok fark edilen kalitesiz işçilik ve yukarıda sözü geçen erken döneme ait unsurlar, bu madalyanın 1860'ta değil; çok daha önce, belki de Abdülmecid'in saltanatının ilk yıllarında yapılmış olabileceği izlenimini uyandırıyor. Bu nedenle de, "sene 21" ifadesi hiçbir yere oturtulamıyor.

Yazı ve Tarih

Madalyanın arka yüzünde görülen ve yukarıda söz edilen atlı süvarinin başının üzerine kaldırarak elinde taşıdığı nesnenin, Padişah tarafından yazılan Hatt-ı Hümâyûnların, mühürlü olarak içinde taşındığı, "makrama" adı verilen kese olduğu anlaşılıyor. Makramanın üzerinde güçlükle görülen yazı hem çok küçük, hem de kötü bir işçilikle yazılmıştır; ancak dikkatle incelendiğinde "Padişahım çok yaşa" yazısı güç de olsa okunabiliyor.[3]

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası'nın arka yüzünde 1255 tarihini gösteren ayrıntı.

1255 tarihiyse makramanın hemen yanında, madalyanın zemininde, kabartma olarak net bir biçimde görülüyor. Sultan Abdülmecid'in tahta çıkış tarihi Hicri 1255'dir. Zeminde net olarak görülen 1255 tarihiyle, madalya kesinlikle Abdülmecid dönemine tarihlendirilebilir. Böylece, madalyanın diğer araştırmacıların ileri sürdüğü gibi, II. Mahmud dönemine ait olmadığı, dolayısıyla, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye Binası'nın açılışıyla ilgili olamayacağı da ortaya çıkar.

Tören

Padişah tarafından yazılarak sadrazama gönderilen Hatt-ı Hümâyûnlar, yukarıda da belirtildiği gibi "makrama" adı verilen bir kese içinde ve mühürlenmiş olarak saray görevlisi tarafından taşınırdı. Makramayı Sirkeci'den itibaren bir alay eşliğinde ve at üstünde taşıyan saray görevlisi, bu keseyi başının üzerine kaldırarak taşır ve genelde, Bâb-ı Âli önünde sadrazama teslim ederdi.[4] Dolayısıyla, burada gördüğümüz askerî törenin, Hatt-ı Hümâyûn okunması töreni olduğu söylenebilir.

Abdülmecid döneminde, askerî törenlerin ve resmî geçitlerin Gülhane Kasrı önündeki düzlükte yapıldığı biliniyor.[5] Burada, Gülhane Kasrı önündeki düzlükte düzenlenmiş olan askerî tören, bilinen tüm özellikleriyle görülüyor. Ortada, dönemin sadrazamı olan Mustafa Reşid Paşa, etrafındakileri selamlarken tasvir edilmiş. Fermanı dinlemeye gelen erkân, sadrazamın etrafında duruyor. Saray görevlisi tarafından getirilen makrama sadrazama doğru uzatılmış, kenarlarda dizilmiş askerlerle, askerî tören havası vurgulanıyor.

Mimari

Mimariyi teşhis etmek, bu madalyanın tanımlanması açısından son derece önemli. Bu nedenle, mimariyi ayrıntılı bir biçimde ve yazılı kaynaklarla karşılaştırarak incelemekte yarar var.

Madalyanın arka yüzünde görülen yapı, II. Mahmud döneminde Topkapı Sarayı'nın Marmara yönündeki dış bahçeleri arasında, Marmara'ya bakan yamaçta yapılan Gülhane Kasrı'dır. Bu kasır, Abdülaziz tarafından, masrafları çok olduğu gerekçesiyle yıktırılmıştır. 1848'de, A. De Beamont tarafından yayınlanan gravürde görülen Gülhane Kasrı, ağaçlar arasında ve önündeki düzlük de görülecek biçimde resmedilmiş. Madalyadaki mimarinin de iki yanında ağaçlar görülüyor. Karşılaştırdığımız iki yapının da barok üslupta, beyzi olarak tasarlandığı ve eyvanların kavisli duvarlarla sınırlandırıldığı görülüyor.[6]

Yamaçta yer alan kasır, zeminden kurtarılmak için set üzerine oturtulmuş; ancak ileriye taşkın durumda olan ön cephe, direkler üstüne alınmış.[7] Üst katları taşıyan direkler, madalyada da açıkça görebiliyor. Alt katın sağır duvarlı oluşu, iki tasvirde de dikkati çekiyor. Gülhane Kasrı ile madalyadaki mimari birbirlerine çok benziyor. Farklı olan tek şey; Sedat Hakkı Eldem'in Gülhane Kasrı'nın kapısının arka tarafta olabileceğini söylemesine karşılık, kapının ön tarafta tasvir edilmiş olması.

Madalyada olduğu gibi, Gülhane Kasrı'nın, Sedat Hakkı Eldem tarafından çıkarılan planına göre yapılan restitüsyonunda da, orta eyvanın, yanlara doğru sıralanan ikişer eyvana oranla, çok geniş tutulduğu görülüyor. Eyvanlar, tümü ikişer sıra halinde olmak üzere, orta eyvanda beş, yan eyvanlardaysa üçer pencereli olarak tasarlanmış.[8]

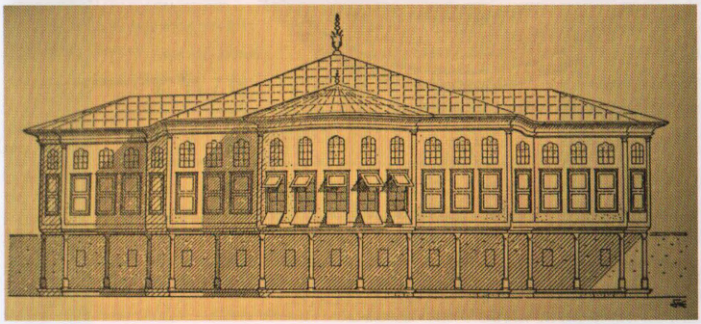
Gülhane Kasrı'nın belirgin özelliklerinden biri olan ve orta eyvanın üzerinde ve dışarı taşkın olarak yapılan saçağın, madalyadaki mimaride de, gravürde olduğu gibi yukarı doğru kıvrık olarak tasvir edilmiş olması dikkati çeker.

Madalyaya ancak, dikkatle bakıldığında ortalarda fark edilen ve eğimli bir yerde yürüdükleri hissini uyandıran, küçük olarak tasvir edilmiş atlı askerlerle de bu mimarinin Gülhane Kasrı gibi yamaçta yer aldığı vurgulanmak istenmiş olmalı.

Madalyayla İlgili Daha Önce İleri Sürülen Tezler

Remzi Kocaer, makalesinde maddeleyerek sıraladığı kanıtlarla madalyayı II. Mahmud dönemine tarihlemiştir. Kocaer tarafından sıralanan kanıtların

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu Madalyası'nın arka yüzünde, iki yanında ağaçlar bulunan mimariyi gösteren ayrıntı (üstte). Gülhane Kasrı'nın, Sedat Hakkı Eldem tarafından çıkarılan planı (solda). A. De Beamont'un gravüründe Gülhane Kasrı.

başında, madalyanın teknik hatalar ihtiva etmesi bakımından, Abdülmecid'in sikke ıslahatından önce yapıldığını söylemek gelir. Bu, mantıklı bir tespit olmasına karşılık, sikke ıslahı 1843 yılında yapılmıştır. Yani, Abdülmecid'in saltanatının ilk yılları da sikke ıslahından öncedir. Buna göre madalya, Tanzimat Fermanı'nın okunmasından hemen sonra da yapılmış olabilir.

İleri sürülen kanıtlardan diğeri, padişahın harici şekli ve başındaki festir. Ortada duran figürün başındaki fes yukarı doğru daralan formuyla Abdülmecid dönemini işaret eder. Oysa, II. Mahmud döneminde fesler yukarı doğru genişliyordu. Burada, feslerin yukarıya doğru daralan formda yapıldığı çok net bir biçimde görülüyor.

Kanıt olarak sıralanan bir diğer madde de, arka plandaki binanın genel görünüşüyle Galatasaray Mektebi olduğu yönündedir. Oysa burada, mimari çok ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde Gülhane Kasrı olduğu görülür.

Bunların yanısıra, padişahın at üzerinde bir ziyaretten dönmekte olduğu söylenmiştir. Oysa, burada ziyaretin rahat havası değil, ağır ve düzenli askerî tören havası ilk bakışta göze çarpar.

"Sene 21" de, yanlışlıkla "31" olarak okunmuştur; ancak çok belirgin olmasa da tarihin 31 değil, 21 olması gerekir.

Böylece, yukarıda belirtilen yeni bilgiler ve fark edilmeyen 1255 tarihiyle diğer unsurlardan dolayı, araştırmacının söz konusu madalyayla ilgili yanlış yorumlara ulaştığı anlaşılıyor.

Sonuç

Daha önce, II. Mahmud dönemine tarihlendirilen ve Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray'da açılması dolayısıyla çıkarıldığı savunularak yayınlanan bu madalyanın, tarihleme ve teşhis edilmesiyle ilgili ayrıntıları yukarıda inceleyerek, Kocaer'in fark etmediği bazı unsurlardan dolayı yanlış yorumlara ulaştığı görülüyor.

Madalyanın, ayrıntılı bir biçimde incelediğimiz mimari, askerî tören ile daha önce fark edilmeyen ve madalyanın tarihlenmesi açısından çok önemli olan 1255 tarihi gibi özellikleriyle Abdülmecid dönemine ait olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, madalyanın ön yüzde görülen ve Osmanlı'nın erken dönem madalyalarında kullanılan semboller olan ışınlı güneş ve hilâl motiflerinin varlığından dolayı, yukarıda da tartışıldığı gibi, "sene 21" ifadesiyle hesaplanan 1860'ta değil, Abdülmecid'in saltanatının ilk yıllarında yapılmış olması gerektiği düşünülebilir.

Tanzimat Madalyası

Literatüre, Tanzimat Madalyası diye geçen ve Hart tarafından 1850'de yapılan madalya, aslında padişahın büyüklüğünün duyurulması amacıyla yapılmıştı.[9] İçinde çoğu silah olan obje kalabalığı arasında yer alan ve üzerinde "Tanzimat" ile "Reşid Paşa" ibarelerinin yazılı olduğu bir ferman nedeniyle, sonradan bu isimle anılmıştı. Buna karşılık, incelenen madalyanın, arka yüzdeki kompozisyonda görülen mimarinin Gülhane Kasrı ile olan aşırı benzerliği, makrama adı verilen kese ile teşhisi kolaylaşan Hatt-ı Hümâyûn okunması töreni ve özellikle 1255 tarihi gibi unsurlardan da anlaşılacağı gibi, 3 Kasım 1839'da Sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından, Gülhane Kasrı önünde okunan, Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu) anısına hazırlandığı rahatlıkla söylenebilir.

Lûtfî Efendi tarihinde, Gülhane meydanında okunan Hatt-ı Hümâyûn'un, halk tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için, üzerinde metnin yazılı olduğu bir anıt yapılarak, Sultan Bayezid Meydanı'na dikilmesine karar verildiği ancak, daha sonra bu anıtın yapımından vazgeçildiğinin yazılmış olmasından da anlaşılacağı gibi,[10] Osmanlı tarihinde çok ayrı bir yeri olan ve Sultan Abdülmecid'in de çok önem verdiğini bildiğimiz, hatta, Reşid Paşa'nın okunuşunu kasrın içinden bizzat izlediği[11] Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu için, kalıcı bir şeyler yaptırmak istediği ortadadır. Yukarıda, Bayezid Meydanı'na dikilmesine karar verildiğini, ancak sonra yapılamadığı bilinen anıt gibi, elde hazırlanmış bir örneği bulunan Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu madalyasının da hazırlandıktan sonra, bir sebeple yapımından vazgeçildiğini düşünmek yanlış olmaz.

Bu makaleyi hazırlarken değerli fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen, hocam Prof. Dr. Baha Tanman ile Prof. Dr. Edhem Eldem'e teşekkür ederim.

* *İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikkeler Kabinesi, Gülhane, İstanbul.*

Notlar

1 Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004, s. 57.

2 *age*, s.282.

3 Yazıyı çözmekte teknik yardımlarını esirgemeyen Sn. Garo Kürkman'a teşekkür ederim.

4 M. Mermi Haskan - Çelik Gülersoy, *Hükümet Kapısı Bâb-ı Âlî*, İstanbul, 2000, s.105.

5 Baha Tanman, "Gülhane Kasrı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, 1994, s. 438.

6 *agm*, s. 439.

7 Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, Cilt II, İstanbul, 1973, s. 401.

8 *age*, s. 402.

9 Eldem, *age*, s. 162.

10 .... "Bundan başka Saray-ı Hümâyûn içinde Gülhâne meydanında Tanzîmât-ı Hayriye hatt-ı hümâyûnu kırâat u i'lân olunan mahalle meydân-ı adâlet ıtlâkıyla ilâ ahirü'l-eyyâm nişâne-i kanûn-ı adâlet-i pâdişâhî olmak üzere üzerine hatt-ı hümâyûnun ibâreleri tamamıyla hakk olunarak bir seng-i adâlet rekzi tasavvur olunduğu sırada Saray-ı Hümâyûn derûnunda herkesin temâşâsı kabil olamayacağından Sultan Bâyezid meydânında öyle bir nişân-ı adâlet vaz'u ikamesi ve hatt-ı hümâyûndan ma'adâ tuğra-yı şâhâne ve buna dâir mehâmid ve evsâf-ı pâdişâhâneyi câmi' ve hâkî tevârih-i manzûmenin dahi hakk ü tersîmi meclis-i hâss-ı vükelâda bi't-tezekkür ittifak-ı ârâ ile tensîb olunmuş ve icrâsına irâde-i seniyye sâdır olmuş idi. Muahheren her nasılsa işbu rekzi tasavvur olunan taşın i'mâline meydan bulunamayıp taş yatur kalmıştır." Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi VI-VII-VIII*, Tarih Vakfı-Yayınları- Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1068.

11 Baha Tanman, "Gülhane Kasrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, 1996, s. 239.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI REHBERİ 2005

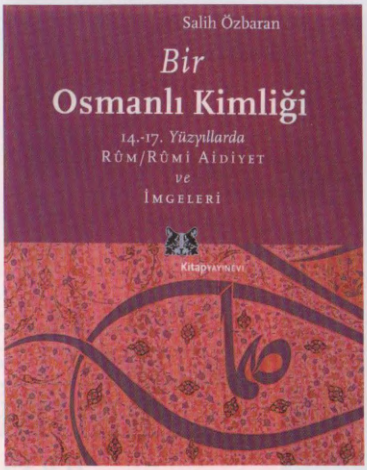

Sivil toplum kuruluşları bir toplumun sosyal yapısının gelişmesinde önemli bir görev üstlenmektedirler.
21. yüzyıl dünyasında sosyal yapı resmî ve özel sektörün verimli çalışmalarıyla biçimlenmektedir. Ancak bu yapı, sivil toplum çalışmaları yetersizliğinde gelişemez. Keza modern Türkiye'de kırsal kesimdeki eğitim, sağlık ve sosyal alanlardaki çalışmalar ve kentlerdeki sosyal gelişmeler, Sivil Toplum Kuruluşlarının etkin çalışmalarıyla doğru orantılıdır. Bu kuruluşların verdiği hizmetlerin devamlılığı ve kalitesi sosyal alan için önemli olduğu kadar, geliri ve istihdamı arttırmayı da teşvik etmektedir. Kısaca, Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının sayıca çoğalması, ülkenin sosyal ve ekonomik alanda iyileşmesine katkıda bulunan yeni bir sektörün oluşmasını sağlamıştır.
Rehber ve içindeki bilgiler Türkiye'de gün gittikçe artan Sivil Toplum örgütlerinin tanınmasına, bunlarla ilgili temel bilgilere ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca Türk ve uluslararası kuruluşlar için aktif olan örgütlerle ilgili bilgileri içermektedir.

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Bir Başka Osmanlı Kimliği: Rûmilik

Salih Özbaran
Bir Osmanlı Kimliği
14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri
Kitap Yayınevi, 2004.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun 700. yıldönümü olarak kabul edilen 1999 yılı, gereksiz övgüler, savurganlıklar, Osmanlı'yı Türkiye Cumhuriyeti'nden daha başarılı gösterme çabaları vb. dışında tutarlı ve kalıcı bilimsel araştırmalara da ortam hazırladı. Prof. Dr. Salih Özbaran'ın, Osmanlı'nın farklı bir kimliği olarak algılanan Rûm/Rûmilik üzerine yaptığı araştırma, bu olumlu çabalardan biri olarak, önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Portekiz kaynaklarında karşılaştığı Rûm, Rûmi ve Rume(s) deyimlerinin farklı bir kimliği anlatması yazarın çıkış noktası olmuştur.

*Zeki Arıkan**

Rûm/Rûmi sözünün önce Roma, daha sonra Bizans İmparatorluğu'na bağlı olan yerleri ve buralarda oturanları anlattığına şüphe yoktur. En azından bu topraklar üzerindeki sürekliliği vurgulayan bir kavramdır Rûmilik. Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın, Osmanlı'yı Roma'nın devamı sayan görüşlerini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Yalnız ne varki Roma=Bizans, Bizans=Osmanlı gibi bir denklem kurmanın anlamsızlığı da ortadadır.

Türk - İtalyan ilişkilerinin başlangıç dönemini derinlemesine inceleyen Prof. Dr. Şerafettin Turan'a göre İtalyanlar önce Selçuklu İmparatorluğu'na ait yerleri belirlemek için Turchig sözünü kullanmışlardı. Daha sonra Küçük Asya'da hüküm süren Anadolu Selçuklularının egemen olduğu ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleri anlatmak için de bu sözün kullanıldığını görmekteyiz. Fakat herhalde Rûm ve Rûmi sözcükleri daha kapsamlı olarak kullanılmıştır.

Rûmi, her şeyden önce Osmanlı kimliğini simgeler. Yıldırım Bayezit, Sultan-ı İklim-i Rûm'dur. İstanbul'u alan Fatih Sultan Mehmet, Doğu Roma'nın varisi olarak Kayser-i Rûm unvanını benimsemiştir. Yavuz'un Suriye ve Mısır'ı ele geçirmesinden sonra "Rûm", bu fetihlerden önceki imparatorluk topraklarını anlatan bir içerik kazanmıştır (s. 20). Ancak herhalde Doğu Anadolu, "Rûm" coğrafyasının dışında kalıyordu. Çünkü 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın ilk yıllarında bu yörede yürürlükte olan Hasan Padişah (Uzun

Hasan) yasaları, "Rum'dan, Rum canibinden gelen" kumaştan, pastavdan, çukadan söz eder. Bundan, Rûm'un Amid (Diyarbakır), Ergani, Harput vb. dışında farklı bir "diyar" olduğu anlaşılır (Ö. L. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I: Kanunlar*, İstanbul, 1943, s. 166, 183, 188). Osmanlı'da Sivas-Tokat-Amasya yörelerini tek bir yönetim altında birleştirerek buraya "Rûm eyaleti" denildiğini biliyoruz. Elbette, Rûm/Rûmi deyimleri bu eyaletle sınırlı değildir. Değildir, ama tarihçilerin "Memalik-i Rûm" sınırlarını çizmek konusunda tam bir görüş birliği içinde olmadıkları da açıktır (s. 24). Bunu, İstanbul ve çevresiyle sınırlı tutanlar da yok değildir. Özbaran, bu konuda yerli ve yabancı tarihçilerden yığınla örnek vermektedir. Hele hele kimi kitabe ve mezar taşlarında geçen Rûm/Rûmi sözlerinin Grek ya da Yunanlı olarak çevrilmesi de ayrı bir sorundur.

On altıncı yüzyılın ünlü tarihçisi, bürokratı ve aydını Gelibolulu Mustafa Âli'nin Rumilik konusuna getirdiği doyurucu açıklamalar dikkat çekicidir. Onun üzerinde ayrıntılı bir araştırma yapan C. Fleischer'e göre Âli, "Anadolu ve Rumeli de gelişmiş farklı kültürler ile Arap-İran değerleriyle bütünleşen, ancak İslam tarihi çerçevesinde benzersiz bir olgu olarak ortaya çıkan "Rûmi kimliğini" çok iyi betimlemiştir (*Bureucrat and Intellectual in the Ottoman Empire, the Historian Mustafa Âli* [*Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı*, İstanbul, 1996], Princeton, 1986, s. 26). Âli, şehirli okuryazarları Rûmi olarak niteler ve onları imparatorluk içinde başka soydan, başka kandan gelenlerden her zaman üstün tutar. Buna karşılık "Türk" ve "Etrak" olarak adlandırdığı toplulukları "yolkesen, ziyankâr, haramzade, alçak, namert..." olarak tanımlamaktan çekinmez. Bu, dönemin Osmanlı aydınının Türk köylü ve göçebelerine bakış açısını yansıtmaktadır. Öte yandan Rûm, Rûm kanunu sözleri tamamen Osmanlı düzenini ve yöntemini anlatmaktadır: Vilayet-i mezbure ahalisine [Bozok] dahi Rum kanunu emr olup ..." (Barkan, *Kanunlar*, s. 128) anlatımı, Bozok'ta Osmanlı yasalarının uygulanacağı anlamına gelmektedir. Daha önce Hasan Padişah yasalarına bağlı olan Erzurum ahalisi "Rum kanunu olmasını rica" ettiklerinden yine burada Osmanlı yasaları yürürlüğe konulmuştur (Barkan, *Kanunlar*, s. 63). Bütün bunlar, sözü edilen yerlerde vergi ve resimlerin Osmanlı düzenine göre alınacağını dile getirmektedir. Nitekim Kayseri'de de vergiler "Rum âdeti üzerine alınagelmiş" idi (Barkan, *Kanunlar*, s. 56).

Sözün kısası Rûm, geniş bir coğrafya kültürünün ürünüydü. İslam ve Türk dünyasında, okyanusların ötesinde "Rûm" ve "Türk" imgelerinin araştırılması, sorgulanması da bu araştırmanın ana konuları içinde yer almaktadır. Söz gelişi İslam coğrafyalarında Rûm; Toros dağlarının ve Dicle-Fırat havzasının yarattığı doğal sınırdır. Yunus Emre, "İndük Rûm'u Kışlauk..." derken Rûm'un merkezini herhalde İslam topraklarının uç bölgeleri olarak algılıyordu. Osmanlıların Mısır'ı işgalden önce, özellikle Yemen'de "Rûmi" ve "Türk" imgeleri Osmanlı'yı yansıtıyordu. Endonezya ve Malezya halkları için Raca Rûm, Osmanlı padişahını anlatıyordu. 15. yüzyılda Batı Afrika'yı dolaşarak Hindistan'a, Hind Okyanusuna varan, Portekiz'in tarih ve tarihçiliğinde de Rume (Rûmi) ve Turco (Türk) dikkate değer bir yer tutmaktadır.

Portekiz tarihçiliği dışında, Batı dünyasında Rûm sözü pek kullanılmaz. Fakat unutmamak gerekir ki 15.-16. yüzyıllarda Batı'da Türk, Müslüman, Muhammedi, Arap, Acem, Sarosen vb. sözleri rastgele ve çoğu kez birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak Türk imgesi, olumsuz bir kimliğin dışavurumudur. O, barbar, inançsız, lanetlenmiş, İsa'nın mezarını gasp eden vb... olarak algılanır. Ama yine de Türk'ü aklamaya, bir "insan" olarak değerlendirmeye çalışan G. Postel gibi hümanistler de yok değildir. Montaigne, Osmanlı devletini dönemin "en büyük imparatorluğu" olarak niteler. Denemelerinin en az ellisinde Türklerden ve Müslümanlardan söz eder. Çoğu yerde yaklaşımı olumludur. İngiliz tarihçisi Richard Knolles, Osmanlı İmparatorluğu'nu "present terrour of the world" yani dünyanın o çağdaki karabasanı olarak gösterir. Ama yine de bu imparatorluğun görkemli yapısından hayranlıkla söz etmekten de geri kalmaz. Bu örnekler çoğaltılabilir. Bu sorunlar 50 - 60 yıl önceki tarihçiliğimizi pek ilgilendirmiyor ya da pek az tarihçimiz bu gibi konulara ilgi duyuyordu. Bugün, ana kaynaklara inen tarihçilerimizin Batı'nın geçmişte Doğu'ya bakışını yansıtan eserler üretmeleri, tarihçiliğimiz için önemli bir aşamadır.

Rûm ve Rûmilik, edebî metinlerde, tezkerelerde ve divanlarda önemli bir yer tutar. Sanatta / zanaatta "tâife-i Rûmiyan"ın yaratıcılığına şüphe yoktur. Prof. Dr. Salih Özbaran'ın bu özlü çalışması 14.-17. yüzyılları kapsayan bir süreçteki kimlik ve aidiyet sorunlarını tartışarak, bu kavramlara yeni açılımlar sağlamıştır. Çalışma şu anlamlı sonuçla bağlanmaktadır: "Ve zaman kesintisiz bir olguysa eğer, Osmanlı kimliklendirilebilir, imgelenebilir, tarih bilinci edinmek için, ama o içine girip yaşayabileceğimiz bir kimlik değildir artık."

** Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü*

Hazırlayan: Emel Seyhan

Üfürükçü

İkdam
11 Mayıs 1905

Üfürükçülükte ve dolandırıcılıktaki şöhret-i fevkalâdesinden başka ayyaşlıkta da serfiraz-ı bedmüstebân olan ve nice defalar sedye ile bi-huş [sersem] bir halde zaptiye nezaretine getirilen Ahmet Şerkavi yine bir saf dil kadını iğfale muvaffak olmuştur. Tophane'de sakin Hacer Hanım namında biri zevcinin bir müddetten beri infial göstermesine bin türlü mana vererek nihayet falcıya gitmeye lüzum görmüş ve falcının birine bir kuruş verip sorunca falcı dahi bir iki defa bakla döktükten sonra "Kocan seni istemiyor" demiş. Biçare kadın bu haberi işitince aklı başından gidip komşularına söylemiş ve Nuruosmaniye'deki üfürükçülere gidip sıcaklık tütsüsü alması tavsiye olunmuş. Hacer Hanım tedarik ettiği bir az parayı yanına alarak Nuruosmaniye'deki şikâra muntazır örümcek ağları gibi dizilmiş üfürükçü dükkânlarının önünde dolaşırken kurnaz Şerkavi bunu görünce derhal dükkâna çağırmış. Kadın dükkâna girip yana yakıla derdini anlatınca Şerkavi "Biz öyle adamların çoğunu yola getirdik. Ben onu öyle yaparım ki gece gündüz sana yalvarır" demiş. Üfürükçünün bu haberi Hacer Hanım'ı memnun ettiğinden " aman sen bilirsin" cevabını vermiş. Şerkavi bir iki kitap karıştırdıktan sonra "tütsü ve nüsha mesarifi olarak beş ecnebi lirası lazım zira üzerinde suret olacak. Beş İngiliz Lirası getir bu işi yapayım" deyince kadıncağız ertesi günü gelmek üzere gidip beş İngiliz Lirası tedarik etmiş ve tekrar avdetle Hacı Ahmet'in eline teslim etmiş. Sevincinden kabına sığamayan Şerkavi birtakım yazılar yazıp tütsü ve nüsha tarzında kadına vererek "Bunu boynuna tak. Şunu da bu gece tütsü yap" demiş. Kadın mesruren hanesine gidip neticeye muntazır olmuş ise de heyhat! zevcini yine eski halde görünce ertesi günü üfürükçünün dükkânına gidip "Yaptığın şeyler tesir etmedi. Kocam yine eskisi gibi" demiş. Merkûm buna cevap olarak "Tütsü az geldi üç İngiliz Lirası daha lazım" cevabını vermiş. Bu sade dil kadın boynundaki beşi birlik lirayı terhin edip üç İngiliz Lirası daha getirmiş. Bir kaç gün sonra yine bir tesiri görülmediğinden Kocamustafapaşa'da zevcinin akrabasından Hasibe Hanım'ın hanesine misafirliğe gitmiş. Hacer Hanım mumaileyhaya meseleyi anlatmış. Akşam zevci geldiği vakit keyfiyet zevcine de anlatılmış olduğundan dün üçü beraber üfürükçünün dükkânına gidip paraları istemişler. Merkûm kadınlara "Ben sizi tanımıyorum" diye şiddetle dükkândan dışarı fırlamış, hatta güzelce bir de dayak atmıştır. Hasibe Hanım düşüp elinden macruh olmuş, bu sırada zevci Abdullah üfürükçünün yakasına yapışıp zabıtaya teslim etmiştir. Bu dolandırıcılara hâlâ inanılmasına ne kadar hayret edilse yine azdır.

Mayıs 1 Tenezzühü

İkdam
15 Mayıs 1905

Şehrimizin tenezzühat-ı bahariyesine umumi bir surette cevlân-gâh olan [gezinilen] günlerden biri de 1 Mayıs'dır. Bu ana kadar bahar pek ıttıradsız gitmiş, hava kâh açılmış, kâh yağmurlar yağmış, soğuklar tekerrür etmiş olduğundan düne gelinceye kadar muttarid bir gaye-i bahar görülmemiş idi. Hatta evvelki gece yağmur yağması cihetiyle mayısın birinci gününde dahi ahalimizin rebiiden [bahardan] istifade edemeyeceğine hükm olunmuş idi. Fakat sabahleyin ortalık birden bire açılıp bir taraftan güneş olanca tesiratını göstermiş, diğer taraftan bir gece evvel yağmurla topraklar iska edilmiş [sulanmış], toz ve toprak basılmış, soğuktan eser kalmamış idi. Tabi halkımız bu güzel günden istedikleri gibi istifadeye şitâbân oldu. Çayır, çimenler erbab-ı tenezzühün cevlân-gâhı oldu. Hele Kâğıthane gibi, Çırpıcı gibi, Haydarpaşa Çayırı gibi vasi cevlân-gâhların çiçekleri içine zevk ve neşât [sevinç] serpilmiş, hiç bir tenezzüh-gâhın bu derece kalabalığı bu ana kadar görülmemiş idi.

Anadolu Şimendüfer Kumpanyası'nın bahş ettiği teshilâttan [kolaylıktan] şimendüfer güzergâhı olan yerler ve bilhassa Adalar pek ziyade müstefid oldu. Adalar'ın ahali-i asliyesi memleketlerinin dünkü gün kadar kalabalık olduğunu tahattur edememişlerdir. Maltepe ile Adalar arasında işleyen vapor akşamdan sabaha kadar müşteri taşımış, Köprü'den doğru hareket eden idare-i mahsusa vaporları bile erbab-ı tenezzühü ihtiva edememişlerdir. Maltepe'de ufak bir yanlışlık olmuş, saat dokuza çeyrek kala Maltepe iskelesine trenin getirdiği müşterileri vaporun acûl kaptanı almadan iskelede bırakmış. Müşterilerden birtakımı sandallara binerek Adalar'a gitmişler, denizden korkanlar

ya avdet etmişler ve yahut daha sonra Büyük Ada'ya gidebilmişlerdir. Maltepe'de iskele memurlarının ve bâ-husus kaptanın münasebetsizliği pek çok kişinin canını sıkmış, şimendüfer idaresine şikâyetler edilmiştir. Binaenaleyh bu acemi vapor kaptanına tenbihat-ı lâzımenin icrası ait olduğu dairenin himmetinden beklenir.

Dünkü tenezzüh esnasında unutulmaması lazım gelen vesait-i sefadan biri de Anadolu Kumpanyası'nın yeni vagonlarıdır. Bu vagonların bahş ettiği letafetin tasviri mümkün değildir. Ne kadar tarif olunsa yine o zevk ve sefa tasvir olunamaz. Şimendüfer idaresine bundan dolayı bi-hakkın teşekkür olunur. Bu tenezzüh vagonları sayesinde bu sene İzmit Körfezi sahilindeki sayfiye-nişînanın edecekleri istifade pek azimdir. Adadaki hane sahipleri de bundan dolayı ne kadar müteşekkir olsalar yeri vardır.

Boğaziçi'nde Mevsim-i Sayf ve Şirket-i Hayriye

İkdam
19 Mayıs 1905

Yalnız şehrimizin değil belki bütün dünyanın en latif, en meşhur tenezzüh mahallerinden, sayfiyelerinden biri de Boğaziçi'dir. Ciyâdet [taze] havası, menazırı, bedâyi-i tabiyesi [doğal güzelliği] her türlü tasvirin fevkinde olan bu boğazın iki sahilindeki köyler günden güne mamur olmakta, hususiyle Rumeli cihetinin Yeniköy'den Yenimahalle'ye kadar olan mahallerde nev-be-nev [yeni yeni] köyceğizler vücuda gelmektedir. Peyder pey zarif ve dil-nişîn binalar yapılmaktadır. Boğaziçi sayfiyelerine gösterilen bu rağbetin sebeb-i hakikati Şirket-i Hayriye'dir ki ahalinin temin-i istirahatı, nakliyatın teshili hususunda şirket-i mezkûrenin ittihaz eylediği tedabir hakikaten şayan-ı takdir-i fevkalâdedir. Bir yer ne kadar güzel bulunsa vesait-i nakliye mükemmel olmadıkça, ahaliye teshilat [kolaylık] gösterilmedikçe mümkün değil celb-i rağbet edemez. Hatta Adalar bile Anadolu Demiryolları Kumpanyası'nca Maltepe ve Adalar hattına himmet edilmeseydi evvelki mamuriyetini kaybedecekti.

İşte bu da ispat eder ki Boğaziçi'nin umrânına en ziyade Şirket-i Hayriye bâdi oluyor. Ahaliye teshilât irâesi hususunda her sene büyük bir eser-i terakki görülüyor. Netekim bu sene de yaz mevsiminde Şirket-i Hayriye tarafından Boğaziçi yolcularına ibraz ve irâe edile gelen teshilât cümlesinden olmak üzere seyr ü sefer tarifesi tadil ve ihtiyaç ve arzu-yı ahaliye göre fevkalâde bir surette tertip ve tanzim edilmiştir. Bu tarifeye göre yukarıdan her üç çeyrekte bir vapor bulunduğu gibi doğru postalar da sene-i sabıkaya nisbeten pek ziyade ve aralık seferler ise şayan-ı memnuniyet bir derecededir. Bundan başka Boğaziçi'ne eşya vesaire nakli için araba vaporu haftada iki defa sefer icra etmektedir. Köprü'den İstinye ve Paşabahçesi'ne kadar abonman biletlerinden yüzde beş tenzilat icra edildiği gibi Köprü'den Yeniköy ve Beykoz'a ve daha yukarılarına kadar azimet ve avdete mahsus ve kırk biletten ibaret olarak birinci mevki bir deftere yedi buçuk Mecidiye ve ikinci mevki bir deftere beş Mecidiye ücret tayin kılınmıştır. Ahaliye karşı bundan ziyade teshilât irâe edilemezdi. İşte bu kadar kolaylık, bu derece ehveniyet, bu derece vesait-i nakliye, böyle her saatte hatta akşamın saat yarımına kadar vaporlar bulundukça ve bu vaporlar hakikaten böyle seri ve mükemmel oldukça her kesin Boğaziçi'ne rağbet göstereceğine şüphe yoktur.

İşleri gayet erken inip geç gitmeye müsait ve servetleri orta halli bir derecede olanlar bile kemâl-i rahatla sayfiyeye gidebilecekler ve Boğaziçi'nin destan-ı cihan olan bedâyiinden istifade eyleyebileceklerdir. Ümit ederiz ki bu sene Boğaziçi sayfiyelerine karşı gösterilecek rağbet hakikaten pek fevkalâde olacak ve herkes şirketin himemât-ı mahsusasından müteşekkir ve memnun kalacaktır.

Asar-ı Atika Didim Hafriyatı

Tercüman-ı Hakikat
19 Mayıs 1905

Didim Hafriyatına, Dersaadet Almanya Sefiri asaletlu Baron Mareşal Fon Briştayn hazretleri de hazır bulundukları halde Mayıs efrencinin onuncu günü ibtidar olunmuştur. Sefir-i müşarünileyh hazretlerinin râkib oldukları [bindikleri] sefaret maiyetine memur vapor, Didim namıyla yad olunan harabelere civar olan Kule Limanı'nda lenger-endaz olmuştur [demir atmıştır]. Sefir hazretleri ertesi sabah saat dokuzda zevce-i muhteremeleriyle Almanya asar-ı atika mütahassıslarından Mösyö Hiller ve sefine-i mezkûre zabitanlarından bazıları bulundukları halde karaya çıkmışlardır. Sefir-i müşarünileyh hazretlerinin maiyetine bir miktar jandarma terfik edilmiştir. Keruta şehrinde sefir hazretleriyle

maiyetleri erkânı belediye reisi ile muteberan-ı mahalli taraflarından istikbal edilmişlerdir. Öğle vakti sefir hazretleri ile zevceleri refakatlarında bulunan zevat Mösyö Leonidas Aleksandr tarafından keşide olunan bir ziyafette hazır bulunmuşlardır.

Bade Didim mevkiine gidilerek harabeler temaşa edilmiş ve doktor Viyegand tarafından bu bâbda tafsilat-ı lazıme itâ kılınmıştır. Bundan sonra sefir hazretleri eline bir kazma alarak bir kaç kere yere vurmuşlar ve sefir-i müşarünileyh hazretlerinin zevce-i muhteremeleri ile doktor Viyegand ve belediye reisi de buna imtisâl eylemişlerdir. Akşamüstü sefir hazretleri ile maiyetleri erkânı avdet eylemişlerdir.

Paris'te Memalik-i Şahane Hakkında Bir Konferans

Tercüman-ı Hakikat
23 Mayıs 1905

Levant Herald Gazetesi'nden

Gazetemizin Paris muhabiri Salih Gürcü Efendi Kooperasyon dö zide heyet-i fenniyesi tarafından vaki olan davet üzerine Dersaadet'e ve ahlâk ve adab-ı şarkıyeye dair büyük bir konferans vermiştir.

Sen Müşavir-i Umumisi ve Paris Belediye Meclisi Reis-i sanisi Mösyü Leopold Aşil'in riyaseti altında vuku bulan bu ictimada 600 kişi hazır bulunuyor idi. Paris gazeteleri bu konferans hakkında uzun uzadıya metihlerde bulunmuşlardır.

Bu gazetelerden biri diyor ki:

Salih Gürcü Efendi gibi bir ecnebinin Paris'te Fransız lisanında bu kadar selâset ve belâgat ile irad-ı kelâm eylemesi nadiren vuku bulan ahvaldendir.

İstanbul'dan, memleketinden bahs eden bu Osmanlı Dersaadet'i o kadar güzel tavsif eylemiştir ki samiinden pek çoğu Avrupa ile Asya arasında cihanın en güzel iklimine malik olan bu şehr-i kıymettarı ziyarete şitâb edeceklerini vaad eylemişlerdir.

Levant Herald muhabiri vazıh bir lisan ile İstanbul'un eski haliyle şimdiki halini mukayese eylemiş ve saye-i mükemmeliyet-vâye-i hazret-i tâcdâr-ı a'zamide bu gün faaliyet-i beşeriyenin kaffe-i şuabatında hasıl olan terakkiyat-ı azimeyi hazırunun alkışları arasında isbat ve irâe eylemiştir.

Mümaileyh Memalik-i Şahane'de Fransız lisanının tedrisatından bahs ederek:

"Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de olduğu gibi bütün vilayat-ı şahanede elsine-i ecnebiye meyanında Fransız lisanı pek ziyade taammüm eylemiştir." demiştir.

Konferansı müteakip belediye reis-i sanisi gerek kendi namına ve gerek hazırun namına Salih Gürcü Efendi'ye beyan-ı tebrikat eylemiştir.

İkdam
11 Mayıs 1905

عسكريه، بحريه وملكيه حاضر واصبارلامه هرنوع فورمه‌لر و «سولينكنده» بولنان برنجى فابريقه‌نك آلمان قليجلرى وآلمانيانك سوارى ياقه‌لرى وقليج يوسكلرى صاجاقلى وصاجاقسز ضابطان آپولتلرى وانواع تلنج قايشلرى سوارى وطوبجى پلاصقه‌لرى وصرمه‌يه متعلق اشيانك هرنوعى بوزولماز جنسيه شريد وچارپازلر ايله طوبجى سترەلرينه مخصوص برنجى نوع قايطانلر وعسكرى وبحرى انوع دوگمه‌لر مفازه‌مزده صاتلقده بولندينى برنجى نوع دوگمه‌لرك آرقه‌سنده قره‌تيان ومستجيان مارقه‌سى بولندينندن بومارقه بولنيان دوگمه‌لرك تقليد اولدينى محترم مشتريلرمزه توصيه واعلان ايلكله كسب مفخرت ايلرز .

استانبولده باب سرعسكرى جاده‌سنده ٢٣ نومرولى مفازه‌ده صرمه‌جى ايشلمه‌جى
قره‌تيان ومستجيان

Askeriye, bahriye ve mülkiye hazır ve ısmarlama her nevi formalar ve "Solingen'de" bulunan birinci fabrikanın Alman kılınçları ve Almanya'nın süvari yakaları ve kılınç püskülleri saçaklı ve saçaksız zabitan apoletleri ve envai kılınç kayışları süvari ve topçu palaskaları ve sırmaya müteallik eşyanın her nev'i bozulmaz avniye şerit ve çarpazları ile topçu setrelerine mahsus birinci nevi kaytanlar ve askerî ve bahri envai düğmeler mağzamızda satılmakta bulunduğunu birinci nevi düğmelerin arkasında Karabetyan ve Mestciyan markası bulunduğundan bu marka bulunmayan düğmelerin taklit olduğunu muhterem müşterilerimize tavsiye ve ilan eylemekle kesb-i mefharet eyleriz.

İstanbul'da Bâb-ı Seraskeri Caddesi'nde 23 numerolı mağazada sırmacı işlemeci

Karabetyan ve Mestciyan

Hazırlayan: Rober Koptaş

Arevelyan Mamul (Şark Matbuatı)

[İzmir'de, 1871-1909 ve 1919-22 arasında yayımlanan (1903-1909 arasında haftalık) Ermenice siyasi ve edebi gazete-mecmua. (*Toplumsal Tarih*, 135, Mart 2005: 111)]

Edebiyat Salonları

4 Mayıs 1905, sayı 19

Önceki sayılarımızdan birinde, İzmiryants edebiyat yarışması jürisinde değer ve hacim bakımından birbirine eşit iki sözlüğün hangisinin ödüle layık olduğuna karar vermek hususunda bir sorun ortaya çıktığını ve jüri üyelerinden birinin sözlüklerin kaç kelimeden oluştuğunun sayılıp ödülün daha çok kelimeden oluşana verilmesini savunduğunu, bir diğer jüri üyesinin ise buna karşılık olarak sözlükleri metreyle ölçmenin daha doğru olacağını söylediğini yazmıştık.

İstanbul'da bazıları bu haberi İzmiryants edebiyat yarışması jürisiyle alay etmek için uydurulmuş bir haber sandılar. Oysa, Paskalya vesilesiyle pek çok tanınmış sima ile birlikte hazır bulunma şerefine nail olduğumuz [Reteos?] Berberyan ve Hırand Asadur Efendilerin salonlarında, yazdıklarımız noktasından virgülüne doğrulanmış oldu. Kelimeleri sayma önerisi Uğurigyan Efendi'den gelmişti. Metreyle ölçme önerisi ise Berberyan Efendi'den; tabii ki meslektaşının bu çok "orijinal" fikrini tiye almak için! (s. 492)

Arevelyan Mamul Editörlüğü'ne

4 Mayıs 1905, sayı 19

Arevelyan Mamul'un 16. sayısında "her yıl önemli açıklar veren" Surp Lusavoriç Hastanesi'nin bütçesini düzenlemek üzere çareler düşünecek bir komisyon oluşturulacağı haberini okuduk. Bu vesileyle, gözden kaçan bir hakikate dikkat çekmek ve adı geçen komisyona da yardımcı olmak amacıyla, 1901-1902 yıllarındaki görev süremizde sadece açık vermemekle kalmadığımızın, nakit ve yiyecek olarak 12 000 kuruşu aşan bir miktar da fazla vermeyi başarabildiğimizin altını çizmeyi görev bildik. Bu durum, 1901-1902 dönemine dair yayımladığımız bilançoda da açık bir biçimde görülebilir; ayrıca gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz ki, düzenli bir denetimin ve planlı desteğin sonucudur.

Bu satırlarımıza gazetenizde bir köşe ayırmanız dileğiyle. Saygılar.

Zmürniya [İzmir], 22 Nisan 1905.

Nışan B. Harents, Hovhannes K. Papazyan, Hovhannes K. Kazdağlıyan, Maksud Kalusdyan, Vağarşag G. Vosganyan. (s. 509)

Bir Başarı

4 Mayıs 1905, sayı 19

Memnuniyetle aldığımız habere göre İstanbul Ermeni gençliğinin önde gelen mensuplarından Hayg Efendi Taykesenyan, Düyun-ı Umumiye İdaresi'ndeki görevinden istifa etmiş ve Almanya'nın İstanbul büyükelçiliğinde çok önemli bir tercümanlık görevine getirilmiştir. Bu, mumaileyhin lisan alanındaki becerisinin ispatı olan parlak bir başarıdır; özellikle de Taykesenyan Efendi'nin bütün hayatı boyunca ancak 21 ay okul eğitimi almış olduğu göz önüne alındığında... Bu yönüyle o kendi kendini eğitmenin mükemmel bir örneğidir. Çalışmalarına yakından şahit olanlar onun bilhassa Türkçeye ve Fransızcaya olan vukufunu ve bu iki dildeki karşılıklı çeviri yeteneğini övmüşlerdir. Böylesi önemli bir görevle Alman elçiliğine girişi onu tanıyanları da çok sevindirmiştir. (s. 512)

Amerikan Koleji'nde Müzikli Tiyatrolu Eğlence

18 Mayıs 1905, sayı 21

Geçtiğimiz çarşamba akşamı American International College'da "King's Daughters" cemiyetinin fakirlere yardım amacıyla düzenlediği çok başarılı bir müzikli ve tiyatrolu eğlence vardı. Kadınlı erkekli seçkin bir kalabalık bu hayırsever cemiyetin çalışkan hanım üyelerinin çabalarına olan hayranlıklarını belirtircesine salonu doldurmuştu. Müzikli eğlence bölümünde başarıyla görev alanlar ve çokça alkışlananlar arasında özellikle hatırda kalanlar Bayan Jilson, Bubli, ve Kaleya'yı anmak gerekir. *Ave Maria*'yı büyük bir ahenk ve duygulu bir tonla seslendiren Bayan Kaleya, Balabanyan ve Taşçıyanlar'dan oluşan grubu anmamak da olmaz. Bay Ğ. Varbedyan ve G. Dilber ise Panosyan'ın *Teknadzuneri* [Adaylar] adlı piyesini başarıyla oynadılar; seyircilerin coşkun tezahüratları sonucunda Bay Varbedyan tekrar sahne aldı ve bu kez de İngiliz aksanıyla Fransızca bir konuşma yaparak salonda bulunanları adeta mest etti. (s. 559)

İzmir'in Ermenilerin yoğun olduğu semtlerinden Göztepe'nin genel görünümü. 140x90. Zachariou ve Koury, İzmir. *100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler*, İstanbul, 2005.

Zengin Eğlencesi

18 Mayıs 1905, sayı 21

Hatırlayacağınız gibi, New York'un tanınmış tacirlerinden Tavşancıyan Efendi geçtiğimiz dönemlerde bir vaaz yarışması düzenlemişti. Mumaileyh bu sefer de "alkolizm"e karşı en güzel makaleleri kaleme alacaklara para ödülü vermeyi kararlaştırmış. Bu haber İstanbul edebiyat çevrelerinde heyecan yarattı; kimi yazarlar gazete sütunlarını alkolizmi mahkûm eden makalelerle doldurma hazırlığındalar. Bu yazarların pek çoğunun gerçek birer alkolik olması da büyük bir olasılık. Onlar, birkaç liralık bu ödülü kazanmak amacıyla alkolün kötülüklerini sıralayan yazılar yazdıktan sonra akşamleyin meyhanede fazladan bir kadeh de Tavşançıyan Efendi'nin şerefine içecekler gibi görünüyor. (s. 549)

Zabel Esayan

18 Mayıs 1905, sayı 21

Gazetemizin sütunlarında *Üsküdari Verçaluysner* [Üsküdar'ın Günbatımları] adlı çalışmasını büyük bir keyifle okuduğumuz başarılı meslekdaşımız Zabel Esayan'ın eserinin devamını gelecek iki sayıda yayımlayacağız. Öte yandan, kendisinden gazetemizde yayımlanmak üzere *Hişadagner* [Hatıralar] başlıklı aynı derecede güzel ve ilgi çekici bir yazı dizisi sözü de aldığımızı büyük bir memnuniyetle duyururuz. Bu vesileyle, yetenekli yazarımız hakkında Fransız *Ecrits par l'Art* dergisinin üçüncü sayısında yazılanları yayımlamak istiyoruz: "Değerli yazar Madam Zabel Esayan İzmir'de yayımlanan *Arevelyan Mamul* gazetesinde (7. sayı) 'Sembolistler ve René Gil' başlıklı oldukça doyurucu bir makale kaleme aldı. Yetenekli yazar makalede büyük René Gil'in sembolizmin çeşitli okulları üzerindeki etkilerini ayrıntılı bir biçimde işliyordu. İstanbul edebiyat çevrelerinde nevi şahsına münhasır ve göz ardı edilemez yeteneği ile haklı bir şöhrete sahip olan Zabel Esayan, daha önce *Masis* ve *Dzağig* [Çiçek] adlı gazetelerde René Gil'in yazarlığı hakkında dikkate değer incelemeler kaleme almıştı." (s. 560)

Kısa... kısa...

* Mayıs başında İzmirli bir grup hacı Yerusağem'den [Kudüs] şehrimize döndü. Hac görevini yerine getirenler arasında Bay ve Bayan Honcayan'lar, Bayan V. Boyacıyan, Bay Aram İplikciyan, Bayan Mağakyan ve oğlu ile dostumuz Bay Takvor Mağakyan ve başkaları da vardı.

* Aldığımız duyumlara göre şehrimiz marhasalığı Cismani Meclisi'nin aldığı karar uyarınca müteveffa ruhani önderimiz Muradyan *Sırpazan*'ın mezarını yaptırmak için çalışmalar başlamış, anıtın yapımı işi ise İtalyan heykeltıraş Prevezani'yi verilmiş.

* Ödemiş kazasının Kilise Yönetim Kurulu özel bir yazıyla İzmir'in saygıdeğer ruhani önderini kiliselerinin özel günü de olan gelecek Surp Hıripsimyants yortusu ayinine katılmak üzere davet ettiler. O gün aynı zamanda Ödemiş Kilisesi'nin [Surp Hıripsime Kilisesi] kuruluşunun da yüzüncü yıldönümüne denk geliyor. Ödemişliler, ruhani önderin kilise ayinlerini yönetmesinin ve yıldönümü törenlerine katılmasının kutlamalara onur katacağını bildiriyorlar.

* Menemen Kilisesi'nin [Surp Sarkis Kilisesi] boya-badana işi için İzmirli Ermenilerden 10 Osmanlı lirası toplayan Kilise Yönetim Kurulu Üyesi Bay Rupen Efendi Ağinbaşyan, gazetemiz aracılığıyla, yardım kampanyasına katılan cemaat mensuplarına şükranlarını bildiriyor.

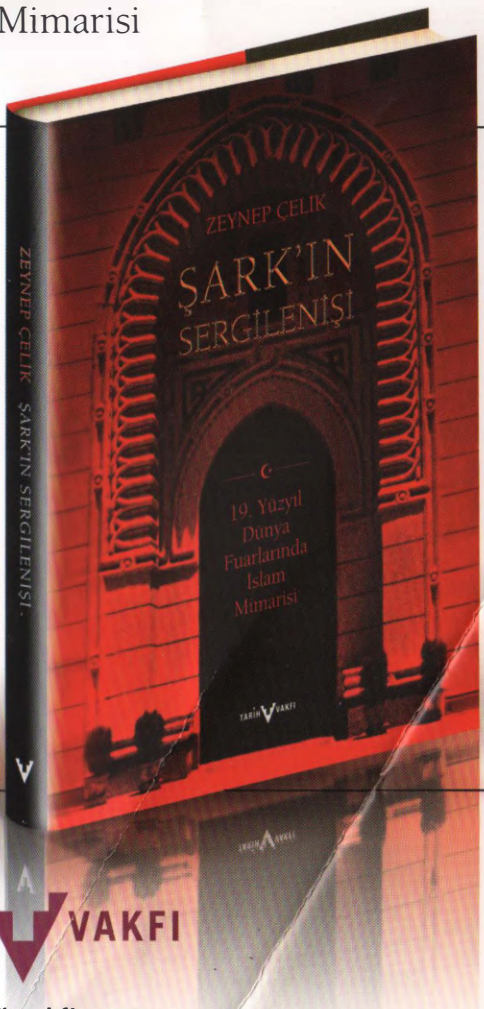
ZEYNEP ÇELİK

ŞARK'IN SERGİLENİŞİ

19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi

Şark'ın Sergilenişi, İslam kültürlerinin 19. yüzyıl dünya fuarlarında nasıl temsil edildiğini temel alarak, sergilerdeki ulusal pavyonların mimari dilinin yansıttığı, toplumsal siyasal ve kültürel eğilimleri çözümlüyor. Kitap, sergilerin yerleşim planlarını şekillendiren anlayışın, Batılı güçler tarafından belirlenmiş dünya düzeninin ta kendisi olduğunu gösterirken, hem İslam dünyasında hem de Batı'da gerçekleşen dönüşümleri anlamamızı kolaylaştırıyor. Pavyonların mimari üslubu ise bir yandan Avrupalıların kafasındaki Müslüman imajını, diğer yandan da İslam dünyasının buna karşı sunduğu kendi imajını yansıtıyor.

Zeynep Çelik bu çalışmasında, dönemin "evrensel sergileri" çerçevesinde gerçekleşen kültürler arası etkileşimi merkeze alarak, Avrupa'nın tek aktör olmadığı 19. yüzyıl dünyasının karmaşık tablosunu sunuyor. İslam ve Batı kültürleri arasındaki diyalogda, İslam dünyasının, eşit olmasa bile öz bilinçli ve etkin bir taraf olduğunun altını çiziyor. Tarih Vakfı tarafından daha önce yayımlanan, *Değişen İstanbul* (1996) kitabıyla tanıdığımız Zeynep Çelik, New Jersey Institute of Technology'de öğretim üyesidir.

TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr

Güven huzur verir.

Sigorta, güven işidir ve güven duymak huzur verir.
Ray Sigorta'ya güvenmek için çok iyi nedenleriniz var. Birkaçını sayalım isterseniz...
47 yıllık deneyim. En zorlu dönemleri bile başarıyla geçmemizi sağlayan yüksek performans.
2003 yılında 60 milyon YTL, 2004 yılında ise 89 milyon YTL'yi aşan hasar ödemelerimiz,
bu sözlerimizin en somut kanıtları. Bütün bunlar size aynı şeyi söylüyor:
Ray Sigorta'ya güvenmek huzur verir.

RAY SİGORTA
Güven huzur verir.

www.raysigorta.com.tr

Dogan